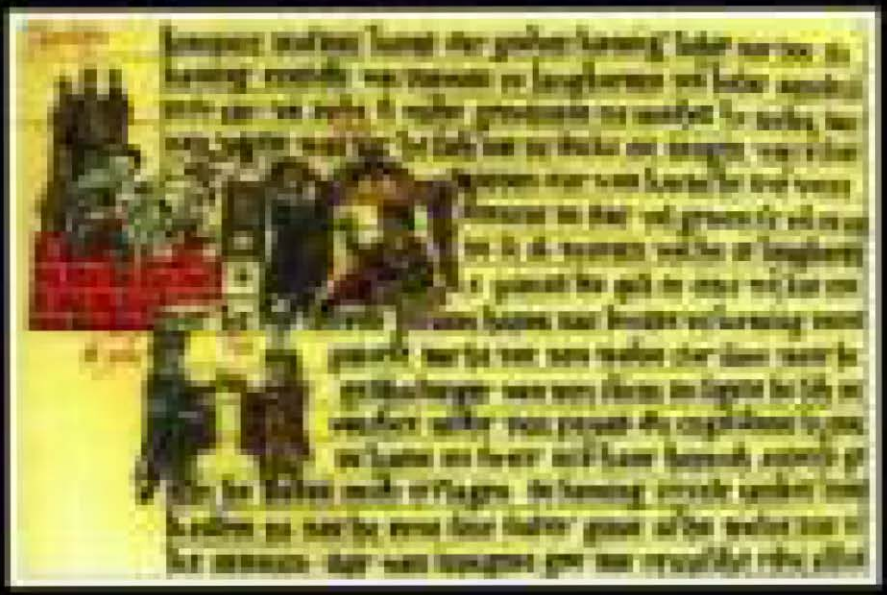
Hunlar

Elizabeth A. Thompson
Çevirmen: M. Sibel Dinçel

phoenix

HUNLAR

Elizabeth A. Thompson

Kitabın orijinal adı: The Huns

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. M. Sibel Dinçel

Yayıma Hazırlayan: Elif Çelik

Kapak ve Sayfa Düzeni: Leyla Çelik

Baskı
BRC Basım
0 312 384 44 54

©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

Ekim 2008, Ankara

ISBN No: 978-9944-945-94-6

Phoenix Yayınevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@phoenixkitap.com
http://www.phoenixkitap.com

Dağıtım:
Siyasal Dağıtım
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@siyasalkitap.com
http://www.siyasalkitap.com

HUNLAR

Elizabeth A. Thompson

Peter Heather'in düzelti ve sonsözü ile

Çeviren

Yrd. Doç. Dr. M. Sibel Dinçel

İçindekiler

Haritalar 9

Giriş 11

1. Kaynaklar 12
   I. Günümüzde arkeolojik kanıt kullanım olanaksızlığı 12
   II. Ammianus Marcellinus 20
   III. Tebli Olympiodoros 22
   IV. Paniumlu Priscus 24
   V. Sonraki dönem kaynakları 28

2. Attila'dan Önceki Hunların Tarihi 31
   I. Hunların Kökenleri üzerine Romalı Kuramları 31
   II. Hunların dördüncü yüzyıldan önce klasik edebiyatta yer almamaları 36
   III. Ostrogot Krallığı'nın parçalanması 38
   IV. 378-434 yılları arasında Roma İmparatorluğu'na yapılan Hun saldırıları 41
   V. Aynı dönemde Romalıların hizmetindeki Hunlar 48
   VI. Romalıların Attila'dan önceki Hunlara karşı tutumu 54

3. Attila'dan Önce Hun Toplumu 61
   I. Dördüncü yüzyılda Hunların maddi uygarlığı 62
   II. Toplumsal örgütlenme 63
   III. Nüfus 67
   IV. Askeri güç 71
   V. Krallık kurumunun oluşması 77
   VI. Hun toplumunun değişimi 83

4. Attila'nın Zaferleri 85
I. Aetius ve Galya'daki Hunlar 85
II. Rua'nın ölümü 95
III. Margus Antlaşması ve Hun İmparatorluğu toprakları 95
IV. Doğu İmparatorluğu'nun kuşatılması,
441-3 ve birinci Anatolius Antlaşması 103
V. Doğu Romalıların sıkıntıları ve Bleda'nın ölümü 113
VI. 447 kuşatması 116

5. Tuna Sınırında Barış
I. Akatzirilerin kontrol altına alınması 123
II. İkinci Anatolius Antlaşması 127
III. Maximinus'un elçilik görevi ve Attila'ya suikast planı 132
IV. Üçüncü ve son Anatolius Antlaşması 152

6. Attila'nın Yenilgileri 159
I. Attila, Aetius ve Batı 159
II. Galya kuşatmasının öncesi 165
III. Galya bozgunu 171
IV. İtalya'daki Hun başarısızlığı 180
V. Attila'nın ölümü 187
VI. Hunların sonu 191
VII. Doğu Avrupa'ya yeni göçebe akını 200

7. Attila'nın Egemenliğindeki Hun Toplumu 203
I. Hunlar arasında zenginliğin artması 203
II. Tebaa halkların sömürülmesi 205
III. Hun toplumunda kadınlar 211
IV. Attila'nın toplum içerisindeki konumu 214
V. Ticaret 215
VI. Hun İmparatorluğu'nun çöküş nedenleri 222

8. Roma Dış Politikası ve Hunlar 231
I. Priscus'un toplumsal görüşleri 233
II. Theodosios'un bakanlarına kendi çağından eleştiriler 236
III. Hunlara para ödenmesine karşı Senatörler Direnişi 240
IV. Göçerlere saldırmanın askeri güçlükleri 247
V. Tarih geleneği içerisinde Theodosios politikalarının yeri 251

9. Sonuç 255
I. Attila'nın sınırlı büyüklüğü 256
II. Romalıların Hunlara yardımı 261
III. Hunlar ve Avrupa Tarihi 265

Sonsöz: Peter Heather 269

Ekler:
A Hun Şarkıları 299
B 441 Savaşının Nedenleri 301
C Valens 303
D 441-43 Seferi 305
E 449-50 Yıllarına ait Kronolojik Bilgi 307
F Attila'nın Karargâh Bölgesi 311
G Got kökenli olduğu ileri sürülen Hun isimleri 313

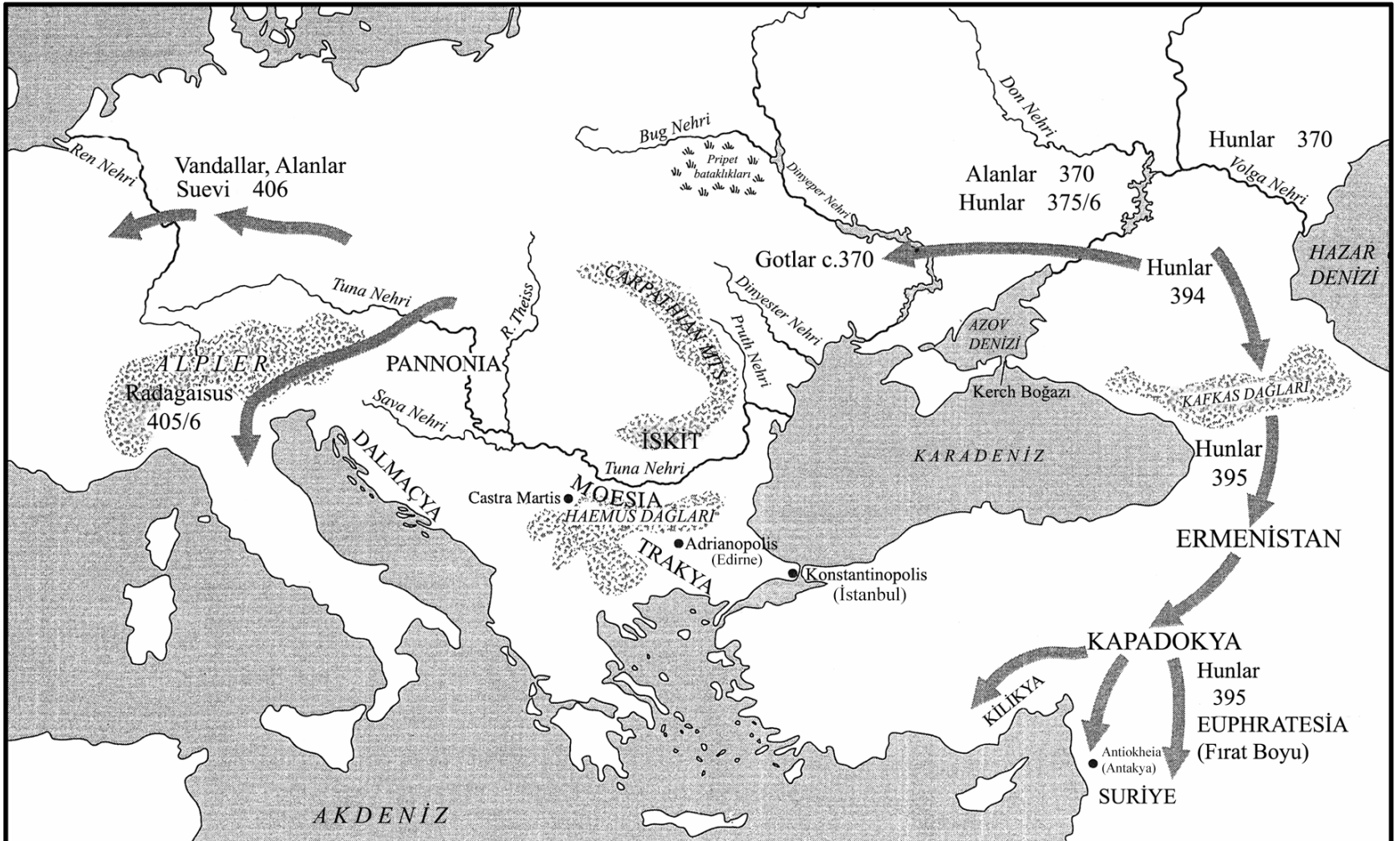
Notlar 317

Ek okumalar: Peter Heather 358

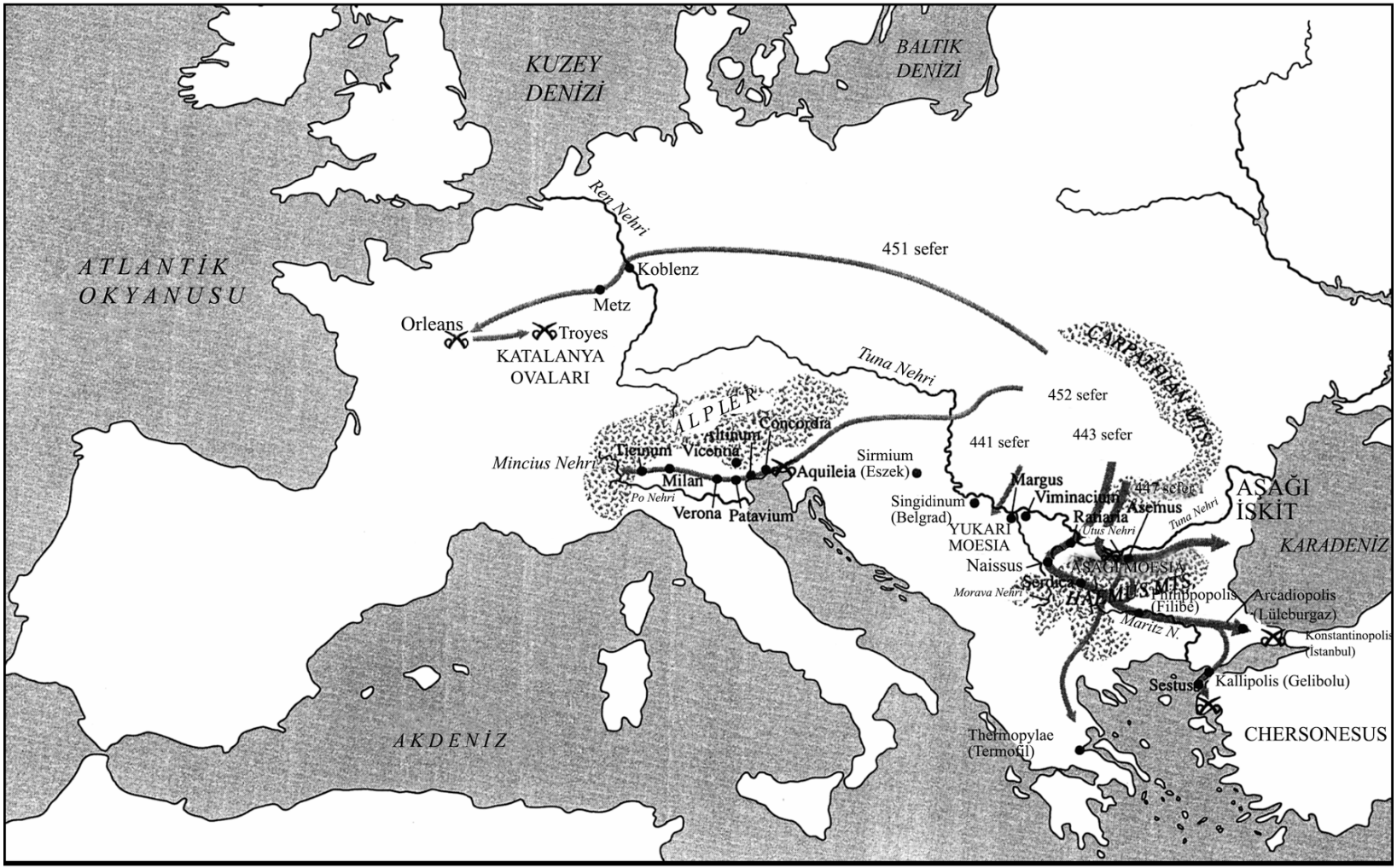
Kaynakça 361

Çevirenin notu 367

Dizin 369

Harita 1 Attila'dan önce Hunlar

Harita 2 Attila'nın seferleri

Giriş

Roma İmparatorluğu'nun geç dönemleriyle ilgilenen ve Hun tarihini yazmaya kalkışan bir öğrencinin bu işe başlamadan önce okuyucularına, başı-kuyruğu ya da başı-sonu olmayan bir hikâye sunacağını itiraf etmesi gerekir. Böylesi bir tarih yazımı, Hunların Çin yıllıklarında çok sık sözü edilen Hsiung-nu olarak mı tanımlanacakları sorusuyla başlamalıdır. On sekizinci yüzyılda ilk defa De Guignes tarafından ortaya atılan bu tanımlama sonu gelmeyen tartışmalara neden olmuştur, ancak Çince bilmeyen bir araştırmacı için, yetkili kaynakların çoğunun bunu kabullenme eğiliminde olduğunu söylemekten başka çaresi yoktur. Diğer yandan, son dönem araştırmacıları[1], bu tanımlamaya karşı duran, ancak meslekten olmayanlara son derece inandırıcı gelebilecek bir tez ortaya atmışlardır ve gerçekten de bu tezin peşinden koşan birçok kişi Bury'nin şu sözlerini akıllarına getirmiş olmalılar: "Kuzey Zenghi Krallığı'ndan Rus steplerine sıçramak ölümcüldür ve bunu ancak hayal gücünün kanatlarında yapabilirsiniz, gerçeğin temelleri üzerinde değil". Yine de, uzmanlar bu konuda bir fikir birliğine varana kadar Roma İmparatorluğu'nun geç dönemleriyle ilgilenen öğrencinin Hsiung-nu'dan hiç söz etmemesi önerilir.

Hikâyemizin sonunda ise, 'efsane Attila'nın tarihini ele almalıyız. Tanrının Kırbacı neden hiç unutulmamıştı? Doğu Romalılar neden kuzeydoğudan art arda gelen her bir acımasız barbar akınını Hunlardan bilmişti? Neden bizler hâlen, düşmanımızı karalamak istediğimizde, onları, bin beş yüz yıl önce

Resim 1 Attila - Tanrının Kırbacı
Mary Evans Picture Library

korkunç zor şartlar ve fakirlik içerisinde yaşamış olan bu zavallı göçebelerin adıyla anarız? Bu sorulara yanıt vermek demek aynı zamanda biraz Germen destanı biraz da ortaçağ ve modern edebiyat bilgisine sahip olmak demektir ki bunlar da kitabın yazarının çalışma alanı dışındadır. Ayrıca, Attila efsanesi hakkında yapılan tartışmaların çoğunun Macar bilim insanları tarafından kendi anadillerinde sürdürüldüğü gerçeği de bu sorulara yanıt bulma işini hiç de kolaylaştırmamaktadır ve Macarca, aynı Çin dili gibi, klasik dönem çalışan birçok öğrencinin yeteneklerini zorlamaktadır.

Dolayısıyla bu kitapta, bazı Romalıların da yapmış olduğu gibi, Hun tarihine Moğolistan'dan başlamak yerine Kuban Nehri havzasından başlamakla yetinmeli ve Hunların M.S. dördüncü yüzyılın sonlarında Ostrogotlara saldırmalarına kadar haklarında hiçbir şey bilmediğimizi itiraf etmeliyiz. Hikâyemiz Attila imparatorluğunun çöküşü ve bu olayın hemen ardından takip eden olaylarla bitecektir. Doğru; Hunlar Justinius'un ordularında da savaşırken görüldüler, ancak bu durum altıncı yüzyılda o kadar da önemli bir olay değildi ve kısa zamanda ya Avrupa nüfusuna karıştılar ya da zaten bozkırlardan sürekli batıya doğru akın eden diğer Hunlar onların yerlerini aldı. Etzel hakkında, aynı Hsiung-nu'da olduğu gibi, hiçbir şey söylememekle yetineceğiz.

Bu sınırlamalar çerçevesinde bu kitabın planı şöyle olacaktır. Birinci bölümde Hunlar hakkındaki başlıca bilgi kaynaklarımızın kısa bir anlatımı verilmiştir. 2. ve 4-6. bölümler tamamıyla anlatıma dayalıdır ve betimleyicidir. Bu bölümlerde Hunların Romalılarla olan diplomatik ilişkileri, savaş zaferleri ve yenilgilerinin anlatımı yer almaktadır. Bu, daha önceden anlatılmış bir hikâyedir, fakat mevcut İngilizce anlatımlar yeterince tatmin edici değildir. Gibbon'ın *Decline and Fall*'unun (*Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, 1987-1988) beşinci yüzyılı anlatan bölümleri en iyiler arasında olmanın da ötesindedir. Hodgkin *İtaly and Her Invaders*'ta, Hunların en geniş kapsamlı İngilizce tarihini

yazmıştır, ancak çok değerli bir eser olmasına karşın (içerisindeki bilgiler) eskidir ve metinler üzerinde yapılacak yeni incelemeler, onun atlamış olduğu bazı gerçekleri de ortaya çıkartabilir. Bury, ya da *Cambridge Medieval History*'nin yazarları, vb. gibi, daha günümüz yazarları, Hunlardan ya kapsamlı ya da daha kısa olarak söz etmişlerdir, ancak asıl amaçları Roma tarihini yazmak olduğundan Attila'nın yaşamı geri planda kalmıştır. Dolayısıyla kitabımızdaki bu bölümler gereğinden fazla gibi değerlendirilmemelidir; bu bölümlerde, hiçbir yerde bulunmayacak kadar detaylı bir anlatım yapılmıştır. Ancak burada, bu bölümlerde anlatılan çeşitli olaylarla ilgili vurgunun yazarın istediği doğrultuda gelişmediği konusunda, okuyucu uyarılmalıdır: bu vurgular tasarrufumuzda olan çeşitli sayıdaki kanıtın bizi yönlendirmesiyle gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, Maximinus'un sonuç getirmeyen diplomatik görevinin kapsamlı bir anlatımını sunabilirken, 447'de meydana gelen büyük istila hakkında çok az şey söyleyebilmekte, nedenleri hakkında ise hiçbir şey söyleyememekteyiz.

Kitabın geri kalanı ise bu bölümlerde yer alan anlatımları açıklamaya ayrılmıştır. Hunlar neden davrandıkları şekilde davrandılar? Böylesi etkileyici işler yapmayı nasıl başardılar? Ne tür insanlardı? Bu soruları yanıtlama çabasıyla 3. ve 7. bölümleri Hunların medeniyet ve toplumsal yapılanmalarının incelenmesine ayırdım. Burada Ammianus'un habercilerine göre ilk göze çarpan özellik, Priscus'un bu toplumu ziyaret etmesine kadar çok büyük bir değişim geçirdiğidir. Attila'yı bünyesinde yetiştiren bu toplumu anlamak istersek eğer, onun lider olduğu sıralarda o toplumun bulunduğu noktaya nasıl geldiğini anlamalıyız. Hiçbir insan topluluğu, bütünüyle durağan değildir, ya da olmamıştır: Hun toplumu ise birçok toplumdan daha dinamik olmuştur. Sanırım şimdiye kadar Hunların toplumsal tarihlerinin böylesi detayına giren olmamıştır; dolayısıyla korkarım okuyucu kitabın 4. ve 7. bölümlerinde, diğer bölümlere oranla daha fazla eksiklik bulacaktır.

Araştırdığımız diğer bir konu ise Romalıların Hunlarla olan ilişkilerinde neden böylesi davranışlar sergilediklerdir. Roma dışişleri politikaları hangi şartlar altında bu yeni istilacılara göre şekilleniyordu? Sırasıyla, II. Theodosios (bakanı Chrysaphius tarafından da desteklenmişti) ve Marcius'un izlemiş oldukları politikalar hakkında ne tür yorumlar yapabiliriz? Tillemont ve Gibbon'dan, Bury ve Ernst Stein'a kadar bütün modern tarihçiler Theodosios'u ısrarla zayıf ve güçsüz bir idareci, Marcius'u ise bir güç abidesi olarak nitelendirmişlerdir. Ancak Hun toplumunun doğasını kavrayabilir ve eğer Doğu Roma İmparatorluğu'nun kimi toplumsal ayrımlarını aklımızın bir kenarına koyarsak ve dahası Priscus'un güçlü önyargıları olan bir yazar olduğunu kavrayabilirsek, işte o zaman değişik bir sonuca varacağımıza inanıyorum. Theodosios, Doğu Roma'yı beşinci yüzyılın en vahşi akınları sırasında, ona en iyi ve en ekonomik görünen bir şekilde yönetmişti. Marcius'un şansına, tahta çıktığında bu kötü şartlar değişmiş ve tamamıyla yeni bir durum ortaya çıkmıştı. Benim bu bölümü kitaba dâhil etme nedenim ise Hunların ilginç yaşantılarının yanı sıra, Romalılarla olan ilişkilerinin daha da ilginç olmasından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki bu kitabın asıl hedef kitlesi Roma tarihi öğrencileridir.

Kitabın son bölümünde ise okuyucu Hunlar hakkında bir takım genel izlenimleri ve onların Tuna ve Ren nehirleri üzerinde ortaya çıkışlarının Avrupa tarihi bakımından önemi üzerine bilgi edineceklerdir.

1 Kaynaklar

Hunlar Kerch Boğazı'nı geçip de Kırım'a ilk ulaştıklarında ve Avrupa tarihinin akışı içine girdiklerinde çok cahildiler. Ve sonunda altıncı ve yedinci yüzyılların karmaşası içerisinde yok oldukları zaman da hâlen cahildiler. Belki de Priscus'un ziyafet salonunda yanan meşaleler altında söylendiğini duyduğu, Attila'nın savaş başarılarının yüceltildiği şarkılar zaman içerisinde bir destan şeklini almış ve kaydedilmiş olabilir. Hunların uzun seneler birlikte yaşadıkları Ostrogotlar ise, kendi başlangıç tarihlerini, çok net olmasa da, "neredeyse tarihsel nitelikli şarkılarında anımsıyor" ve atalarının yaptıkları işleri arp eşliğinde söylüyorlardı.[2] Ancak Hunlar tarih sahnesinden o kadar çabuk yok oldular ki, aralarında böyle destanlar oluşmaya başlamışsa bile hiçbir zaman yazıya dökülmemiş ve onları söyleyen toplumlarda bile varlığını koruyamamıştı. Gerçekten de Hunlar kendi başlangıç tarihleri hakkında hiçbir şey bilmiyor gibi görünmekteydiler ve aralarına karışmış olan Romalılara da çok az şey söylemişlerdir.

I

İlkel insanlar da arkalarında, destan ve edebiyat tarihi dışında iz bırakabilirler. Ancak arkeolojik kayıtlarda, toplumsal yapıları nedeniyle Hunların izlerini keşfetmek çok olası değildir. Bozkır göçebeliğinin şartlarında geniş çaplı bir metal işçiliği çok büyük

zorlukları da beraberinde getiriyordu. Göçebeler olarak, bir otlaktan diğerine göçebeken yanlarında ancak kısıtlı miktarda hammadde -metal, ahşap veya tekstil- taşıyabiliyorlardı. Ancak hammadde kaynağı olan bölgelerde yerleşik düzen kurarlarsa zengin hammaddelere sahip olabiliyorlardı ki bu da, bir parçası oldukları toplumdan tamamen kopmaları anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla, bu göçebe toplumunun kullandığı işlenmiş malların büyük çoğunluğu ticaret ya da yağma yoluyla elde edilmişti, kendi el emekleri değildi.[3] "Bu göçebelerin metali işlediklerini sanmıyorum" diye yazar Minns (s. 56); "Metal ürünleri, bütünüyle sanat sayılmasalar da, köleler, tebaalar ve komşuların temin etmesi düşünülen malzemeler arasındaydı" ve zaten Attila'nın sadık yardımcılarını sanatsal bir metal işçiliği sergilerken hayal etmek de son derece zordu. Gerçekte bu göçebelerin neden yanlarında birkaç alet ve az da olsa biraz hammadde taşıyamadıklarına dair geçerli bir neden yoktur. Çünkü onların yerleşik bir toplumun demirci ustasına oranla, her yerde bulunmayan malzemeye ulaşması daha kolay olmalıydı. Burada belirtilmek istenen nokta, bu göçebelerin ürettikleri eşyalar sayıca az olmalıydılar, çünkü arkeolojik kayıtlarda varlıkları belli belirsizdir.

Ancak yine de, arkeologların kendilerinden emin bir şekilde, kazılarda bulunan bir takım nesneleri, antik çağ ve erken ortaçağ dönemlerinde Avrupa'yı istila eden bu göçebe toplumuna mal ettiği de bir gerçektir. Günümüz bilgileri ışığında, bu nesnelerin hepsinin başka yerlerden steplere getirilip getirilmediğini anlamak maalesef mümkün görünmemektedir ve eğer getirilmedilerse, bu nesnelerden herhangi bir tanesi özellikle Hunlara mal edilebilir mi? 1932 yılında Profesör Alföldi'nin *Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung* adlı önemli çalışmasında belirttiği üzere, en az dört grup nesne Hunlara ait olarak tanımlanabiliyordu. 1935'de diğer bir Macar bilimci Zoltan de Takacs (s. 177) ise "Adölfi'nin Hunlara mal ettiği nesnelerin aslında, Avusturya Untersiebenbrunn, Normandiya

Resim 2 Hunlara ait bronz kazan (M.S. 400) Ulusal Müze, Budapeşte
Fotoğraf: AKG Londra

Airan, Güney Rusya ve Kudiat Zateur'daki örneklerinden de bilindiği gibi, geç dönem Roma İmparatorluğu'na ait ihraç mal-

lar" olduğunu ilan etti. Son dönem keşifleri ve Adölfi'nin elindeki nesneler üzerine yapılan yeni araştırmalar bu konuyu[4] öyle belirsiz kılmıştır ki, Hunlar hakkında yazmaya kalkışan en uzman arkeolog bile artık bu bulguları nadiren yararlı bir şekilde kullanabilir. Gerçekten de Desa, Küçük Wallachia'da[5] bulunan çaydanlığı hiç incelememiş olan ve Pecsüszög ve Nagyszeksos bulguları kendisine birer isim olmaktan öte hiçbir şey ifade etmeyen bir araştırmacı için bu bulgular işe yaramayacaktır.

Aynı şekilde, Hunlar hiçbir zaman para basmadıkları için, mantık olarak madeni para kalıntıları da son derece belirsiz kanıtlar olmaktan öteye gitmez. Aslında durum bundan ibarettir; ancak bu göçebelerin egemenliği altında kalan kimi bölgelerde bulunan Romalılara ait paraların dağılımları, olası bir-iki noktaya işaret etmektedir. Ancak, bu noktalar değişken nitelikli olup hiç olmazsa edebi kaynakların da zaman zaman işaret ettiği bir sonucun olumlanmasını sağlamaktadır.

II

Sonuçta bugün Hun tarihinin, sadece Yunan ya da Romalı gezgin ve tarihçilerin bize anlattıklarıyla sınırlı olduğu açıktır.

Ammianus Marcellinus büyük olasılıkla, Hunların dördüncü yüzyılın yetmişli yıllarında Batı'ya doğru genişlemeye başlamalarından önce, kendi döneminin tarihini yazmaya çoktan karar vermişti. Her ne olduysa, 395 yılı hakkında yazdığı otuzbirinci kitabında bu yeni gelen göçebeler hakkında da yazmayı ve okuyucularına onlar hakkında bir betimleme sunmayı gerekli gördü. Fakat bu betimlemelerini dayandırabileceği herhangi bir yazınsal kaynaktan yoksundu, çünkü kendisininkinden önce, o yüzyılın yetmişli yıllarını betimleyen ve Ammianus'unkiyle karşılaştırılabilecek nitelikte kapsamlı bir tarih anlatımı daha yayınlanmamıştı. Dolayısıyla, kendisinin de

işaret ettiği gibi[6], Ammianus'un bu çalışmasını, eski anlatımların temcit pilavı gibi yeniden sunulmasından çok daha öte bir çalışma olduğunu varsayabiliriz.

Aslında bu anlatım haklı bir şöhrete sahiptir ve onu yazan tarihçinin de ustalığını yansıtmaktadır. Ancak -deyim yerindeyse- eserin tek kusuru, büyük olasılıkla hayatında hiç Hun görmemiş olan Ammianus'un gözlemlerinin kendi deneyimlerini yansıtmıyor olmasıdır. Dolayısıyla bu bölüm, tarihçinin subay, sivil memur ve bu yeni ve yabancı barbarlarla karşılaşmış olan diğer insanlar gibi, ikincil kaynaklardan elde ettiği bilgilerin özetini vermektedir. Bu haber kaynakları hiçbir zaman yanılmaz değillerdi; Ammianus her ne kadar kendi bulduğu şahitlere ve kendi tarih anlatımında yer alan haber kaynaklarına güveniyor olsa da, Hunları anlatımında hata yapmaktan tamamen kaçamamıştır (xxxi. 2). Bilinen bir örnek vermek gerekirse, Ammianus bize Hunların, at sırtındaki yolculukları sırasında, atla eyer arasına koyarak hafifçe ısınmasını sağladıkları çiğ eti yediklerini anlatmaktadır. Bu hikâye uzun zaman kabul görüp Timurlenk zamanındaki Tatarlar için de aynı şey söylenmiş olmasına karşın bugün bu bilginin yanlış olduğu bilinmektedir. Ancak bu dürüstçe yapılmış bir hatadır, çünkü tarihçinin haber kaynakları, step atlılarının yanıltıcı bir geleneğine yönlenmiştir ki bu geleneğin doğası oldukça yeni dönemlerde aydınlatılmıştır.[7]

Ammianus daha kötü bir hata yapmakla da suçlanmıştır. Çalışmasını, eski yazarlardan almış olduğu cümle ve cümleciklerle bezemeyi çok sevdiği ve söz konusu bölüm de bu tür *flosculi*[*] ile dolu olduğu için kendisinin 'İskitlerin ve Kuzey'deki barbarların geleneksel tanımlanmalarına uygun' bir tablo sergilediği sonucuna varılmıştır. Ammianus burada bazı klişe sıfatları kullanmakla kalmamış, stoacıların asil olarak nitelendirdiği ilkel bazı özellikleri de alarak bunları Hun barbarlığının[8] kanıtı

[*] Süslemeler (ç.n.)

olarak sunmuştur. Dolayısıyla Pompeius Trogus'un İskitleri[9] tanımlamak için kullandığı özellikleri, o Hunlar için kullanmış ve hatta Livy'nin Afrikalılara özgü olarak tanımladığı bir özelliği de Hunlara mal etmiştir.[10] Bütün bunlar yadsınamaz gerçeklerdir, ancak bunlardan ne tür bir sonuç çıkarmalıyız? Burada, birçok göçebe kavmin benzer birçok özelliği ve geleneği olduğu gerçeğine dayanarak, tarihçiyi suçlamaktan vazgeçelim. Ammianus açık sözlü bir yazardı ve elindeki bilgiler yetersiz kaldığında, Hunların kökleri sorusuna yanıt bulma çabasında olduğu gibi, bunu açıkça söylemekten korkmuyordu. Dahası, kitabında betimlediği insanlar ve yerler hakkında doğru bilgileri ortaya çıkarmak için büyük çaba göstermiş; ayrıca geniş kapsamlı okumalarından elde ettiği sonuçları ve kendi kişisel gözlemlerini de çalışmasına dâhil etmiştir. Yazarın Hunlar hakkındaki açıklamalarının tek istisna olduğuna ve hikâyesinin kesinliğine kayıtsız olduğuna inanmak için herhangi bir neden yoktur. Ortaya çıkan *flosculi*, yazın ve üslup değerleri bakımından eleştirmeye değer ya da değmez; ancak bir tarihçi için değersizdir. Hunların bu bölümde ortaya çıkan portresinin, tamamlanmamış da olsa, son derece canlı ve tutarlı bir şekilde ele alınmış olduğunu göreceğiz ve bu eser için Rostovtzeff'in neden "Hunlar'ın yaşam tarzlarının[11] son derece gerçekçi ve ustaca bir anlatımı" dediğini anlamaktayız. Bu kitapta, yanlış olduğu ispat edilebildiği zamanlar dışında (çiğ et yeme konusunda olduğu gibi), Ammianus'un ifadeleri geçerli kabul edilecektir.

III

Ammianus xxxi. 2'de yer alan bilgiler, Hun toplumunun M.S. 376'da Ostrogotlarla ilk karşılaşmalarından, Ammianus'un M.S. 395 yılında yazmış olduğu tarihin son bölümünün basıldığı zamana kadar olan süreyi kapsar. Hunlara yaptığı kişisel ziyaretinin bir anlatımını yayınladığını bildiğimiz ilk gezgin, Mı-

sır'ın Teb şehrinden Olympiodoros'tur. 412 yılı civarı, Konstantinopolis'ten Hun kralı Donatus'a elçilik görevlisi olarak gönderilmiştir ve birkaç yıl sonra kendi döneminin tarihini yazmaya koyulduğunda, eserine görevinin bir tanımlamasını ve görünen o ki, Hunlar hakkında da bir arasöz ilave etmiştir (18. fragman). Olympiodoros'un eserinin kayboluşu bu göçebeler hakkında bildiklerimiz bakımından tam bir felaket oluşturmuştur. Kendisi, Romalıların içişleri tarihinin kimi tartışmalı bölümlerini anlatırken belirgin şekilde bir önyargı sergilemiş olabilir, ancak istatistiklere, coğrafi ve kronolojik doğruluğa büyük önem veriyor; ayrıca toplumsal farklılıkları da çok iyi gözlemleyebiliyordu. Günümüze ulaşan eksik parçalarda bile onun kusursuz terminolojisinin izlerini görmemiz olasıdır. Barbar kavimler federasyonunun askerî ordu kumandanı ile tek bir kavimin askerî liderini birbirinden ayırabiliyor; kumandana ulusların hükümdarı (Φύλαρχος), lidere de kral (ῥήξ) diyordu: Hunların kralları (ῥῆγες) bize daha sonraki bölümlerde (s. 79) sorun yaratacaktır. Dahası, Olympiodoros Batı Roma İmparatorluğu'ndaki gelişmelerle yakından ilgileniyor ve Latince biliyordu. Bütün bunlar önemli gerçeklerdir, çünkü eserinin kapsama alanındaki yıllar (407-25) süresince Hunlar Batı İmparatorluğu'yla, Doğu Roma ile olandan çok daha az ilgilenmişlerdi. Dolayısıyla, bu kitap günümüze kadar ulaşabilseydi, son derece değerli bir yeri olacakı.[12] Gerçi bu konuda sadece Photius'un bize Olympiodoros'tan kısaca açımlayarak yaşattığı Hun betimlemeleriyle yetinmek zorunda da değiliz. Zosimus ve Hristiyan din tarihçisi Sozomen de, şans eseri olarak, Olympiodoros'un kitabından büyük ölçüde yararlanmışlardır ve böylesi usta bir kaynaktan yararlandıkları için de anlatılarının bazı bölümleri son derece büyük önem taşımaktadır. Ancak burada hatırlamamız gereken nokta, Zosimus'un Eunapius'un tarihinden de yararlandığıdır ki Eunapius insan zaaflarından fazlasıyla pay almış bir isimdir. Dolayısıyla Zosimus'un bilgi kaynağı olarak Eunapius'tan yararlandığı bölümlerle Olympiodoros'tan açım-

ladığı[13] bölümler arasındaki farkı ayırt edebilme konusunda dikkatli davranmalıyız. Eunapius hakkında ise hiç bir şey söylemeye gerek duymuyoruz: hatta onu bütünüyle göz ardı edebiliriz.

IV

Burada bizi ilgilendiren, Hun kampının son ziyaretçisi, aslında Attila ile ilgili araştırmalar bakımından da tartışmasız en önemli figürdür; ancak Paniumlu (Rumeli Feneri köylüsü) Priscus'un yazdıklarını anlamak adına, öncelikle geç dönem Yunan tarihçilerin, eserlerini hangi şartlar altında yazdıklarına dair birkaç gerçeği netleştirmemiz gerekmektedir. Bu tarihçilerin kitapları sadece dar ve eğitimli bir çevre tarafından okunmak için yazılıyordu ve daha ileride belirteceğimiz nedenlerden dolayı (s. 35) bu eğitimli okuyucu kitlesi, belirli bazı kompozisyon geleneğini de bu eserlerde görmeyi bekliyordu. Sonuç olarak, Priscus'un yazdığı dönemde düzyazı geleneği, konuşma dili ifadelerinden kaçınmayı gerektiriyordu. Özellikle de mükemmel bir uslubu mahvedecek nitelikte sayı ve her türlü teknik terim yığınını kesinlikle esere dâhil etmemek gerekiyordu. Ancak, yine de Olympiodoros bu kuralı göz ardı etme ve Hun kralları (ῥῆγες) hakkında açıklıkla yazma yeteneğine sahipti. Fakat maalesef Priscus aynısını yapmamıştı ve bu yüzden eserinde daha net olmasını beklediğimiz yerlerde bir belirsizlik söz konusudur.

Diğer taraftan, klasik dönem yazarlarından alıntılar, iyi bir uslubun temel niteliği sayılıyordu ve Priscus tarafından tam anlamıyla uygulanmıştı. Elindeki bilgiler yetersiz kaldığında -ki bu durum özellikle uzak kabilelerin hareketliliği ve askerî operasyonların seyri ile ilgili konulardı- kendi okumalarına başvurmuş ve sevdiği yazarlardan seçtiği ve onun bu zorlukları atlatmasına yardım edecek cümle ve cümlecikleri kendi eserine dâhil etmiştir. Tabii bu durum tarihçinin eserinde her alınan

cümleciğin -ciddi bir tarama düzinelercesini ortaya çıkartacaktır- habercilerden aldığı bilgilerle keşfedemediği gerçek ya da gerçekler dizisini gizlediği ve dolayısıyla bu tür belgelere başvurduğu anlamına gelmemektedir. Ancak ne yazık ki Naissus (Niş) kuşatması hakkındaki anlatıları, Saraguri'deki step kavimlerinin hareket nedenleri ve bu gibi konularda (fragman 1*b*, 30) bize sunulanlar, eserin zayıflıkları olduğuna da işaret eder. Okuyucu burada Ammianus'la Priscus'un yöntemleri arasındaki ani farklılığı anlayacaktır. Ammianus'un eserlerinde görülen *flosculus*, sadece onun üslup bakımından hırslarının yansımasıydı: ne anlatmak istediğini biliyordu ancak nasıl ifade edeceğini bilmiyordu ve sonuçta, Livy veya Tacitus'tan yardım almıştı. Diğer taraftan Priscus, yazacak hiçbir şeyi olmadığı zamanlar Herodot veya Thukydides'ten alıntılar yapmıştı.

Bu *süsleme*lerden bazıları yakın dönem tarihçilerini yanıltmıştır. Dolayısıyla, dördüncü yüzyılda ve beşinci yüzyılın başlarında Batı'ya baskı yapan ve Gotları dize getirenlerin genel anlamda Hunlar olmadığı, sadece onların 'kraliyet' soyundan gelen başkaları olduğuna dair yaygın bir görüş ortaya çıkmıştı. Örneğin Alfoldi "Burada [380 yılında, Eflak eyaletinde] bütün insan akışı durdu; sadece yönetici klan otuz yıl sonra daha da batıya doğru ilerledi ve bu ilerlemenin sonucu olarak Batı Roma İmparatorluğu ile birebir ilişki kurdu"[15] diye yazmıştır. Bugün bu görüşü destekleyen tek kanıt Priscus'un eserinde tekrarlanan 'asil İskitler' (Οἱ βασίλεοί Σκύθαί) cümleciğidir. Böylesi bir teoriyi bu cümleciğe dayandırmak son derece tehlikelidir. Aslında bu ifade dolaylı olarak Herodot'tan alınmış bir *süsleme*dir ve Zosimus'a (iv. 20. 3) bakıldığında, orta Avrupalı Hunları Herodot'un 'Asil İskitler'i (iv. 20) olarak tanımlayan ilk kişinin Eunapius olduğu anlaşılacaktır. Ve bu ifadenin Priscus'un eserinde yer alması sadece onun Eunapius ve Herodot'tan *edebî anlamda* etkilendiğinin kanıtlarından bir tanesidir. Bu cümlecik Priscus'un kullandığı şekliyle, büyük komutanlar da dâhil olmak ya da olmamak üzere, Attila ve Bleda'ya işaret etmektedir ve

hiçbir zaman orta Avrupa'daki *bütün* Hunları kastedecek şekilde kollektif bir deyim olarak kullanılmamıştır.

Aynı şekilde Priscus'un kullandığı 'İskitler' tanımlaması da modern eserlerde hiç de azımsanmayacak ölçüde karışıklıklara yol açmıştır, ancak inancım o ki burada gerçekler Bury tarafından ortaya çıkartılmıştır.[16] Bury, Priscus'un kullandığı 'İskit' ve 'Hun' terimleri arasında fark olduğuna işaret eder. İskitler, bütün göçebe milletler için kullanılan genel bir tanımlamaydı ve çok büyük sayıda göçebe halk Attila'nın hükümdarlığında birleştiği için, onun tebaasını tanımlamaya son derece uygun bir terimdi: Hunlar İskitti, ancak bütün İskitler Hun değildi. Ancak, çoğu bilimci bu ayırımı reddetmektedir ve 'Hun' teriminin ayırım yapmaksızın kuzeyin bütün göçebe barbarlarına işaret ettiğine inanmaktadırlar. Ancak bu durum Priscus'un yazdığı dönemlerdeki tarih yazma geleneğinin yanlış anlaşıldığını göstermektedir. O tarihlerde 'Hun' terimi henüz klasik dönem tarihçileri tarafından kullanılarak benimsenmemişti. Hâlen çok yeni ve kaba bir sözcüktü ve mümkünse kimse bu sözcüğü çalışmalarında kullanmak istemiyordu. Daha sonraları, Priscus ve benzeri yazarlar da klasikler arasına girince, tarihçilerin 'Hun' kelimesini Priscus'un İskitler kelimesini kullandığı anlamda kullandıklarını görürüz: çünkü 'Hun' kelimesi de uzun süreli kullanımlar sonucu nihayet benimsenmiş ve Türk, Hazar, Peçenek gibi[17] kaba kelimeler yerine kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Priscus 'Hunlar' diyorsa onun bunu kastettiğini kabullenmeliyiz ve dolayısıyla Priscus'un aksi yöndeki cümlelerine rağmen Akatzirilerin Hun olmadığına ve Edeco'nun bir Germen olduğuna inanan diğer bilimcileri dikkate almamalıyız.

Priscus bu bilgilerini hangi kaynaklardan elde ediyordu? Kitabında yer alan erken dönem tarihi için elinde başvurabileceği yazılı kaynakları var mıydı bilmiyoruz. Evagrius'a göre (ii. 1; cf. v. 24) Marcius'ın hükümdarlık dönemi Priscus dışında 'başkaları' tarafından da yazılmıştı ve bu bilinmeyen tarihçiler-

den bir ya da birkaçının eseri de daha önceden yayınlanmış olabilir. Öyle veya böyle, Priscus'un Hunlarla yapılan birçok antlaşma hakkında verdiği kesin bilgiler onun bize resmi kayıtları kullanabildiğini göstermektedir. Ayrıca yapılan sayısız konuşmalardan, methiyelerden, yayınlanmış kitapcıklardan, tarihsel ya da başka tür şiirlerden ve çeşitli durumlarda ortaya çıkan benzerlerinden, az ya da çok değerli bilgi de sağlamış olabilir. Ancak, genel anlamda Priscus'un bu bilgilerin çoğunu, kendisinin şahit olmadığı fakat anlattığı olaylara karışmış insanlarla gerçekleştirdiği zorlu görüşmelerden elde etmiş olduğu en güvenilir açıklama şekli olacaktır. Sonuçta, Chrysaphius ve Edeco arasında geçen ve haremağası Chrysaphius'un Edeco'yu, Attila'yı öldürmeye ikna etmeye çalıştığı, son derece gizli konuşmaların kaynağı mütercim Bigilas olmalıydı; çünkü Bigilas'ın bu konuşmalar sırasında orada olduğunu ve daha sonra olanlar hakkında tarihçiye bilgi verdiğini biliyoruz.[19] Ancak eğer bilgilerin çoğunu sözlü kaynaklardan elde ettiğini düşünecek olursak, uzak Batı tarihiyle ilgili göndermelerini son derece ihtiyatlı bir şekilde değerlendirmeliyiz.[20] Priscus'un Attila'nın ülkesine yaptığı ziyaretin ünlü anlatımı ise tamamen özel bir kategoride yer almaktadır. Bu anlatım bize öylesine detaylı ve anbean bilgiler verir ki, elçi kafilesi henüz yoldayken bile Priscus'un hergün ve hatta her saat notlar almış olduğunu iddia eden Hodgkin'in (s. 60, n. 1) bu teorisine karşı çok az itiraz gelecektir. Eğer tarihçi belli bazı noktalarda sürekli notlar almasaydı, yolculuk sırasındaki olayları bu kadar canlı ve detaylı bir şekilde anımsaması mümkün olmayacaktı.

Belki de Bury, Priscus'u dönemin en büyük tarih yazarı olarak nitelendirmekle fazla abartıya kaçmıştır.[21] Ona ait fragmanlar içerisinde çok az sayıda kronolojik belirteç olması bir dezavantajdır. Romalılara ait resmi ünvanları Yunancaya aktarırken ayrıntılı tanımlama yapamaması, coğrafi verilerinin neredeyse yetersiz kalışı ve bir savaş tarihçisi olarak yetersiz olması, ileride göreceğimiz gibi, imparatorluğun sonraki döne-

minde felaket getiren bir toplumsal düzeni benimsediği gerçeği; eserinin tüm bu özellikleri birleşince, Priscus'un *Byzantine History*'sini, Olympiodoros'un *Raw Materials for a History*'sine (Ὕλη Συγγραφῆς) oranla gözümüzde daha az saygın bir konuma getirmiştir. Yine de, yetenekleri çarpıcıdır. Anlatımının canlılığı ve kolay anlaşılırlığını vurgulamaya gerek yoktur. Bury'nin de belirttiği gibi, o bir anlatı ustasıdır. Ne onun Doğu Roma diplomasisinin izlediği yolu açıklarkenki üstün nitelikli anlatımından, ne de eserinin bir bütün olarak içerdiği güvenilir gerçeklerden söz etmemize gerek vardır. Beşinci yüzyıl ortalarındaki Doğu Avrupa tarihi ele alınması çok güç bir konudur: Priscus'un fragmanları olmasa bu işin içinden asla çıkamazdık. Diğer yazarlar o dönemdeki dindışı konular hakkında tek tük ve bağlantısız gerçeklerden söz etmektedirler; sadece Priscus bize tarih sunmaktadır.

V

Tarihçiler dışında, Hunlar ile ilgili bilgileri bize sağlayan daha sonraki bütün tarih yazarları bilgilerini Priscus'un eserinden elde etmişlerdir. Dolayısıyla burada onlar hakkında da kısa bir yorum yapmak gerekmektedir.

Priscus'un 476 yılının bitiminden hemen sonra yayınlanan kitabı -42. fragman Basiliscus iktidardan ininceye kadar yazılmış olamaz- kısa zamanda Batı'da bile çok büyük ün kazanmıştı. Kitap ağırlıklı olarak Cassiodorus üzerineydi ve Jordanes'in başlıca kaynağı olmuştu. Jordanes, Priscus'a yarım düzine gönderme yaparken, Mommsen[22] onların bu ilişkisini çok güzel yorumlamıştır. O'na göre Jordanes'in, Attila hakkında, Priscus'tan almadığı takdirde söyleyecek hiçbir şeyi yoktu ve Attila'dan söz ettiği yerler dışında onda Priscus'un izlerini bulmak da olası değildir. Jordanes'in *Getica*'sının (§§ 178-128) Priscus'tan alınan ilk pasajında Attila'nın kısa bir karakter ana-

lizi ve Galya seferinin anlatımı yer almaktadır, ikinci pasajda (§§ 254-63) ise Attila'nın ölümü, gömülmesi ve İmparatorluğun çöküşünden söz edilmektedir. Eserde Hunların canlı bir şekilde betimlenmesi, Attila'nın cenazesinde söylenen güzel şarkı, olayların titizlikle yönlendirilmesi, konuya beklenen özenin gösterilmesi, *sententiae*[*] kullanılması ve mutlu gülüşlerin anlatıldığı bölümlerdeki Jordanes'in üslup mükemmeliğini, Mommsen hayranlıkla anlatmıştır. Jordanes'in bu iki pasajına ulaştığımız zaman, diye yazar Mommsen, "Moesia rahibinin doğallıktan yoksun üslubundansa, barabarların dünyasından medeniyete dönmeye ve eğitimli sesle duymaya hazırız". Ancak tabii ki bu övgü son derece görecelidir: Mommsen bu başarı değerlendirmesini yaparken Jordanes'in eserinin sadece diğer bölümlerini kastetmiştir. Jordanes, Priscus'a dayanan pasajlarda bile, kaynağının ona sunduğu en yalın anlatımı yanlış anlama becerisi göstermiştir.

Doğu İmparatorluğu'nda yaşayan John Malalas, Priscus'un eserini bilen ve değer veren birkaç kişidendi; ancak, eseri her nasıl okuduysa sonuçta Attila'nın bir Hun değil de Gepid olduğuna inanmıştı.[23] Evagrius ise Priscus'un Attila'nın hızlı yaşamını[24] anlatmakta gösterdiği titizliğini övüyordu ve diğer başka yazarların da o dönem hakkında yazmalarına karşın, kendisinin beşinci yüzyıl ortalarının[25] din dışı tarih bilgileri için daha çok Priscus'a başvurduğunu söylüyordu. Ancak ne yazık ki Priscus'un üslubunu tanımlamak için kullandığı bir takım sıfatları diğer birçok yazar için de (kendisi de dâhil) kullandığı için, Priscus'un eserinde nelerin ona özellikle cazip geldiğini bilmiyoruz. Son olarak, Antiokheialı (Antakya) John da *Byzantine History*'yi kaynaklarından birisi yapmıştır ve eserindeki üç fragman Priscus'un eserindeki üç fragmanla örtüşmektedir. Bu şanslı bir olaydır çünkü John kaynak aldığı ustalarının eserlerini tamamen kopyalamıştır ve dolayısıyla Priscus'un orijinal

[*] Hayranlık uyandıran etkili kelimeler (ç.n.)

sözlerinin de korunmasına yardımcı olmuştur; bütün bunlar önemli bir kronolojik sorunun çözümünde bize yardımcı olmuştur.[26]

Bu konuda gerçekten en büyük sürpriz ise Procopius'un beşinci yüzyıl ortalarına[27] ait tarih bilgileri için başka kaynaklara başvurmuş olmasıdır ve bu durum eserinin bazı bölümlerinde talihsiz bir etki olarak kendini göstermektedir. Procopius, M.S. 376 yılındaki büyük Hun yayılımını Vandalların Afrika'ya yerleşmesinden *sonra*ya alır ve Attila'nın Aquileia'yı kuşatmasını Aetius'un ölümünden *sonra* olarak belirler ki bu durum, Gibbon'un da haklı olarak belirttiği gibi "mazereti olmayan bir yanlıştır".[28] Hunlar üzerine çalışan bir öğrenci Procopius'tan çok az yardım alabilir.

İşte, kısaca, Attila ve Hunların tarihini yeniden yapılandırma konusunda yararlandığımız kaynak isimler bunlardır. Umalım ki ilerleyen çalışmalar sonrasında arkeologlar da bu bilgilerimize daha fazla katkıda bulunabilsinler.[29] Fakat şunu vurgulayabiliriz ki, sadece şu ya da bu eşyanın Hunlar tarafından kullanılıp kullanılmadığı bilgisini istemiyoruz. Biz bu eşyanın onlar tarafından *üretilip üretilmediğini* de bilmek istiyoruz ve eğer üretildiyse hammaddenin nereden sağlandığını, Hunların hangi koşullarda bu hammaddeye sahip olduğunu ve hangi koşullar altında ona son şeklini verdiklerini bilmek istiyoruz. Yine de bilgimizin bugünkü haliyle bile, beşinci yüzyıldaki diğer barbar istilacılar ile de Attila ve Hunlar kadar tanışmış olsak doğrusu şanslı sayılırdık.

2 Attila'dan Önceki Hunların Tarihi

"Hun ulusu, antik belgelerde hemen hemen isimleri hiç geçmese de, Maeotik bataklıklarının arkasında donmuş okyanusun yanındaki bölgede yaşadılar ve vahşetin her türlüsünü sergilediler".[1] Ammianus Hunların kökenini Asya'nın derinliklerinde aramaya kalkışmaz bile. Onları vahşet konusunda çok uzun zaman önce yaşamış olan diğer barbarlarla da karşılaştırmaz. Geniş kapsamlı okumaları sırasında Hunların isimlerine, eğer gerçekten rastlamışsa da, nadiren rastlamıştı. Onların kökenleri hakkında, kendi özel bakış açısını da geliştirmiş olabilir, ancak öyleyse bile bu düşüncelerini hiçbir tatmin edici kaynakla destekleyemediğinden dolayı, kısaca Hunların tarih tarafından ilk bilinmeye başladıkları sıralarda yaşıyor oldukları o bölgede yaşadıklarını söyler. Ammianus için Hunların hikâyesi doğu Avrupa'da, Azov Denizi'nin kuzeyinde veya kuzeydoğusunda başlamıştır ve kuzey okyanusunun yanında yaşamışladır. Onların bu yurtlarını niye terk ettiği konusunda bir yorum getirmez.

Ammianus'un yürümeye korktuğu yerlerde Eunapius koşmakta tereddüt etmemiştir. Ortada Doğu Roma'nın tarihsel edebiyatının her döneminde okunabilecek, Hunların ilk ortaya çıkışlarını anlatma iddiasında olan bir hikâye vardır. Bu hikâyeyi Sozomen'de, Zosimus'ta ve Priscus'ta ve daha sonra da Jordanes'da bulmak olasıdır. Hikâye, Procopius ve Agathias da tekrar ortaya çıkar. Konstantin'in saymanı Simeon'dan Slav versiyonunu, Leo Grammaticus ve Melitenli (Malatya)

Theodosios'dan Yunanca versiyonunu okumak mümkündür. Böylelikle hikâye Cedrenus'a geçer ve son olarak da ondördüncü yüzyılın başlarında Nicephorus Callistus Xanthopoulos'un[2] *Ecclesiastical History* adlı kitabında görülür. Aynı değerde çok az hikâye böyle uzun süre varlığını sürdürebilmiştir.

Hikâyeye göre, Gotlar ve Hunlar birbirlerinin varlıklarından haberdar olmadan uzun süre yan yana bölgelerde yaşamışlardı. Onları ayıran Kerch Boğazı'ydı ve her iki millet de ufkun ötesinde kara olmadığını düşünüyordu. Ancak bir gün bir atsineği tarafından ısırılan Hunlara ait bir buzağı bataklık sularını aşarak karşı kıyıya geçince olan oldu. Çobanı da onu takip etti ve önceleri var olmadığına inanılan bir diyar bularak geri dönüp bunu kendi diyarının insanlarına anlattı. Bu hikâyenin bir de alternatifi vardır. Bu ikinci versiyona göre, bir erkek geyiği takip eden Hun avcılar kaçan avlarının peşinden boğazı geçmişlerdi. Geldikleri yerin yumuşak havası ve toprağın verimliliği onları şaşırtmıştı ve geri dönüp diğer Hun yurttaşlarına iyi haberi vermişlerdi. Sonuçta suçlu bir buzağı mı yoksa bir geyik miydi bilinmez ama Hunlar kısa bir zaman sonra bütün güçleriyle boğazı geçip Kırımlı Gotlara saldırdılar.[3]

Bugün bu hikâye Eunapius'un kayıtları dolayısıyla bilinmektedir ve bizler onun eserinde Hunların köklerini anlattığı fragmana sahip olduğumuz için şanslıyız.[4] Yazar açıkça, kimsenin Hunların Avrupa'yı fethetmek için yola çıktıkları sırada hangi ülkede yaşadıklarına veya köklerinin ne olduğuna dair net bilgi veremeyeceğini söyler. Bu şartlar altında, çalışmasının başında ilk olarak τὰ παλαιά'ya başvurduğunu ve olaylara olabildiğince güvenilir bir açıklama getirmeye çalıştığını anlatır. Ancak sonradan çalışmasını τὰ ἀπαγγελλόμενα ışığında tekrar değerlendirdiğinde, bu ikinci anlatımın daha tatmin edici olduğunu düşünür. Peki, bu terimlerden bizler ne çıkartmalıyız? Vasiliev (s. 24ff), Eunapiun'un τὰ παλαιά yorumuna "alıntı yaptığı yazarların Hunlar hakkında verdiği bilgi ona göre

güvenilirdi" şeklinde oldukça toleranslı yaklaşmıştır. Ne yazık ki τὰ παλαιά, Vasiliev'in bize göstermek istediği anlamı içermemektedir. Eunapius'un τὰ παλαιά'da başvurduğu kişiler tarihçiler değil, edebiyatçılardı. Vasiliev (s. 29ff), hikâyenin Sozomen tarafından anlatılan versiyonunda geçen bir cümleye dikkatleri çeker: "Ve şans eseri bir at sineğinin ısırdığı buzağı bataklığı geçince çobanı peşi sıra onu takip etti". οἰστροπλήξ, "bir at sineğinin ısırdığı" cümleciği Aeschylus'un Io'yu anlatan hikâyesinden alınmıştır, Io da bir at sineği ısırdığı için yine boğazdan geçmiştir. Burada Vasiliev'in görüşüne, yani, hikâyenin Aeschylus'un Io'yu anlatan eski hikayesinin[5] bir uyarlaması olduğuna katılmak zorundayız. Öyleyse, Eunapius Hunların ilk ortaya çıkışlarını açıklamak için çalışmasının en başına kendi yaratısı bir hikâye koymuştu ve daha sonra Hunlar hakkında bilgi edindiği τα ἀπαγγελλόμενα ışığında görüşleri değişmesine rağmen bu hikâye öylece kaldı ve okundu. Tabii bu hikâyenin Hunların Kırım'a neden saldırdıkları konusuna açıklık getirmediğini söylemek lüzumsuz olacaktır, ancak bazı bilimciler bu hikâyeden, söz konusu göçebelerin Kerch boğazını kışın sular donduğunda[6] geçtikleri sonucunu çıkarmışlardır. Bütün bunlardan bizim çıkardığımız tek mantıklı sonuç, beşinci yüzyılın başlarında bile hiç kimse Hunların Ostrogotlara neden saldırdığını bilmiyor olduğudur.

Eunapius'un hikâyesinin sonraki versiyonlarından anladığımız kadarıyla yazar Hunları antik çağlardan beri bilinen bir takım insan topluluklarıyla tanımlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Zosimus, Hunları ya Herodot'un sözünü ettiği 'Asil İskitler' ya da 'kalkık burunlu adamlar' olarak tanımlamak gerektiğini; bu da olmazsa Hunların Asya kökenli olduklarını ve oradan Avrupa'ya[7]geçtiklerine inanmak gerektiğini söyler. Philostorgius, Eunapius'un ortaya koyduğu ve şüpheyle yaklaşabileceğimiz bir teoriden daha söz eder. Buna göre yazar, Hunları eskilerin Nebroi'siyle eşleştirir ki Herodot bu insanları İskit'in uç bölgesinde yaşayan efsanevi bir halk olarak nitelen-

dirmiştir. Yine de Eunapius okuyucuları için elinden gelenin en iyisini yapmıştı diyebiliriz. Çünkü hiç değilse Hunların kökeni hakkında dört ayrı öneri -üç tanesi Herodot kaynaklıdır- getirmiştir. Ancak okuyucu bu önerilerin bir tanesini bile tatmin edici bulmazsa eğer, Eunapius'un tarihsel standartlarına göre gerçekten çok zor insanlar olarak görülebilirler.

Eunapius'un kuramları büyük ölçüde bu konunun geleceğini şekillendirmiş olsa da, bu durum diğer başka spekülasyonların tamamıyla göz ardı edilmesi anlamına da gelmemektedir. Örneğin, Orosius'un görüşleri bunlardan oldukça farklıydı. Hunların Kafkasya'ya yakın bir bölgede yaşadıklarından söz ediyordu ve onların Gotlar ve Romalılara saldırma nedeninin bir sır olmadığını, aksine tamamen açık ve dünyanın günahları adına hak edilmiş bir ceza olduğuna inanıyordu. Hunlar uzun süre kimsenin ulaşamadığı dağlarda dışa kapalı bir yaşam sürdürmüşlerdi, ancak Tanrı onları, günahlarımız yüzünden bize ceza olarak göndermişti.[9] O sıralarda birçok Hristiyan aynı şekilde düşünmüş olmalıydı, ancak Orosius'tan da daha yüce bir Hristiyan, Hunlar hakkında bilgi edinmek için Herodot'un öğretilerine başvurmuştu. Jerome, Herodot gibi, Hunları İskitlerle eş tutmuştu ki o İskitler Doğu'yu yirmi yıl esaret altında tutmuş ve her yıl Mısır ve Etiyopya'dan haraç almıştı. Procopius ise, bu işgalcilerin Kimmeryalılardan başkası olmadığını iddia ederek bu belirsizlikler kervanına katılmıştır. Bu karmaşık durum, daha sonraki dönemlerde bilimin bu sırrı çözmek için çaresizce nelere başvurduğu da göz önünde bulundurulursa, gerçek bir tarihsel bilmece olarak kalacaktır. VII. Konstantin Porphyrogennetos'un Attila'yı Avarların kralı olarak nitelendirmesi ve onun fetihleri sonucu Venedik şehrinin kurulduğunu varsayması ufak bir sorundur. Daha da ilginci, bir şair olan Konstantin Manasses'in görüşleriydi. Manasses'e göre, Mısır kralı Sesostris Hunlarla ittifak yapmış ve beraberce Asya'yı ele geçirdikten sonra onlara Asur'u vermiş ve isimlerini 'Parth' olarak değiştirmişti.[13] Bu düşünce dizisi onikinci yüzyıl-

da John Tzetzes tarafından şu mantıkta bir sonuca bağlanmıştır: Hunlar Truva Savaşı'nda savaşmışlardı çünkü Akhilleus'un Truva'ya beraberinde getirdiği ordusu Hun, Bulgar ve paralı askerlerden oluşuyordu.[14]

Şimdi, bu sonradan geliştirilen fantezileri bir kenara bırakıp önceki varsayımlara dönmek daha doğru olacaktır, çünkü bunlar yorumlanmayı gerektirmektedir. Eunapius ve onun izinden gidenler, Hunların gerçekten Nebroiler, Simioiler veya diğer uluslardan bir tanesi olduklarını mı düşünüyorlardı? Burada (s. 41) konusunu edeceğimiz beşinci yüzyılın saygın piskoposlarından bir tanesi, gerçekten Hunların kendi ebeveynlerini yediklerine mi inanıyordu? Bu şüphe götürür bir durumdur. O dönemin Yunan araştırmacıları steplere çıkmayı göze alıp da oralarda gezinen vahşi barbarlar hakkındaki gerçekleri öğrenmeyi görevleri olarak görmüyorlardı. Tabii genel anlamda bir Ammianus veya Olympiodoros çağdaşlarından daha yüksek standartlara sahip olsa da, ne tarihçilerin, ne de halkın bu kuzeyli göçebelerin tasvirinde kesin bir hakikate gereksinimleri vardı. Ancak her yazar, klasikler hakkında bütün bilgilerini sergilemeyi -ki bu bir sınıfsal göstergeydi- görevleri olarak değerlendiriyordu. Çünkü eğitimli sınıfı dünyadaki diğer insanlardan ayıran özellik, onların bu klasikler hakkındaki bilgileriydi. 358 yılında Libanius, Jül Sezar'a şöyle yazmıştır: "İyi bilirsin ki, eğer literatürümüzü yok ederlerse, barbarlarla aynı seviyeye ineriz". Bir yüzyıl sonra varlıklı kimseler arasında bu görüş hâlen geçerliğini koruyordu. Sidonus bir arkadaşına şöyle yazmıştı: "Eğer şimdiye dek en alttakini en üsten ayırmaya yaramış makamlar elimizden alınırsa, o zaman soyluluğun tek belirteci, edebiyat bilgimiz olacaktır"[15]. Sonuçta, Hunları Massagetlerle bir tutmak, Herodot'un geçmiş zamandaki göçebeler hakkında varsaydıklarını onlar için de varsaymak, onların savaşlarının anlatımını Thukydides'ten alınmış cümleciklerle süslemek çocukça bir kanmışlıktan ya da tarif edilemez bir aptallıktan kaynaklanmıyordu. Bu durum, yazarın, Sidonius'un

Roma toplumu ile eş tuttuğu bir sınıfa dâhil olduğunun göstergesiydi ki Roma "içinde yalnızca köle ve barbarların yabancı olduğu dünya üzerindeki tek toplumdu".

Şimdi Gotlara dönelim. Ellerinde ne yazık ki varsayımlarını dayandıracakları bir Aeschylus ya da Herodot koleksiyonları yoktu. Bunların yerine, Jordanes'in yazılarında yaşayagelen bir halk hikâyesi vardı.[17] Hikâyeye göre, bir zamanlar, İskandinavya'dan göç etmelerinden sonraki beşinci jenerasyonu yöneten Filimer adında Got bir kral vardı. Bir gün tebaası arasında, Got dilinde 'Haliurunnae' denilen bazı cadıların bulunduğunu keşfetti. Bu cadıları kendi halkından ayırarak uzaklara, İskit Çölü'nün yalnızlığına sürgün gönderdi. Ve bu vahşi doğada gezinen bazı kötü ruhlar bu cadıları görerek içlerine girdiler ve sonuçta bütün ırkların en insafsızı, 'sıska, itici ve fakirliğin vurduğu yarı-insanlar' ortaya çıktı. Jordanes'in bu hikâyedeki kaynağı her kimlerse, çok az kişi bu kaynağın, yenilgiye uğradıkları insanların acımasızlığı karşısında dehşete düşen Gotlar olduğundan şüphe duyacaktır.[19]

Bütün bu dehşet verici varsayımlar denizi içerisinde Ammianus'un direncine hayran olmamak elde değil: "Antik belgelerde çok az adı geçen Hun ulusu, donuk okyanusun kıyısındaki Maeotik bataklıklarının ötesinde yaşamış ve vahşetin her boyutuna ulaşmışlardı".

II

Dolayısıyla, eğitimli bir kitleye hitap eden bu tarihçilerin genel tutumları, çağdaşları olan kimi barbarların kaba isimleri yerine, Herodot ve Thukydides'ten alıntıladıkları bilindik isimleri kullanmak yönündeydi. Eserleri, yalnızca aşağı sınıftan rahipler ve vasıfsız halk tarafından okunması amaçlanan tarihçiler arasında ise bunun tam tersi bir alışkanlık söz konusuydu. Bu insanlara, hiç duymadıkları Nebroi ve Simoi ve Neuroi'den söz etmek

boşa kürek çekmek demekti. Fakat herkes Hunları, Gepidleri ve onlar gibileri biliyordu; dolayısıyla John Malalas ve eğitimsiz halk tarafından okunan diğer yazarların eserlerinde de sıklıkla, daha eski barbar halkların, kendi zamanlarındaki vahşi kabilelerin isimleriyle anıldıklarını görürüz, gerçi Gepidler bu sözü edilen dönemde pek fazla bilinmiyorlardı.[20] İşte bu nedenden dolayı John Malalas'ın eserinde Lucius Verus ve İmparator Carus'un Hunlara karşı savaşırken öldükleri bilgisini okuruz.[21] Aynı şekilde, anonim bir yazardan da Büyük Konstantin'in Tuna'yı geçerek Hunların topraklarını fethettiğini öğreniriz.[22] Bu tür yorumları gönül rahatlığıyla göz ardı edebiliriz. Ancak modern bilimcilerin de bir zamanlar inanmış oldukları şekliyle, Dionysius Periegetes'in "Tocharoi, Phrounoi ve Seres'in barbar ulusları"[23] derken, Phrounoi kelimesinden kastettiğinin Hsiung-nu olduğudur ki Hsiung-nu genellikle Hunlarla özdeşleştirilir. Bugün bu görüş çürütülmüştür.[24] Dionysius da kitaplarında Οὖννοι halkının Hazar Denizi kıyısında yaşadığından söz eder; ancak bugün Dionysius'un orada daha sonra anlamını kaybeden ve yazarlar tarafından, daha iyi anlaşılır olanıyla karşılanan 'Οὐίτιοι' yazdığı kanıtlanmıştır.[25] Hunlarla ilgili olarak, 'Bastarnae ve Roxolani arasında Chuniler (Χοῦνοι ya da Χουνοί) yaşamaktadır', bilgisinin yer aldığı, Ptolemaios'un (iii. 5. 10) bir pasajına rastlarız. Bu metne dayanarak, ikinci yüzyılda Hunların çoktan Pontik bölgeye, tahminen Bug ve Dinyester nehirleri arasına, yerleşmiş oldukları rahatlıkla söylenebilir. Ancak o bölgede iki yüz yıl Romalılar tarafından hiç fark edilmeden varlıklarını sürdürmüş olmaları çok şüpheli görünmektedir. Eğer gerçekten Bastarnae ve Roxolani'ye komşuluk yapmışlarsa, dördüncü yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaları herkesi neden bu kadar çok şaşırtmıştı? Ptolemaios onları yine hiç beklenmedik bir coğrafyaya yerleştirmişti ve eğer söz konusu halk gerçekten Hunların ataları olsaydı, tartışmasız Gotlarla ilk karşılaştıklarında Kuban havzasında ya da yakınlarında yerleşmiş olmalıydılar. Buradaki varsayımımız Χοῦνοι ve Οὖννοι

isimleri arasındaki benzerliğin tamamen tesadüf olduğudur ve dikkat edilmelidir ki Batı Romalı yazarların sıklıkla Chunni veya Chuni şeklinde adlandırmalarına karşın hiçbir Doğu Roma ismi gırtlaktan telaffuz edilen bir sesle başlamaz.[26]

Bunlardan hangisi Ptolemaios'un Χοῦνοι gerçeğini yansıtıyor bilinmez ama Seec'in, 363 yılında Persler ve Romalıların Hunlarla çoktan karşılaşmış oldukları varsayımını hiç tereddütsüz reddedebiliriz. Çünkü aynı yıl Jovian, Pers kralı Sapor'la kötü olarak bilinen bir ateşkes imzalamıştı ve anlaşma koşulları gereğince, Kafkas geçitlerine kale inşa etmek amaçlı işbirliği yapacaklar ve Ermenistan'ı 'hem Perslere hem de bizlere yabancı olan bu barbarların' akınlarından kurtaracakladı.[27] Buradaki barbarlar daha sonraları Avrupa'yı istila edecek olan Hunlar değildi, bunlar, gelecek yüzyıl boyunca Pers krallarını meşgul edecek olan Kidariteler veya Kara Hunlardı. Sonuçta, dördüncü yüzyılın son çeyreğinde, gerçek Hunların sadece kökenleri değil, hareket ve etkinlikleri de Ammianus için olduğu kadar bizler için de hâlen büyük bir bilinmez oluşturmaktadır.

III

376 yılında, Tuna garnizonlarına kumanda eden Romalı subaylara, kuzeydeki barbarlar arasında yeni ve beklenmedik boyutlarda bir hareketlilik başladığı haberi ulaşmıştı. Söylentilere göre, Theiss ve Karadeniz arasında yaşayan halk bir karmaşa içerisindeydi. Oldukça vahşi bir grup barbar, terör estirmiş ve insanları yurtlarından uzaklaştırmıştı. Subaylar bu habere karşı kayıtsız kalmışlardı. Onlara, büyük nehrin ötesinde barbarlar arasında gerçekleşen savaşların haberi, ya çatışma tamamıyla sona erdikten sonra, ya da geçici de olsa, ara verildiğinde ancak ulaşırdı. Deneyimleri subaylara, bu durumun da bir istisna olmadığını söylüyordu. Ancak söylentiler ısrarlı bir şekilde

devam ediyordu ve arkasından nehrin kuzey kıyısında, imparatorluğa sığınmak isteyen ilk mülteci grubu belirdi. Bu ilk grubu sonradan diğer gruplar da takip etti ve hatta diğerleri de; ta ki nehrin kıyısında çok büyük bir kalabalık oluşturana kadar.[28] Subaylar yanılmıştı. Ermanarich'in Got krallığı Hunlara teslim olmuştu.

Ermanarich ilk kurban değildi. Ondan önce Alanlar da boyun eğmeye mecbur kalmışlardı. Don nehri, bu ulusun batı sınırıydı; doğu ise Romalı araştırmacıların bilgileri dışında kalıyordu ve Avrupa'nın tamamen dışında olduğu söyleniyordu.[29] Alanlar tipik bir göçebe ulusuydu, her ilkbahar ve sonbaharda büyükbaş hayvanları ve insanları ile beraber yeni otlaklara giderlerdi. Herhangi bir tapınakları yoktu fakat toprağa saplanmış bir kılıca tapıyorlardı. Bir zamanlar esir kavramına son derece yabancı olmaları dışında dikkate değer bir özellikleri yoktu.[30] Sıklıkla Kırım'daki Boğaz'a ve hatta Ermenistan ve Media'ya saldırırlardı bu yüzden Romalılar onları, diğer göçebeler gibi, acımasız savaşçılar olarak biliyorlardı. Ancak artık yenilmişlerdi. Kayıtlara geçmemiş bir tarih ve şartlar altında Hunların boyunduruğu altına girmişlerdi. Bildiğimiz tek şey, teslim olmadan önce çok sayıda Alanın katledilmiş olduğudur.

Görünen o ki, 370 yılından hemen sonra Hunlar, Alan tebaalarının da katıldığı askerî birlikleriyle, Ostrogot krallığının zengin kasabalarını tehdit etmeye başlamışlardı. Oluşmakta olan bu yeni imparatorluk Don'dan Dinyester Nehrine, Karadeniz'den Pripet bataklıklarına kadar uzanıyordu.[31] Gotlar önce küçük Hun gruplarının saldırısına uğramış ancak hemen arkasından bütün ordunun saldırısına karşı koymak zorunda kalmışlardı.[32] Artık yaşlanmış olan Got kralı Ermanarich, Hunların vahşetiyle ilgili söylentiler nedeniyle cesareti kırılmış olmasına karşın, uzunca bir süre ayakta kalabilmişti ancak daha sonra çaresizlik içinde intihar etmiş, yerine büyük yeğeni Vithimiris gelmişti.[33] Alanlar Hunların ordusunda savaştırılıyorlardı, Vithimiris ise kısmen kendi ulusundan insanlara karşı savaştı-

rılmak için parayla tutulmuş Hunlardan oluşan ordusuyla onlara karşılık veriyordu. Vithimiris bunlarla ve kendi halkıyla birlikte tekrar tekrar savaşmış ancak her seferinde çok vahşi ve kanlı yenilgilere uğratılmıştı. Sonunda, yaklaşık bir yıllık bir hükümdarlıktan sonra, Dinyeper ve Dinyester arasında bir yerde bulunan Erac adı verilen bir nehirde yapılan savaşta öldürüldü.[34] Arkasından Ostrogotların büyük bir bölümü bu göçebelere boyun eğdi ancak daha sonraları anlatılan hikâyede Ostrogotların savaşı gönüllü olarak bıraktıkları söylense de, bu ezivi yenilgiyi Gotik bir masal ile ört bas etme çabasından başka birşey değildir.[35]

Gotlardan geriye kalanları ise, Vithimiris'in oğlu Viderichus yönetmeye başlamıştı, ancak kendisi hâlen bir çocuk olduğundan, orduların yönetimi Alatheus ve Saphrax'a emanet edilmişti. Alatheus ve Saphrax'ın yetenek ve cesaretine karşın Gotlar gitgide Dinyester nehrinin arka taraflarına çekilmeye zorlandılar.[36]

Bu da Hunları Vizigot Reisi (*iudex)* Athanaric'in sınırlarına kadar getirmişti. Athanaric, eğer saldırıya uğrarsa bu yeni işgalcilere karşı koymaya karar verdi ve Alatheus ve Saphrax'tan uzak olmayacak şekilde Dinyester nehri kıyısına yerleşti. İlk işi, bazı amirleri düşmanın hareketleri hakkında rapor vermek ve savunmaya hazırlanan ordunun asıl gücünü gizlemek göreviyle, Munderich önderliğinde, nehrin yirmi mil kadar ötesindeki büyük bir askerî gücün başına göndermek oldu. Hunlar, Munderich'in kuvvetlerinin, Got ordusunun bir parçası olduğunu derhal anladılar ve bu orduyu yoksaymaya karar verdiler. Munderich onların yerleşkelerini bile bulamadan, ayışığında zorlukla at sürüp, taktik üstünlüğüyle Munderich'i atlatmışlar ve onun yirmi mil arkasından Dinyester nehrini geçmişlerdi. Athanarich, içinde bulunduğu tehlikenin farkına varmamıştı. Dolayısıyla, Hunların sürpriz saldırıları karşısında hem kendisi hem de ordusu afallamıştı. Hiçbir direniş gerçekleşmemişti: Gotlar önemsiz bir miktar kayıpla Karpat dağı eteklerine da-

ğılmışlardı.[37] Sonuçta, Alatheus ve Saphrax eş zamanlı olarak yenilmişlerdi.

Daha sonra Athanarich, Gerasus (Pruth) ve Tuna nehri arasına bir duvar örmeye karar verdi. Ve iş büyük bir gayret ve ustalıkla kısa zamanda tamamlanmıştı; ancak Athanarich'in orduları yine de sürpriz bir bozguna uğramıştı ve hatta Hunların her zamanki hızlı manevra yapma yeteneklerini engelleyen ganimetlerinin ağırlığı olmasaydı, bu yenilgi ağır bir katliama dönüşebilirdi.[38]

Gotlar paniğe kapılmışlardı: artık daha fazla direnme güçleri kalmamıştı. Athanarich'den yavaş yavaş ayrılarak aileleri ve eşyalarıyla beraber Tuna nehrine doğru akmaya başladılar. Artık geniş Tuna nehri ve Roma garnizon kuvvetleri tarafından korunan Trakya'nın verimli topraklarında 'daha önce hiç görülmeyen ve yeryüzünün gizli bir köşesinden ortaya çıkıp yoluna çıkan her şeyi silip süpüren bu insan ırkı'ndan kaçabileceklerdi.[39]

Tuna nehrine ulaşanların sayısı günbegün arttıkça, nehrin güney kıyısındaki Romalı subaylar önemsemedikleri haberlerin doğru olduğunu anlamaya başladılar.

IV

Çağdaşları tarafından sayıları 200.000'i bulduğu söylenen Gotların, 376 yılının sonbaharında Tuna nehrini geçmelerine izin verilmişti ve iki yıl sonra, 9 Ağustos 378'de, Adrianopolis dışındaki ovalarda İmparator Valens'in ordularına katılmışlardı.[41] Hunlar büyük Cannae Savaşı'nda rol oynamışlar mıydı?

377 yılının sonbaharında Gotlar bir Roma ordusu tarafından Trakya'daki Balkan Dağları'nın dar geçitlerinde kıstırılmıştı.[42] Durumları ümitsizdi. Yiyecekleri kalmamıştı ve bütün Romalı kuşatmasını delip geçme çabaları geri püskürtülmüştü.

Son hadde ulaştıklarında, bazı Gotlar düşman hattını gizlice geçmeyi başardılar ve Tuna'nın kuzeyindeki topraklarda dolaşan Hunlar ve Alanlılarla ittifak oluşturdular. Got temsilciler, eğer bu göçebeler onları Trakya'dan kurtaracak olurlarsa, büyük bir talan gerçekleştirebilme umudu taşıyorlardı. Bu ittifakın sonuçları çarpıcı olmuştur. Romalı kumandanlar haberi alır almaz adamlarını derhal ve dikkatli bir şekilde geri çekmeye başladılar. Sonuçta Gotlar düştükleri tuzaktan kurtuldular ve yine Trakya'nın köylerinde yaşayan şanssız halka eziyet etmeye başladılar.[43]

Gotları son anda kurtaran bu Hun grubun, Adrianopolis savaşından önce onlardan ayrıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Savaştan hemen sonra, Gotların Adrianopolis'i oyuna getirmeye beyhude yere çabalarken yine aynı Hunlarla karşılaşırız: büyük zaferden birkaç gün sonra hâlen Gotbirliklerinde bulunurlar.[44] Dahası, tüm bu süre içinde onlarla birlikte olduklarından şüphe edilemez ve Roma askerî tarihinin en büyük felaketinden sorumlu süvarilerin başında sadece Gotların değil Hunların da bulunma olasılığı hiç yok değildir. Kaynaklarımızın bu konuda hiç bilgi vermemesi şaşırtıcı değildir: Roma felaketi öylesine kapsamlı gerçekleşmiştir ki, hiç kimse sonradan olayların net ve gerçekçi bir açıklamasını yapamamıştır.[45]

Takip eden yıllarda Hunlar hakkında çok az şey duymuşuzdur. Ancak, Adrianopolis savaşından sonraki dönemde, Kuzey Balkan eyaletlerinde gerçekleşen talan ve harabetme olaylarında pay sahibi olduklarını açık olarak biliriz.[46] 19 Ocak 379'da I. Theodosios imparator ilan edilmişti ve daha ilk yılında, Balkanları hâlen tahrip eden Hunların, Alanların ve Gotların bazı kollarını yenmiş ve 15 Kasım'a gelene kadar oldukça önemli sayıda zafere imza atmayı başarmıştı. Sciri ve Carpodacae birlikleri ast konumunda hizmet veriyorlardı[47], tıpkı kendileri her zamanki vahşetlerini sergileyen ve bir çağdaşları[48] tarafından "her yıkımları daha şiddetliydi" şeklinde tanımlanan Alanların, Hunların altında olması gibi. Daha son-

raki bir kaynağın belirttiğine göre, 427 yılına gelindiğinde, Hunlar elli yıldır Pannonia'yı işgal altında tutmuş oluyorlardı.[49] Bu ifade şiddetle reddedilmiştir[50], ancak I. Theodosios'un iktidara geçmesinden birkaç sene sonra bir grup Hun'un Galya sınırlarına doğru yaklaşırken görüldüğünü anımsayacak olursak, Adrianopolis Savaşı'nın ertesinde, özellikle doğu bölgelerinde bulunan geniş Pannonia topraklarının çoktan Hunların egemenliği altına girdiğini varsaymak mantıklı görünmektedir.[51]

Takip eden yıllarda 'Hunların gezici vahşeti'ni bir ya da iki kez duymuş olsak da,[52] bu yeni türemiş barbarların Roma İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdikleri ilk kuşatma hareketi 395 yılında gerçekleşmiştir ve o yılki saldırıları Attila'ya kadarki bütün diğerlerinden daha büyük çaplıdır. 395 yılının Kış mevsiminde Tuna nehri donmuştu ve bu durumu fırsat bilen Hunlar, Roma eyaletlerini yeniden yakıp yıktılar ki I. Theodosios bu akınları güçbelâ denetleyebiliyordu. Trakya, bir kez daha saldırıların derdini omuzlanmıştı; aynı zamanda Dalmaçya'da da bir istila korkusu baş göstermişti.[53] Claudius, aslında Hunları, Romalı vali Rufinus'un kasten imparatorluğa davet ettiğini iddia eder ki, Rufinus'un konumu Stilicho tarafından şiddetle eleştiriliyordu. Ancak bu saldırılar, şair Claudius'ın kendi patronunu savunmak amaçlı yaptığı propagandadan ibaretti. Ve Rufinus'un Trakya'daki köylülerin yaşadıkları korku ve zorlukları atlatmaları için elinden geleni yapmış olduğunu biliyoruz.[54]

Hunlar en büyük gayreti uzak doğu bölgelerinde göstermişlerdir. Bir sel gibi Kafkas Dağları'nın dar boğazlarından geçen Hun gruplar Ermenistan'ı aşarak Doğu İmparatorluğu'nun en zengin eyaletlerine doğru ilerlemişlerdi. Kapadokya köylerinden dumanlar yükseliyordu. İşgalcilerin Halys'e (Kızılırmak) doğru ilerledikleri söyleniyordu. Suriye'nin bazı bölgeleri harap olmuştu ve Antiokheia'da savunmaya geçmişti: 'bugüne kadar danslara ve mutlu insanların şarkılarına ev sahipli-

ği yapan Orontes (Asi) Nehri'nin kıyılarında düşman atlıları gürlüyordu'.[55] Kalabalık esir grupları ve büyükbaş hayvan sürüleri Kafkasya'nın kuzeyinden uzaklara götürülüyordu. 'Kırımlı kabilelerinin savunma hattı olan Cimmer bataklıklarının ötesinde, Suriye'nin gençleri esir düşmüştü'.[56] Ermenistan'da Hunlar Meliten şehrine ulaşmıştı; oradan da Euphratesia eyaletini aşmış ve Coele Suriye ve Kilikya'nın içlerine kadar dörtnala gitmişlerdi.[57] Jerome bu akınları çok canlı bir şekilde aktarır:

> Dikkat, Arabistan'dan değil, Kuzeyden, Kafkasya'nın çok uzak kayalıklarından gelen kurtlar geçen sene üzerimize akın etmiş, çok kısa süre içerisinde birçok büyük eyaleti istila etmişti. Kaç tane manastır zapt edilmiş, kaç dere insan kanıyla kırmızıya boyanmıştı! Antiokheia şehri ile Halys, Cydnus (Tarsus), Orontes ve Euphrates nehirlerinin suladığı şehirler kuşatılmıştı. Tutuklular sürüler halinde zorla uzaklaştırılıyorlardı; Arabistan, Finike, Filistin ve Mısır, Hunların terörüne esir düşmüşlerdi. Yüz tane dilim, yüz tane ağzım ve demir gibi bir sesim olsaydı, yine de her bir felaketten söz edemezdim.

Ve yine:

> İşte birdenbire haberciler bir oraya bir buraya koşuşturdular ve bütün Doğu bölgesi titredi, çünkü Hunlar, uzaklardaki, buzlu Don Nehri'yle Massagetae'nin azman insanları arasında kalan ve İskender Kapıları'nın bu vahşi ulusları Kafkasya'nın kayalıkları arkasına hapsettiği Maeotis'ten kopmuş akın akın geliyordu. Hızla hareket eden atlarıyla oraya buraya ilerlerken bütün dünyayı panik ve katliama sürüklediler. O sıralarda Roma ordusu iç savaşlar yüzünden Roma'da kalmak zorundaydı... İsa böyle canavarları gelecekte Romalıların dünyasından uzak tutsun! Hunlar hiç umulmadık yerlerde birdenbire ortaya çıkıyorlardı: hızları dedikoduları bile geçmişti ve ne din, ne makam, ne yaş, ne de ağlayan bebeklere karşı acıma duyguları vardı. Daha yeni hayata başlayanlar, içerisinde bulundukları tehlikenin farkına bile varmadan,

kendilerine karşı doğrultulmuş kılıçlara gülümseyerek ölüme gidiyorlardı. Alınan ortak bir duyuma göre ise, altın açgözlülüğü yüzünden Kudüs şehrine doğru yönelmişlerdi. Antiokheia'nın barış zamanı ihmal edilen duvarları çarçabuk yamanmıştı. Tyre yine karayı terk edip eski adasını aramaya başlamıştı. Bizler de gemilerimizi hazır tutmaya, kıyıda bekleyerek düşmanın gelişine karşı önlem almaya ve rüzgârın çok şiddetli esmesine karşın, gemilerin batmasından çok düşmandan korkmaya şartlanmıştık.[58]

Jerome'un belirttiği gibi onları karşılayacak düzenli bir ordu yoktu. Theodosios öldüğünde imparatorluğun bütün ordularını Batı'da bırakmıştı. Doğu'da ise, önemli pozisyondaki bir subayın korkak davrandığından ve kendi idaresindeki ülke topraklarına karşı ilgisiz kaldığından şüpheleniliyordu.[59] Her nasılsa, harem ağası Eutropius aceleyle birkaç Got birliği[61] ve toplayabildiği kadar Romalı askerle birlikte savaş meydanında üstünlük sağlamayı başarana kadar,[62] kuşatmaya karşı direniş görülmemişti.[60] Eutropius talan edilen ganimetleri kurtarmayı başaramamıştı,[63] ancak 398 yılının sonunda Doğu'da barış sağlanmış,[64] ve 399 yılında dünya bir harem ağasını konsolos olarak tanımıştı.

On üç yıl kadar süreyle Hunlar Doğu eyaletlerine bir daha saldırmadılar, ancak yeni yüzyılın ilk yıllarında, kuzey Balkanlar'da yeni ele geçirdikleri evlerinden, Orta Avrupa'dan Batı eyaletlerine doğru muazzam bir taarruza giriştikleri görülmektedir. 376 yılında oluşan sahnelerin benzerleri yine görülmekteydi. 405 yılının son aylarında Radagaisus İtalya'ya girmişti ve bu olayı dehşet içinde yaşayanların anlattığına göre, tam 400.000 adamın başını çekiyordu; ancak daha sonra yapılan gerçekçi değerlendirmelerde bu rakam çok daha az olarak belirlenmiştir. 31 Aralık 406'da Vandallar, Sueveler ve Alanlar sürüler halinde Ren sınırını aşıp Galya bölgesinde toplandılar. Bu hareketlenmenin nedeni olarak Hunların batıya doğru ilerlemeleri gösterilmiştir[65], ancak belgelerde, şiddetli savaşlar sonucu

yurtlarını terk ederek Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerine sığınmak zorunda kalan Germenlere ait sadece tek bir ipucu bulunmaktadır. Orosius, bu dönemi kastederek şunları yazar: "İki ayrı Got grubu ve daha sonra Alanlar ve Hunların birbirlerini katlettiği zamanki gibi, barbarların kendi aralarında oluşan birçok ölümcül çekişme hakkında hiçbir şey söylemiyorum".[66]

408 yılında aşağı Tuna eyaletlerine saldırılar yeniden başlamıştı. O yıl, adını bildiğimiz ve bundan sonra sık sık sözünü edeceğimiz ilk Hun, Uldin, Tuna'yı geçerek Moesia eyaletinde, nehrin çok ilerisinde yer alan Castra Martis kalesini ele geçirdi.[67] Burayı hainlikle almıştı, ancak ne yazık ki, onunla anlaşan ve kaleye ihanet edenin kim olduğunu bilmemekteyiz. Daha sonra Uldin Trakya'ya doğru ilerledi ve Romalılar onu rüşvetle elde etmeye kalkıştığında onları reddetti: Trakya'daki orduyu yöneten Romalı subay ona teklif götürdüğünde, Hun yükselen güneşi göstererek, eğer isteseydi güneş gören bütün toprakları kolayca boyunduruğu altına alabileceğini söyledi. Barış yapmak için imkânsız bir bedel istedi, fakat Romalı subay hazırlıksız değildi. Uldin'le konuşmalarını uzattı ve düşman ordusunda bulunan ikincil konumdaki kumandanlarla gizli bir diyalog içerisine girdi. Roma İmparatoru'nun insanlığını vurguladı ve geleneksel olarak, cesaret gösterenlere sunduğu hediyelerden söz etti. Teklifleri makbuldü. Sonuçta, Uldin'in birçok askeri onu terk etti, kendisi bile güçlükle Tuna'yı geçerek oradan kaçabildi. Uldin emrindeki birçok Hun ve Sciriliyi yitirmişti ki bu Scirililer diğer Hun ordularında hizmet verdiğini gördüğümüz Alanlar gibi aynı şekilde Uldin'e de hizmet veriyorlardı.[68]

Elimizde, Uldin'in verdiği zararı karşılamak ve böylesi saldırıların yinelenmesini önlemek için Doğu Roma hükümetinin aldığı önlemleri gösteren birden fazla belge bulunmaktadır. İllirya valisi, edebiyat ve sanat hamisi Herculius, makam gözetmeksizin herkesi, şehir surlarının yapımında ve yıkılmış yerlere yiyecek nakledilmesinde rol almaya zorlama talimatı almıştı. Sulh hâkimi Anthemius tarafından bilgilendirilen im-

parator birçoklarının bu işi yapmaktan kaçmaya çalışacağını düşündüğü için şu sözleri yinelemişti: "bu, en üstten en alt tabakaya kadar herkese ait bir sorumluluktur". Saldırı yinelenebilir: şu an son derece kritik bir zamandır.[69] Anthemius daha başka emirler de çıkarmıştı. Doğu İmparatorluğu'na girmek için kullanılabilecek her yol dikkatle incelenecekti; eyaletlere yaklaşmaya olanak veren her yer -bütün donanma üsleri, limanlar, kıyılar, eyaletlere giriş-çıkış noktaları ve hatta uzak yerler ve adalar bile- bu barbarca vahşete karşı sıkı koruma altına alınacaktı.[70] Tuna donanmasını güçlendirmek için özel önlemler alınmıştı. 28 Ocak 412'de yedi yıllık bir gemi inşaatı projesi yürürlüğe sokulmuştu. Büyük nehre sınır olan Moesia ve Scythia eyaletlerinde, her yıl, *naves agrarienses* adı verilen savaş gemileri ve yük gemileri olmak üzere, belli sayıda gemi yapılacak ve eski gemiler onarılacaktı. Yedi yılın sonunda iki yüzden fazla gemi kullanıma hazırlanmıştı, her yılın sonunda programa uyulmadığı anlaşılırsa yerel idareciler çok ağır para cezalarına çarptırılıyordu.[71] Ancak Anthemius'un o yıllardaki en büyük başarısı, uzun süre Konstantin duvarının arkasında uzanan Konstantinopolis kıyılarına Theodosios duvarını inşa ettirmekti. Aslında bu duvarlara olan gereksinim I.Theodosios zamanından beri hissedilmişti[72], fakat hükümet ancak 4 Nisan 413'de 'bu çok mükemmel şehrin savunması için yapılandırılmış olan' yeni duvarın bitirilmesi konusuyla ilgilenebilmiştir.[73] Anthemius'u, baş şehrin acilen korunması gerektiği konusunda harekete geçiren etkenin, Uldin'in akınları olduğundan kim şüphe duyabilir ki? Bury haklı olarak Anthemius için şu yorumu yapar: "baş şehre yeni surlar dikerken, aslında bilinçli bir şekilde, gelip çatacağını sezdiği Hun savaşına hazırlanıyordu"[74].

Uldin'in yenilgisi ve yok oluşundan sonra Hun tarihinin çok az bilinen bir olayına sıra gelir. Priscus bu hikâyeyi 449 yılında Attila'nın karargâhında tanıştığı ve güvendiği Batı Romalı Romulus'tan duymuştur. Romulus'un anlattığına göre

Hunlar bir keresinde, kendi ülkelerinde kıtlık baş gösterince ve Romalılar da bir savaş durumunda oldukları sırada, Perslere saldırmaya niyetlenmişlerdi. Daha sonra anlaşma sağlamak için Roma'ya giden Basich ve Cursich adındaki iki kumandanın önderliğinde büyük bir Hun ordusu çorak bir ülkenin topraklarına girmiş, Romulus'un Maeotik Denizi olabileceğini düşündüğü bir gölden geçmişler ve onbeş gün sonra bazı dağları aşarak kendilerini Pers İmparatorluğu'nda bulmuşlardı. Ülkeyi yakıp yıktıktan sonra, başlarının üzerindeki boşluğu oklarla dolduran bir Pers ordusuyla karşılaşmışlardı. Hunlar geri püskürtülmüşler ve ganimetlerinin yalnızca az bir bölümünü kurtarıp, dağlardan geri dönmüşlerdi. Takip edilmekten korkan Basich ve Cursich değişik bir yoldan ve görünen o ki, petrol ülkesi Bakü'den geçerek eve dönmüşlerdi.[75] Bu keşif seferi, 415-20 yıllarında ya da biraz daha sonra olmuş gibi görünmektedir.

420 yılında Doğu Roma İmparatorluğu Perslerle savaşa girdi. Persler egemenlikleri altındaki topraklarda yaşayan Romalı tüccarların mallarını gasp etmekteydi ve parayla tuttukları Romalı altın madencilerini de geri göndermeyi reddediyorlardı. Üstelik Pers İmparatorluğu'ndaki Hristiyanlara karşı genel bir eziyet politikası uygulamaya başlamışlardı.[76] Roma orduları Doğu eyaletlerinde biraz daha kümelendiği sıralarda, kuzey sınırları korumasızdı ve bu durum şüphesiz uzun bir aradan sonra neden Hunların aniden Trakya'ya bir yağmacı akını başlattıklarının da yanıtıydı.[77] Hunların buradan nasıl çıkartıldıkları konusunda hiçbir detay bilmiyoruz. Ve Doğu İmparatorluğu'nun Kuzey sınırında, Attila'nın amcası Rua'ya gelene kadar herhangi bir çatışma olduğuna dair duyum da almamış bulunuyoruz.

V

Attila'nın dönemi öncesinde Romalı ve Hunlar arasında geçen savaşlar üzerine otoritelerin bize sunduğu kısıtlı bilgiler yukarıda özetlenmiştir. Ancak Hunlar Avrupa'da ilk ortaya çıktıkları zaman, Romalıların, Gotların ya da Perslerin özellikle düşmanı olarak görülmemektedirler. Ayrıca Hunların Ostrogot Krallığını yok etmelerine karşın onu savunmak için de savaştıkları görülmüştür. Avrupa'daki ilk büyük başarıları sırasında bu yeni barbar gruplar kendi aralarında da bölünmüşlerdi. Bu durum, burada yeniden gözden geçirilen bütün bu tarihsel süre boyunca devam etmiş ve günümüzde de hem şaşkınlık hem memnuniyetle karşılanmış bir gerçek olarak değerlendirilmiştir.[78]

I. Theodosios'un imparatorluğunun birinci yılında, Hun akıncıları Kuzey Balkanlar'dan sürdüğünü ve takip eden yıllar boyunca da onlar tarafından sürekli olarak tehdit edildiğini gördük. Ancak I.Theodosios onları müttefik olarak da kullanmıştır. 388 yılında zorba Maximus'un ordusunu Sava Nehri'nde oyalarken, zafer kazanan atlı birlikler, aslında ordusunda hizmet veren Hunlardan başkası değildi.[79] Seeck'in tahmini-ne göre, aynı yıl Poetovio'da Maximus'un kardeşi Marcellinus'a karşı kazanılan zaferden sonra, kaçan düşmana en ağır kayıpları verdirten yine Hun atlılardı.[80] Yine seksenlerin sonlarına doğru, bir tarafta II. Valentinius'un subayları Galya'ya yaklaşmakta olan Hun ordusundan bir grubu püskürtürken, diğer tarafta Askerlerin Başı Bauto da başka bir Hun ordusunu o sıralar Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olan Raetia'yı tahrip eden Juthungi'ye saldırmaya ikna etmişti.[81]

Uldin'in 408'deki yenilgisinden söz etmiştik. Fakat 400 yılında Gainas adlı Germen isyancı, Anadolu'ya geçmeye kalkmıştı, ancak imparatorluk donanmasının gemileri onu caydırmıştı. Bu nedenle kuzeye doğru çekilmiş ve küçük bir grup yandaşıyla beraber Tuna'yı geçmişti. Burada, kendisine iki nedenden dolayı saldırmaya karar veren Uldin tarafından karşı-

landı. Tuna'nın kuzeyinde bağımsız bir barbar ordusunun bulunmasını istemiyordu ve Gainas'ı oradan kaçırmak yoluyla Doğu İmparatoru'na da hizmet etmiş olacaktı. Bu düşünceyle askerlerini topladı ve bu Germen'le bir değil birçok defa savaştı ve onu öldürmeyi başardı. Gainas'ın kesik başı 3 Ocak 401'de İstanbul'da teşhir edilmişti ve geri vermek için Uldin Roma hükümetinden 'hediyeler' istemiş ve isteklerine kavuşmuştu da. Böylelikle, Uldin ve Doğu Romalılar arasında bir işbirliği gerçekleşmiş oluyordu ve tahminen bu işbirliği, bu göçebe gruba yıllık haraç ödenmesini de içermekteydi.[82] Gainas'ın devrilmesinin tek nedeni Hunlar değildi. Germenlerin kuzeye, Tuna'ya doğru gitmelerinin birincil nedeni yerel şehir sulh hâkimleri ve Trakya'daki şehirli nüfustu. Gainas ve çetesinin saldıracağını tahmin eden halk, şehrin savunma hatlarını çok çabuk onarıp kendileri de ellerinde silahlarla düşmana karşı hazırlanmışlardı. "Daha önceki akınlardan deneyimle", diye yazar kaynağımız, "halk savaşa alışkındı ve bütün güçleriyle kendilerini çarpışmaya karşı hazırladılar. Gainas surların dışında çimlerden başka hiçbir şey bulamadı" , diye devam eder, "çünkü herkes bütün ürünlerini, büyükbaş hayvanlarını, çiftçilik eşya ve malzemelerini surların içerisine taşımaya özen göstermişti." Görünen o ki, 395 yılında meydana gelen olaylar, Trakya insanına unutamayacakları bir ders vermişti. Onlar da zaten hiçbir şeyi unutmamışlardı; öyle ki, yıllar sonra Attila, atlıları Asmus halkının üstünlük ve cesretine yenik düştüğünde bunu çok iyi anlayacaktı. [83]

Daha sonraları Uldin'in Batı Roma'nın hizmetine girdiği görülmektedir. 405 yılının sonunda Radagaisus ve kalabalık bir Germen birliğinin Hunların önünden kaçarak İtalya'ya kadar indiklerini görmüştük. Yarım adanın bütün şehirleri paniğe kapılmıştı, ancak Stilicho İtalya'daki kuvvetlerini harekete geçirdiği gibi bir grup Hun ve Alan ile de ittifak yapmıştı: bu Hunlar Uldin'in adamlarıydı ve 406 yılının başlarında Faesulae Savaşı'nda hırslarını göstermişlerdi. İlk önce Germenlerin ken-

dilerine yardım sağlamalarını engellediler, çatışma sırasında ise atlıların hızlı atağı sayesinde Stilicho düşmanı kuşatmayı başardı ve sonunda onları olanca şiddetiyle katletti. Uldin'in adamları esirbaşına bir *solidus* almışlardı.[84] Böylece 408 yılında, Trakya'yı kuşatmalarından önce Hunlar hem Doğu hem de Batı Roma'ya hatrı sayılır bir hizmet vermişlerdi.

Stilicho'nun 408 yılında düşüşünden sonra, Batı hükümetinin Germen paralı askerlere karşı aldığı bir takım önlemler, gelecekte Germen olmayan kaynaklardan askerî yardım almayı zorunlu kılmıştı. Dolayısıyla Hunlara başvurdular ve rehinlerin geri verilmesini de içeren bir antlaşma yoluyla onlardan askerî yardım almaya başladılar: bu rehinlerden bir tanesi de Aetius denilen genç bir adamdı.[85] Uzun yıllar sonra ona methiye yazan bir şair, onun Hunlar arasındaki yaşantısının sonuçlarını övmüştü: "Kafkasya kılıca dinginlik bahşetmişti ve vahşi krallarına da savaştan vazgeçmeyi". Gerçekten de aksi durumda Roma 'Kuzeyin mızrakları önünde' yıkılırdı: "Dünya İskit kılıçlarına boyun eğerken ve Kuzey'in mızrakları Tarpeialıların baltalarını alt ederken, o, düşmanın delice saldırılarını durdurdu ve bu gurur verici bir antlaşmanın garantisi ve dünyanın da kefareti oldu."[86]

Yine de, 409 yılında Alaric'in eniştesi Athaulf, aralarında Hunların da olduğu bir ordunun başında, Julius Alpleri'nin güneyinde belirince, Honorius'un vekili Olympius 300 Hundan oluşan küçük bir grupla beraber ona karşı çıkmayı başarmış ve onyedi ölüye karşılık 1.100 düşman askerini kılıçtan geçirmişti.[87] Daha sonra, yine 409 yılında, Batı Roma hükümeti ile Alaric arasındaki ilişkiler günbegün kötülerken, 10.000 kişilik Hun kuvveti imparatorluk hükümeti tarafından, Dalmaçya'dan İtalya'ya getirilmişti. Onların varlığı Alaric'in omuzlarına ayrı bir yük bindirmiş olmalı, çünkü Alaric Roma'ya ilerleme planını hemen iptal etmişti.[88] Avrupa'da ilk kez ortaya çıkmalarının üzerinden otuz yılın üzerinde bir zaman geçmesinin ardından, Hun ismi en cesur kimseleri dahi dehşete düşürmeye yetiyordu.

412 yılında Doğu Roma hükümetini yine Hunlarla, ya da en azından bazı Hunlarla, diplomatik ilişki içerisinde görmekteyiz. Olympiodoros'un bir fragmanından öğrendiğimize göre, o yıl bizzat kendisi elçilik hizmeti yapmış, Konstantinopolis'ten

Resim 3 Ondokuzuncu yüzyıl başlarından bir Alaric resmi

barbarlara elçi olarak gönderilmişti. Elçiler, gidecekleri yere varmak için Karadeniz üzerinden kuzeye doğru yelken açmak zorunda kalmışlar ve yolculuk sırasında bir fırtına yüzünden neredeyse yollarını kaybetmişlerdi. Sonunda Donatus adında Hun bir krala ulaştılar ki bu kralın egemen olduğu topraklar Uldin'in topraklarından çok uzaklardaydı. Elçiler vardıklarında, Priscus'un arkadaşlarından birisinin, yapamadığı bir şeyi burada uzun yıllar sonra ve aynı şartlar altında yapmayı başardılar: Donatus'la dostluk yemini ettikten hemen sonra onu kalleşçe öldürdüler. Çünkü belki de krallığı tehlikeli derecede güçlenmişti ve Vali Anthemius'un yönetiminde olan Doğu Roma hükümeti bu tehlikeyi en ucuz şekilde atlatmanın yolunu böyle bulmuştu. Ancak Charato adında birisi Donatus'un yerine hükümdarlığa seçilmişti ve bu durum nedensiz değildi; Charato, Olympiodoros ve beraberindekilere karşı düşmanlık güdüyordu. Ancak elçiler böylesi bir duruma karşı hazırlıklı gelmişlerdi ve Theodosios'un adına sunulan pahalı hediyeler barbar Charato'yu da barışı sürdürmeye ikna etmişti (18. fragman).

425 yılında Zorba John, Ravenna'da Doğu Roma kuvvetlerine karşı hayatı pahasına savaşırken, Aetius'u Hunlara gönderip paralı askerlerden bir ordu kurarak en kısa zamanda İtalya'ya getirmesini istemişti. Ancak Aetius çok geç kalmıştı, çünkü orduyla beraber İtalya'ya geldiğinde John öleli üç gün olmuştu. Fakat Aetius, yine de Doğu'daki güçlerin kumandanı Aspar'ı sonu gelmeyen çetin bir savaşla oyalamış ve sonunda Hunları, İtalya'yı terk edip evlerine dönmeye ikna etmişti. Bize anlatılanlara göre Hunlar altın karşılığında hırslarını ve silahlarını bir kenara bırakmış, rehinleri geri vermiş, yeminlerini bozmuşlardı. Aetius'un Hunlardan kurtulması o kadar önemli bir başarıydı ki, bunun üzerine Placidia ve III. Valentinius onunla barış yapmış ve kendisine kont ünvanı vermişti. Söylentilere göre, evine gönderdiği Hunların sayısı 60.000'di.[89]

VI

Sonuç olarak, dördüncü yüzyılın sonları, beşinci yüzyılın başlarına doğru Hunlar Romalıların yalnızca düşmanı değildi; bir anlamda dostlarıydı ve imparatorluk ordusunda paralı asker olarak hizmet vermişlerdi.

Onların bu hizmetlerinden sadece Roma hükümeti değil, birtakım varlıklı kişiler de yararlanıyordu. Bildiğimiz sadece iki durum bulunmaktadır, fakat bu, başka örneklerin olmadığını göstermez. Claudius'un bize ilettiğine göre vali Rufinus'un özel bir muhafız birliği vardı ve başka bir kaynaktan duyduğumuza göre, bu muhafızlar Hunlardan oluşmuştu.[90] Rufinus'un en büyük rakibi Stilicho da kendi güvenliğini sağlamak için özel bir Hun muhafız birliği tutmuştu ve düşmanları onu öldürmeye kalkışmadan önce bu birlikle baş etmek zorundaydı. Sonuç olarak, bir orduyla birlikte aniden baskın yapmış, onları uyurken yattıkları yerde kılıçtan geçirmişlerdi.[91] Rufinus'un Hunları, yetersiz kayıtlarımızın bir tanesinde yer aldığına göre, bu olayın yankıları önemli boyutlardaydı.

Doğu'da ve Batı'da birkaç hükümdarın kişisel güvenlikleri bakımından Hunlara güvenmelerine karşın, halkın çoğunluğu, bu yeni ortaya çıkan barbarların çok büyük canavarlıklara meyilli olduklarına inanmakta inat ediyordu. Claudius, Hunların kendi anne-babalarını katletmekle kalmayıp, cesetlerine küfretmekten zevk aldıklarını söylemekten çekinmemişti. Bu inanç daha sonra da yok olmamıştır: Herodot, Massagetlerin yaşlı erkekleri kurban ettiğini söylememiş miydi? Gerçekten de yarım yüzyıl sonra Theodoret daha da ileri gitmeye hazırdı. Ona göre Massagetler -burada Hunlardan bahsetmektedir- yaşlı erkekleri öldürme geleneklerinin yanısıra, onları yiyorlardı.[92] Herkesin hemfikir olduğu üzere Hunlar vahşi yaratıklar gibi yaşamaktaydı. Priscus'a göre Gotların üzerine kurtlar gibi saldırdılar. "Doğaları gereği vahşi hayvanlar gibi yaşamalarına karşın" diye yazar bir Hristiyan tarihçisi, bir misyoner de onla-

ra daha ılımlı bir yaşam tarzı atfetmiştir. En ölçülü yazarlardan Ammianus bile onlara iki ayaklı hayvanlar denilebileceğini söyler; Jerome'a göre ise Hunlar kurt ya da vahşi canavardılar. Jordanes altıncı yüzyılda onları 'insansı bir ırk' olarak nitelemiştir ve Procopius'a göre Hunlar arasında yalnızca Ephthalitesler hayvanlar gibi yaşamamaktaydılar. Gerçekten de beşinci yüzyılın sonunda Mityleneli Zachariah, bazı Hunların kendilerini "barbar, açgözlü canavarlar ve Kuzeybatı dinini reddedenler" olarak tanımladıklarını söylüyordu.[93]

Hunların akınlarıyla yakılıp yıkılan yerlerde yaşayan insanlar anlatılamayacak derecede zorluk içerisindeydiler. Ammianus'un ifadesiyle, bu yeni barbar ulusu, yüksek dağlardan bir fırtına gibi beklenmedik ve ani bir şekilde üzerlerine çöktüğünde Gotların neler çektiği konusunda çok az şey söyleyebiliriz.[94] Ancak Trakya'da olanlar hakkında az da olsa bilgimiz vardır. Aziz Hypatius yirmi yaşına geldiğinde (386), o bölgenin rahiplerini ziyaret etmişti ve Hun çeteler kırsal bölgelerde serbestçe dolaşıp, hiçbir engelle karşılaşmaksızın her yeri yağmalamaya başladıklarından beri, din kardeşlerinin daha güvende yaşayabilmelerini sağlayacak kaleler, καστέλλια, inşa etmeye mecbur kaldığını görmüştü. Hypatius da, seksen din kardeşi ile beraber büyük bir kale, καστέλλια μέγα, inşa etmeye girişti, dolayısıyla ibadetlerini kesintisiz yerine getirebileceklerdi. Eyalet içerisinde organize bir savunma sistemi kalmadığı belliydi.[95] Uzun yıllar sonrasında Hypatius öğrencilerine Hunların Trakya'daki kalesini nasıl kuşattığını anlatır dururdu, fakat Tanrı kullarını korumuş, düşmanları kaçırtmıştı. "Duvarda bir delikleri, τρυμαλιά, vardı", diye anlattı; "bu delikten bir taş fırlatıp düşmanı vurdular, diğerleri bunu görünce kırbaçlarını sinyal verircesine sallayarak atlarına bindiler ve geri çekildiler. Savaş durduğunda, yağmalanan ve hiçbir şeyi kalmayan köylüler, yiyecek bulmak için manastıra koştular". Bunun üzerine, manastırın başında bulunan, bir Ermeni olan Jonas Konstantinopolis'e gitti ve oradaki üstlerine Trakya'daki fakirlerin aç

olduğunu söyledi. Durum anlaşıldığında Rufinus ve diğer resmi görevliler "gemileri tahıl ve bakliyatla doldurdular -büyük olasılıkla kara yoluyla iletim olanağı yoktu- ve fakirlere dağıtması için Jonas'a gönderdiler".[96] Merkezî hükümet sıkıntıyı azaltmak için şüphesiz elinden geleni yapmıştı, ancak olanakları kısıtlıydı: denizden uzak ve sınırın arkasında kalan en korumasız bölgelere çok az yardım ulaşmış ya da hiç ulaşmamıştı.

Kilise yeni işgalcilerin şiddetleri ve vahşi şöhretleri karşısında yılmamıştı ve Hristiyan misyonerler, sınırda görülmelerinden çok kısa bir süre sonra aralarına karışmıştı bile. Beşinci yüzyılın sonlarında Tomi ve İskit piskoposu Theotimus tarafından ziyaret edilmişlerdi. Söylentilere göre Tuna boyundaki Hunlar ona büyük saygı göstermiş ve onu 'Romalıların Tanrısı', Θεὸς Ῥωμαίων olarak adlandırmışlardı[97]. Yine söylentilere göre Theotimus ziyareti sırasında olağanüstü bir kahramanlık sergilemişti, ancak bize bunlardan söz eden Hristiyan din tarihçisi bu hikâyelerin doğruluğu konusunda şüpheye düşmüş gibidir.[98] Söylenenlere göre, Theotinus bir gün düşman topraklarında yol alırken, Tomi'ye gitmekte olan ve üzerlerine doğru at süren Hunlardan oluşan bir çeteye rastlarlar. Piskoposun berberindekiler dehşete düşmüştür ve orada öldürülecekleri için ağlamaya başlarlar, fakat Theotinus atından iner ve dua etmeye başlar. Bunun üzerine o, beraberindekiler ve atları görünmez olmuştur ve Hunlar onları görmeden yanlarından geçip gitmişlerdir. Diğer bir olayda ise, piskoposu zengin sanan bir Hun onu esir almak ve fidye için rehin tutmak üzere komplo kurmuştur. Bunun için Hunların savaşta kullandığı gibi bir kement hazırlayarak onu tuzağa düşürmek istemiştir. Fakat tam kolunu kaldırıp da kementi piskoposa doğru fırlatacağı sırada adeta taş kesilmiş ve kolunu bir daha indirememiştir. Beraberindeki adamların isteği üzerine Theotimus onu bu durumdan kurtarması için Tanrı'ya dua edene kadar da, görünmez iplerle bağlanmış gibi kalmıştır.[99]

Böylesi şaşılacak yeteneklerine karşın Theotimus, Hunları değiştirmekte başarılı olmuş gibi görünmemektedir. Bizim iddia edebileceğimiz tek şey Theotimus'un Hunların kaba yaşantılarını törpülediğidir ve bunu da, o zamanın piskoposlarına hiç de yabancı olmayan bir metotla, onları ziyafetlere davet edip, hediyeler vererek başarmıştı.[100]

Aşağı yukarı Theotimus'un aktif olduğu dönemde, diğer başka misyonerler de Hunlar arasında çalışmak için gönderilmişlerdi. Söylenenlere göre, John Chrysostom onları "Tuna boyunda kamp kurmuş göçebe İskitler arasına göndermişti". Kaynağımız, 'göçebe İskitler' deyimini başka hiçbir yerde değil ama sadece Hunlardan söz ederken kullanmıştır[101] ve şüphesiz Konstantinopolis başpiskoposu bu yeni ortaya çıkan göçebeleri Hristiyan yapmak için çok çaba göstermişti. Ancak burada yine, misyonerlerin en küçük bir başarı bile yakalayabildikleri konusunda bir iddiada bulunulmamıştır. Misyonerlerin yaşadıkları en büyük zorluklardan bir tanesi dil konusu olmalıdır. John Chrysostom başkentte Gotlara vaaz vermek istediği zaman kolayca bir tercüman bulabiliyordu; ancak ileride de göreceğimiz gibi Hunların dilini bilen Romalı sayısı oldukça azdı, dolayısıyla Hunlara vaaz verebilecek nitelikte rahip bulmak, eğer oluru varsa da, çok zordu.

Ancak yine de Roma İmparatorluğu içerisinde Hunları Hristiyan yapma görevinin başarıyla gerçekleştirildiğine inanan gayretliler de eksik değildi. Jerome, Beytüllahim'deki hücresinde geçirdiği endişe dolu günlerin ardından sadece sekiz yıl geçmişken 403 yılında yazdığı bir mektupta, "Hunlar ilahileri öğreniyorlar" diye ağlıyordu. Orosius 417 yılında, "İsa'nın kiliseleri her yerde, Doğu'da ve Batı'da Hunlar, Sueviler, Vandallar, Burgonyalılar ve sayısız inananla dolup taşıyor" gözleminde bulunur. Theodoret'in bir değerlendirmesine göre ise, Attila'nın altın çağında Hunlar istemeyerek de olsa, yaşlılarını yeme geleneğini terk etmişlerdir, çünkü artık *İncil*'i okuyorlardı ve Theodoret, din şehitlerinin örnek yaşantılarından ders alan-

lar arasında Hunlardan da söz etmektedir.[102] Daha güvenilir tanıklar, kilisenin maalesef başarısızlıkla sonuçlanan çabalarını itiraf etmek zorunda kalmışlardır ve beşinci yüzyılın ortalarına doğru, Attila'nın altın çağında Salvius, Hunlardan nitelik atfetmeden, diğer paganlarlın arasına koyar. Uzaklarda İspanya'da olan Prudentius, Hunların 'kana susamış vahşilikleri' bir parça da olsa ehlileştirildi diye düşünse de - en azından artık kan içmiyorlar, diyordu- bir gün İsa'nın kanını içecekleri günü beklemekten başka yapacak hiçbir şeyleri yoktu.[103] Altıncı yüzyılda sergiledikleri ahlaksız zalimlikleri; rahibelere acımasızca tecavüz etme ve kiliselere sığınanları sunaklarda katletme eğilimleri, Justinius'un barbarlar ordusunu bile şok ediyordu.[104] Bazı Hunların, özellikle de aralarında Roma İmparatorluğu'nda esir ya da sürgün olarak yaşayanların, Hristiyanlığı seçmiş olması olasıdır; ancak Attila'nın ölümünün çok sonrasına kadar hiçbiri hakkında duyum alamayız. Daha sonraları, Hristiyan olduklarını bildiğimiz az sayıdaki Hun özellikle Romalılarla yakın ilişki kurmuşlardı; örneğin Mityleneli Zachariah'ın (Zekeriya) "bir zamanlar Hun olan ve Romalılara sığınarak vaftiz edilmiş bir general" olarak tanımladığı Sunica gibi. Dolayısıyla Zachariah Hunlara kendilerini 'gözü dönmüş vahşi yaratıklar gibi, Kuzey-Batı bölgesinin Tanrı'sını reddeden barbarlar' olarak tanımlatırken yalnızca gerçekleri resmediyordu.[105]

İşte bütün bunlar, Hunların ilk zamanlarda, edebi eserleri bizlere kadar ulaşan Romalılar üzerinde bıraktıkları izlenimlerdir. Ancak, eğitimli ve nispeten daha varlıklı olanlar, imparatorluk içerisinde küçük bir azınlık oluşturuyordu. Şüphesiz bu izlenim ve düşünceler, harap olmuş bölgelerde bizzat yaşamış, kulübelerinin yandığına, oğulları ve kızlarının esarete sürüklendiğine şahit olmuş üst ve alt sınıfa dâhil herkes tarafından paylaşılıyordu. İlerleyen sayfalarda Avrupa eyaletlerindeki geniş halk kitlelerinin duygularını anlamaya çalışacağız. Başka bir ifadeyle, sınırdan uzakta yaşayan bütün köylülerin; hem efendilerinin tarlalarında ter dökenlerin hem de topraklarına el

konulduğu için dağlarda, ormanlarda eşkiya gibi yaşayanların. Söylenene göre Attila sadece, ulusları Roma'nın egemenliği altında tutmaya meraklı rahipler ve yöneticilerin gözünde, Tanrı'nın Kırbacı'ydı.[106]

3 Attila'dan Önce Hun Toplumu

Önceki bölümde, Attila'dan önceki dönemde Hunların olağanüstü askerî başarıları ve Romalılar ile Gotlardan yana ya da onlara karşı gerçekleştirdikleri savaşların bir özeti verilmeye çalışılmıştır. Ancak anlatımımızın birçok sorunu da beraberinde getirdiği ve açıklama gerektirdiği de açıktır. Bu sorunlara yaklaşmadan önce okuyucunun Hun İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküşündeki hızı sık sık akıllarına getirmelerini isteyebiliriz. Priscus, Roma sınırını geçip Hun topraklarına girdiği 449 yılında, kendi doğumundan bir kuşak önce, varlığa bile henüz gelmemiş olan bir dünyaya adımını atıyordu ki bu dünya, kendi kitabı basıldığı zaman tamamen ortadan kalkmıştı. Bu büyük göçebe imparatorluğu tarafından sunulan bu tuhaf fenomeni anlamak istiyorsak, onların toplumlarının durağan değil devingen olduğu gerçeğini asla unutmamalıyız. Artık tarih, Hun İmparatorluğu'nun yükselişinin tek bir adamın dehasına bağlı olduğu düşüncesiyle yetinmemektedir ve göreceğimiz gibi, gerçekte Attila'nın bir deha olduğuna dair çok fazla kanıt yoktur. Hunların neden Roma İmparatorluğu'na saldırdığını, neden aynı zamanda sıklıkla onu savunduğunu, nasıl olup da böylesi büyük bir imparatorluk kurmayı başardıklarını ve nasıl olup da o imparatorluğu sadece birkaç yıl ayakta tutabildiklerinin açıklamasını sadece Hun toplumunun gelişimi çerçevesinde açıklayabiliyoruz. Dolayısıyla öncelikle onların toplumlarını incelememiz gerekir ve yok olmalarında rol oynayan etkenleri

netleştirebilmeyi umuyoruz. Çalışmamızın hiçbir bölümünde olmadığı kadar bu bölümde, Ammianus'a minnet borçluyuz.

I

Hobhouse, Wheeler ve Ginsberg'in (s. 26, *et passim)* tanımlamasına göre Hunlar, pastoralciliğin alt evresine ait bir medeniyet yapısına sahiplerdi. Güney Rusya steplerinde önlerine kattıkları sürüler, Ammianus'un anlattığına göre, her türlü evcilleştirilmiş hayvandan oluşmaktaydı[1] - büyükbaş hayvanlar, atlar, keçiler ve hepsinden öte, kaynaklarımız sözünü etmese de step göçebeleri için atlardan da daha gerekli olan koyunlar vardı.[2]

Giysileri ya keten ya da *murinae* (dağ sıçanı?) derisinden dikilerek yapılıyordu ve bazı step kabileleri Roma İmparatorluğu içerisinde ticaretini yaptıkları bu tür derilerle tanınıyordu.[3] Bize anlatılanlara göre, içerisinde bulundukları zor yaşam koşulları nedeniyle Hunlar giysilerini sırtlarında parçalanıp lime lime dökülene kadar giyiyorlardı ki bu olay bize, Cengiz Han'ın bir kanun maddesinde geçen, Moğolların giysilerini hiç yıkamaksızın eskiyene kadar giymeleri gerektiği ifadesini anımsatmaktadır.[4] Hunlar dizden aşağısına keçi derisinden tozluk, başlarına da yuvarlak başlık takıyorlardı, ancak bu başlıkların hangi materyalden yapıldıklarını bilmiyoruz.[5]

Yiyeceklerinin büyük bölümünü kendi sürülerinden sağlamalarına karşın steplerde yaşayan diğer göçebeler gibi stoklarını artırmak için avlanmak zorunda kaldıkları kesindir. İşin tuhafı, Ammianus avlanma olayından sadece Alanlar ile bağlantılı olarak söz etmiş olsa da, Priscus'a göre Hunlar Kuban'a yerleştikten sonra ki bu Ostrogotlara saldırmalarından hemen önceki dönemdir, yiyecek kaynaklarının tümünü avlanma yoluyla elde ediyorlardı.[6] Son olarak da, yiyecek toplama yoluna başvurmuşlardı ve Ammianus'un bize anlattıklarına göre beslenmelerine takviye amaçlı yabani bitki köklerini topluyorlar-

dı.[7] Hunların yaşantılarının bu oldukça kısa anlatımı içerisinde Ammianus'un böylesi bir detayı konu etmesi, yiyecek toplama işinin Hunların ekonomisinde önemli bir rol oynadığı düşüncesini akla getirmektedir. Burada tarımın Hunlar tarafından hiç bilinmediği konusunu eklememize gerek yoktur.[8] Dolayısıyla keten giysilerini değiş-tokuş yoluyla elde etmiş olmalıydılar, çünkü tarımı bilmeyen bir kimse keten ipliği de üretemez.

Hunların üretim metodları bugün kolaylıkla hayal edemeyeceğimiz kadar ilkeldi. Ammianus bize onların beşikten itibaren açlık ve susuzluğa dayanıklı olduklarını söylerken aynı zamanda kendi ekonomilerinin yardım almaksızın kendilerini geçindir-mekten uzak olduğunu da hatırlatır. Steplerin uç bölgelerinde yaşayan yerleşik ziraat toplumlarının yardımı olmaksızın hayatta kalmaları olası değildi. Dolayısıyla Hunlar bu insanlarla sürekli bir ilişki içerisine girmek zorundaydı ve onların bu ticaret ilişkilerinin detayına daha sonra gireceğiz.

II

Onların bu yiyecek üretme ve el koyma konusundaki ilkel metodlarından, küçük bir grup Hun'un bile çok geniş otlak arazilerine gereksinimi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, steplerde büyük bir tek kalabalık halinde dolaşıyor olamazlardı. Hun göçebe yağmacı topluluklar ve muazzam kalabalık gibi terimler yanlış yönlendirir. Aksine çok sayıda küçük çaplı grup, otlak ve su arayışı içerisinde sürülerini bir taraftan diğer tarafa sürmüşlerdir ve belirli sınırlar içerisinde, bu gruplar ne kadar küçükse yiyecek stokları da o kadar yeterli olmuştur. Biz bu gruplar hakkında ne öğrenebiliriz? Ne yazık ki Ammianus bize Hunların kabile düzenleri hakkında bilgi vermeyi ihmal etmiştir. Priscus ve diğerlerinden öğrendiğimiz kadarıyla Hunlar kabile düzeni kurmuşlardı ve bu kabilelerden bazılarının isimlerini de bilmekteyiz. Tacitus'a göre -ki Ammianus onun belli

başlı eserlerinin devamını yazıyordu[9]- Hunlar da, Germenlerin *cunei*si (üçgen oluşturma takdiği) gibi, savaşırken *cuneatim* (üçgen oluşturarak düşmanı olduğu yere hapsetme) takdiğini uyguluyorlardı. Ancak Hunların *cunei*sini de *familiae et propinquitates* (akraba ve komşular) mi oluşturuyordu bilmiyoruz. Bu öneriyi destekleyecek doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır, ancak step yaşantısının dengesiz şartları altında kabile ve konfederasyonların kolaylıkla dağılmalarına karşın, klanlar ve aile toplulukları birarada kalma eğilimi gösteriyorlardı,[10] dolayısıyla bu varsayım belki de yanlış değildir. Ancak gerçekler ne olursa olsun, araştırmacılar, steplerdeki yaygın alışkanlıklar ışığında Hunlar hakkında çıkarımlar yapma konusunda anlaşmış görünmektedirler. Böylelikle Bury, Peisker'in, aynı çadırda yaşayan aynı aileden beş ya da altı kişinin Hun toplumunun temel birimini oluşturduğu yönündeki görüşlerini doğru kabul eder. "Altı ile on çadırdan bir kamp ve birkaç kampdan bir klan oluşuyordu. Kabile ise birkaç klandan oluşuyordu ve en yüksek birim olan *il* ya da insanlar, birkaç kabileden oluşuyordu".[11] Eğer Bury'den alıntıladığımız 'birkaç' kelimesini 10 rakamı ile eşitlersek, ortalama bir Hun kabilesinin 5.000 kişiden oluştuğu sonucuna varabiliriz. Ancak bu 5.000 kişi sürüleriyle beraber tek bir grup olarak hareket etselerdi otlaklar ve av sahaları yetersiz kalırdı ve Priscus bize bu nedenle, herbir kampın, yani ortalama elli kişilik grupların ayrı olarak hareket ettiklerini söylemektedir. Priscus'a göre, Hun soyundan olduklarını belirttiği Akatziriler, kendi liderlerinin komutasında olmak üzere birkaç kabile ve klana bölünmüşlerdi.[12] Peisker'in terminolojisine göre, Sözünü ettiği bu klanların (γένη), 500 kişilik gruplardan oluştuğunu düşünebiliriz. Ev içindeki düzenin sabit olduğu söylenebilir, çünkü ileride göreceğimiz gibi aynı düzen Attila'nın zamanında bile geçerliydi (s. 213).

Konu ettiğimiz döneme ait kabilelerin toplumsal düzenleri hakkında biraz da olsa, bilgi sahibiyiz. Erkekler gün boyu sürülere bakma işiyle uğraşırken ve yine de kıtlık sıklıkla baş göste-

rirken -çocuklar, "beşikten itibaren açlık ve susuzluğa dayanmayı öğreniyorlardı"[13] -soylulardan meydana gelen üst sınıf veya yarı-üst sınıf bile tam anlamıyla oluşmamıştı. Ammianus, Hun toplumunda kralların olmadığını şu şekilde açıkça ifade etmiştir: 'hiçbir kral otoritesine boyun eğmiyorlar.'[14] Kral yerine, diye yazar, her grup, önde gelenlerinin (*tumultuario primatum ductu)* uyduruk liderliğiyle yetinmekteydi. Kaynağımız, bu reislerin (*primates)* kimler olduğundan söz etmez, ancak dilinden anlaşıldığı kadarıyla onların liderliği *(ductus)* sadece savaş zamanı geçerliydi. Gerçekten de bu liderlerin, savaş zamanı bile yasal ya da geleneksel iktidar güçuygulayamazken, sadece kişisel nüfuzlarını kullandıklarını varsayabiliriz: baskı kurmaya ya çok az hakları vardı ya da hiç yoktu. Bilindiği gibi, 1206 yılına kadar Moğolların da bir kralları yoktu: Cengiz, o tarihten birkaç yıl önce 1203'de Han ilan edildiğinde kendisine kral yetkisi verilmemişti, o sadece küçük maceracı bir çetenin lideri olmuştu. Onun izinden gidenler savaşta ona itaat etmeye yemin etmişlerdi ancak barış zamanı sadece Onun işlerine zarar vermekten kaçınırlardı.[15] Ammianus'un *primates*i de kendi kabileleri içerisinde benzer bir pozisyona sahip olmuş olabilirler. Alanlar arasında[16] olduğu gibi, askerî liderler olarak en büyük üne sahiptiler ve barış zamanında, herhangi yetişkin bir Hun erkeğinin sahip olduğu güçten belki biraz daha fazlasına sahiplerdi. Barış zamanı klanlar çeşitli otlaklara dağıldıklarından liderlerin varolması için bir nedenleri de kalmıyordu. Bunun yerine, bütün erişkin Hunlar -ya da her ailenin reisi- genel mevzularla ilgili sorunları tartışmak üzere bir tür konsey oluşturarak bir araya geliyordu ve bize anlatılanlara göre, bu şekilde bir araya geldiklerinde bile, görüşmeleri at sırtında gerçekleştirirlerdi.[17]

Ammianus Hunlarda mülkiyetin hangi temele dayandığı konusunu atlamıştır; mülkiyet özel miydi, klana mı, aileye mi yoksa başka bir birime mi aitti? Kır göçebeleri arasında olanaksız olduğu için kesinlikle toprak mülkiyeti yoktu.[18] Peki ya sü-

rüler? Cengiz Han dönemindeki Moğollar arasında her göçebe ailenin kendisine ait sürüsü, çadırı ve malzemesi olduğunu biliyoruz[19] ve belki aynı durumun Hunlar arasında da geçerli olduğunu varsaymak en güvenilir tutum olacaktır. Kitabımızın devamında tanışacağımız Onegesios'un da ailesinin kullandığı her türlü malzemenin sahibi olduğudan neredeyse hiç şüphe etmeyiz. Burada altı çizilecek önemli bir nokta da, eğer Ammianus'un sözünü ettiği dönemde, bizim anladığımız şekliyle özel mülkiyet kavramı iyice gelişmiş olsaydı, *tumultuarius primatum ductus* konusunu anlamakta zorluk çekecektik; çünkü eğer *primates*, en çok malın kendilerine miras kaldığı ya da en çok mala sahip kimseler ise, barış zamanında onların liderliklerinin (*ductus)* pratik anlamda yok olmasını anlamak mümkün olmayacaktı. Varlıklı sınıflar sahip oldukları ekonomik ve toplumsal avantajları siyasi alanda kullanmakta asla gecikmezler. Dolayısıyla, yeni lider seçilirken, liderlik yapmış bir babanın prestiji oğluna belirsiz de olsa bir avantaj sağlayabilse de, bu reislerin askerî liderliği babadan oğula geçmiyordu. Son olarak kölelik kavramının Hun toplumunda çok az geliştiğini kesinlikle söyleyebiliriz. Kölelik kurumunun varlığını sadece Hunlar[18] gibi maddi kültürün aynı evresinde yaşayan diğer pastoral toplumlara bakarak değil, Ammianus'un da bu kurumun yokluğundan söz etmemesinden de anlıyoruz -çünkü bir zamanlar hiç esirleri olmayan Alanlar söz konusu olduğunda tarihçi büyük bir titizlikle esaretin yokluğuna işaret etmiştir. Moğolların erken dönemlerinde olduğu gibi, Hunlar da esirleri büyük av partilerinde ayak işlerini yaptırmak üzere veya çoban veya seyis olarak kullanmış olmalıdırlar.[21] Bu esirlerin hayatı, onları vicdansızca ve hiç çekinmeden ölüme gönderebilen efendilerinin insafına kalmıştı. Priscus da, efendilerini öldürmekle suçlanan iki esirin çarmıha gerildiğini görmüştü. Savaş durumu, esaretin tek kaynağı olarak algılanmaktaydı: çünkü Hun esirlerden söz edildiğini duyan olmamıştır.

III

Dördüncü yüzyılın sonlarında Hunlar böyle bir maddi uygarlıktı, şimdi de dikkatlerimizi onların sayıca ne kadar oldukları-na ve askerî güçlerine yöneltelim.

De Guignes'in, Hunların Çinli tarihçilerin Hsiung-nu'su ile aynı olduğu tanımlamasına yazarımızın hiçbir yorum getirmediği yukarıda da belirtilmişti. Şimdilerde ise Çinliler bu step göçebelerinin ordularından söz ederken can sıkıcı bir ısrarla 100.000, 200.000, 300.000 ve hatta 400.000 kişiden oluştuğunu söylerler. Dolayısıyla Parker, orijinal kaynaklardan yararlandığı *Tatarların Bin Yılı* adlı kitabında "[Baghdur]'un emrinde 300.000 asker vardı", "Baghdur en iyi 300.000 askerini [düşman üzerine] saldı", "[Merchö]'nün 400.000 atlı okçudan oluşan ve daimi teyakkuzda bir ordusu vardı" vb. diye yazar.[22] Çinli kaynaklara yabancı olan birisi için, bu kaynağın izinden giden tarihçileri eleştirmek saygısızlık gibi gelebilir, ancak onları tanıyan bizlerin şu soruları sorma hakkı oluşmuştur: (1) Moğolistan'ın bu son derece ilkel pastoral göçebeleri üçyüzbin insanı bir aradayken nasıl beslemişlerdir? ve (2) bütün bir seferberlik dönemi boyunca sadece yüzbin adamın bile üretimden, sürülere bakmak ve onları korumak işinden elini çekmesi durumunda, toplumu nasıl idame ediyorlardı? Doğrusu 430 yılında Attila'nın Hunlarının sayıca 600.000 ya da 700.000 kişi olduğu görüşüyle[23] karşılaştığımız zaman, böylesi bir kalabalığın, Kuban havzası gibi[24] çok uzak bir noktadan gelmiyor olsalar da, Pannonia'da ve oraya uzun yolculukları sırasında nasıl beslendiklerini merak etmekten kendimizi alamıyoruz.

Beşinci yüzyıl Greko-Romen kaynaklardan elde edilen istatistikler tamamen farklı bir tablo çizmektedir. Honorius 409 yılında 10.000 Hun'u Alaric'e karşı savaşmak üzere kullanmıştı.[25] Burada dikkati çeken nokta, bu bilgiyi edindiğimiz mükemmel kaynak Olympiodoros'un, Hunların yaşantılarını birebir gözlemlemiş olması ve öncelikle bu birliğin beslenmesi için

İmparator Honorius'un gerekli gördüğü olağanüstü çabalardan söz etmesidir: imparator bu amaç için Dalmaçya ve İtalya'dan canlı hayvan ve tahıl getirtmiştir. Zosimus'un ifadesiyle, 'imparator ... on bin Hun müttefiki bir araya topladı ve geldiklerinde hazırlıklı olmak için Dalmaçyalılardan mısır, koyun ve öküz bağışlayarak katkıda bulunmalarını emretti'. Zosimus'un, ya da daha çok Olympiodoros'un bu bilgiyi hikâyesine dâhil edecek kadar önemli bulması olayın son derece önemli olduğunu ve bir seferberlik döneminde 10.000 Hun'u beslemenin sıradan bir iş olmadığı gerçeğini netleştirmiştir. Aslında mantık çerçevesinde, Hun savaşçılarından oluşan böylesi büyük bir gücü, sadece imparatorluk hükümetinin destek hizmet görevlileri tek bir yerde toplayabileceğinden şüphe edilebilir. Yukarıda gördüklerimiz doğrultusunda, Avrupa'da ilk ortaya çıkmalarından hemen sonraki yıllarda Hunların herhangi bir seferberlik süresince, böylesi bir insan kalabalığı besleyecek kadar çok miktarda yiyecek sağlamış olmaları olanaksız görünmektedir: birkaç yıl öncesinde, Radagaisus'u istila etmelerinden sonra, topraktan geçimlerini sağladıkları konsunda kesinlikle sorun yoktur. Ancak, yine de incelenen dönem çerçevesinde Sokrates, Burgonyalılar tarafından yenilen Octar'ın Hunlarını 10.000 kişi olarak belirtir (s. 74). Fakat o dönemde şartlar değişmiştir: insanları tarımla uğraşan birçok ulus, başlarındaki efendilerini beslemek için zorunlu olarak çalışmaya başlamıştır. Dahası, Hunları mümkün olduğu kadar kalabalık göstermesi, o paragraftaki Sokrates'in Tendenz'ine uymaktadır: dolayısıyla bu sayı 10.000'den çok daha az olabilir. Gerçekten de klasik dönem yazarları ne zaman bize sınırın ötesinde birbirleriyle çarpışan barbar ordularının büyüklüğü hakkında bir sayı söyleseler, bu sayı genellikle doğru olmaz: çünkü böyle konularda güvenilir bilgiye ulaşmak onlar için neredeyse imkânsızdı.

Bundan başka, Olympiodoros'un[26] belirttiğine göre, 409 yılında, Athaulf'un Gotlarını yenen Hun kuvvetleri 300 kişiden oluşuyordu. Yiyecek ikmalinde sözünü etmiş olduğumuz zor-

luklar da göz önüne alınırsa, bu rakamın daha gerçekçi olduğu anlaşılacaktır. Procopius zamanında, ileride göreceğimiz gibi (s. 229-230) Hunlar 376 yılındaki toplumsal yapılarına geri döndükleri zaman, orduları neredeyse hep 200 ile 1200 adamdan oluşuyordu. Ayrıca 558 yılında Konstantinopolis'te çok büyük bir telaş yaratan İsauria seferinde ise Hun ordusu 7000 Kotriguri'den oluşuyordu ki bu olay tamamen bir istisna olarak kaydedilmiştir.[27] Dolayısıyla beşinci yüzyılın başlarında Roma eyaletlerini kasıp kavuran yağmacı Hun gruplarının ortalama olarak en fazla 1200 savaşçıyı geçmediğini söylersek hata etmiş olmayız. Aynı dönemde Roma hükümeti tarafından tutulan paralı Hun askerlerinin ortalama sayısı için de aynı rakamı belirlememiz mümkündür.

Birebir Moğolistan deneyimi olan Ralph Fox'a göre (s. 39), eski kabile toplumunda yaşayan göçebeler, birkaç yüz çadırlık kafileler halinde bir otlaktan diğerine taşınıyorlardı. Bu da bize her kafilenin ortalama bin savaşçıyı bir araya getirebildiğini göstermektedir; büyük olasılıkla sefere çıkılacağı zaman, kadınları ve çocukları korumak, sürülere ve cemiyete sahip çıkmak için bazı yetişkin erkekler kampta bırakılıyordu. Ayrıca, bu dönemde kabile biriminin toplam 5.000 kişiden oluştuğunu da zaten görmüştük. Bu da her kabile için hemen hemen bizim önermiş olduğumuz sayıda, bölgesel bir güce işaret eder. Ve ayrıca gösterir ki çeşitl nedenlerle Roma eyaletlerini kasıp kavuran daha küçük Hun güçleri ve kimi zaman Roma hükümeti tarafından tutulan paralı Hun askerleri rastgele kişiler değil, kabile yaşantılarında savaşçı olarak seçilmiş Hunlardır. Bu gerçek, bizim birçok sorumuz için cevap barındırmaktadır. Her kabile, otlak ve avlanma alanlarını kendi başlarına tespit ettiği için kabile güçleri tam bir bağımsızlık içerisinde hareket edebiliyordu; aralarında arkadaşlık ve işbirliği olduğu kadar rekabet ve düşmanlığa da sıkça rastlandığından emin olabiliriz. Bu da bazı Hunlar Vithimiris'in Gotlarına saldırırken neden diğerlerinin de Got savunmasında önemli bir rol oynadıklarının en te-

mel açıklamasıdır (s. 39). Bu durum yine Hunların neden sıklıkla Roma İmparatorluğu'nu savunmaları kadar ona saldırmalarının da sebebidir. Yine Hunlar, antlaşma yapma ve bozma konusunda da güvenilmezlikleriyle isim yapmışlardır.[28] Böylesi kötü bir şöhrete sahip olmalarının nedeni onların kabile düzenlerinden kaynaklanmış olmalıdır: bir grubun yaptığı antlaşma diğer grubu hiç bağlamıyordu. Son olarak bu durum, Hunların Tuna sınırı karşısında ilk ortaya çıkmalarından sonraki birçok yıl boyunca, Hunlarla Romalılar arasında neden önemli hiçbir savaşın kayıtlara geçmediğinin de açıklamasıdır.

Bu tartışma kanımca, alıntıladığımız son rakamlar hakkında da bazı soru işaretlerine yol açar ki bu da 425 yılında Aeitius'un İtalya'ya getirdiği öne sürülen 60.000 adet Hun'dur.[29] 60.000 savaşçıdan oluşan bir güç, Hunların toplam nüfusunun en az çeyrek milyon olduğu anlamına gelir ve Avrupa'daki Hunların yalnızca bir kısmının Aeitius'u destekleyen konfederasyona katıldığını ve dahası ne Aeitius'un ne de Batı Roma hükümetinin bu 60.000 paralı askere ödeyecek parasının ve doyuracak yiyeceğinin olmadığını düşünecek olursak, bu rakamın ister istemez bir abartı olduğu sonucuna varırız. Bir tahmin yürütmek riskini göze alırsak Aeitius'un güçleri en büyük olasılıkla Philostorgius'un söylediği rakamın onda biri kadardı. Burada diğer kumandanlar gibi Aeitius'un da propaganda amaçlı olarak kendi ordusunun büyüklüğünü abartmış olabileceğinden başka, step süvarilerinin bu şaşırtıcı hareketliliğinin, çağdaş tarihçileri hep, onları olduklarından daha fazla sayıda görmeye nasıl yönlendirdiği konusu, yeterince vurgulanamamaktadır. Hatırlanması gereken diğer bir şey de, en güvenilir kaynaklarımızın, Hunların sayılarını en görkemli dönemlerinde değerlendirmiş olmasıdır. Günümüze ulaşan fragmanlarda Priscus da herhangi bir rakam vermez. Attila, der, Margus'u 'çok büyük bir barbar ordusuyla yendi':[30] Asemus'un adamları 'son derece ezici bir güce karşı' savaşmıştı.[31] Ancak böylesi deyimler esnektir: örneğin Hunlar 'kalabalık bir barbar grubu'nu nehrin karşı kıyısına geçi-

rir veya Attila, çadırının 'kalabalık bir barbar grubu' tarafından çevrildiğini görür.[32] Yine, Basich ve Cursich'in 'çok büyük bir askerî gücü yönettikleri' söylenir.[33] Jordanes'e güvenebilirsek eğer, Priscus'un çalışmasının ne yazık ki kaybolmuş bir bölümünden, 452 yılında Attila'nın ordusunda 500.000 adam olduğunu söyler. Bu rakam Çinli tarihçileri bile geride bırakmaktadır; ancak Jordanes bunun sadece bir tahmin olduğunu belirtecek kadar da dikkatlidir.[34] Bu bilgiye nasıl ulaşmıştı? O dönemde Attila'nın kendisinin bile ordusunda kaç adam olduğunu bilmesi muhtemel değildi veya Geiseric'e göre Attila kendi güçlerinin boyutlarını abartmaya daha az eğilim göstermekteydi.[35] Böylece, kaynaklarımızın bize sunduğu somut deliller ve göçebe imparatorlukları hakkında genel olarak bilinen gerçekler ışığında rahatça şu sonuca ulaşabiliriz: Hunlar o çok büyük fetihlerini, 'gülünç denecek kadar az sayıda bir süvari birliğiyle' gerçekleştirmişlerdi.[36]

IV

Hunların Roma ve Got ordularını sıklıkla yenebiliyor olması Hunların sayıca üstün olmalarından kaynaklanmıyordu. Peki, silahları nelerdi? Ammianus'un konuyla ilgili olarak yazdığı bölümü (xxxi. 2) okuyan hiç kimse, Hunların Doğu Avrupa'da ortaya çıkmalarının, bu yetenekli subayın içinde uyandırdığı derin korkuyu hissetmezlik edemezdi. Peisker'in de (s. 350) belirttiği gibi, Hunlar herkesin kanını donduruyordu. Dolayısıyla, "[Büyük] Theodosios'un öldüğü sıralar, Hunlar büyük olasılıkla herhangi bir barbar ordusu olarak nitelendiriliyorlardı; Tuna sınırını tehdit eden Germenlerden ne daha çok ne de daha az güçlüydüler" görüşünü[37] rahatlıkla reddedebiliriz. Çünkü zaten Ammianus, otuz birinci kitabını tam da Theodisius'un öldüğü sıralar yazmaktaydı. Ancak, bu gelişmekte olan kendine güven duygusunu, Doğu Romalılara özel

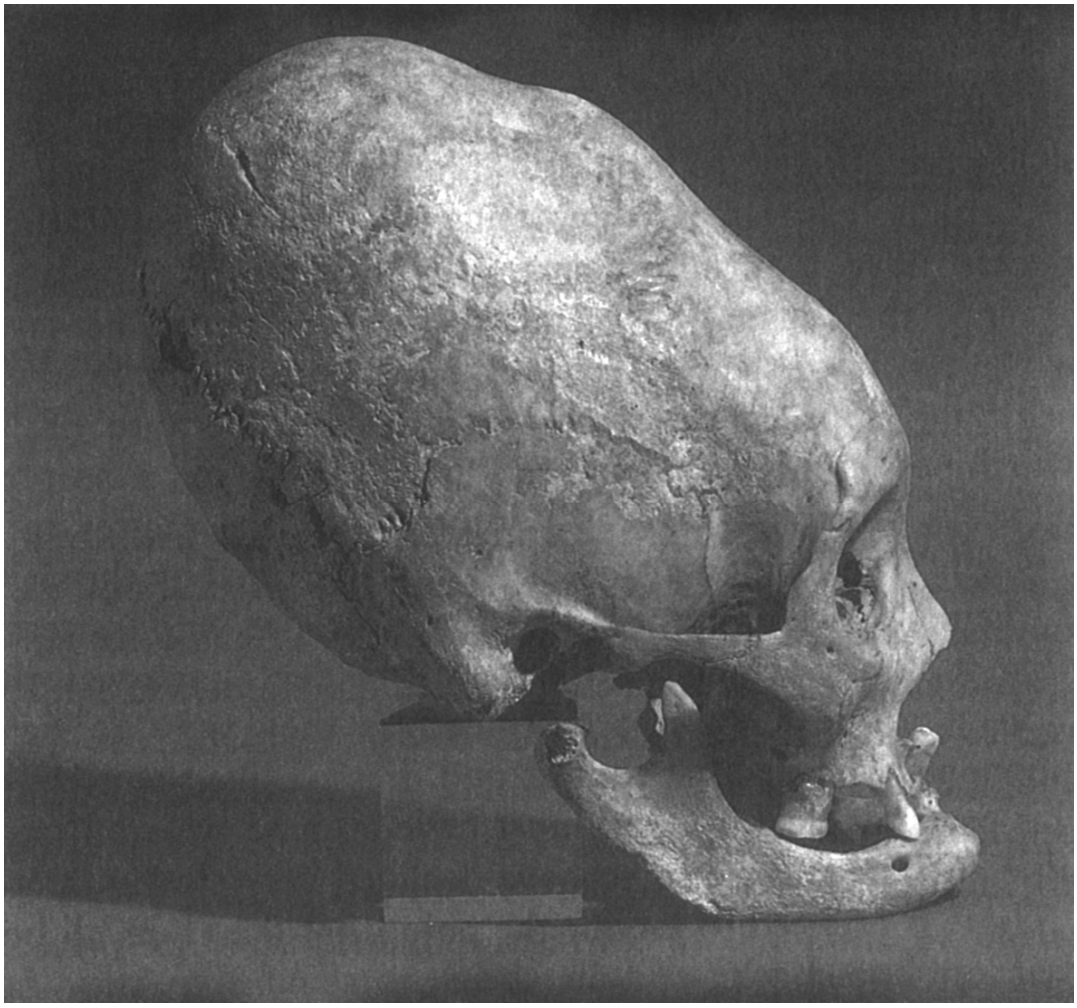
olarak nitelendiren Seek'in bile bu konudaki görüşleri, hemen hemen hiç doğruyu yansıtmamaktadır: "Doğu'da", diye yazar Seek; "Romalılar ve Germenler bazen düşman bazen müttefik olarak Hunlarla sık sık savaştılar ve ilk başlarda yaşanan şok, Hunları tanıdıkça zamanla atlatılmış olmalı."[38]

Fakat Procopius ve Agathias'ın bazı yazıları, Hunların altıncı yüzyılda bile hâlen dehşet uyandırdıklarını göstermektedir.[39]

İlginç olan şudur ki, gerek Ammianus gerekse Claudius, Sidonius ve Jordanes, Hunları betimlemeye kalkıştıklarında, sözünü ettikleri ilk özellik onların korkunç görünümleridir. Bu yazarlar, birdenbire ortaya çıkan bu barbarlara karşı duydukları korkuyu anlatabilecek kadar güçlü ifadeler bulamamışlardır. "Hunlar", diye yazar Ammianus; "o kadar çirkin ve eğik bükükler ki, onları iki ayaklı hayvan sanmak, ya da köprü korkulukları için kütükten kabaca oyulmuş figürlerle karıştırmak olasıdır." Claudius onları betimlemeye ''vücutları bakamayacağınız kadar müstehcen" cümlesiyle başlar. Sidonius ise Anthemius için yazdığı bir methiye içerisinde, "gerçekten çocuklarının yüzleri de kendilerine özel bir ürkütücülüğe sahip" tespitini yapar. Jordanes bu temayı geliştirir. "Yüzlerinin dehşetli görüntüsü aşırı paniğe yol açıyordu", diye ifade eder; "korkunç görüntüleriyle" insanları kaçırıyorlar, "esmer tenleriyle korku uyandırıyorlardı" ve kafa yerine "neredeyse hepsinin omuzlarına bir çeşit şekilsiz yuvarlak topak oturtulmuştu". Jerome ise durumu kısaca özetler: "Roma ordusu" diye yazar; "Hunların bir görüntüsüyle bile dehşete kapılıyordu".[40] Anlaşılan o ki, bu yeni istilacı grubun yüzlerinin görüntüsü ve dağ sıçanı derisinden yapılmış paçavra giysileri, en azından kendileri gibi görünen ya da giyinen düşmanla savaşmaya alışmış olan imparatorluk askerlerinin sinirlerini bozuyordu. Önceleri bu psikolojik silahın askerî bakımdan önemi büyük olmalıydı, ancak daha sonraları yavaş yavaş etkisini yitirmiş görünmektedir.

Hunların hemen hemen hepsinin at sırtında yaşadığını söylemek gereksiz olacaktır ve sadece binicilik konusunda, en başarılı Romalı veya Got süvarisinden bile çok daha iyiydiler. "Hunlar", der Ammianus, "neredeyse atlarına yapışmışlardır". "Ayaklarını yere sıkı basmaktan acizler" diye tamamlar Zosimus "at üzerinde yaşar, at üzerinde uyurlar". Jerome, Romalıların yürümekten aciz, yere ayak basmayı ölüm gibi algılayan adamlar tarafından yenildikleri gözlemini yapar. Suidas, ἀκροσφαλεῖς kelimesinin anlamını 'yürürken sendeleyen insanlar, Hunlar', olarak verir. Priscus ise, Hunların Romalılarla olan antlaşmalarını bile nasıl at sırtında yaptıklarını ve Attila'yı da şahsen at sırtında yiyip içerken gördüğünü bize anlatır.[41] Romalılar hiç böyle yetenekli süvariler yetiştirememişlerdir, çünkü tarım ekonomilerini terk etmeleri olanaksızdı. "Çinliler", diye yazar Lattimore (s. 65); "tarım ekonomilerini göçebe ekonomisine bağımlı kılmaksızın atlı okçuluk tekniğini Hunlardan öğrenmişlerdir. Bu, hem atlarının hem de okçularının bu göçebelere oranla daha zayıf olduğu anlamına geliyordu; bu zayıflık, peş peşe gelen seferberlik yılları yerleşik ekonomilerine zarar verinceye kadar devam etmiş, fakat sonunda step süvarileriyle boy ölçüşecek derecede 'beşikten yetişen' ve profesyonel nitelikli Çinli süvariler ortaya çıkmıştı". Romalılar ise bu acil önlem politikasını benimsememişlerdir; bunun sebebi ise çok akıllı olmaları değil ama güçsüz olmalarıydı.

Göçebe atlı okçuların askerî gücünü küçümsemek son derece kolaydır; özellikle de bu insanlar yakın bir zamanda, kabile toplumundan ortaya çıkan bir ulusa aitlerse ve de hâlen kabile toplumlarının özgür kurumlarından kaynaklanan o çok büyük cesarete sahiplerse. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bile, dünyanın birden fazla yerinde ve çeşitli durumlarda, bir kabile toplumundan çıkan atlı okçuların, modern ateşli silahlar karşısında savaştaki üstünlükleri kanıtlanmıştır.[42] Hunların atları çirkin ama güçlü bir cinstdendi; ancak burada, Jerome'un, Hunların 'ufak beygirleri' (*caballi)* ile Romalıların 'atları' *(equi)* olarak

Resim 4 Soylu bir kadına ait, yapay olarak deforme edilmiş kafatası (M.S. 450) Ladenburg (Baden)'da bulunmuştur. Ladenburg Ladenburg Müzesi Fotoğraf: AKG Londra

yaptığı karşılaştırmada şunu unutmamalıyız; otlakta yemlenen atların, ahırda yemlenen, saman ve tahıllarını hazır önlerinde bulan Romalıların atlarına oranla, daha az iş görebileceğidir.[43] Ancak Hunların, Romalıların atlarına binmeleri uzun sürmemiştir[44] ve böylece bu dezavantaj da çok çabuk ortadan kalkmıştır. Sonuçta, bu çirkin varlıkların binicilik işine böylesine hâkim olmaları, yaptıkları vahşi saldırılar ve beklenmeyen bir şekilde geri çekilmeleri[45], o korkunç yaylardan çıkmış ve hedeflerini asla şaşırmayan ok bulutları ve büyük bir hızla gerçekleştirdikleri stratejik manevralar[47], çökmekte olan bir imparatorluğun zalimce istismar edilmiş ve cesareti kırılmış piyadeleri için çok fazlaydı.

Ammianus, demir kılıçlardan söz etmektedir ki bu silahlar Hunlarla karşılaşan insanlardan ya takas ya da gasp yoluyla elde edilmiş olmalıydılar, çünkü uzun zaman alan metal işçiliği, göçebe yaşantısı içerisinde olanaksızdı;[48] dolayısıyla da onların ok uçları kemikten yapılmıştı. Yakın dövüşte ise sadece kılıçlarına bağımlı değillerdi. Atlı veya piyade fark etmeksizin düşmanlarının üzerine bir kement ya da ağ atıyorlardı ve antik çağlarda, kılıcı tanımadan önce sadece ağ kullanan daha başka kuzeyli insanların yaşamış olduğu bilgisine de sahibiz.[49] Sozomen, bir Hun'un piskopos Theotimus'u ağ atarak tuzağa düşürmeye çalıştığını anlatırken betimlediği bu göçebenin kılıcının olmayıp da bir kalkan taşıyor olması dikkate değerdir.[50]

Ancak her şeyin ötesinde, Hunlar atlı okçulardı (ἱπποτοξόται); ok ve yay onların karakteristik silahıydı. Darkó (s. 449) ve Lattimore (s. 465-466) bu göçebelerin üstün olmalarının nedeni ayrıcalıklı bir güce sahip yaylarıydı. Lattimore'a göre, step süvarilerinin kullandığı bu birleşik yay, "güçlü olması için, dikkate değer ölçüde kısa tutuluyordu, steplere özgü bir materyal olan boynuz ve uç uca eklenmiş bir çift ahşap parçadan yapılıyordu". Alföldi ise Hunların yaylarının kısa olmadığını iddia eder: Kuzey Asya'da kullanılan yay çeşitlerinin genellikle uzun olduğunu söyler. Ancak onun verdiği bu bilgiyi steplerdeki yaşam koşullarını en iyi bilen Lattimore'unki ile karşılaştırılacak olursak, doğru kabul edemeyiz. Burada hatırlanması gereken şey, bir atlının kısa yayı taşırken uzun yaya göre daha az zorlanırdı ve ayrıca steplerde ağaç bulunmuyordu.[51] Hun okçuların bu korkunç silahı bu kadar kusursuz bir şekilde kullanması Greko-Romen gözlemcileri şaşırtmaktan asla geri kalmadığı kesindir.[52] Anlatılanlara göre, onlara esir düşen Aetius 'iyi bir süvari ve usta bir okçu' olmuştu. Romalılar, ne zaman ellerine bu İskit yaylarından geçse hep çok memnun olmuşlardır. Ayrıca, yazılarını III. Valentinius'un hükümdarlığı döneminde yazdığı düşünülen Vegetius, kendi döneminin Romalıları için, "Gotlar, Alanlar ve Hunları örnek alarak

süvarilerinin silah donanımını [*equitum arma*] geliştirdiler", derken *equitum arma* ifadesiyle, Hunların o çok korkulan yayını kastetmiş olabilir.[53] Sonuçta Hunların, en az Romalıların atlarıyla aynı performansa sahip atları olduğunu ve Romalılar gibi savunma amaçlı zırh[54] kullanmayı benimsediklerini düşünecek olursak, biniciliklerinin ve her şeyin ötesinde toplumlarının o olağanüstü hareket yeteneğinin, onlara rakipleri karşısında kararlılık, taktik ve stratejik bakımdan avantaj sağladığını görebiliriz. "Genel anlamda", diye yazar Minns (s. 51) "step göçebelerinin hepsi hazır bir ordudur, kolaylıkla düzene sokulurlar, kendi kendilerine yeterler, aniden saldırılar veya uzun mesafeli akınlar gerçekleştirebilirler. Steplerdeki göçebeler sürekli savaşa hazır durumdadır."

Romalılar ise, içlerinde barındırdıkları düşmanla savaşmak zorunda kalmasalardı eğer, uzun bir süre yenilmez olarak kalabilirlerdi. Ralph Fox'a göre "eğer, Çin'de, yozlaşmış ve aç gözlü yöneticilerine karşı kin ve nefret besleyen büyük halk kitlelerinin yardımı olmasaydı, Moğolların sadece askerî dehasının Çin'i fethetmeye yetip yetmeyeceği şüpheliydi" (s. 142). Aynı durum Hunlar ve Doğu Roma İmparatorluğu için de geçerlidir. Zosimus'un anlattığına göre, 400 yılında, Gainas'ın, Uldin'in Hunlarına yenilip onların elinde ölümünden sonra Trakya'nın tamamında oluşan karmaşa ortamında, kaçak esirler ve Roma hükümetindeki önemli 'görevlerini terk eden diğerleri' kendilerini Hun ilan edip, Fravitta tarafından yenilene kadar Trakya'daki kırsal bölgeleri tahrip etmeye devam etmişlerdi.[55] Bu esirler, büyük olasılıkla Hun ismini, diğer isimlere oranla daha fazla dehşet ve kargaşa yaratacağı için seçmişlerdi; Hunlar ise o sıralarda Romalılardan korkuyorlardı ve Gotlara oranla kaybedecek daha çok şeyleri vardı (s 71). Daha da önemlisi, bu olay bize açıkça, imparatorluk hükümetine düşman olan diğer birçok barbar gruplarda olduğu gibi, Hunların gelişinin imparatorluğun baskısı altında kalmış sınıflar tarafından heyecanla karşılandığını göstermektedir; bu durum onlar için, hizmet

etme yükümlülüğünden kurtulma şansı demekti. O dönemlerin bir özelliği olarak, 408 yılında bile hâlen ihanetler söz konusuydu ve önemli bir sınır kalesi Uldin'e teslim edilebiliyordu (s. 46) ve eğer beşinci yüzyıl erken dönem tarihine ait kaynaklarımız yeterli olabilseydi eminiz Castra Martis'deki ihanetin daha birçok örneğini görebilirdik.

Bunlardan başka, Roma hükümetine göre ordu da korkunç bir durumdaydı. Vegetius tek bir konuda idarecilerin doğru hareket ettiklerini söyler: Got, Alan ve Hun silahlarının incelenmesi sonucunda süvarilerin donatımı geliştirilmişti ve zaten bu Romalı süvarilerin 'İskit' yayları ile donatılmış olduklarını önceden de görmüştük.[56]Roma soylusunun gözlem yeteneğinin diğer bir örneğini de, Urbicius'tan yaptığı alıntılarla, beşinci ve altıncı yüzyılın önemli olaylarını bir araya topladığı VI. Leo'nun *Problemata*'sında buluruz. Leo sunduğu bilgileri soru ve cevap şeklinde düzenlerken şunları yazar:

> *S.* 'Eğer [Düşman] İskit veya Hun olursa general ne yapmalıdır?'
>
> *C.* Onlara, kışın zorlu koşullarında atlarının zayıf düştüğü Şubat veya Mart aylarında saldırmalıdır.'[57]

V

İşte kısaca Romalılarla ilk karşılaştıkları zaman Hunların maddi uygarlığı ve askerî gücü böyleydi. Okuyucu bir taraftan onların aşırı yoksulluğunu ve üretim metotlarının ilkelliğini, diğer taraftan ise askerî potansiyellerini fark edecektir. Ancak, ilkel ekonomik yapıları, siyasal birleşmeyi veya birleşik bir askerî harekâtı olanaksız kıldığı sürece, Hunlar Roma İmparatorluğu için asla gerçek bir tehdit oluşturmamışlardır. Su ve otlak arazilerini ayrı birimler olarak arayıp bulmaya alışmış Hun kabile ve klanları, İmparatorluğun terk edilmiş bölgeleri dışında tehdit oluşturabilmek için yeterli bir siyasal yapı geliştirememişlerdir. Ancak 'çocukluklarından itibaren açlığa ve susuzluğa dayanıklı

olmayı öğrenen' bu göçebelerin içinde, başından beri onlara zenginlik ve refah cenneti gibi görünen imparatorluk eyaletlerinden ne koparabilirlerse alma eğilimi oluşmuş olmalıdır. Bir Hun, yıllar sonra Justinius'a "sizin imparatorluğunuzda" diye konuşur, "her şeyin aşırı bolluğu söz konusu, neredeyse, olanaksız görünen şeylerin bile".[58] Sonuçta, bu ne koparabilirse alma eğilimi veya bunu yapamazsa, imparatorluk hükümetine veya bireysel anlamda kimi Romalı bakanlara paralı asker olarak bağımlı olmak, bu bitmez tükenmez çelişkilerin tohumlarını atmış olmalıdır. Hunların Roma İmparatorluğu ile ilişki kurmalarının tek nedeninin para olduğu Ammianus'un onlar hakkındaki şu yorumlarından anlaşılabilir: "altın hırsı ile yanıyorlar" ve "diğer insanların mallarını yağmalamak için insanlık dışı bir hırsla tutuşuyorlar".[59]

Burada, Ammianus kitabını bile bastırmadan önce, sözünü ettiği bu olayların bitiş noktasına geldiğini belirtmekte yarar vardır. Jordanes'in, Hunların Ostrogotları yenmesini efsanevi bir tarzda anlatımı içerisinde, Adrianopolis Savaşı'ndan hemen önceki yıllarda bu göçebeleri yönettiği söylenen Balamber adında bir krala rastlarız. Ancak, mantık olarak Balamber'in asla var olmadığını söylemek mümkün görünmektedir: Gotlar kendilerini yenenlerin kim olduğunu belirtmek amaçlı bu ismi uydurmuş olabilirler.[60] Ancak Hunlar bu dönemde büyük bir zafer kazanmışlardı: görmüş olduğumuz üzere, Ostrogotların 'büyük bir bölümünü' kontrolleri altına almışlardı. Bu da bize Hunların o olayda tek bir kabilenin ortaya koyacağından çok daha büyük bir askerî güçle hareket ettiklerini göstermektedir. Ermanarich, Vithimiris ve Viderichus birbiri arkasından sadece 1.000 kişilik bir Hun ordusu tarafından -kabile bazında ortalama savaşçı sayısı- yenilmemişti. Dolayısıyla burada karşımıza çıkan, bir grup kabile federasyonu olmalıdır. Sozomen'in bir cümlesine göre,[61] Hunların Ostrogotlara karşı düzenledikleri ilk küçük saldırılar kabile güçleri tarafından gerçekleştirilmişti ve bu saldırılar verimli olunca da, asıl saldırıyı gerçekleştirmek

için kabileler bir konfederasyon altında birleşmişti. Ancak bu konfederasyonun ömrü çok kısa sürmüş olmalıydı, çünkü bundan başka benzer bir macera girişimlerini duymayız. Diğer yandan, mükemmel bir kaynak olan Ammianus'un Hunların krallar tarafından yönetilmediğine dair açık ifadesi, daha başka 'Balamberler' veya federasyonlar olduğunu varsaymamıza engel oluşturmaktadır.

Bize kadar ulaşan ilk tarihî kralların isimleri Hun toplumunun gelişimi hakkında aydınlatıcı olmuştur. 400 yılında Uldin, Gainas'ı yenmiş ve öldürmüş olduğunu görmüştük. 406 yılında, Radagaisus'u yenmek için İtalya'da Stilicho'ya yardım etmiştir. 408 yılında ise Trakya'da Roma hâkimiyetindeki topraklara saldırırken belirlenmiştir (s. 46, 50). Bu seferlerin en sonuncusunda, düşman tarafta olan Romalı subay, onun 'muhafız ve yüzbaşıları ile' (οἰκεῖοι καὶ λοχαγοί) yaptığı görüşmeler sonucunda, birçok askerin Uldin'den ayrılmasına neden olmuştur. Olympiodoros'tan bize ulaşan bir fragman, Hun ordusunun bu ast kumandanları konusunda aydınlatıcı olmuştur. Olympiodoros, Hunlara yaptığı ziyaret sırasında 'krallarının' (τῶν ῥήξων αὐτῶν) okçuluk yeteneğinden çok etkilenmiştir ve ayrıca 'kralların ilki' olan (ὁ τῶν ῥήξων πρῶτος) Charato ile tanışmıştır. Burada, Olympiodoros'un bu terimleri kullanmakta gösterdiği titizliğe[62] bakarsak, ziyaretine gittiği Hunlar arasında çeşitli 'krallar' ve bir de 'ilk kral' olduğu açıklık kazanmaktadır. Bu statü önce Donatus, O'nun ölümünden sonra ise Charato tarafından doldurulmuştur. Başka yerlerdeki kullanımından hareketle, Olympiodoros'un kabileler konfederasyonunun askerî lideri, 'kabile lideri' (φύλαρχος) veya 'ilk kral' ile tek bir kabilenin askerî lideri, 'kral' (ῥήξ) arasında bir farklılığa işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bu bilgiler doğrultusunda, Uldin'in konfederasyonunda, tek tek kabilelerin liderleri -ki bunlar şüphesiz Ammianus un sözünü ettiği 'önde gelen adamlar' (*primates*) idi -bir 'kabile lideri'ne (φύλαρχος) hizmet ederken bile, belli bir otorite ve sorumluluğu hâlen ellerinde tutmuş oldukları sonu-

cuna varabiliriz. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir konu da, Uldin'in 408 yılındaki yenilgisinden sonra kendisinden hiç haber alınmaması ve dolayısıyla hükümranlığını kaybetmiş olma olasılığıdır. Bu durum bir rastlantı değildir. Çünkü askerî bir lider ancak pozisyonunun gerektirdiği görevleri yerine getirdiği, yani, yiyecek bulduğu, yağmaladığı, halkına ve sürülerine göz kulak olduğu sürece o konumda kalabiliyordu. Askerî lidere ait olduğu söylenen bu sonuncu görev, kaynaklarımızdan birinde tesadüfen Uldin olayında açıkça ifade edilmiştir.. Eunapius gibi, Zosimus da bize 400 yılında Uldin'in Gainas'a, 'kendi ordusu olan bir barbarı, Tuna'nın karşısındaki kendi yaşam alanına sokmanın güvenli olmadığını gördüğü için' saldırdığını söyler.[63] Uldin'in savaşta başarısız olur olmaz ortadan kayboluşu, tarihçilerin çoğunlukla gözden kaçırmış oldukları ilkel krallık sisteminin demokrasiye uygun karakterinin bir göstergesidir. Ancak 412 yılına gelindiğinde, krallık, en azından bir kısım Hun arasında, kalıcı bir kurum haline gelmiş görünmektedir; çünkü Olympiodoros, onları ziyareti sırasında, Donatus'un öldürülmesinden sonra yerine hemen Charato'nun getirildiğini görmüştür.

Peki, Uldin, Donatus ve diğerleri tarafından yönetilen konfederasyonların devamlılığı konusunda ne söyleyebiliriz? Uldin veya onun atasının kurduğu ve Attila'nın ölümüne kadar siyasal bir bütün olarak varlığını sürdürmüş bir Hun İmparatorluğu mu betimlemeliyiz? Örneğin Kiessling, dördüncü yüzyılın yetmişli yıllarında, Karpatlar'dan Don nehrine kadar uzanan, bir lider olarak Octar (Uptar), sonrasında Rua ve son olarak Bleda ve Attila'nın takip ettiği Uldin tarafından pekiştirilen bir siyasi birleşim olan Hun İmparatorluğu'ndan söz etmektedir.[64] Bu görüşün doğru olmadığı söylenebilir. Gotları yenmelerinden sonra, Hunların böyle siyasal bir birleşimi devam ettirdiklerine inanmak için hiçbir neden bulunmamaktadır. Kabilelerin büyük bölümü karşılıklı olarak bağımsız konumlarına tekrar dönüp, her biri Got ve Alanlı uyrukların belirli birer bölümünü

Resim 5 Bátaszék, Macaristan'dan Hun dönemine ait bir kılıç.
Ulusal Müze, Budapeşte

kontrol altında tutmuş olmalılar.[65] Dördüncü yüzyılın son on yılına ve beşinci yüzyılın ilk yıllarına rastgelen Hun akınları, merkezî yönetim olmaksızın, bağımsız kabileler tarafından yürütülmüştür. Örneğin, 395 yılında Tuna'nın karşı kıyısında başlatılan akınların, aynı yıl Kafkasya'da başlatılanlarla ilgisi

olduğunu düşündürecek hiçbir neden yoktur. Yalnızca, iki ayrı Hun grubunun, , Batı'da Roma ordularının yokluğundan aynı zamanda faydalanması söz konusudur. Kimi zaman, Uldin, Donatus, Chorato, Basich ve Cursich örneklerinde olduğu gibi, böyle bağımsız kabilelerin bir konfederasyonda birleştikleri de duyulmuştur. Ancak, Uldin, Donatus ve diğerlerinin, giderek büyüyen tek bir konfederasyonun başında, birbiri arkasından gelen askerî liderler olduklarını gösteren herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Diğer taraftan, Rua'dan önceki dönemde, yani 430 yılından önce, Gotların kimi zaman Hunlardan bağımsız hareket edebildiklerine dair kanıtlarımız vardır; çünkü 418 yılında Got Thorismud, Gepidlere karşı bir zafer kazanmıştır ve kaynaklarımız bize bu girişimin Hunların emriyle gerçekleştirildiğine dair en ufak bir imada bulunmamaktadır.[66] Bu, merkezî bir imparatorlukta nadiren gerçekleşebilecek bir durumdur.

Uldin ile ilgili verilerin yetersizliği birçok karışıklığa yol açmıştır. Birçok araştırmacı, Hunların beşinci yüzyıl başlarındaki Batı'ya doğru ilerleyişine önderlik edenin O olduğuna inanmaktadır. Adölfi'ye göre, ilk defa Uldin, Hun krallarının ikametgâhını Margus'un karşısı, Tuna Nehri'nin kıyısı olarak belirlemiştir ki o yüzyılın kırklı yıllarına kadar da orası olarak kalmıştır.[67] Seeck, Rua ve Octar'ın, Uldin'in oğulları[68] ve varisleri olduğu görüşündedir. Bury'nin ifadesi ise, 'Uldin'in... Hunların tamamının veya bir bölümünün kralı olup olmadığı belli değildir' şeklindedir.[69] Fakat Uldin'in Hun toplumu için önemsiz bir figür olduğu açıktır - hem Doğu hem de Batı Roma ordularında görev peşinde koşacak kadar alçalması, onun Kuzey Tuna bölgesindeki büyük eyaletin lideri olmadığını göstermektedir. Dahası, Zosimus bize onun 400 yılında Gainas'ı yenmekte büyük zorluklar çektiğini anlatır; Gainas'ı kontrolü altına alana kadar onu bir süre başka savaşlarla meşgul etmek zorunda kalmıştır. Zaten Gainas da Romalılar tarafından yenilmiş zayıf bir orduyu yönetiyordu (s. 49). Dolayısıyla Uldin'in, Hunların sadece bir kısmının başında olduğunu ve hepsini yönetmediği-

ni kesinlikle söyleyebiliriz. Ancak, Hun toplumunun gelişiminin bu aşamasında, başarısız olmuş bir liderin ailesinin elli yıl boyunca Hunların idaresini ellerinde bulundurduğuna inanmak olanaksızdır. Sonuçta, Uldin, Donatus ve diğerlerinin oluşturduğu konfederasyonların birbirleriyle çok az bağlantılı oldukları anlaşılmaktadır ve eğer gerçekse, ancak 420 yılından sonra, Rua'nın sonradan öncülük ettiği konfederasyon ortaya çıkmıştır.

VI

Yukarıda özetlediğimiz bu vahim şartlar altında yaşayan göçebe Hunların, Tuna sınırının her iki tarafında yaşayan ve tarımla uğraşan Got ve Romalı halkların daha yüksek maddi uygarlıkları ile karşılaştıklarında, onlardan ele geçirebildikleri kadar çok yiyecek toplayarak ve ilkel anlamda konfor yağmalayarak, kaderlerinin acımasızlığını dindirmeye çalışmaları kaçınılmazdı. Özellikle kuraklık dönemlerinde, zengin komşularına saldırmak onlar için ölüm kalım meselesiydi. Dördüncü yüzyılın yetmişli yıllarında bile üstün askerî güçleri ve güney Rusya'da boyunduruk altına aldıkları tarımla uğraşan halklar sayesinde elde ettikleri yiyecek kaynakları daha çok savaşçının bir araya gelmesine olanak sağlayabilecek nitelikte artmasına karşın, Hunlar önceleri bu savaşımları yalnızca kabilenin Önde Gelenleri'nin liderliğinde gerçekleştiriyorlardı. Daha sonraları bu durum, bazı kabilelerin bir araya gelerek Ostrogotları yenmelerini de sağlamış konfederasyonların ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Ancak o zamanların genelinde ya da sadece savaş zamanlarında, her bir kabilenin kralları (ῥῆγεζ) vardı. Savaş, olağan durum haline geldiğinde ise, 'krallık' hemen hemen kalıcı bir kurum halini almıştı ve askerî yetenekleri onlara başarı sağladıkça daha fazla savaşçı bir araya toplanabilmiş ve oluşan konfederasyonlar da gittikçe büyümüştür. Ancak görünen

o ki, Ammianus'un döneminin Önde Gelenler'i, Uldin ve Donatus'un dönemine kadar konfederasyon içerisinde de olsa etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, Hunların iktidarı yitirmeleri kadar büyük bir hızla yükseldiklerini söylemek doğru değildir: Attila'nın konumu ise artık, yarım yüzyıldır güç toplanan bir sürecin doruk noktası olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, incelediğimiz dönemde Hun tarihinin dönüm noktası, Doğu Karadeniz'deki vatanlarından bugün Ukrayna Cumhuriyeti olarak bilinen bölgeye taşınmalarıdır. Bu, coğrafi anlamda bir taşınma, ya da komşu değiştirme gayreti değildi. Yapılan, yiyecek sıkıntısı yaşanan bir bölgeden yiyecek bolluğu olan bir bölgeye taşınmaktı. Karadeniz'in doğusunda Hunlar sadece kendileri kadar ilkel göçebe bir ırk olan Alanları sömürebiliyorlardı, ancak Ostrogotlar tarımla uğraşıyor ve zengin köylerde yaşıyorlardı.[70] Hun toplumunun daha sonraları bilinen doğrultuda ilerlemesine neden olan etmen, Ostrogotlardan yiyecek gasp etme olasılığıydı.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde, Hunların güçlerini geliştirme süreçlerinin verilen bu özetinde, önemli bir faktörü, ticaret faktörünü göz ardı ettiğimiz anlaşılacak-tır. Ancak, bunu daha sonraki bir aşamada tartışmak daha uygun olacaktır. Bu süreci özetlemeye çalışan Attila'nın bir çağdaşı da bu konuyu aynı şekilde göz ardı eder. Dinsiz Nestorius şöyle yazar:

> İskitler büyük ve çok ve önceleri insan gruplarına ve krallıklara bölünmüş oldukları ve hırsız olarak bilindikleri için çok yanlış yapmıyorlardı; yanlışları sadece açgözlü ve çok hızlı olmaktı; fakat daha sonraları kendilerine bir krallık kurdular ve bu krallığı benimsedikten sonra çok güçlendiler ve böylece Romalıların bütün büyük güçlerini geride bıraktılar.[71]

4 Attila'nın Zaferleri

Priscus'un *Byzantine History*, Attila'nın Hunların başına geçtiği 434 yılında başlamıştır. Dolayısıyla bu bölümde onun eserinden alıntılanan çok değerli bilgilere sahibiz. Ancak eser günümüze fragmanlar halinde ulaştığından, o yıllara yaptığımız tarihsel yolculukta, kimi parlak günışığından bütünüyle karanlığa geçişlerimiz de çok hızlı olmaktadır. Bu fragmanlarda anlatılan olayları ele alırken çok detaya girebiliriz; Priscus'un yardımı eksik kaldığında ise varsayımlara veya bilgisizliğimizin itirafına kadar ileri gitmemiz olasıdır. Dahası, Priscus'un eserinin Batı'daki olayların da ardışık bir anlatımını içermediği büyük olasılıkla ortaya çıkacaktır; dolayısıyla aydınlığa ulaştığımız anlar, Doğu İmparatorluğu'nun sınır tarihi ile kısıtlıdır.

I

Beşinci yüzyılın yirmili yıllarının başında Rua adında bir kişi, o dönemin en son ve en büyük Hun konfederasyonunun askerî liderliğini ele geçirmişti. Liderlik işinde tek başına değildi çünkü aldığımız duyumlara göre bu konumu erkek kardeşi Octar ile paylaşıyordu; ayrıca Mundiuch adında, Attila ile Bleda'nın babası olan üçüncü bir kardeşi daha vardı, ancak onun yönetim işini paylaşmadığı söylenmekteydi.[1] Büyük olasılıkla her bir kardeş Hunların ve boyundurukları altındaki ulusların bir bölümünü yönetiyorlardı, çünkü ortak bir ülkenin bileşik olarak

yönetimi ilkesi henüz bu insanlara çok yabancıydı. Rua ve Octar'ın baba veya ataları hakkında ne elimizde bir bilgi ne de bu güçlü otoriter konumlarını nasıl elde ettikleri konusunda bir duyumumuz vardır. Burada söyleyebileceğimiz tek şey, Octar'ın kardeşinden birkaç yıl önce öldüğüdür, çünkü Rua tarihsel anlamda ilk ortaya çıktığı 432 yılında, konfederasyonun tek askerî lideri konumundaydı.

Resim 6 Attila'nın kabartma portresi. Certosa di Pavia
Mansell Koleksiyonu, Londra

O yıl Aetius, Ariminum'a beş kilometre kala yapılan bir savaşta, Afrika kontu ve Askerlerin başı Boniface tarafından bozguna uğratılmıştı. Savaştan sonra, Aetius, kimsenin uluorta saldıramayacağı kadar sağlam yapılı ve kendisine ait bir konağa yerleşmişti; ancak Boniface'in damadı Sebastian onu öldürtmek için hiç beklenmedik fakat başarısız bir girişimde bulunmuştu. Tehlikeyi sezen Aetius, Roma'ya gitti ve Dalmaçya limanına doğru harekete hazır bir gemiye bindi. Pannonia bölgesindeki eyaletlerden geçerek, uzun zamandır dost saydığı Hunlara ulaştı: daha önce, yirmi yıldan fazla süreyle ellerinde esir olarak kalmış ve onlar da ona 425 yılının dar boğazında yardımcı olmuşlardı.[2] Artık Rua tarafından yönetilen Hunlar, ona karşı hâlen sevgi doluydular, ancak bir bedel karşılığında. 427 yılında, Pannonia bölgesinde, büyük Sirmium şehrini içine alan ve şu anda bütün güçlü Tuna boyu kalelerinin de yer aldığı Secunda eyaleti,[3] Doğu Roma güçleri tarafından Hunlardan alınmıştı; ancak 433 yılında Aetius ve Hunlar arasında yapılan bir anlaşmaya göre, Batı hükümeti Pannonia'daki Prima eyaletini Hunlara teslim etmişti.[4] Şimdi ise eyalet güç durumdaydı: saldırıya daha da açık olan Valeria eyaletiyle aralarında hiçbir doğal sınır kalmamıştı ve düşmesi an meselesiydi. Ayrıca Aetius, Roma İmparatorluğu'na ait bir eyaleti de kendi isteğiyle barbarlara teslim etmişti. Belki de oğlu Carpilio'nun da, kendisi gibi bu göçebeler arasında tutsak olarak hizmet vermesi, yapılan bu anlaşmayla bağlantılıydı.[5]

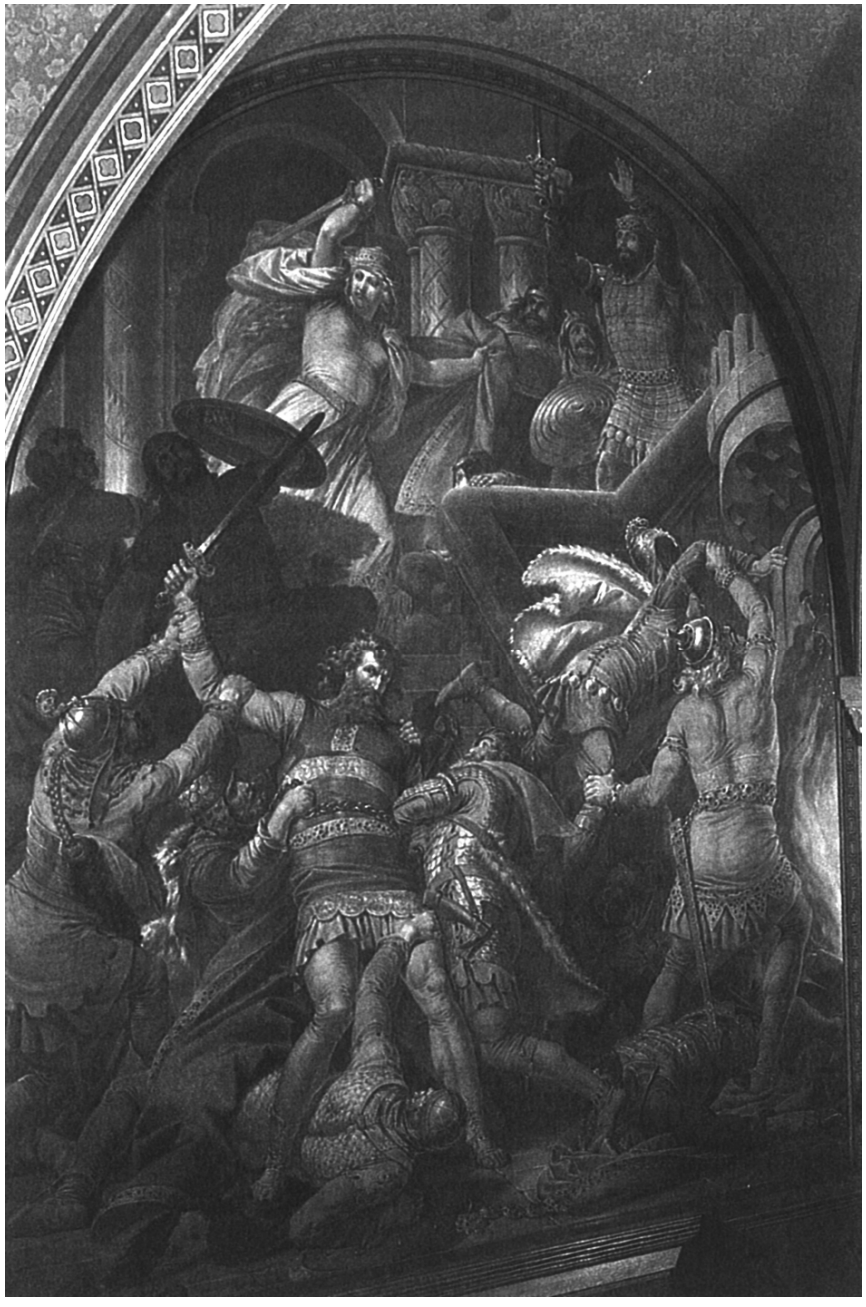
Anlaşmanın asıl şartları ne olursa olsun, Aetius, İtalya'daki konumunu Rua'nın yardımıyla tekrar güçlendirmişti. Burada Aetius Hun birliklerini İtalya'ya bir kez daha sokmuş olabilir, ancak kaynaklarımız onun, Sebastian ve İmparatoriçe Placidia'nın yardım için Galya'dan topladığı Got süvarilerle savaşmayı gerekli gördüğüne dair hiçbir ipucu vermezler.[6] Aetius aristokrat sınıfına yükselirken, Sebastian Konstantinopolis'e kaçmıştır. Bundan sonraki on beş yıl boyunca, İtalya ve

Batı İmparatorluğu Hunlar tarafından rahatsız edilmemişlerdir. Takip eden yıllarda Aetius ve Gallo-Romen arazi sahiplerinin, Galya bölgesinde elde ettikleri başarıları sürdürmelerini sağlayan onların süvari birlikleriydi. Galya'da, Rua'nın topladığı Hunlar yardımıyla, karşısında ayakta kaldıkları düşmanlar üç taneydi ve ilk dikkatlerini çeken grup ise Burgonyalılardı.

Burgonyalılar, Hunların 405-6 yıllarında batıya doğru başlattıkları hareketlilik nedeniyle Ren Nehri'nin karşı yakasına doğru sürüklenen Germen kavimleri arasındaydı.[7] Güçlü bir ulustular; Jerome'a göre sayıları 80.000 kişiden az değildi ve Ammianus'a göre, komşuları için birer dehşet kaynağıydılar.[8] 413 yılında, orta Ren bölgesinin sol yakasında Romalıların müttefiki (*foederati*) olarak yerleşmişlerdi ve Worms merkezli yeni krallıkları Mayence ve Speyer arazilerini de kapsıyordu.[9] Yirmi yıldan daha fazla bir süre boyunca haklarında çok az şey duyulmuştu, ancak otuzlu yılların başında güçlenen ve artan nüfusları, toprak bakımından büyümeyi gerektirmişti ve 435 yılında Romalıların zayıflığından faydalanarak Yukarı Belçika bölgesine (Trier ve Metz çevresindeki bölge) saldırmak için kralları Gundahar'ın peşinden gittiler.[10] Ancak düşmanlarını küçük görmüşlerdi. Aetius'a karşı yaptıkları savaşta ezildiler, barış yapmak için yalvardılar, ancak bunu elde etmelerine karşın mutlulukları uzun sürmedi.[11] 437 yılında, belirleyemediğimiz bir nedenden dolayı Aetius, Hun dostlarını onlara saldırmaya ikna etmişti. Sonuç, inanılmaz derecede kötüydü. Bir kaynağa göre 20.000 Burgonyalı katledilmişti. Diğer bir kaynak ise neredeyse bütün bir ırkın yok edildiğini ifade etmekteydi ve katledilenler arasında Gundar'ın da olduğunu bilmekteyiz.[12] İşte bu Worms Krallığı'nın sonuydu: bir kuşak süresince bile ayakta kalamamıştı, kurtulanlar ise 443 yılında Savoy'a yerleşmişlerdi. Onların krallıklarının yok oluşu çağdaşlarının hayal güçlerini çalıştırmıştır. Burgonya tarihiyle ilgili bu önemli olay en az dört tarihçi tarafından ele alınmıştır ve *Nibelungen* adlı destanın tarihsel temelini de bu olay oluşturmaktadır. Olay

gerçekten de *bellum memorabile* idi: ancak bunun nedeni büyük bir gizem içermektedir.

Belki Hunların da Burgonyalılarınkine benzer bir hikâyesi vardır. Din tarihçisi Sokrates, kimi zaman modern yazarların göz ardı ettiği ilginç bir hikâyeden söz eder.[13]

Resim 7 Nibelungların katledilmesi, ondokuzuncu yüzyıl tablosu, Neuschwanstein. Eski Sanat ve Mimari Koleksiyonu.

Bazı Burgonyalılar, diye anlatır -ve burada bağımsız kaynaklar da ona destek vermektedir[14]- 406 yılında kendi halklarının çoğunluğunun Galya'ya sığındığı dönemde, Ren Nehri'nin doğusunda kalmaya devam etmiştir. Doğu Burgonyalılar, Ren Nehri'nin sağ yakasında, Main Nehri ile Odenwald civarındaki Neckar Nehri arasında kalan bölgede yaşamış görünmektedirler.[15] "Bu adamlar", diye devam eder Sokrates; "her zaman başıboş bir hayat yaşamışlardır, çünkü hepsi marangozdur ve geçimlerini bundan kazanırlar" (Doğu Romalıların Batılılar hakkında enteresan görüşleri vardır). Hunlar sürekli olarak onlara saldırmış, topraklarını tahrip etmiş ve çoğu kez birçok insanını katletmiştir. Burgonyalılar, bu umutsuz durumlarına çare bulmak istercesine Hristiyanlığa sığınmışlardı, çünkü anladıklarına göre Hristiyan Tanrısı kendisinden korkanları koruyordu. Sonuçta hayal kırıklığı yaşamadılar ve din değiştirmelerinin sonucunu derhal aldılar: Hunların Uptar adıyla bilinen kralı (βασιλεύς), oburluğunun bir sonucu olarak gece çatlayarak ölmüş ve adamlarını lidersiz bırakmıştı. Onların sayıları 10.000 kadardı fakat 3.000 Burgonyalı tarafından bozguna uğratılmışlardı. "Sonuç olarak", diye bitirir Sokrates, "Burgonyalılar ateşli birer Hristiyan olmuşlardı".

Bu hikâyeden çıkarımımız ne olmalı? Şansımıza Sokrates titizlikle olayın tarihini 430 yılı olarak verir. Dolayısıyla Uptar ismi yeni bir ilgi kaynağı oluşturur: onyedinci yüzyılda Valesius, Uptar'ın, daha önce görmüş olduğumuz gibi, Rua'nın kendisinden daha fazla yaşamış olan erkek kardeşi Octar'dan başkası olmadığını söyler. Sokrates'in hikâyesinin amacı, Doğu Burgonyalıların din değiştirmelerini açıklamaktır, hikâyede geçen olayların tümünün uydurma olması da olanak dışı gibi görünmektedir. Detaylar son derece inandırıcıdır: Hunlarla Burgonyalıların Ren Nehri'nin hemen doğusunda savaşmış oldukları gerçeği, Uptar ismi ve ölüm tarihi, savaşa katılanların sayısı; bu detayların hiçbirisi bir Hristiyan tarihçisinin yaratıları olamaz. Dolayısıyla şu sonuca varmamız mümkündür; Worms

krallığının yok olmasından yedi yıl önce, Rua'nın kardeşi Octar Ren Nehri'nin doğusunda bir operasyon yönetiyordu fakat orta yerinde aniden öldü ve şaşkına dönen binlerce adamı Doğu Burgonyalılar tarafından yenilgiye uğratıldı. Worms krallığına saldıran Hunlar bunu büyük bir zevkle yapmış olmalıydılar fakat bu durum elbette ki Aetius'un onları neden Burgonyalıların üzerine saldığını açıklamamaktadır.

Aetius'un emrinde Burgonyalılara karşı savaşan Romalı subaylardan bir tanesi de geleceğin Batı Roma İmparatoru Avitus'tu.[16] Kendisi bu sefer sonrasında, Clermont-Ferrand yakınlarında Auvergne'de bulunan Avitacum malikânesine çekilmişti. Ancak onun bu dinlencesi çok geçmeden acımasızca kesintiye uğratılmıştı. Aetius'un üsteğmeni, belki de Galya'da askerlerin başı Litorius, Norbon'a giderken geleceğin imparatorunun malikânesini adeta çiğneyip geçmişti. Norbon şehri, Aetius'un Yukarı Belçika bölgesin-deki Burgonyalılarla olan anlaşmazlıklarından yararlanan I. Theodoric'in Vizigotları tarafından kuşatılmaktaydı. Litorius'un ordusu -büyük olasılıkla Rua'nın gönderdiği- Hunlardan oluşmaktaydı ve Avitacum malikânesinden geçerken Gallo-Romenlerin dostu olmaktan çok düşmanı gibi davranmışlardı: "baskın ve ateşle, kılıç ve barbarlıkla, yağmayla, yollarına çıkan her şeyi yok etmişler ve barışın anlamını boşa çıkartmışlardı".[17] Kayıtlara göre, arkadaşlarına oranla daha acımasız olan bir tanesi, yok yere Avitus'un hizmetçilerinden bir tanesini katletmişti. Haber, malikânesini savunmaya çalışan Avitus'a ulaştırılmış, malikâne sakinleri de yaklaşmakta olan sözde müttefiklerin haberini alınca paniğe kapılmıştı. Avitus zırhını kuşanmış, atına binmiş, dörtnala Litorius'un yandaşlarının arkasından giderek tek bir hamlede öldürülen hizmetçisinin intikamını almıştı.[18] Her şeye rağmen Litorius, Narbonne'a doğru ilerlemeyi sürdürmüş ve orada, her birinin iki ölçek buğday taşıması emredilen Hunlu savaşçılar büyük bir gayretle hücum ederek Vizigotları püskürtmüşler ve aç kalan şehre yiyecek ikmali yapmışlardı.[19] Bunu takip eden

yıllarda Litorius ve Hunları, Vizigotlara karşı saldırılarını sürdürdüler. Bize aktarılanlara göre, 437 yılında savaş 'Hunların yardımıyla' sürdürülüyordu.[20] Romalıların da 438 yılına ait bazı başarıları kaydedilmiştir ve Hunların adı geçmemesine karşın bu başarıların onlar nedeniyle gerçekleştiği şüphe götürmez bir durumdur.[21] O yıl, kuzeydeki karışıklıklardan kurtulmuş olan Aetius da 8.000 Got'u kılıçtan geçirmişti; ancak elimizde, kumanda ettiği orduların hangi ulustan olduklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.[22] Litorius'un Hunları, 439 yılında Theodoric'in Toulouse'daki başkentini kuşatma altına aldığında ise dönüm noktasına gelinmişti. Gotların son üç yıldır verdikleri kayıplar nedeniyle cesaretleri kırılmıştı. Bir takım piskoposları Litorius'a elçi olarak gönderip anlaşmak için yalvardılar; ancak, çağdaşları bir kaynağın yazdığına göre, "onlar Tanrı'ya ümit bağlarken bizler Hunlara ümit bağladık". Aetius'un başarılarını gölgede bırakmak isteyen Litorius, bu elçileri küçümser bir tavırla reddetmişti.[23] Litorius, şehrin surları önünde kendi pagan askerlerine bir ayrıcalık yapmıştı: Roma tarihinde son kez bir Romalı general, antik kurban törenlerini gerçekleştirmiş ve yapılacak olan savaşın sonuçları hakkında kâhinlere danışmıştı. Ancak Theodoric'in ordusuyla çarpışmaya girdiğinde tanrılar ona ihanet etmişti. Önceleri Hunlar Vizigotlara korkunç kayıplar verdirmişler, ancak savaşın doruk noktasında Litorius düşman tarafından esir alınmıştı. Hesaplar tersine dönmüş ve Hunlar tek bir adam yüzünden yenilgiye uğramışlardı.[24] Litorius, Toulouse'a getirilmiş ve orada öldürülmüştü. "Her kim kendisini büyük görürse", diye ifade etmiştir İncil (3. kitap, xiv. bölüm, 11)'den alıntı yapan Salvius; "bu kibiri kırılacaktır ve her kim tevazu gösterirse o kişi yüceltilecektir".[25] Birkaç ay sonra Aetius savaş alanına geldi ve yorgun Vizigotlarla eşit sonuçlanan bir çatışmaya girdi. Sonuç olarak, Avitus aracılığıyla, Romalılar ve Gotlar arasında barış antlaşması yapıldı ve soylu Aetius daha büyük bir sorunla baş etmek üzere İtalya'ya döndü.[26]

Litorius, disiplinsiz ordusuna Avitus'un malikânesini geçirip Narbonne'a giderken, aslında Aetius'un o yıllardaki üçüncü düşmanıyla çarpışmaktan geliyordu. Bu üçüncü düşman Gundahar'ın Burgonyalıları veya Theodoric'in Vizigotlarından hem daha büyük hem de daha ilgi çekiciydi, çünkü Bagaudae adı verilen bu düşmanın aralarında köylüler, köleler ve kuzeybatı Galya'nın eşkıyaları da bulunuyordu. Her zaman olduğu gibi kaynaklarımız bize bu konuda hiçbir şey söylememektedir, ancak Galya'ya ait bir kronolojik tarih kaydında yer alan iki ayrı madde, Bagaudae'nin o yıllardaki büyük hareketliliğinin boyutlarına işaret etmektedir. Bize anlatılanlara göre, 435 yılında *tractus Armoricanus'*un Bagaudae'si, Batı İmparatorluğu'ndan tamamen ayrılmış ve kendilerini ayrı bir eyalet olarak ilan etmişlerdi. Burada hatırlanması gereken nokta *tractus Armoricanus*'un günümüz Britanya'sından çok daha fazla yer kapladığıdır. Garonne ve Sen Nehirlerinin iki ağzı arasında kalan geniş topraklardan, Poitou, Britanya, Anjou ve Normandiya eyaletlerine, oradan da Tours, Orleans ve hatta Auxerre şehirlerine kadar uzanıyordu.[27] Bu muazzam topraklarda köleler ve köylüler Galyalı ve Romalı efendilerinin baskıları karşısında ayaklanmışlardı. Üçüncü yüzyılda bile Galyalı Bagaudae, kendilerine ait iki imparatorluğu, Aelianus ve Amandus'u, kurmayı başarmıştı ki bu durum bağımsız ilan ettikleri eyaletlerinin toplumsal olduğu kadar siyasal düzenlemesinin de daha öncekinin bir kopyası olduğunu gösteriyordu.[28] Burayı bir hırsız devlet *(Räuberstaat)* olarak nitelendirmek büyük bir önyargıya işaret etmektedir ve aslında bu terim, ayrılmak istedikleri imparatorluğu daha iyi tanımlamaktadır.[29] Yeni fethedilen topraklar dışında, her nasılsa, Bagaudae'nin bağımsızlığını istemesi Roma'nın imparatorluk tarihinde bir ilkti: en yakın benzerliği, Aelianus va Amandus'u kurmadan önce, üçüncü yüzyılda Postumus ve Tetricus eyaletlerini desteklemiş olan atalarında görmekteyiz.

435 yılında Bagaudae'nin lideri Tibatto idi fakat kendisi hakkında hiçbir bilgimiz yoktur: ismi bile benzersizdir. Söyleyebileceğimiz tek şey, başa geçmesinden kısa bir süre sonra neredeyse Galya'nın bütün esirlerinin ona katılmış olmasıdır.[30] İki yıl boyunca Tibatto ve adamları kendi başlarına tutundular ancak 437 yılında Litorius ve Hunları onlara saldırdı. Ortaya çıkan mücadelenin detaylarını bilmiyoruz. Tarihçi sadece şöyle yazar: 'Tibatto yakalandığında, ayaklanan diğer liderler de zincire vurulup, kalanlar kılıçtan geçirildiğinde Bagaudae'nin verdiği huzursuzluk sona ermişti'.[31] Bury'in ifadesiyle, kibirli fatih Litorius, kendisini 'onlara imparatorluk yönetiminin sunduğu 'özgürlük' olgusunu tekrar aşılamakla' yükümlü hissetmişti.[32]

Resim 8 Ondokuzuncu yüzyıla ait bir temsilde Attila ve Hunlar, 1891
Fotoğraf: AKG Londra

Birkaç yıl sonra, kendi ülkesi İspanya'da çıkan bir Bagaudae ayaklanmasını bastıracak olan saray şairi Merobaudes, Tibatto'nun bastırılmasını şöyle şarkıya döker: "Doğma büyüme oranın yerlisi, artık daha uysal, Armorica'nın

vahşi doğasının ortasından geçer. Zalim bir suçla elde edilen ganimetleri ormanlarında saklamaya alışkın topraklar, eski alışkanlıklarını kaybetmiş ve artık bakir tarlalarına tahıl emanet etmeyi öğrenmiş. Sezar'ın gayretlerine karşı savaşmış olan bu el artık bizim konsüllerimizin kanunlarını yüceltiyor".[33] Bunun üzerine Litorius, azgın takipçilerinin başında dörtnala Narbonne'a doğru yola çıkmış ancak yol onu Toulouse'a çıkarmıştır (s. 92). Kitabın devamında da göreceğimiz gibi, Hunların tek bir seferi *tractus Armoricanus*'un Bagaudae'sini bastırmaya yeterli değildi: imparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik durum, köylülerin katledilmesinden daha yapıcı bir çözümün bulunması gereğine işaret ediyordu. İleride göreceğimiz diğer bir konu ise, Hunların sonsuza dek Galyalı arazi sahiplerinin uşağı rolünü üstlenmeyecekleridir.

Aetius'un 433 yılında Rua ile yaptığı anlaşmadan, 439 yılında Litorius'un Toulouse önlerindeki yıkımına kadarki zaman içerisinde, Hunlar, Galya'daki Gallo-Romen aristokrasisinin silinmekte olan hâkimiyetlerinin esas dayanağıydı. Ancak 439 yılında onlar da kılıçtan geçirilmişlerdi (s. 92): büyük arazi sahiplerinin çıkarları adına yapılan acımasız ve anlamsız baskılar uzun süreli başarı getirmemişti.[34] 439 yılından sonra Hunların Aetius'u desteklediği görülmemiştir, çünkü onların gücüne başka yerde de gereksinim duyuluyordu. Burada artık Rua'ya geri dönmenin ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun aşağı Tuna sınırlarında meydana gelen olayları değerlendirmenin zamanı gelmiştir.

II

434 yılının ilk aylarında Rua'nın baş diplomatı Esla, Konstantinopolis'te belirmişti. Pervasız bir taleple gelmişti. Romalılar, Rua'nın topraklarından kaçan bazı insanları iade etmeliydi, aksi halde Rua savaş ilan edecekti.

Hunların zamanlaması çok iyiydi. 395 yılının büyük hücumları ancak Roma orduları İtalya'da toplandığı, Doğu'nun da savunmasız kaldığı zamanlarda yapılmıştı. 422 yılındaki saldırı ise Doğu ordularının Perslerle çarpıştığı sıralarda başlamıştı(s. 48). Şimdi de, 434 yılında, Doğu'da birlikler yetersizdi. Beş yıl öncesinde, Doğu Roma, Afrika'dageniş toprakların Vandallar tarafından ele geçirildiği haberiyle sarsılmıştı. Afrika'nın yitirilmesi Roma İmparatorluğu için -Konstantinopolis'teki adamlar öyle söylemişti- Sicilya seferi Atina için ne anlama geliyorsa o demekti.[35] Dolayısıyla, bir an önce Batı Roma'ya yardım etmek için adımlar atılmıştı. Kuzey Afrika'da birleşen Doğu ve Batı güçlerine Aspar komuta ediyordu, ancak çok acı bir yenilgi sonunda, Kartaca ve Cirta şehirleri dışında, bütün eyaleti kaybetmişti. 432 yılında Boniface, Aetius'la savaşmak üzere İtalya'ya gittiğinde (s. 87), Aspar ve Doğu Roma güçleri tek başlarına savaşmaya devam ediyorlardı ve bunlar sonucunda kumandan, 434 yılında Batı konsülü olarak atandı. Tuna sınırlarındaki bir düşman için bu altın bir fırsattı ve Rua da bu fırsatı değerlendirmeye niyetliydi.

Elsa'nın iadesini talep ettiği halklar, Amilzuriler, İtimariler, Tunsuresler Boisciler ve kaynaklarımızın isimlerini belirtmediği diğerlerinden oluşmaktaydı. Yerleşim bölgelerinin Tuna boyunda olduğu dışında haklarında hiçbir şey bilinmemektedir. Belki de bazı araştırmacıların yaptığı gibi, bu insanların Rua'nın hükümdarlığını kabul etmeyen Hun kabilelerinden olduğunu varsaymak son derece mantıklıdır. Rua şüphesiz onları da kendi federasyonuna katılmaları için ikna etmeye çalışmıştı, ancak steplerin o eski özgürlükçü ruhu onlarda hâlen etkisini yitirmemişti ve imparatorluk ordusunda, kendi şeflerinin yönetiminde, görevlerinde nispeten bağımsız bir konum tercih etmişlerdi. Her durumda, Hunların henüz siyasi bir birim olmadıkları açıkça belli olmaktadır.[36]

Özellikle kendi askerleri, Aspar'la birlikte Afrika'da olduğu için, ordusuna katılmak isteyen herkesi her zaman memnu-

niyetle karşılamış olan Doğu Roma hükümeti, bu sefer anlaşma yapmaya karar vermişti ve özellikle de iki diplomat, Rua'yı yatıştırmak için gönüllü olmuşlardı. 418 yılında, bir Got olan Plintha, Filistin'de çıkan bir ayaklanmayı bastırmış ve sonraki yıl Roma konsülü yapılmıştı.[37] Daha sonra da süratle askerlerin başına getirilmişti. Ancak, fanatik bir Arianist olmasına karşın, bir süre Theodosios'un sarayında en nüfuzlu kişi olarak tanınmıştır.[38] Sonuç olarak Plintha ile 429 yılının konsülü ve Doğu'daki askerlerin başı Dionysius, Rua'ya gitmeye gönüllü olmuşlardı ve Plintha, Hun'a Sengilachus adındaki bir hizmetkârını önden göndererek onun diğer Romalılar ile değil de sadece kendisiyle görüşmesini sağlamaya çalışmıştı.[39] Görünen o ki, bu, Rua ile yapılacak görüşmeleri tekeline almaya çalışan, Doğu Roma'da bir Got takımıydı; ancak anlaşmanın dışında tutmaya çalıştıkları 'diğer Romalıların kimler olduklarını anlamak kolay değildir. Bu, Theodosios'un hükümdarlığı sırasında meydana gelen ve bizlerin herhangi bir hükümde bulunacak kadar bilgimizin olmadığı, iç politika çatışmalarına boşa ümit besleyerek yaptığımız göz atmalarımızdan biridir.

Plintha'nın bu davranışının arkasında ne gibi bir entrika yatıyordu bilinmez ancak Rua'ya artık elçi gönderilmesine gerek kalmamıştı; 434 yılının sefer dönemi arifesinde, Hun lider aniden ölmüştü.[40] Ölümü, onun savaşçı karakteriyle dehşete düşen Doğu Romalılar için büyük bir rahatlama demekti ve bu haber kendisine ulaştığında Patrik Proclus (434-47) halkına, Ezekiel xxxviii. 2 ve 22'den aldığı metin ile minnet telkininde bulunan bir vaaz vermiştir:

> İnsan Oğlu, yüzünü Gog'dan, Magog ülkesinden öte yana çevir, *Rosh*'un en önemli prensi, Meshech ve Tubal, ve ona kehanette bulun. Ben de ona veba ve kan isteyeceğim; ve onun üzerine, ordularının üzerine ve onunla beraber olan birçok insanın üzerine yağacağım; taşan sel gibi, iri taneli dolu gibi, ateş ve kükürt gibi. [Rosh, Ρώς, onaylı versiyondan çıkarılmıştır.]

Başpiskopos, Ezekiel'in sözlerini böyle ustalıkla kullandığı için saygı görmeye başlamış ve verdiği vaaz Konstantinopolis'in konuştuğu evrensel bir konu haline gelmişti. Ancak çok geçmeden insanlar olayların gelişim sırasını karıştırmaya başladılar. İnsanlar, saldırıyı hâlen bekliyorlarken, Proclus'un onlara Tanrı'nın Rua'yı bir yıldırımla, adamlarını da gökyüzünden gelecek ateş ve kükürtle yok etmek isteğini açıkça bildirdiğine ikna ettiğine inanıyorlardı. Dahası, Rua başkentin yakınlarına asla gelemediği için de halk, bu kehanetin doğrulandığına inanıyordu. Bu mucizenin büyütülmesinin son aşaması ise, ikisi Yunan, biri Etiyopyalı üç kaynağımızda da hâlen kayıtlı bulunmaktadır. Sokrates, Theodoret ve Nikiulu John bize bir ağızdan şu bilgiyi verirler: Rua Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı bir saldırı başlatacağı sırada Tanrı onu ve takipçilerini, Ezekiel'in kehanetinde söz ettiği şekilde, yok eder.[41]

Ancak hiçbir mucize, uğursuz akıbetin önüne geçememiştir: Rua'nın yerini iki kuzeni almıştır, büyüğünün adı Bleda küçüğünün adı ise Attila'dır.[42]

III

Bleda'nın kaba ve gürültücü karakteri hakkında, kardeşinden çok farklı olması dışında, az bilgimiz vardır. 441 yılındaki büyük istila sonrasında, Attila'nın görüntüsüne tahammül edemediği, Zerco adında Faslı bir cüceye sahip olduğunu biliyoruz. Ancak Bleda, sadece Zerco'nun kekemeliği ile değil, özellikle onun çarpık ve yorucu yürüme şekli ile de son derece eğlenmekteydi. Onu hem ziyafetlerde hem de seferler sırasında yanında tutuyordu: hatta vücudunun tuhaflığını iyice ortaya çıkarmak için ona küçük zırhlı bir kıyafet de yaptırmıştı. Bir keresinde Zerco birkaç Romalı esirle beraber kaçmıştı. Diğerleri Bleda'nın umrunda bile değildi, fakat Zerco'nun kayboluşu yüzünden çok büyük öfkeye kapılmıştı. Cüce bulunana kadar

atlılar kırsal bölgeleri karış karış aradı ve Bleda onun zincirlere bağlı şekilde geri getirildiğini görünce kükrercesine bir kahkaha atmıştı. Bleda ona neden kaçmaya çalıştığını sordu. Zerco, o tuhaf tutuk konuşmasıyla, Bleda ona bir eş vermediği için bunu yaptığını söyledi. Bleda daha da yüksek sesli bir kahkaha attı. Zerco'ya, imparatoriçenin Kontantinopolis'teki saray nedimelerinden bir tanesini vereceğine söz verdi.[43]

Kimse Attila'nın bu kadar zıttı olamazdı. Daha sonraki bir bölümde onun kamp yerine giden Maximinus ve Priscus'u takip ettiğimiz zaman, onun boyun eğmeyen ancak merhametsiz de olmayan karakterinden esintiler göreceğiz. Attila'nın, Jordanes'in eserinde yaşayan tasviri, onu birkaç kez gören Priscus'a dayanmaktaydı ve bu anlatım Gibbon'ın yorumuyla ünlenmişti.[44] Bir yetişkin olarak Attila'nın geçirdiği hiçbir dönem, Bleda ve onun Rua'dan sonra yönetime geldiği ilk yıllar kadar belirsiz değildir. Biz sadece, Doğu Romalılarla yaptığı ilk antlaşmanın koşullarını ve maddelerini biliyoruz ve sonraki beş yıllık sürede herşey karanlıktır. Senato, Rua'nın ölümü ve barbarlar arasından yeni yöneticilerin tahta çıkmasına karşın, Plintha'nın elçilerinin gönderilmesine karar vermişti. Plintha, tanınmış konuşmacı olan ve konuşma sanatıyla Hunları etkilemesi beklenen Epigenes'i almıştı: Epigenes, yakın zamana kadar Theodosios Kanunları'nı kaleme alan komisyonda da görevliydi.[45]

Plintha ve Epigenes, birbuçuk asırdan fazla bir zaman önce, Diocles isimli sıradan bir askerin İmparator Carnius'u yenerek üne kavuştuğu Moesia Superior eyaletindeki Margus şehrine doğru yol aldılar. Şehrin Morava nehir ağzına yakın konumu orayı önemli bir ticaret merkezi yapmıştı,[46] ve Margus piskoposu ise çok geçmeden, Hunlar ve Romalılar arasında yapılacak savaşlarda alçakça bir rol oynayacaktı. Bleda ve Attila, Romalı elçileri surların dışında karşıladılar ve takip eden konuşmalar süresince de atlarından inmediler. Romalılar ise, yere inip yukarıya doğru Hunlara hitap etmenin saygınlıklarına

yakışmayacağını düşünmüş ve dolayısıyla görüşmeler sırasında sıkıntılı bir şekilde at üzerinde kalmışlardı.[47] Fakat sonunda anlaşma sağlanmıştı. Bundan sonra Romalılar, Hun idaresindeki bölgelerden gelen hiçbir kaçağı içlerinde barındırmayacaklar ve hâlihazırda imparatorluğa sığınmış olan herkesi derhal iade edeceklerdi. Ayrıca kaçmış olan Romalı esirleri ya iade edecek ya da herbiri için, o günün değeriyle normalde 100 *modii* mısır almaya yetecek bir miktar olan 8 *solidi* ödeyeceklerdi. Şart koşulan diğer bir maddeye göre ise Romalılar Hunların savaştığı hiçbir halkla müttefik olmayacaktı. Ayrıca Hunların ticaret hakları da yeniden teyit edilmişti: Romalı tüccarlarla eşit şartlar altında ve güvenli bir biçimde ticaret yapacaklardı. Diğer yandan, Rua'nın yaptığı antlaşma Doğu Roma hükümetini her yıl 350 libre* değerinde altın ödemeye mecbur kılmıştı; bu antlaşma belki de 431 yılında Aspar'ın büyük bir Doğu kuvvetiyle Afrika'ya gitmesinden sonraki birkaç yıl boyunca neden Tuna sınırında barışın hâkim olduğunu açıklıyordur: olayın bu yılda gerçekleşmesi belki de iyi olmuştu; Rua, Aspar'ın ayrılışının bir sonucu olarak bu antlaşmayı zorla yaptırmıştı. Her ne olursa olsun, Attila'nın fiyatı daha fazlaydı. Plintha Hunlara ödenecek yıllık verginin iki katına çıkartılması gerektiğini kabul etmek zorunda kalmıştı ve bundan sonra her yıl 700 libre altın Tuna nehrini geçecekti. Sonuç olarak, Roma hükümeti 435 yılında Margus Barışı diyebileceğimiz antlaşmaya bu koşullar altında imzayı atmıştı.[48]

Bu noktada yine karanlık çöker. 435 ile 439 yılları arasında Attila neyle meşgul olmuştur? Priscus'un bir cümlesi, bu sorunun yanıtını üstü kapalı işaret eder gibidir. Margus Barış'nı imzaladıktan sonra, diye yazar tarihçi, Bleda ve Attila "İskit bölgesindeki ulusları kendilerine bağlamaya devam ettiler ve Sorosgilerle savaştılar".[49] Dolayısıyla o bilinmeyen yıllarda

* Ortalama 450 gr. (ç.n)

Attila sınırlarını, ulaşılan son limite genişletme görevini tamamlamış görünmektedir.

Bu sınırlar tam anlamıyla tespit edilememiştir ve aslında o sıralar Attila'nın gittiği yön bile tam olarak tahmin edilememektedir, çünkü başka hiçbir yerde Sorosgilerden söz edilmemiştir. Hunların batı sınırı Ren Nehri'ni geçmemiştir, çünkü bizim de daha önce görmüş olduğumuz gibi bağımsız Doğu Burgonyalılar, onlarla büyük nehir arasında kalan topraklarda yaşıyorlardı. Ayrıca Burgonyalılar yalnız da değillerdi: Ripuaria Frenkleri da aynı şekilde bağımsızdı (s. 170) ve şüphesiz başka birçokları vardı. Rua'nın liderliğinin ilk yıllarında Octar'ın en batıdaki Hun topraklarını yönettiği kesindi ve hayatının sonuna doğru Ren Nehri sınırlarına dayanmıştı; ancak görevi tamamlanmadan ölmüştü. Priscus son derece güvenilir bir kaynaktan, Attila'nın kuzey sularında 'Okyanus'taki adaları' yönettiğini duymuştu.[50] Günümüz tarihçileri bu adaların Baltık Denizi'ndeki adalar olduğu konusunda hemfikirdir, ancak Mommsen (s. 539) bunun Britanya olduğunu düşünüyordu. Priscus'un kendisi bile bu bilgiyi veren kaynağının Britanya'ya işaret ettiğini düşünmüş olabilir: belki de tarihçinin kuzeybatı Avrupa coğrafyası hakkındaki bilgisi o kadar zayıftı ki, birkaç adanın Attila'ya ait olduğunu duyduğunda bunun Britanya olduğunu zannetmişti. Gibon, mantıklı olarak, Hunların bu kuzey ülkelerinden vergi olarak kürk aldıklarına inanmaktadır.[51]

Priscus Attila'nın 'bütün İskit ülkesi'ni yönettiğini söylemektedir.[52] Toprakları doğuda nereye kadar uzanıyordu? Kiessling, Don Nehri ve Aral Denizi'nin batısında yaşayan Alanların da kayıtsız şartsız Attila'nın himayesine sığındığını kabul etmektedir. Bu düşünce asla doğru olamaz. Alanların hiçbir zaman bağımsızlıklarını kazanmadıkları doğrudur, ancak onları yöneten Hunların Attila'ya bağlı oldukları da söylenemez. Karadeniz'in doğusunda yaşayan Akatziri Hunlarının da 448 yılına kadar kendi başkanları liderliğinde bağımsız bir

hayat yaşadıklarını göreceğiz (s. 127ff) ve aynı şekilde başka grupların olmadığını varsaymak için de hiç bir neden yoktur.

Sonuç olarak, Alpler ile Baltık Denizi ve Hazar Denizi (veya biraz daha batısı) ile Ren Nehri'nin doğusunda bilinmeyen bir uzaklığa çizilen bir çizgi arasındaki yerlerde yaşayan bütün Germen ve diğer uluslar, Attila ve Bleda'yı efendileri olarak kabul etmişlerdi. İki kardeşin bildiğimiz kadarıyla her zaman uyum içerisinde davranıp imparatorluklarına bir bütün olarak sahip çıkmalarına karşın, onu aralarında bölüp ayrı olarak yönetmişlerdi;[53] ancak hangi bölgeyi kimin yönettiğini bilmiyoruz.

435 ile 440 yılları arasında Doğu Roma, kuzey sınırlarında huzursuz bir barış dönemi geçirmiş gibi görünmektedir. Batı Roma İmparatorluğu'nda ise, ileriki yıllarda Attila'nın da, amcasının politikalarını devam ettirdiğini göreceğiz. Rua'nın Aetius'a destek olarak verdiği ordular, 439 yılında Toulouse önlerinde Vizigotlar tarafından kılıçtan geçirilene kadar Hunlar, Galyalı toprak sahiplerine yardım etmeye devam etmişlerdi (s. 96). Ancak Litorius'un kuvvetleri yenilenmemişti, çünkü 440 yılına gelindiğinde Tuna'da kritik bir durum oluşmuştu.

Theodosios 435 yılında Plinthia'nın aracı olduğu antlaşmaya boyun eğerken, sonraki yıllarda, antlaşmaya uymaya hiç de niyetli olmadığını göstermiştir. Hükümetinin bunu göstermekten çekinmediği de doğrudur. Öncelikle, aralarında Mama ve Atakam isimli krallığa ait klanlardan iki erkek çocuğun da bulunduğu, sığınmak için kendilerine kaçmış olan barbarları Hunlara teslim etmişlerdi. Bu iki çocuk Romalılar tarafından, Troesmis yakınlarındaki Dobrudja'da Carsum kalesinde tutuluyorlardı ve iade edilir edilmez hemen çarmıha gerilmişlerdi.[54] Bu arada, ilerleyen yıllarda Theodosios'un Tuna'nın karşı kıyısına göndermeyi vaadetmiş olduğu 700 librelik atlını göndermediği anlaşılmaktadır. Kendisine sığınan kaçak kabileleri efendilerine geri göndermektense kendi ordusunda asker olarak kullanacak

kadar değerli bulduğu da oldukça açıktır.[55] Ancak Theodosios, bu politikanın tehlikesini sezinlemiş olmalı ki 439 yılında önemli bir adım atmıştır. 408 yılında Uldin'in Trakya'ya saldırmasının ardından Vali Anthemius'un Konstantinopolis'in surlarını yenilediğini, Konstantin'inkinin batısında belli bir uzaklığa büyük Theodosios duvarını inşa ettiğini görmüştük. Ancak bu duvar başkenti bütünüyle korumaya yeterli değildi, çünkü iki duvarın arasında, her iki uçta yeralan deniz kıyısı açıktaydı ve bu iki açıklık denizden gelebilecek ve her an Hunların müttefiki olabilecek Vandal saldırılarına davetiye çıkarıyordu. Dolayısıyla 439 yılında Theodosios, Vali Cyrus'a talimat vererek başkentin savunmasını tamamlamasını istemişti.[56] İmparatorluk hükümetinin kendi içerisinde de sorunları vardı. O yıllarda bir tarihte, imparatorluk bünyesine yerleşmiş olan Rugi topluluğunun, daha önceden de sorun çıkarmış olan Valips adındaki lideri, şimdi imparatorluğa açıkça meydan okuyordu ve Avrupa eyaletlerinde yaşayan hoşnutsuzluk içindeki sayısız insanın kendisine katılmaları için akıllarını çelerek Tuna'da Noviodunum şehrini ele geçirmeyi başarmış, hükümeti de kendisiyle anlaşmaya zorlamıştı.[57] Ancak yine de Doğu Roma İmparatorluğu'nun güçleri çok büyük çaplı zarar görmemişti; kaleler güçlendirilmişti ve Anthemus'un savaş gemileri hâlen Tuna boyunca devriye geziyorlardı.[58] Kuzey'de yeni fetihlerle meşgul olan Attila'nın, o her yıl gelmeyen 700 librelik altının peşine düşmesi olanaksızdı. Doğu çok güçlüydü: 395, 422 ve 434 yıllarının fırsatları yinelenmeyecekmiş gibi görünüyordu. Ancak 440 yılında eşi görülmemiş bir fırsat daha ortaya çıkmıştı.

IV

440 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'nun kaynakları II. Theodosios'un uzun süren hükümdarlığı süresince hiç olmadığı kadar büyük gerginlikler yaşamaktaydı. Kısa bir zaman önce Konstantinopolis, Kartaca'nın 19 Ekim 439'da Vandallara teslim

olduğu ve esirlerin yerine, İtalyan yurttaşlarının yarımadayı savunmak üzere silahlandıkları haberiyle sarsılmıştı.[59] Askerbaşı Sigisvult, İtalya kıyılarını korumak üzere bir vardiya sistemi oluşturmuştu. Aetius ise Galya'dan dönüş yolundaydı (s. 96). 24 Haziran 440'da Valentinius hükümeti tarafından bir bildiri çıkartılarak Roma halkına, Doğu İmparatorluğu'ndan yardımın gelmek üzere olduğu teminatı verilmişti.

Theodosios'un Batı'ya yardım göndermesi gerekli miydi? Kuzey'de uyguladığı politikaların davetiye çıkardığı tehlikeyi göz önüne alırsa, silahlı birlikleri herhangi bir zaaf sergiledikleri takdirde, Batı'yı kendi kendisini savunmaya terk etmek zorunda değil miydi? Böylesi bir planı uygulamak olanaksızdı, çünkü Kuzey Afrika'nın savunulması İtalya için olduğu kadar Konstantinopolis için de son derece önemliydi. Kartaca'da üslenecek bir filo, eskisini olduğu kadar Yeni Roma'yı da aynı kolaylıkla mahvedebilirdi. Vandal akıncılar zaten Mısır'dan yapılan tahıl sevkiyatına engel olmak için Rodos'a bir baskın düzenlemişlerdi.[60] Çok geçmeden de Konstantinopolis, Geiseric'in Mısır'a saldırmayı istediği söylentileriyle paniğe kapılmıştı.[61] Dolayısıyla 440 yılının baharında, Germen isimli beş generalin yönettiği ve 1.100 gemi olduğu[62] söylenen büyük bir donanma gücü, Kartaca'yı Vandallar'dan kurtarmak üzere Konstantinopolis'ten yola çıktı.[63] Bu seferin oluşumu Theodosios ve bakanlarının kötü kararına veya aceleciliğine işaret etmiyordu. Beşinci yüzyıl siyasal tarihinin hem Doğu'da hem Batı'da, Kuzey Afrika'nın yitirilmesi üzerine odaklandığına işaret ediyordu. Bu en önemli felaket karşısında, üzerinde durulması gereken diğer askerî kaygılar ikinci planda kalıyordu.

Rastlantısal olarak, diğer bir şanssızlık daha aynı dönemde meydana gelmişti. II. Yezdegerd (438-53) kumandasındaki Pers orduları, artık düzeltilmesi olanaksız nedenlerden dolayı, Romalılar'ın kontrolündeki Ermenistan'a bir kuşatma operasyonu başlatmıştı. Ancak, 'Beyaz Hunlar' veya Ephthaliteların arka-

dan saldırmaları üzerine kısa zamanda çekilmek zorunda kalan Pers kuvvetlerine karşın, yine de Doğu Roma'nın oldukça büyük sayıda askerini burada konuşlandırılması gerekmişti. Böylelikle kuzey sınırı biraz da savunmasız bırakılmıştı.[64] Böylelikle, Attila'nın şansı açılmıştı ve bu şansı da sonuna kadar değerlendirdi.

Yaklaşmakta olan tehlikenin ilk belirtisi olarak Theodosios, Tuna'nın kuzeyinde yer alan bir Romalı kalesinin ani bir saldırı sonrasında ele geçirildiği haberini aldı. Burası aslında Rua'nın Antlaşması'na göre Hunların da ticaret yapma hakkının bulunduğu kaleydi.[65] Düşman tam da pazar zamanı baskın yapmış, Romalı askerlere üstün gelerek birçok insanı katletmişti.[66] Roma hükümeti derhal kalenin işgal edilmesini ve Margus Antlaşması'nın pazarların eşit koşullarda oluşturulup her iki taraf için de tehlike söz konusu olmamasını şart koşan maddesinin ihlalini protesto etti. Ancak Hunlar başka şikâyetlerini dile getirmekle yetindiler. Margus -Plinthia'nın surları önünde 435 yılı antlaşmasını yaptığı şehir- piskoposunun Tuna'yı geçerek Hun topraklarına girdiğini ve karşı kıyıda yer alan Hun kraliyet mezarlarını soyduğunu, orada kendi krallarıyla birlikte gömülen hazineleri çaldığını ileri sürmüşlerdi. Bu suçlamayı Romalı elçilerin inkâr edebildikleri söylenemez: aslında piskopos bu göçebeler için geçerli bir bahane sunmuştu. Sonuçta, Hunlar suçlamalarına devam ediyor, Romalıların Plintha'nın antlaşmasının aksine Hun İmparatorluğu'ndan kaçan önemli sayıda Hun'u alıkoyduğunu iddia ediyorlardı. Hunlar burada yine haklı konumdaydılar. Dolayısıyla, derhal Margus piskoposunun ve kaçakların kendilerine teslim edilmesini talep ettiler. Romalı elçiler bu her iki suçlamayı da zayıf ve sahtekâr bir şekilde inkâr etmekten başka bişey yapamayınca[67] Hunlar da operasyonlara devam ettiler. Tuna'nın belirlenemeyen bir noktasından karşıya geçerek, nehrin güney kıyısında yer alan önemli sayıda şehir ve kaleyi tahrip ettiler ve büyük Viminacium şehrini ellerine geçirdiklerinde ilk önemli başarılarını kazanmış oldular.

Viminacium'un (günümüzün Kostolacz şehri) başına gelenler, diğer sınır şehirlerini nelerin beklediği konusunda Romalılar için bir uyarıydı. Şehir tamamen yerlebir olmuştu ve bir yüzyıl sonra Procopius bu bölgeden söz ederken basitçe şöyle der: "eski Viminacium şehri bir zamanlar buradaydı, ancak çok uzun zaman önce herşey temelinden yok edilmişti".[68] Justinius orayı tekrar inşa edinceye kadar bir yüzyıl boyunca, bölge tamamen terk edilmiş durumdaydı. Felaket yaklaştığında, yerel sulh hâkimleri şehrin hazinesini gömmeye fırsat bulmuşlardı, ancak parayı almak için asla geri dönmediler ve en az 100.000 adet metal para içeren bu hazinenin bulunması, arkeologları ödüllendirmiştir.[69] Şehre inen bu fırtınadan kurtulanlar ise esir olarak götürülmüşlerdi ve aralarında, hikâyemizin sonraki bölümlerinde tanışacağımız Viminaciumlu Yunan tüccar da bulunuyordu (s. 123 ff.)

Bu felaketle beraber sınır şehirlerinin moralleri de bozulmuştu. İnsanlar Margus piskoposunun teslim edilmesini istiyorlardı: neden tek bir adam uğruna bütün eyaletler tehlikeye atılıyordu ki? Onların bu protestolarının sesi piskoposa kadar ulaşmıştı. Kendisinden her an vazgeçileceğine inanmaya başlamıştı ve Hodgkin'in de ifade ettiği gibi (s. 49), "kendi kaderini kendisi çizmeye kararlıydı". Sonuçta Margus'tan sessizce ayrılarak Hunlara sığındı ve Attila'ya kendi şehri ve cemaatini kendi elleriyle teslim etme sözü vererek kendi güvenliğini istedi. Attila bu teklifi kabul etti. Gece Hunlardan oluşan bir birlik şehrin surları dışında konuşlandırıldı; piskopos kapıları açtırmayı başardı ve Margus düşmanın eline geçti. Şehir, Viminacium ile aynı kaderi paylaştı, ancak hiçbir zaman yeniden inşa edilmedi ve Procopius da bu konuda başka birşey bilmemektedir. Ayrıca, şehrin piskoposunun kaderi de bilinmemektedir.[70]

Elimizde bu seferin geri kalan bölümünde neler olduğuna dair detaylı belge bulunma-maktadır ancak Hunların en önemli başarıları, bölük pörçük kaynaklarımızdan keşfedilebilir. Margus'u aldıkları sıralar Tuna Nehri'nin tam karşısındaki

Constantia kalesi de ellerine geçmişti.[71] Ancak o yılın en önemli felaketleri henüz gerçekleşmemişti. Singidunum (Belgrad) yerle bir edilmişti ve Viminacium gibi, Justinius gelene kadar terk edilmiş bir şekilde bırakılmıştı.[72] En büyük felaket, yaşantısal bir önem taşıyan ve bütün Tuna boyundaki sınırın korunmasındaki dayanak noktası olan Sirmium şehrinin kaybedilmesiydi. Sirmium yok edilmiş, şehrin sakinleri ise esir düşmüşlerdi.[73]

Sirmium'un ele geçirilmesiyle 441 yılı seferberliği de sona ermişti. Duvarlarla çevrili şehirlerin ve kalelerin ortasında Hun süvarilerin manevra yapmaları engellenmiş ve kısıtlanmıştı, dolayısıyla Roma İmparatorluğu'nun topraklarına derinlemesine nüfuz edememişlerdi. Yine de sezonun kazancı büyük olmuştu. Takip eden yıl, Tuna sınırındaki destek birliklerinde büyük bir açıklık meydana gelmiş ve böylelikle Balkanlar, Hun süvari birliklerinin merhametine kalmıştı.

Ancak şaşırtıcı biçimde 442 yılında hiçbir askerî operasyon yapılmadı. 442 yılının sefer sezonu başında askerlerin başı Aspar, hangi şartlar altında gerçekleştiğini bilmediğimiz bir yıllık bir barış antlaşması yapmayı başarmıştı.[74] Theodosios ve bakanları Hunların büyük bir saldırıya hazırlandıkları haberini alır almaz Sicilya'daki donanmayı geri çağırdılar ki donanma orada Geiseric'in kurnazca yürüttüğü diplomasi sayesinde Vandallara karşı hiçbir başarı kazanmamış ancak Sicilyalıların bastırılmasına yardımcı olmuştu.[75] Ancak, donanma Doğu Roma'ya zamanında ulaşıp, gemideki askerlerin 441 yılı operasyonuna katılmalarını sağlayamamıştı. Sonuç olarak da, hükümet sınır kasabalarına yapılan saldırılara karşı herhangi bir savunma sistemi oluşturamamıştı. Sefer sezonu boyunca Attila'nın Roma arazi ordusundan gelen herhangi bir dirençle karşılaşmadığı konusunda kesin açıklamalara sahibiz.[76] Bunun nedeni ise tabii ki Attila'nın, bütün mevcut Romalı güçlerin Pers ve Orta Akdeniz seferlerine çıktığı dönemi seçmesi, yani zamanlamasını iyi ayarlamasıydı. Kalan umutlar da -ki çok az kalmış olmalıydı-Hunlara karşı saldırı üssü olarak kullanılması

gereken Trakya bölgesinde meydana gelen nedeni belirsiz bir olay yüzünden yok olmuştu. Bir tarihçi, o kendi özdeyiş tarzında şöyle yazar: "Askerlerin başı, Vandal ırkına ait John, Trakya'da Arnegisclus'un ihaneti yüzünden öldürülmüştür".[77] Arnegisclus o yıllarda Doğu Roma ordularını denetim altında tutan Germen komitesinin bir üyesiydi; cinayetten sonra John'u Askerbaşı rütbesine o gelmişti. Bu cinayetin ardında ne tür kişisel ve hatta milliyetçi bir rekabetin olduğunu söyleyebilecek durumda değiliz. Yalnızca bir tek şey açıktır: emir subayı öldürüldüğü ve yerine de kendisini öldürenin geçtiği zaman Roma'nın korunması imkânsız durumdaydı.

Bu antlaşmanın şartları her neyse -ki kesinlikle kaçaklar ve geciken vergi borçları konusunda talepler içermekteydi[78]- Theodosios bir süre erteletmeyi başarmıştı. Theodosios'un yeni bir savaş için yapılan hazırlıklara para sağlamak ve adamlarının maaşlarını ödeme çabaları, 442 yılının ilk dokuz ayında altın *solidi*lerin tedavüle çıkmasında enteresan bir anı bırakmıştı.[79] Çok sayıda ve aceleyle basılan bu paraların bir yüzünde Theodosios'un miğfer ve göğüs zırhı giymiş, elinde de mızrak ve kalkan tutan büstü yer almaktadır. Diğer yüzünde ise Konstantinopolis de miğferli olarak gösterilmiştir, sol ayağı bir geminin baş tarafına dayanmıştır; sağ elinde dünyayı, sol elinde ise haç tutmaktadır. Arkasında, yerde bir kalkan durmaktadır. Az bir miktar parada ise Theodosios'un büstü yerine karısı Eudocia ve kız kardeşi Pulcheria yer almaktadır. Bu durum da onların, yeni paraların basılabilmesi için kişisel katkılarda bulunduklarına işaret eder niteliktedir.[80] Bundan başka, Theodosios'un çıkarttığı birçok paranın üzerine kendini metheden, 'yer kürenin gururu' (*gloria orbis terrarum)*,'Roma ordusunun gücü' (*virtus exercitus Romanorum),* 'imparatorların zaferi' (*victoria Augustoum)* vb. gibi yazılar işlenmiş olmasına karşın, bu basımda sadece tarih yer almıştır. Anlaşılan bu kriz boş sözlere zaman ayıramayacak derecede ağırdı.[81]

443 yılının sefer sezonu geldiğinde, hızla tamamlanan hazırlıklar ve donanmanın Sicilya'dan dönüşü sonucunda Theodosios kendisini Attila'nın karşısında çok daha cesur hisseder olmuştu. Attila ise ordusunu toplayarak kaçakları ve vergi parasını yeniden talep etti. Ve eğer herhangi bir gecikme olursa ya da Romalılar herhangi stratejik bir saldırı girişiminde bulunurlarsa, Hunları daha fazla zaptetmeyeceğini de sözlerine ekledi. Theodosios'un bakanları, imparatorluk ordusuna katmış oldukları kaçakları iade etmeyi reddettiler ancak her iki tarafın da tatmin olacağı bir anlaşma sağlayabilecek elçiler gönderme işini üslendiler. 441 yılında gerçekleşen olaylara karşın hâlen bu göçebelerle savaşa girmenin ne anlama geldiğini fark etmemiş oldukları çok açıktı. Çok geçmeden anlayacaklardı.[82]

Attila, imparatorun yanıtını duyar duymaz hemen öfke içinde karşısında bulunan Roma İmparatorluğu topraklarını yakıp yıkmaya başladı ve Tuna Nehri boyunca doğuya doğru giderek birkaç düşük öneme sahip kaleyi ele geçirdi ve arkasından da Yukarı Moesia'da, Tuna Nehri'nin sağ kıyısında yer alan büyük ve yoğun bir nüfusa sahip olan Ratiaria şehrini aldı.[83] Dacia Ripensis eyaletinin başkenti olan bu büyük şehir, Tuna donanmasının üssüydü ve aynı zamanda da devletin silah üretim merkezlerinden bir tanesini de bünyesinde barındırıyordu. Ancak şehir tamamen yerlebir edilmişti ve şehir sakinleri de Hun egemenliğindeki topraklara esir olarak götürülmüşlerdi. [84]

İşte şimdi arkaları güvendeydi. Artık imparatorluk eyaletlerinin içlerine girdiklerinde, bağlantılarını engellemeye yönelik herhangi bir Romalı saldırısı yaşamayacaklardı. Margus (Moravia) Nehri'nden yukarı doğru at sürerek, stratejik anlamda bugün olduğu kadar o gün için de çok önemli olan Naissus (Nish) şehrine vardılar. Şehir, Dacia Mediterranea'da [85] Nischava Nehri'nin sağ yakasında yer alıyor ve bünyesinde imparatorluğa ait büyük bir silah üretim atölyesi barındırıyordu, aynı zamanda nüfusu da yoğundu.[86] Hunlar oradan uzakla-

şırlarken, Konstantin'in doğduğu bu şehir, Singidunum ve Viminacium gibi, Justinius'un gelip de bir sonraki yüzyılda orayı yeniden yapılandırdığı zamana kadar, ıssız bir yer haline dönüşmüştü.[87] Anlaşılan, surlar önünde tek bir karşılaşma şehrin kaderini belirlemeye yetmişti.[88]

Hunlar artık güneydoğuya, Nischava Nehri vadisinden yukarılara doğru yönelmişti ve burada başka bir Balkan şehrini, Sardica'yı, günümüz Sofya'sını yakıp yıktılar ve şüphesiz orayı da neredeyse yaşanmaz hale getirdiler.[89] Artık başkente giden yol büyük ölçüde temizlenmişti ve Hunlar atlarını, Hebrus (Meriç) vadisi boyunca devam eden asker yolundan aşağıya doğru sürdüler. Philippopolis'i (Filibe) ele geçirdiklerinde ise artık Romalılar için Avrupa eyaletlerini savunmak olanaksız hale gelmişti çünkü bu antik şehir, Tuna'daki Oescus (İskar) Nehri'nden Ege Denizi'ne kadar uzanan büyük kuzey güney yolu ile Boğazlardan Batı'ya doğru giden eski anayolun kesiştiği noktada yer alıyordu. Ve ayrıca Adrianopolis (Edirne) ve Heraclea (Kuşadası) şehirlerinin ya Hunları püskürtmelerine ya da atlatmış olmalarına karşın, Arcadiopolis (Lüleburgaz) da ele geçirilmişti. Elde edilen ganimet çok büyük, tutsaklar ise sayılamayacak kadar çoktu.[90]

Sonunda Theodosios'un yeni ordusuyla karşılaştılar. Ordunun başında, önceki yıl barış antlaşması yapan Alan Aspar ve Vandal John'un katili Arnegisclus ile Areobindus isimli iki Germen vardı. Hepsi de şüphesiz o dönem için Doğu Roma'nın hizmetinde olan en yetenekli generallerdi, ancak hiçbirisi Attila ile boy ölçüşecek güçte değildi. Attila ile başkentin hemen dışında bir takım savaşlarda çarpışmış fakat hepsinde de çok ağır kayıplar vermişlerdi[91] ve hatta Hunların hızlı manevra yetenekleri sayesinde Konstantinopolis'ten koparılmış ve Chersonesus'a gitmek zorunda bırakılmışlardı. Artık Hunlar, Callipolis (Gelibolu), başkentin güneyindeki Sestus ve buranın kuzeyinde belirlenemeyen bir yerde olmak üzere, üç noktadan denize ulaşmışlardı. Şehir surlarına tehlikeli bir şekilde yakın

olan Athyras (Büyükçekmece) Kalesi de işgal altındaydı.[92] Silah donanımları yetersiz olan göçebe süvari birliklerinin Romalıların yeni silahlı kuvvetlerine saldırmaları olanaksızdı ve burada başkente doğru herhangi başka bir hareket girişimleri de olmamış gibiydi. Bunun yerine Attila Chersonesus'ta Aspar'ın ordusundan arta kalan askerlerin üzerine gitmiş ve Romalıların kalan son askerî güçlerini de paramparça etmişti.[93]

İmparatorluk sadece tek bir zafer kazanmıştı ve bu da Hun ordusunun başarısızlığından kaynaklanmıyordu. Aşağı Moesia bölgesini kuşatmak için, en akıllı birkaç liderin kumandasında büyük bir Hun süvari birliği asıl ordu bünyesinden ayrılmıştı. Bu süvari birliği, Oescus ve Ad Novas arasındaki kıyıda uzanan, küçük Asemus nehrinin Tuna'nın 9 mil kuzeyinden denize döküldüğü yerdeki küçük ama güçlü Asemus şehrine varmadan önce geniş çaplı ganimet ve çok sayıda tutsak toplamışladı. Şehrin sakinleri, kaleleri etrafında yer alan hendek ve surlara güvenmeme kararı almışlar ve büyük bir cesaretle kendilerini savunmaya girişmişlerdi. Düşmanın, ganimetlerin ağırlığı ve tutsakların çokluğu nedeniyle ciddi anlamda engellenen hareketleri hakkında, casuslar tarafından eksiksiz bilgi edinmişler, Hunların kendilerini güvende hissettikleri bir anda saldırmışlardı. Sayıca üstün olmalarına karşın, halk çok az bir kayıpla, önemli sayıda düşmanı yok etmeyi ve Romalı tutsakları da kurtarmayı başardı.[94]

Bu durum, tamamen sınırlı bir başarıydı ve Chersonesus'taki yenilgi sonrasında Theodosios'un antlaşma yapmak için yalvarmaktan başka çaresi kalmamıştı. Antlaşmayı yapmak işi Persler ile yapılan son savaşı başarıyla bitiren ve 438'den beri Doğu'da askerlerin başı olarak bulunan Anatolius'a bırakılmıştı. Savaşı devam ettirmenin kendisine de bir fayda sağlamamasına karşın Attila'nın öne sürdüğü şartlar çok katıydı. Kaçaklar derhal teslim edilmeliydi. Geciken vergi borcu 6.000 lb altın olarak hesaplanmıştı ve bu miktar bir an önce ödenmeliydi. Bunlara ek olarak, 435 yılında yapılan antlaşmaya göre Hun-

lara ödenmesi kararlaştırılan vergi üç katına çıkartılacak ve Attila'ya her yıl 2.100 lb altın ödemesi yapılacaktı. Dahası, Hunlardan kaçan her Romalı tutsak başına, 435 yılında şart koşulan 8 *solidi* yerine 12 *solidi* kurtarma bedeli ödenecekti. Gelecekte Hun İmparatorluğu'ndan kaçan hiç kimse Romalılar tarafından kabul edilmeyecekti.[95] Bu antlaşma şartlı olarak 27 Ağustos 443 tarihinden önce imzalanmıştı, çünkü Theodosios o gün Anadolu'dan Konstantinopolis'e dönmüştü; eğer başkentin çevresindeki husumet hâlen devam ediyor olsaydı, bunu gerçekleştirmesi mümkün olmayacaktı.[96]

Antlaşmanın maddeleri düzenlendiğinde, Attila'nın önde gelen teğmenlerinden olan Scotta,[97] altınları ve kaçakları almak üzere Doğu başkentine geldi. Altınlar kendisine verilmişti, ancak Romalılar Tuna'nın kuzeyine dönmek istemeyen bütün kaçakları katletmişti. Bu katledilenler arasında Attila'nın liderliğini kabul etmeyen bir takım akrabalarının da bulunmasına karşın, Scotta bu duruma karşı ses çıkartmamış gibi görünmektedir. Ancak Scotta antlaşmaya bir madde daha eklemesi konusunda kendisine talimat verildiğini söylemiştir: Romalı veya barbar, Asemuslu bütün herkes ve esirler Hunlara teslim edilmeliydi.[98] Aksi halde Hun ordusu geri çekilmeyecek ve antlaşma da imzalanmayacaktı. Bu görüşmeler sırasında Trakya'da askerlerin başı olan Theodulus'un destek verdiği Anatolius, kendisini bu şartlara direnecek konumda hissetmemişti. Bu iki Romalı gerçekten de Scotta'yı bu isteğinden vaz geçirmeye çalıştıysa da, bütün bu çabalar sonucunda Attila'nın savaşa devam etmekteki kararlığı ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla onlar da Asemus şehri halkına bir mektup yazarak, ya kurtardıkları Romalı tutsakları iade etmelerini ya da herbiri için 12 *solidi* bedel ödemelerini istemişti. Ayrıca tutsak ettikleri Hunları da serbest bırakmalarını söylemişti. Asemus halkı bu mektuba, Romalıların kendi evlerine dağıldığı ve tekrar bir araya getirilemeyecekleri ve dahası, iki kişi dışında, tutsak ettikleri Hunların da hepsini katlettikleri şeklinde yanıt vermişlerdir. Bu iki

kişiyi, Hunların şehrin surları dışında yakaladıkları bazı çocuklarla değiş-tokuş yapma niyetiyle ellerinde tutmuşlardı. Bunu duyan Attila, söz konusu Romalı çocukları araştırmış ancak izlerine rastlamamıştı. Asemus halkı ise, çocukların gerçekten kayıp olduklarına dair Attila'nın güvencesini kabul etmiş ve ellerinde tuttukları iki Hun'u da iade etmişlerdi. Böylelikle Anatolius'un ilk Barış Antlaşması 443 yılının sonbaharında gerçekleşmişti.[99]

V

Doğu İmparatorluğu'nda gerçek bir huzur ortamı sağlanmamıştı. Attila, kaçakların iadesi konusunda ortaya çıkan zorlukları bildirmek üzere, Konstantinopolis'e bir başka elçi göndermişti. Bu elçiyi ikinci, üçüncü ve dördüncü elçiler takip etmişti. Theodosios'un bakanları her seferinde, adet olduğu üzere, gelen elçilere[100] güzel hediyeler sunmuşlar ancak Roma topraklarında hiçbir kaçağın kalmadığı konusunda ısrar etmişlerdi. Büyük olasılıkla bu gerçekti, ancak Attila, elçileri yalnızca Roma hükümetinin her seferinde verdiği pahalı hediyelerin ekinini biçebilirler diye Konstantinopolis'e göndermeye devam ediyordu. Birbiri arkasından gelen bahaneler yeni yeni elçileri başkente taşıdı. Hun'un sayısız küçük şikâyeti Romalı memurlar tarafından incelenirken, Attila'nın elçileri her seferinde daha fazla servet topluyorlardı.

İşte tam o sıralarda Doğu Roma sınırları ve çevresi rahatsız edilmeye başlanmıştı. Persler, 442 yılında Ermenistan'dan çekilmiş olmalarına karşın, sınırda hâlen askerlerini bekletiyorlardı ve zaten Anatolius onlarla sadece bir yıllık bir barış yapmayı başardığına göre, yeni düşmanlıklar da her an ortaya çıkabilirdi. İşin daha da kötüsü, Ermenistan sınır koruması, yerel arazi sahiplerinin imparatorluğa ait komşu eyaletlere el koymaları ve sınır garnizonunda hizmet veren adamların, toprak sa-

hiplerinin yeni ele geçirdiği eyalet bölgelerinde çalışmaya zorunlu tutulmaları nedeniyle, zayıf düşmüştü.[101] Ermenistan'ın biraz batısında ise Tzanni ulusu yaşamaktaydı ve Trapezus'tan Roma topraklarına girmek için ideal bir bölgede konuşlanmışlardı. Bize anlatılanlara göre, kendi toprakları çoraktı ve yaşamlarını, çalabildikleri şeyler üzerine kurmuşlardı. Şimdi ise akın başlatmışlardı.[102] İsaurialılar da Anadolu'nun güneyinde yer alan geçit vermeyen dağlardaki yerlerinden ortaya çıkmış, çevre toprakları yağmalıyorlardı. Çölde yaşayan Sarazen kabileleri de Doğu'da bulunan bazı eyaletlerde sorun çıkarıyorlardı ve neredeyse Axum'daki Etiyopya Krallığı'nda bile sorun çıkması kimseyi şaşırtmayacaktı.[103] Perslerin Roma ordularını dağıtma girişimi dışında, bu olayların hiçbirisi Theodosios'un güvenliğine karşı ciddi bir tehdit oluşturmuyordu. Ancak çoğu olay, Roma İmparatorluğu'nun kimi sınır bölgelerinde orduların bulunmasını gerektiriyordu. Ve 444 yılı boyunca Attila'nın elçileri Konstantinopolis'e akın ederken, Romalı güçler de imparatorluğun her köşesine dağılmışlardı ve dolayısıyla Roma hükümetinin Hunlara karşı sert bir tavır alma gücü zayıflıyordu.[104]

Bu zor şartlar altında dâhi Theodosios, kuzey sınırının güvenliğini garantilemek için elinden gelen her türlü önlemi almıştı. Savaşın bitiminden sonraki ayda, 12 Eylül 443'te imparatorun en güvenilir bakanlarından biri olan, subayların başı Nomus'a, 441 yılında Attila'nın ilk zaferini kazandığı sınır bölgesini güçlendirmesi, oradaki kaleleri onarması ve zayıf düşmüş askerî birlikleri toparlaması için kesin talimat verilmişti.[105] Bu görevlerin 444 yılı boyunca imparatoru tatmin edecek şekilde başarıyla tamamlandığını ise, 445 yılında Nomus'un konsolos olarak atanmasına bakarak anlayabiliyoruz. Fakat Nomus'un çalışmaları henüz devam ederken hükümet, Attila'nın sonu gelmez elçiler akınını karşılamak, onları en güzel hediyelerle ödüllendirmek ve her huzur bozucu şikâyetle ellerinden geldiğince ilgilenmek zorunda kalıyordu.

Anatolius'un Barış Antlaşması sonrasında Hunların plan ve hareket şekilleri son derece belirsizdir, çünkü Priscus'un çalışmasının konuyla ilgili bölümleri günümüze kadar ulaşmamıştır. Hun liderler arasında, oldukça geniş çaplı bir niteliğe sahip iç çekişmelerin patlak vermiş olduğu, bu süre içerisinde kardeşi tarafından Bleda'nın kardeş eliyle öldürülmesi sonucunda, iyice ortaya çıkmıştır. Çeşitli kaynaklarımız bu olayın 444, 445 ve 446 yıllarında gerçekleştiğini ileri sürmektedir ancak Attila'nın ağabeyini 445 yılında öldürmüş olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.[106] Bu anlaşmazlığın başlangıç noktası hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Sonuçta Bleda tarafından yönetilen ve sömürülen halklar artık Attila'nın kontrolüne girmişti.[107] 445 yılından ölümüne kadar da Attila'nın Hunlar arasında hiçbir rakibi olmamıştı. Attila bu üstünlüğünü, yandaşlarının batıl inançlarının sağlam temellerine dayandırarak sürdürmeyi uygun görmüş gibidir[108] ve bunu yapmak için de, yakın zamanda bir adamı tarafından bulunan eski bir kılıca bel bağlamıştır. Birgün bir çoban, sığırlarından bir tanesinin ayağının kesilmiş ve sakat olduğunu fark eder. Akan kanı kaynağına kadar takip eden çoban çimlere gömülü eski bir kılıç bulur. Onu gömüldüğü yerden çıkartır ve Attila'ya götürür; Attila kılıcı nasıl kullanabileceğini keşfetmekte gecikmez. Kılıcın savaş tanrısına ait olduğunu ilan eder; geçmişteki Hun liderlerin elinde şereflendirildiğini, ancak çok uzun zaman önce kaybolmuş olduğunu ve şimdi ona savaşlarda başarı getireceğini ve bütün düşmanlarını yenmesini sağlayacağını söyler.[109] Her kim, onun kendi konumunu Bleda'nınkiyle birleştirme hakkını sorgulayacak olursa, sadece Attila ile değil ilahî güçlerle de savaşmak zorunda kalacaktı.

Bu olay dışında Hunlar, o dönemleri barış içerisinde yaşamışlardır ve Romalı tutsaklarından bir tanesi, serbest bırakılmasından kısa bir süre sonra Priscus'a, Hunların barış zamanlarındaki 'herkesin elindeki nimetlerin keyfini çıkardığı, ne rahatsızlık yaşadığı ne de sıkıntı çektiği' tasasız hayatının, Romalıla-

rın barış zamanı yaşadığından çok farklı olduğunu söyleyebilmiştir.[110]

Priscus'a ait rastlantısal bir fragman, o yıllarda Attila'ya gönderilen Romalı elçilerden biri hakkında bazı bilgiler içermektedir. Anlatılanlara göre Theodosios Hunlara, 451 yılındaki Khalkedon (Kadıköy) Konseyi'nde bir aristokrat olarak bulunan eski konsül ve en yakın danışmanlarından Senator'u göndermiştir.[112] Bu elçinin amacı hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir ancak Priscus'un hor görüyle anlattığına göre Senator Hunlara kara yoluyla gitmekten korkuyordu. Dolayısıyla Karadeniz'den yukarıya Odessus'a (Varna) doğru yelken açmış, orada, 443 yılında yapılan müzakereler sırasında Anatolius'a yardım ederken tanıdığımız ve büyük olasılıkla Trakya'da askerlerin başı olan Theodulus'la karşılaşmıştı.[113] Fragman burada kesilmektedir, dolayısıyla Senator'un gezileri hakkında daha fazla bilgi edinemeyiz ancak denizden kuzeye doğru ilerlemesi, kendisinden önce tarihçi Olympiodoros'un da yaptığı gibi (s. 52-53), Karadeniz'in kuzey veya kuzeybatısındaki Hun kampına doğru gittiğini göstermektedir. Attila ise o sıralarda kendi egemenliğindeki toprakların iç kesimlerine doğru ilerlemekteydi.

VI

447 yılında Hunlar, Doğu Roma İmparatorluğu'na ikinci defa saldırdılar. Kaynaklarımız bize bunu neden ya da ne tür bir bahaneyle yaptıkları konusunda tek bir kelime dahi etmez. Ancak Hunların, Attila'nın liderliğinde kurulan bu düzenleri içerisinde, daha sonra da açığa çıkacağı gibi, yağmacılık toplumsal bir gereklilikti. Burada başka bir tek şeyden emin olabiliriz: barış Roma hükümetinin yaptığı bir yanlıştan dolayı bozulmamıştı. Eğer böyle olsaydı şüphesiz Priscus, uzun uzun hükümetin yanlışına dikkatleri çeker ve Theodosios'u suçladığının işaretleri, onun yazılarından türeyen diğer hikâyelerde

bize ulaşırdı. Doğu Romalıların zaten göçebelerin saldırısına davetiye çıkartmadan da yeterince sıkıntıları vardı. Anatolius'un Barış Antlaşması'nı takip eden kış mevsimi, beklenenden de daha sert geçmişti. Bize anlatılanlara göre, kar neredeyse altı ay boyunca kalkmamış, binlerce insan ve sığır soğuktan ölmüştü. Sonraki yılda ise korkunç yağmur fırtınaları Bithynia'yı harap etmiş, bütün şehir ve eyaletler sel ve taşan nehirlerle beraber yıkılıp gitmişti. 445 yılında ise Konstantinopolis'te Circus isyanları birçok kişinin ölmesine neden olurken, çok sayıda yurttaş da veba yüzünden yok olmuştu. Felaketler 446 yılında da devam etmişti. O yıl başkentin yiyecek stokları tükenmişti ve arkasından yeni bir veba salgını daha ortaya çıktı.[114] Theodosios'un bakanları, kuzey sınırında risk alacak konumda değilllerdi.

Bahane ve ön hazırlıklar her neyse, artık kariyerinin zirvesinde olan Attila, 447 yılının ilkbaharında saldırıyı başlattı. Saldırı 441 yılında gerçekleştirilenden daha büyük çaplı olarak planlanmıştı; "çok büyük bir saldırı, öncekinden daha da büyük", diye yazar bir tarihçi.[115] Saldırı sadece Hunlar tarafından değil, egemenlikleri altındaki değişik ırktan insanların da destek kuvvetleri ile gerçekleştirilmişti. Gepidlere kralları Ardaric ve Gotlara da Valamer komuta ediyordu, isimleri kayda geçmemiş diğer başkaları da vardı.[116] Saldırı, 441'deki saldırının daha doğusundan, Aşağı İskit, ve Moesia* eyaletlerinin içlerinden yönetiliyordu, böylelikle Nomus'un talimatıyla yapılandırılan yeni istihkam bölgeleri devre dışı bırakılabilecekti. Ayrıca, bu olay Hunların, bölünmemiş Doğu Roma ordularına saldırdıkları ilk ve tek örnek gibi görünmektedir, çünkü o sıralarda Theo-dosius'un ordularını meşgul edecek herhangi bir cephede başka bir sorun bizlere aktarılmamıştır.

Hun süvari birliğinin harekete hazırlandığı sırada, Romalılar çok büyük bir felaketle karşılaşmışlardı. 26 Ocak 447'de

* Günümüzde Bulgaristan ve Sırbistan bölgesi (ç.n)

başlayan ve Doğu Roma İmparatorluğu'nu dört ay boyunca darmadağın eden bir dizi deprem, Evagrius'a göre, tarihin en şiddetli depremleriydi. Kasabalar bir bütün halinde yutuluyor, hem karada hem denizde sayısız felaket meydana geliyordu. Trakya, Çanakkale Boğazı ve Cyclades Güney Ege'deki adalar, hepsi birden depremden etkilenmişlerdi. Bize aktarılanlara göre, sarsıntıların başlamasından üç ya da dört gün sonra, bardaktan boşalırcasına çok şiddetli yağmurlar başlamıştı. Küçük tepeler yerle bir olmuştu. Konstantinopolis'te sayısız bina çökmüş, en kötüsü de Anthemius'un güçlü duvarlarının en az elli yedi kuleyi içeren bir bölümü yerle bir olmuştu.[117] Artık bu büyük şehri kimse kurtaramaz gibi görünüyordu. Üstüne üstlük, halkın büyük bir kısmı şehir içerisinde üzerlerine çöken sayısız binanın altında gömülüydü ve arkasından yine veba baş göstermiş, binlerce yurttaş ölmüştü. Yine de, yaşanan anlık bir panik sonrasında Konstantinopolis'in insanları sakinleşti. Felaketin altıncı gününde, Attila'nın orduları çoktan akın etmeye başladığı zaman, şehrin gösteri gruplarının öncülüğünde ve Sulh Hâkimi Vali Flavius Konstantin yönetiminde duvarları tamamen onarmayı başarmışlardı. Konstantin sadece Anthemius'un duvarlarını onarmakla yetinmemiş, bu duvarın önüne ikinci bir duvar daha ördürtmüştü ve artık şehir üçlü bir savunma hattıyla korunmaktaydı. "Güçlendirme çalışmaları", diye yazar modern bir araştırmacı, "sıra sıra duvarların 190-207 fit kalınlığı ve 100 fitten fazla yüksekliği olan bir barikat oluşturacak şekilde düzenlenmesinden ibaretti".[118] İki dilde oluşturulmuş yazıtta Konstantin'in bu başarısı, bu önemli olaya yakışır dizelerle anılmıştır:

> Konstantin, büyük bir başarıyla bu duvarı yaptı. Pallas, güçlükle duvarlarını böylesine sağlam ve hızla inşa etti.
>
> Hükümdarlık asasının sahibi İmparator tarafından valiliğe yükseltilen Konstantin bu duvarı altmış günde yapmıştır.

Bu iki beyit Theodosios'un duvarında hâlen okunacak durumdadır. Üçüncü bir tanesi ise *Antoloji*'de saklanmıştır:

"İmparator Theodosios ve Doğu'nun Valisi Konstantin bu duvarı altmış günde yapmıştır".[119]

Başkentin savunması İsauralı olan ve kendi yurttaşı büyük bir grup insanın lideri konumundaki Flavius Zeno'ya emanet edilmişti. Bu İsaurialıların böylesi yaşamsal bir konuda nasıl olup da güvenirlik kazandıkları bilinmemektedir, çünkü o olaya kadar, beşinci yüzyıl boyunca imparatorluğun en acımasız düşmanları arasında yer almışlardır.[120] Zeno'nun savunması veba felaketine uğramış halka yeterince güven telkin etmemişti. Bize anlatılanlara göre, Hunlar şehre yaklaştıkça, halkın büyük bir 'çoğunluğu' kaçmaya başlamıştı; şüphesiz öyle de yapmışlardır. Ancak diğer bir kaynak Theodosios'un da kaçma hazırlıklarına giriştiğinden söz ediyorsa, burada bir önyargıdan şüphelenmemiz gerekir, çünkü Attila'nın saldırısı imparatoru hazırlıksız yakalamamıştır.[121]

Dacia Ripensis'te Utus (Vid) Nehri'nin yanında mevzilenmiş olan Attila, onu karşılamak üzere Marcianopolis'ten gelen imparatorluk ordusu ile savaşa tutuşmuştu. Romalılar, Germen kumandan Arnegisclus'un idaresindeydi. Trakya'da askerlerin başı olma görevini hâlen işgal eden Arnegisclus, 441 yılında Vandal John'u öldürmesiyle ün salmıştı. Hataları ne olursa olsun -kendisi 443 yılı seferinde ağır yenilgi alan kumandanlardan bir tanesiydi- şu anda Hunlara karşı, Romalılardan daha önce görmedikleri büyüklükte bir direniş sergiliyordu. Ancak tek bir savaşta herşeyi riske atmış ve yenilmişti. Atı öldürülmüştü; kaynaklarımız attan düştüğünde bile cesaretle savaşmaya devam ettiği konusunda hemfikirdir. Burada zafer Attila'nın olsa da, kendisi de ağır kayıplar vermiştir.[123] Gerçekten de bu savaşın detaylı bir anlatımı günümüze kadar ulaşsaydı eğer, büyük olasılıkla Utus Savaşı'nın Hunların gücüne telafisi mümkün olmayan zararlar verdiğini anlayabilirdik. Dahası bu savaş Attila'nın Romalılara karşı kazandığı son zafer olarak bilinmektedir.

Bu savaşın kısa vadedeki ilk sonucu, Arnegisclus'un üssü Moesia Secunda'nın başkenti ve Trakya'nın en büyük şehri Marcianopolis'in düşmesiydi. Yüz yıl sonra Jus'inius'un burayı yeniden inşa etmesine kadar terk edilmiş bir bölge olarak kalmıştı.[124] Hunlar bu kez başkente saldırmaya niyetli görünmüyorlardı: duvarlar tamamen onarılmıştı ve göçebelerin okları onlara işlemiyordu. Ancak yine de Balkan eyaletlerini korkunç bir vahşet sergileyerek harap etmişlerdi; Jordanes en ciddi zarar gören eyaletler olarak Illyricum, Trakya, Dacia eyaletleri, Moesia ve İskit'i sayar. Saldırganlar, buralardan sonra yağmalamak için yeni yerler arayışına girmişlerdi: yüzyıl sonra doğruca Yunanistan'ın güneyine ilerleyip yalnızca Thermopy'yi ele geçirmeleri gibi.[126] Bu saldırının sonrası hakkında hiçbir şey bilinmemektedir; burada 441-3'te olanlardan daha az bigiye sahibiz.

Savaşın dehşeti, o sıralarda Trakya'da yaşayan kendi döneminin Aziz Hypatius'u Callinius tarafından, bir bakıma da bizim için, kaleme alınmıştır.[127] "Trakya'da yaşayan Hunların o barbar halkı", diye yazar Callinius;

> o kadar büyümüştü ki, yüzden fazla şehir istila edilmişti ve Konstantinopolis de neredeyse tehlikeye girdiğinden birçok insan buralardan kaçmıştı... O kadar çok cinayet işlenmiş ve katliam [αἱματεκχυσίαι] yapılmıştı ki ölülerin sayısı belli bile değildi. Ve evet, birçok kilise ve manastırı ele geçirip çok sayıda rahip ve rahibeyi de kılıçtan geçirdiler.

Belki de bu aziz yazar, yüz şehir ele geçirilmişti derken biraz da abartmıştır; 452 yılının Galya Günlemleri yazarı bu rakamı "yetmişten az değil" olarak tespit etmiştir. Durumu anlatan sözleri burada bütünüyle alıntılanacak kadar enteresandır: 'nova iterum Orienti consurgit ruina, qua septuaginta non minus civitates Chunnorum depraedatione vastatae" (Doğu'da

yeni bir felaket baş göstermişti ve en az yetmiş kadar şehir Hunların saldırıları sonucunda harap olmuştu ve bu arada Batı'dan hiç yardım gelmemişti).[128] Bu son söylenenlerin anlamı ne olabilirdi? Biz yalnızca, Batı Roma'da yaşayan bazı kişilerin, Doğu Roma harap edilirken Aetius'un yalnız başına bırakılmaması gerektiğine inandıkları sonucunu çıkarıyoruz. Doğu Roma sıklıkla Batı Roma'nın yardımına koşmuştu -bunlar fedakârlık yapma amacı gütmüyordu- ve bu yardım çoğunlukla Doğu Roma'nın gücünü aşıyordu. Batı Roma'nın, bu borcu ödemesi gerektiğine; yani Eski Roma'nın yeni Roma ya yardım etmesi gerektiğine inanan kimseler olduğuna dair elimizde bulunan tek ipucu budur.

Son olarak, yıllar sonra Doğu Roma'da yaşamış olan Kont Marcellinus'un sözleri dikkatimizi çekmektedir çünkü 447 yılıyla ilgili olarak yazdıkları hiçbir yerde sergilemediği bir usluba sahiptir: "paene totam Europam excisis invasisque civitatibus atque castellis [Attila] conrasit" - "Attila neredeyse bütün Avrupa'yı yerle bir etti".

5 Tuna Sınırında Barış

447 yılındaki büyük kuşatmayı takip eden üç yıl Hun ve Romalılar arasında gerçekleşen diplomatik görüşmelerle geçmiştir, çünkü askerî kaynakları kalmayan Romalıların güvenebilecekleri tek şey diplomatlarının yetenekleriydi. Diplomatlar, kurnazlık, akıl ve sabır yeteneklerini kullanarak belki de kendi beklediklerinden bile daha fazla başarı elde etmişlerdir. O yıllara ait diplomasi tarihinin hikâyesi, antik tarihin aynı döneme ait benzer anlatılarına oranla çok daha iyi bilmekteyiz ve bu savaşın kendisine ait bilinmezlerle dikkat çekici bir zıtlık oluşturmaktadır. Bizim bu konudaki şansımız, Romalıların 449 yılında gerçekleştirdiği en önemli içerisinde Priscus'un da şahsen hizmet vermiş olması ve kitabında, yalnızca kendi gördüklerinin ve yaptıklarının anlatımına gereğinden fazla yer ayırmasıdır. Ancak bu anlatımı değerlendirmeden önce, Attila'nın diğer bir seferinden, Doğu Avrupa'da gerçekleştirdiği son seferinden söz etmemiz gerekmektedir.

I

Hunlar kadar yağmacı olan hiçbir ulus, uzun süre barış konumunu sürdürememiştir ve 447 yılı sefer sezonunu takip eden süre içerisinde onların yeni bir mücadeleye girdiklerini görmekteyiz. Bu sefer de kurbanları sıradan ancak cesur yürekli olan Akatzirilerdi.[1]

E X

PRISCI RHETORIS

ET SOPHISTÆ GOTHICA

HISTORIA EXCERPTA, QVÆ LEGA-
tionem Theodosij Iunioris ad Attillam
continent, & plæraque alia.

CAROLO CANTOCLARO CONS.
Regio, & libellorum supplicum in Regia
Magistro, interprete.

Eiusdem ad Græca Prisci excerpta Notæ
& Emendationes.

PARISIIS,
Apud ABEL L'ANGELIER, in prima
columna Aulæ Palatij.

M. D C V I.
Cum privilegio Regis.

Resim 9 Priscus'un Tarihi'nin mevcut fragmanlarının
1606 Latince çevirisinin ilk sayfası
-dikkat çeken nokta Priscus'un Attila'ya gönderilen heyetteki görevidir.
Bobleian Kütüphanesi'nin izniyle Oxford (Byw. R 8 15)

Akatzirilerin kesin olarak kim olduklarını bilmiyoruz ancak bu konuda birkaç varsayım öne sürülmüştür: onlar Heredot'un Agathyrsileriydi veya Khazarlardı veya Magyarlar (Macarlar)dı vb.[2] Ancak bu varsayımları reddetmek zorundayız, çünkü Priscus bize onların Hun bir kabile olduğunu söylemiştir ve ondan bu konuda şüphelenmek için hiçbir nedenimiz yoktur (s. 26). Yaşadıkları bölge ancak tahmini olarak belirlenmiştir. Jordanes bize Vidivarilerin Vistula Nehri'nin ağzında yaşadıklarını söyler; Doğu'da Baltık kıyılarında Aestiler ve onlardan daha güneyde, *quibus in austrum*, Akatzir ulusu yaşamaktaydı. Bu bilgiler doğrultusunda Marquart onların yaşadıkları toprakları günümüzün Korosten şehri yakınları olarak belirler.[3] Ancak Priscus, Akatzirilerin "Pontus (=Karadeniz) yakınlarındaki İskit"te (τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ Σκυθικήν) yaşadıklarını söyler, ki burası Korosten'den çok Karadeniz'e yakın bir bölgeye işaret etmektedir.[4] Bu olaydan uzun yıllar sonra, bazı Asyalı halklar Avrupa'ya sürüldüklerinde, onların saldırılarına karşı koyan kabile Akatzirilerdi ve Priscus'un daha sonraki bir paragrafı onların Pers İmparatorluğu'ndan çok uzakta yaşamadıklarına dair bize yeterince bilgi aktarır.[5] Bu da bize, Jordanes'in kaynağının yaşadığı dönemde büyük olasılıkla Baltık kıyılarında yaşamış olan bu ulusun -konumlarıyla ilgili olarak söyledikleri tamamen reddedilebilir de- oraya 448 yılından sonra güneydoğu'dan göç ettiğini ve o yıl Karadeniz'in veya Azov Denizi'nin doğu kıyısında yaşadıklarını gösterir. Bilimadamları sadece tek bir konuda hemfikirdirler: Tomaschek, Marquart ve Kiessling bu ismin Eski Türkçe olduğu ve 'Orman insanları' (*Waldleute)*[6] anlamına geldiği konusunda uzlaşmaktadırlar, ancak geleceğin dilbilimcilerinin aynı uzlaşmayı gösterip göstermeyeceği henüz bilinmemektedir.

Jordanes, veya kaynağı, Akatzirilerin cesaretinden çok etkilenmiş görünmektedir, çünkü onları 'en güçlü insanlar' (*gens fotissima*) olarak tanımlamışlardır. Bize onların tarımdan anla-

madığını ve göçebe olduğunu, kendi uluslarından insanlarla ve sürüleriyle birlikte geçimlerini avlanarak sağladıklarını söyler. Dahası onların klanlar ve kabileler şeklinde bir düzenleri olduğunu ve herbir kabile ve klanın kendi reisi tarafından yönetildiğini anlatır.[7] Dolayısıyla, Attila'nın Hunları gibi, onlar da pastoral yaşantının alt evresine ait bir maddi uygarlıktılar. Bleda ve Attila'nın yönettiği Hunların genişleme dönemini nasıl atlattıkları ve bağımsızlıklarını nasıl koruduklarını bilmiyoruz ancak bu fatihlerin o kadar uzak doğuya gelmemiş olmaları da ihtimal dâhilindedir.

Olaylar her nasıl gelişmişse gelişsin, Akatziriler, aşağı yukarı Bleda'nın öldürülmesi sonrasına kadar Hunlarla barış içerisinde yaşamışlardı. Theodosios, Attila'nın arkasında yer alan bu bağımsız gücün stratejik önemini anlamıştı ve zaten böylesi güçleri imparatorluğa mümkün olduğunca bağımlı kılmak da Doğu Roma'nın bir diploması geleneğiydi -ya da daha yenilerde gelenek haline gelmişti- ki böylece Roma sınırının hemen ötesinde yaşayan düşman uluslar gerektiğinde tehdit edilebileceklerdi. Bu nedenle imparator Akatziri kabile reislerine hediyeler göndererek onların Attila ile ittifak yapmaktan vazgeçip kendisiyle bir anlaşmaya girmelerini teklif etmişti.[8] Ancak imparatorun şansına Akatzirilerin politik ilişkilerinde bu değişikliği sağlaması için gönderilen Romalı elçi, anlaşmaya geldiği insanların toplumsal düzenleri konusunda yeterince bilgi sahibi değildi. Aralarından Curidachus isimli bir reis, diğer kabile reislerinden daha yüksek bir konumdaydı, ancak bu durum Doğu Romalı elçinin bilgisi dâhilinde değil gibi görünmektedir. Dolayısıyla Theodosios'un hediyelerini ilk önce Curidachus'un alması gerekirken, onları alan ikinci kişi olmuştu. Bunun üzerine kendisinin hiçe sayıldığını ve öncelik hakkından yoksun bırakıldığını düşünerek öfkeyle Attila'ya başvurmuş ve onun konumuna el koyan Akatziriler arasındaki adamlarına saldırmasını istemişti.[9] Attila istenilen güçleri göndermekte gecikmedi ve bir dizi meydan savaşı sonrasında[10] bütün ulusu kendisine bağladı. Arkasından,

Curidachus'u huzuruna çağırdı ancak Curidachus kurtarıcısının niyetinden bir şekilde şüphelenmiş ve şu mesajı göndermişti: "Bir adamın bir tanrıya doğrudan bakması zordur; güneşe bakmak nasıl olanaksızsa, bir kimse yara almadan tanrıların en büyüğüyle nasıl göz göze gelebilir? Onun bu tedbirli davranışı meyvesini vermiş, kendi kabilesini yönetmesine izin verilmişti, ancak Attila en büyük oğlu Ellac'ı da diğer Akatzirileri yönetmesi için ayrıca bölgeye göndermişti.[11] Böylelikle Theodosios'un Hunların arkasında bir müttefik kazanma girişimi boşa çıkmıştı ve bundan sonra asla Doğu Roma hükümetinin Pontus halkı arasındaki etkisini yeniden kazanmak uğruna herhangi bir girişimde bulunduğunu duymayız.

II

448 yılında kuzey sınırında tekrar barış sağlanmıştı.[12] Bu barışın oluşmasını sağlayan görüşmelerin nasıl geliştiği konusunda herhangi bir bilgimiz yoktur. Ancak Romalı tarafın baş müzakerecisi 443 yılı savaşını da sonuca bağlayan Anatolius'tan başkası değildi.[13] Anatolius'un yaptığı bu ikinci Barış Antlaşması'nın en önemli maddelerinden bir tanesi, bu antlaşmanın 443'de yapılandan bütünüyle çok daha sert olduğuna işaret etmekteydi. Attila, Tuna'nın güneyinde yer alan geniş bir bölgenin tamamıyla Romalılardan arındırılmasını şart koşmuştu. Bölgenin sınır şeridi Pannonia sınır bölgesindeki Singidunum'dan Novae'ye 300 millik bir mesafe kadar uzayacak, tam olarak da beş günlük yolculuk mesafesi, yani 100-120 mil kadar uzayacaktı. Diğer bir ifadeyle, bütün Dacia Ripensis ve başka üç eyaletin bazı bölümleri terk edilecek yeni sınır Naissus içerisinden geçecekti. Tuna nehri boyunca güçlendirilmiş ve şimdi birer yıkıntıya dönüşmüş olan o sınır şehirleri artık Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırını oluşturmayacaktı.[14] Bir tanesi dışında Antlaşmanın maddelerini bilmiyoruz:

vergi devam edecekti, ancak ne oranda olacağı konusunda birşeyler söylememiz olanaksızdır.[15] Bu olayı takip eden iki yıl boyunca Roma diplomasisi, bu antlaşmanın şartlarını hafifletmeye yönelik olarak sürdürülmüştür.

449 yılının baharında Attila'nın en güçlü sağ kollarından bir tanesi olan Edeco Konstantinopolis'e gelmişti. Anlaşılan oraya geçen yıl da, ikinci Anatolius Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan müzakereler çerçevesinde gelmişti. Kendisi bir Hun'du (s. 27) ve şaşırtıcıdır ki oraya, Attila'nın diğer bir 'seçilmiş adamı' (λογάδεζ), Pannonia'da doğmuş Romalı Orestes ile beraber gelmişti. Orestes, Romulus diye anılan bir kişinin kızıyla evlenmiş ve oğluna da aynı adı, yani Batı Roma son imparatorunun adını vermişti.[16] Saraya kabul edilen Edeco Attila'dan bir mektup getirmiş ve bazı sözlü açıklamalarda da bulunmuştu, ki bütün bu konuşmalar, memurların başına bağlı olarak çalışan[18] tercüman Bigilas tarafından imparator ve bakanlarına çevirilmişti.[17] Takip eden olaylarda başrol oynayan bu Bigilas 448 yılındaki görüşmelerde Anatolius'un tercümanı olarak zaten daha önce de görev yapmıştı.[19] Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hunlarla olan ilişkilerinde diplomasinin inceliklerine hâkim olmayan adamları sıklıkla göreve getirmesinin nedeni ancak Hun dilini bilen uygun nitelikli insan bulmanın zorluğu olarak açıklanabilir. Priscus'un kitabının sayfaları arasında sadece tek bir kişiye -tabii ki Aetius'a ek olarak- rastlarız. Bu kişi, 441 yılı seferinden beri Hunlar arasında bir savaş esiri olarak yaşayan, Yukarı Moesialı Rusticius'tur.[20] Ancak yine de Bigilas'ın sonraki dönem Romalıların tercümanlarına karşı sürdürdükleri aşağılayıcı tutumdan da payını almış olduğuna şüphe yoktur[21] ve sürekli olarak Anatolius ve Maximinus gibi ülkenin yüksek mevki sahipleriyle olan ilişkileri de onun karakterine agresif ve patavatsız bir özellik ilave etmiş görünmektedir.

Edeco'nun ilettiği mektup, 435 yılında olduğu gibi, Romalıların yine ikinci Anatolius Antlaşması'nın da şartlarını yerine

getirmekte geciktiklerine işaret etmekteydi. Bu mektupta da Attila, onları ülkesinden firar eden kaçakları saklamak ve Tuna'nın güneyindeki toprak kuşağını boşaltmamakla suçluyordu. Eğer antlaşmanın bu iki maddesi derhal yerine getirilmeyecekse savaşı yeniden başlatmakla tehdit ediyordu. Ayrıca, kendisiyle Roma hükümeti arasındaki anlaşmazlıkları konuşmak üzere Roma hükümetinden önemsiz subaylarını değil en yüksek düzeyli konsüllerini elçi olarak göndermesini talep ediyordu. Aksi durumda Tuna'yı geçip Sardica'ya (Sofya) kadar ilerleyerek elçilere karşı duracaktı.[22] Bu mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Attila, 443 yılı barış antlaşmasından sonra ısrarla sürdürdüğü şantaj politikalarını aynen tekrar ettiriyordu (s. 113-114). Fakat artık Roma hükümeti çok güçlü bir plan yapmıştı ve kendisini kurtarmayı düşünüyordu.

Edeco mektubu imparatora verdikten ve Bigilas aracılığıyla sözlü açıklamalarını yaptıktan sonra sarayı tercümanla birlikte terk etmiş ancak oradan da başka bir malikâneye getirilerek Theodosios'un en güçlü bakanı, soyadı Tzumas veya Ztommas olan haremağası Chrysaphius'la görüştürülmüştü.[23] Vali Cyrus (s. 99) ve İmparatoriçe Eudocia'nın yenilgisinden -aslında Cryrus'un mahvolmasına neden olan da oydu- yani bu 443-4 yılında yapılan birinci Anatolius Barış Antlaşmasından itibaren, Chrysaphius, Theodosios hükümetinin kontrolünü tamamen ele geçirmiş görünmektedir. O sıralarda Chrysaphius iktidarının zirvesindeydi, ancak çok yakında, vaftiz babası kâfir Eutyches'in kilise politikalarındaki karışıklıkları, sahip olduğu gücü biraz zayıflatacaktı. Söylentiler onun imparatorda sahip olduğu muazzam torpili, kişisel servetini ahlaksız yollardan artırmak için kullandığına işaret ediyordu;[25] ancak bu tür bir suçlama sonraki dönem Romalılarının önde gelen bütün devlet adamları için geçerliydi ki bu da onun şöhretinden daha iyi, ancak hiç de masum bir insan olmadığını göstermektedir. Bulunduğu bu mevkiyi ne tür bir beceriyle koruduğuna dair herhangi bir düşünce farklılığı olacağını sanmıyoruz, ancak, daha

sonraki bir bölüme konu olan sürdürdüğü dış politikalar, çok şiddetli tartışmalara konu edilmiş ve tarih geleneği içerisinde suçlanmasına neden olmuştur.

Edeco Chrysaphius'a takdim edildiğinde, Hun, başkentteki imparatorluk saraylarının ihtişamı karşısında duyduğu hayreti dile getirmiştir. Bigilas bu cümleleri aynen çevirmiştir. Haremağasının yanıtı ise, İskitleri terk edip kendisini Romalıların emrine sunduğu takdirde Edeco'nun da büyük zenginliklere, yaldızlı tavanları olan malikânelere sahip olabileceği şeklinde olmuştur. Buna karşı Edeco safça, efendisinin izni olmadan bunu yapamayacağını söylemiştir. Daha sonra, Chrysaphius ona Attila'nın huzuruna serbestçe çıkıp çıkamadığını ve onun Hunlar arasında gerçek bir otoriteye sahip olup olmadığını sormuştur. Edeco da, var diye yanıt vermiştir: ve Attila'nın sağ kolu (λογάδεζ) olarak, her günün belli bir bölümünde onu silahlı olarak korumakla görevli olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine haremağası, eğer kimseye söylemeyeceğine yemin ederse, ona kendi yararına olacak bir teklifte bulunacağını, ancak düşünmek için de zamana gereksinimi olacağını söylemişti. Ayrıca, Edeco'dan, Orestes ve Konstantinopolis'e onunla beraber gelmiş olan diğerleri olmaksızın, onunla yemek yemek için tek başına geri gelmesini istemişti. Edeco da buna razı olmuştu.[26]

Daha sonra Chrysaphius'un malikânesine dönen Edeco, haremağası ve yine tercüman olarak görev yapan Bigilas ile yalnız olarak yemek yedi. Chrysaphius yeminle, Edeco'ya sunmak üzere olduğu teklifin misafir olarak ona hiçbir zarar vermeyeceğini, bilakis ona en büyük iyilikleri getireceğini söyledi. Buna karşılık Edeco da teklifi bir sır olarak saklayacağına dair söz verdi. Ve sonunda Chrysaphius teklifini yaptı: eğer Edeco Tuna'nın kuzeyine geri dönüp, Attila'yı öldürdükten sonra Konstantinopolis'e sağ salim dönecek olursa, hayatının geri kalanını huzur ve büyük zenginlikler içerisinde geçirecekti. Edeco teklifi kabul etti -belki biraz da hevesle- ancak başında

olduğu Hunların ona sadık kalmalarını garanti etmek için, paraya, yani 50lb altına ihtiyacı olacağını söyledi. Chrysaphius ona bu parayı hemen vermek istedi, ancak Hun itiraz etti. Derhal Attila'ya gitmesi ve görevinin sonucunu ona bildirmesi, ayrıca Bigilas'ın da kendisiyle beraber gelerek, Attila'ya şikâyetçi olduğu kaçaklar konusundaki yanıtını şahsen duyurması gerektiğini söyledi. Bigilas ona paranın nasıl gönderileceği bilgisini verecekti. Parayı kendisi götüremezdi çünkü Attila her zaman elçilerinin Konstantinopolis'ten aldığı paraları tek tek soruşturduğu için 50 librelik bir altını saklamak zor olacaktı ya da en azından kendisiyle beraber yolculuk edenlerden ve Orestes'ten saklamak. Chrysaphius bu önerileri kabul etmişti ve böylece yemeklerini bitirdiler.[27]

Haremağası, derhal imparatora koştu, o da memurların başı (bir çeşit dışişleri bakanı) Martialis'i huzuruna çağırdı ve üçü birden Edeco ile yapılan anlaşma üzerine görüştüler. Hun'un tekliflerinden sadece bir tanesinde değişiklik yaptılar. Attila'nın dikkatini Bigilas'tan başka yöne çekmenin daha uygun olduğunu belirttiler. Bunun için de, Maximinus'u Attila ile görüşmesi için Bigilas'ın yanında sahte elçi olarak göndermeyi teklif ettiler; böylelikle Bigilas kendisinden şüphe edilmeden, sadece bir tercüman rolünde seyahat edebilecekti. Maximinus'un, Attila'nın öldürülmesi planından haberi olmayacaktı ve sadece Edeco'nun getirdiği Attila'nın mektubuna imparatorun yanıtını iletecekti. Bu toplantıda Attila'ya iletilecek mektubun içeriğindeki şartlar da anlaşmaya bağlanmıştı. Mektup, Bigilas'ın sadece bir tercüman olduğu ama Maximinus'un yüksek rütbeli, asil kanlı ve imparatora çok yakın bir kimse olduğu bilgisiyle başlayacaktı. Arkasından, Attila'nın, Romalıların topraklarına saldırması için bir neden olmadığı, çünkü daha önce iade edilen kaçaklara ek olarak imparatorun elinde kalan son on yedi kaçağı da bu elçiler eşliğinde teslim ettiği ifade edilecekti. Bunlardan başka, Theodosios ve iki bakanı, Maximinus'un Attila'ya sözel olarak Romalı elçilerin yüksek rütbeli kişiler olması iste-

ğini geri almasını istemenin uygun olacağını; bunu Romalılarla olan daha önceki anlaşmalarında ne kendisinin ne de başka bir İskitli liderin talep ettiğini; şimdiye kadar uygun olan herhangi bir Romalı asker ya da gizli servis elemanı ile de yetinebildiklerini ifade etmesini kararlaştırdılar.[28]

Peki bu son konu neden mektuba dâhil edilmemişti? Neden Maximinus durumu sözel olarak ifade etmeliydi? İşin aslı bu iddianın çok belirgin bir yanlışlık içermesiydi. En yüksek rütbedeki adamlar, *viri illustres*, Attila ile daha önce de görüşmeler yapmışlardı: askerlerin başı Anatolius'u ve eski konsül Senator'u zaten biliyoruz. Theodosios'un *viri illustres* göndermekteki gönülsüzlüğünün sebebi şüphesiz, eğer Attila'nın hayatına kasteden plan başarısız olursa, gelecekte hiçbir önemli Romalı şahsiyetin Hun topraklarından sağ salim dönemeyecek olmasıydı. İşte bu pek de iç acıcı olmayan şartlar altında imparator, Maximinus'u Attila'ya gönderdi.

III

Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentinden 449 yılının yaz başlarında at üstünde yola çıkan kafileye [29], şahsen büyükelçi önderlik etmekteydi. Bu, *viri illustres* değil ama oldukça önemli bir şahsiyet olan ve Maximinus olarak anılan adam tarihte ilk kez 435 yılı Aralık ayında *Comes*[*] rütbesiyle ortaya çıkmıştır ki o tarihlerde Theodosios Kanunlarını hazırlayan komitenin bir üyesi olarak görevlendirilmiş bulunuyordu.[30] Anlaşılan çok hızlı bir şekilde yükselmişti, çünkü üç yıl sonra aynı komisyondan söz edilirken, büyük olasılıkla daha önemli görevler üstlendiği için, onun adı üyeler arasında geçmiyordu.[31] Bigilas'la beraber bu tehlikeye atılarak Attila'ya gitmesi için onun ismi Theodosios ve iki danışmanının aklına nereden gelmişti bilmi-

[*] Yüksek mevki sahibi bir kimseye refakat eden kişi (ç.n.)

yoruz. Bu, büyük olasılıkla onu, sönük bir figür de olsa, herhangi bir kriz anında kontrolünü kaybetmeyecek kadar becerikli bir devlet memuru olarak gördükleri için olabilir. Nedeni ne olursa olsun, onları bu kararlarından ötürü, Maximinus'u da bu görevi kabul etmekteki istekliliği için tebrik etmeliyiz; çünkü görevi alır almaz, arkadaşı tarihçi Priscus'a yanaşmış ve ondan bu uzun yolculuğa kendisiyle beraber çıkmasını istemişti.[32]

Maximinus'tan bu daveti almasından öncesine dair Priscus hakkında hiçbirşey bilmiyoruz. Yolculuk sırasında büyükelçi ile aralarında resmîden çok, kişisel bir ilişki oluştuğunu anlıyoruz;[33] ve hatta tarihçinin memur başının idaresinde, *scrinia* (memur) olarak hizmet vermiş olduğu da inandırıcı olasılıklardan bir tanesidir.[34] İşte asıl bu görevdeyken Maximinus onu tanımış ve arkasından *de jure* (müşavir*)* olmasa da, *de facto (*danışman*)* yapmış olmalıdır. İmparatorluğun daha sonraki dönemlerinde de, elçiler hazır ve belagatli konuşmacılarla desteklenebilsin[35] diye onların yanlarına bir filozof veya sofist almaları gelenek haline gelmişti. Belki de, Priscus'un Maximinus'a eşlik etmesinin en önemli nedeni onun bir takım okullarda kazanmış olduğu şöhrettendir: belki de Suidas'ın ona mal ettiği retorik uygulamaların bazılarını yayınlatmıştı ki aksi takdirde bu uygulamaların varlığından bile haberimiz olmayabilirdi.

Kafilenin Hun topraklarına yapacağı yolculuğun haberi, Attila'nın Romalı sekreterlerinden bir tanesiyle halletmesi gereken özel bir konusu olan Rusticius'un da kulağına kadar gelmişti ve o da büyükelçinin kafilesinde yolculuk yapma izni almıştı. Varlığı kafile için son derece faydalıydı, çünkü Bigilas dışında, Hun dilini anlayan tek kişi oydu: kendisi Moesia'nın yerlisiydi ve uzun yıllar bir savaş esiri olarak Hunlar arasında yaşamıştı (s. 99).[36] Kafilenin diğer yolcuları, tercüman Bigilas, Hun Edeco -sadece bu ikisi Attila'yı öldürme planından haberliydi- Konstantinopolis'e de Edeco ile beraber gelen Orestes ve kimliği belirsiz ama Edeco'ya yolculuğu sırasında eşlik etmiş olan bir grup Hun'dan oluşmaktaydı.[37] Priscus, kuvvet komu-

tanlarına hizmet eden uşaklardan ve yük hayvanlarına bakan sürücülerden söz etmeye pek tenezzül etmemiştir.[38] Bu hayvanlar Hun kampına varıldığında dağıtılacak hediyeleri ve aynı zamanda yurt dışına yolculuk yapan elçiler için, geçtikleri topraklarda yaşayan insanlardan elde ettikleri değil de, kendi hükümetlerinin tedarik ettiği yiyecekleri taşımaktaydı.[39]

Onüç günlük bir yolculuk kafileyi 441 'deki savaşta yok olmuş olan Sardica'ya getirmişti. Burada Maximinus Edeco'yu ve önde gelen Hunları akşam yemeğinde ağırlamak istedi. Orada yaşayanlar -çünkü hâlen küçük bir grup orada yaşıyordu- Maximinus'a koyun ve büyükbaş hayvan sattılar ve uşaklar da bunları kesip pişirdi. Ancak partide meydana gelen talihsiz bir olay, yemekten sonra içmeye oturan herkesin tadını kaçırmıştı. Barbarlar Attila'nın, Maximinus ise Theodosios'un şerefine kadeh kaldırdığında, o alışılmış patavatsızlığıyla Bigilas ortaya atılmış ve bir tanrının (Theodosios'u kastediyor), herhangi bir adamla (Attila) aynı kefeye konulmaması gerektiğini söylemişti. Bu yorum o kadar düşüncesizce yapılmıştı ki, Hodgkins'e göre (s. 80), "bunun nedeni ancak Bigilas'ın şarap kadehini fazlaca kullanmış olmasına bağlı olabilirdi". Nedeni her ne olursa olsun, Hunlar yoğun bir hoşnutsuzluk sergilemişti, ancak Maximinus ve Priscus lafı çabucak çevirerek şişeyi elden ele dolaştırmışlardı.[40] Yemekten sonra Maximinus, Edeco ve Orestes'e Hint incileri[41] ve ipek kumaşlardan oluşan hediyeler vermeyi yararlı görmüştü. Ancak akşamın ilerleyen saatlerinde kafaları karıştıran başka bir olay meydana geldi. Hediyelerini aldıktan sonra Orestes, Edeco'nun uzaklaşmasını beklemiş ve Romalı elçiye yaklaşarak onun zekâsını övmüştü: Maximinus'un diğer bazı imparatorluk subaylarının yaptığı hatayı yapmadığını, Edeco'yu yalnız başına yemeğe çağırıp sadece ona hediyeler vermeye kalkışmadığını söylemişti. Maximinus, Orestes'in bu sözlerine şaşırmış ve ona ne yönden kendisinin hiçe sayılıp da Edeco'nun haksız yere onurlandırıldığını sormuştu. Ancak Orestes topukları üzerinde dönerek

hiçbir şey söylemeden orayı terk etmişti. Büyükelçi ve Priscus onun bu davanışına anlam vermekte zorlanmıştı ve ertesi gün yolculuklarına devam ederlerken konuyu Bigilas'a açmışlar ve ona Orestes'in esrarengiz sözlerini aynen aktarmışlardı. Bigilas hiçbir şeyden şüphelenmemişti. Hemen Orestes'in Edeco ile aynı saygıyı görmedi diye kızmaya hiç hakkı olmadığını söyledi: ne de olsa o sadece bir uşak ve Attila'nın sekreteriydi, Edeco ise bir Hun ve Attila'nın en iyi savaşçılarından bir tanesiydi. Bunları söyler söylemez hemen, kafilenin biraz dışında at süren Edeco'ya gitti ve onunla birkaç dakika kısık sesle birşeyler konuştu. Sonra büyükelçiye geri dönen Bigilas, Edeco'ya Orestes'in sözlerini aktardığını ve Hun'un kızgınlığını zor yatıştırdığını anlattı. Tercüman gerçeği nasıl olmuş da görememişti? En azından Orestes'in birşeylerden şüphelendiği hiç mi açık değildi? Aslında durum Bigilas'ın hayal edebileceğinden çok daha korkunçtu. Edeco bütün planı arkadaşlarına anlatmıştı ve Orestes de Maximinus'a övgüler yağdırarak, konu hakkında hiçbir şey bişmediği izlenimi uyandırmak niyetindeydi.[42]

Uzun yıllar sonra, Theodosios, Attila ve Maximinus'un ölümlerinden sonra, Priscus kendi düşüncesi olarak şunları ifade etmiştir: Edeco bu sırrı ya hiçbir zaman Attila'yı öldürmeye niyetlenmediği için, ya da Orestes'in şüphelerinden korktuğu için açıklamıştı; Orestes'in Attila'ya, Chrysaphius ile başbaşa yediği yemekten söz etme olasılığı onu korkmuştu. Her ne olmuşsa olsun, Edeco bulduğu ilk fırsatta efendisine, onun hayatına kasteden komplodan ve haremağasının kendisine vermeyi vaad ettiği paradan söz etmenin bir yolunu bulmuştu. Ayrıca Maximinus'un Attila'ya götürdüğü imparatorluk mektubunun içeriğini de öğrenmişti, ancak bunu nasıl yaptığı bir sır olarak kalmaya mahkûmdu.[43]

Kafile Naissus'a vardığı zaman, Romalı subaylar bir göçebe savaşının sonuçlarını bizzat kendi gözleriyle görme fırsatı bulmuşlardı. Şehir tamamen terk edilmişti. Konstantin'in bir zamanlar doğduğu şehri[44] bezediği o binalar enkaz olmuş, mo-

loz yığınları olarak yerlerde yatıyordu. Şehirdeki Hristiyan pansiyonlarında kalan birkaç hasta insan dışında nüfus tamamen yok olmuştu.[45] Hunların Naissus'u ele geçirmelerinin üzerinden altı yıl geçmişti, ancak henüz harabelere hayat vermek için herhangi bir girişimde bulunulmamıştı. Büyükelçi ve beraberindekiler çadırlarını duvarların içerisine kurmayı denememişlerdi bile ve duvarın hemen önündeki nehir kıyısı hâlen savaşta kılıçtan geçirilen insanların kemikleriyle dolu olduğu için, nehirin yukarı kısmına doğru kısa bir mesafe giderek kendilerine kamp kuracak temiz bir yer bulmuşlardı.[46] Ertesi gün Illyricum'da askerlerin başı Agintheus ile karşılaştılar ve ondan, Attila'nın egemenliğinde olan alıkoyulmalarından da şikâyetçi olduğu, onyedi kaçağın beş tanesini kendilerine teslim etmesini istediler. Agintheus birkaç güzel söz eşliğinde kaçakları onlara teslim etti.

Bir sonraki gün kafile Tuna Nehri'ne varmıştı ve hepsi, o gün erken saatlerde karşılaştıkları bir grup Hun'un eşliğinde, ağaç gövdelerinden baltayla oyulmuş kayıklara binerek karşıya geçtiler. Karşılaştıkları bu Hunlar, Attila'nın nehri geçmesi ve güney kıyısında yeni ele geçirdiği topraklarda avlanması için hazırlık yapıyorlardı. Büyük nehirden yetmiş stadyum* kadar ötede Romalılara durmaları emredilmişti, böylece Edeco'nun hizmetinde olan bazı Hunlar önden Attila'ya giderek ona büyükelçinin gelişini haber verebileceklerdi. Aynı akşam geç saatlerde kafile tam yemeğe oturduğu sırada yaklaşan nal sesleri duyuldu ve iki Hun dörtnala gelerek onlara Attila ile buluşmak üzere hazırlanmalarını söyledi. Romalılar onlara birlikte yemek yemeyi önerince atlarından inerek yemeğe katıldılar. Ertesi gün bu iki Hun Romalılara Attila'nın kampına doğru rehberlik ettiler ve Romalılar bir tepeye gelip de aşağıya baktıklarında düz bir araziye yayılmış bir sürü Hun çadırıyla karşılaştılar. Ancak oldukları yerde kamp kurmaya niyetlendiklerinde ki çoktan

* 185 metrelik eski uzunluk ölçüsü (ç.n.)

günün dokuzuncu saati içerisindeydiler, iki Hun onlara engel olmuştu: Attila'nın çadırları aşağı düzlükte kurulmuşken onların çadırlarını tepede kuramayacaklarını söylediler. Böylece Romalılar aşağı ovaya indiler ve kamplarını bile kuramadan Edeco, Orestes, Scotta vb. gibi Attila'nın sağ kolu olan adamlarla karşılaştılar ve kaba bir şekilde oraya ne elde etme ümidiyle geldikleri sorgulandı. Romalılar bu açık soru karşısında şaşırarak sessizce birbirlerine baktılar.[47] Hunlar ısrarlıydı ve bu kez sorularını öfkeyle bağırarak yinelediler. Maximinus, imparatorun kendisine Attila dışında hiç kimseyle görüşmemesi doğrultusunda talimat verdiğini söyledi. Scotta öfkeyle bağırarak bu soruyu sorması için şahsen Attila'nın kendisine emir verdiğini; aksi durumda zaten buraya gelme zahmetine katlanmayacaklarını belirtti. Buna yanıt olarak Maximinus resmî bir elçiye karşı bu davranış şeklinin doğru olmadığını söyledi ve hiçbir büyükelçinin, hele ki görüşme yapmaya geldiği insanın yüzünü bir kere bile görmediyse, görevinin detayları konusunda sorulan soruları yanıtlamasının beklenemeyeceğini ilave etti. Hunların kendilerinin de bu durumun çok iyi farkında olduğunu, çünkü onların da sık sık imparatora gelen elçi heyeti içerisinde görev aldıklarını ve diplomatik usulden haberleri olduğunu belirtti. Dolayısıyla kendisine kurallara uygun olarak davranılmaması halinde, oraya gelmekteki amacının ne olduğunu söylemeyeceğini bildirdi.[48]

Onun bu kararlı sözleri Hunları susturmuştu ve atlarına binerek tekrar efendilerinin yanına dönmüşlerdi. Kısa bir zaman sonra geri dönmüşlerdi ve Bigilas, bir an için de olsa, Edeco'nun onlarla bereber dönmemesinden rahatsızlık duymuş olmalıdır. Aynı Hunlar, Theodosios'un mektubunu ve Maximinus'a vermiş olduğu talimatları eksiksiz ve sözlü olarak, hayretler içerisinde donakalmış Maximinus ve Priscus'un yüzüne karşı okudular ve kaba bir şekilde, eğer söyleyecek başka birşeyleri yoksa derhal Roma sınırına doğru yola çıkmalarını emrettiler. Büyükelçi ve arkadaşı Hunların nasıl olup da

imparatorun gizli kararlarından haberdar olduklarını anlayamamıştı. Ancak yine de, özel görevlerini açık etmeyi reddetme konusunda ısrarcı davranmaları gerektiğine karar vermişlerdi ve dolayısıyla Maximinus Hunlara yanıt olarak, oraya geliş nedenleri kendilerine söylendiği şekilde olsun ya da olmasın, Attila dışında hiç kimseyle konuşmayacağını ilan etti. Hunlar ise ters ve kısa bir yanıtla, onun ve kafilesinin biran önce gitmesini emretti.[49]

Geri dönüş için hazırlanmaktan başka çare kalmamıştı ve Maximinus uşaklarına talimat verirken, Bigilas, Hunlara karşı o şekilde yanıt vermesinden dolayı ona dönerek ağır hakaretler etti; görevi başarmadan geri dönmektense onlara yalan söylemenin daha iyi olacağını belirtti. "Eğer Attila ile konuşma şansım olsaydı", dedi, "onu çok kolaylıkla Romalılarla arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmek üzere ikna edebilirdim. Anatolius'un elçi heyetinde görev yaptığım sıralar", diye devam etti gerçekleri bilmeden, "onunla arkadaş oldum". Anlaşılan Edeco'nun ona ihanet etmiş olabileceği henüz aklının ucundan geçmemişti.[50] Yük bohçaları atlara bağlanmıştı ve gece olmaya başlamasına karşın Maximinus artık biran önce yola koyulmak gerektiğini düşünüyordu. Ancak yola henüz çıkmamışlardi ki daha önce hiç görmedikleri bir grup Hun onlara geldi ve Attila'nın sabaha kadar kalmaları için onlara izin verdiğini söyledi arkasından da efendisinin hediyesi olduğunu söyledikleri bir öküz ve biraz da balık getirdi. Bunun sonucu olarak Romalılar ertesi gün daha iyi bir davranışla karşılaşacaklarını sanmışlardı, ancak sonuç hayal kırıklığıydı. Aynı Hunlar geri dönmüş ve Attila'nın bildikleri dışında söyleyecek birşeyleri yoksa derhal gitmeleri gerektiğini açıklamıştı. Romalılar hiç yanıt vermediler ve yolculuk için hazırlanmaya başladılar. Bigilas yine bu duruma karşı çıktı. Maximinus un, aslında söyleyeceği daha başka şeyler de *olduğunu* ifade etmesi gerektiğinde ısrar etti; ancak morali çok bozuk olan büyükelçi bunu yapmayı reddetmişti.[51]

Priscus arkadaşının moralsizliğini anlamıştı ve bu düğümü çözmek üzere kendi girişimleriyle haraket etmeye karar verdi. Hun dilini iyi bilen Rusticius'u (s. 132) bir kenara çekerek Scotta'ya yaklaştı ve eğer efendisiyle Romalı büyükelçi arasında bir görüşme ayarlayabillirse, kendisine Maximinus'un stoklarından hatırı sayılır derecede çok armağan vereceğini söyledi. Yapılacak bir barış anlaşmasının Scotta'ya sağlayacağı avantajlar konusunda ısrar etti ve Scotta'nın Attila üzerinde ne kadar etkili olduğu yolunda haberler aldığını, ancak bu etkisini pratikte ispatladığını görmeden gerçek olduğuna pek de inanmayacağını söyleyerek bitirdi. Scotta şanına sürülen bu lekeden hoşlanmamıştı ve Priscus'un sözlerini öfkeyle keserek kampta kendisinden başka hiç kimsenin Attila üzerinde etkili olamayacağını ilan etti ve sözlerini ispat etmek üzere atına atladı ve gitti. Priscus aceleyle, çimenlere kederli bir şekilde uzanıp Bigilas ile konuşmakta olan Maximinus'un yanına gitti. Maximinus, Priscus'un ne yaptığını duyar duymaz, bu girişimi için ona karşı duyduğu minnettarlığı anlatan bir sözle ayağa fırladı ve sırtları yüklü atlarla çoktan yola çıkmış olan uşaklarına geri dönmeleri için seslendi. Kısa bir süre sonra Scotta geri döndü ve onlara Attila'nın çadırına gelmelerini söyledi.[52]

Kalabalık bir muhafız grubu efendilerinin çadırı önünde nöbet tutuyordu, fakat Maximinus ve arkadaşı hemen içeriye alınmışlar ve Attila'yı ahşap bir sandalyede otururken bulmuşlardı. Maximinus Bigilas ile beraber öne doğru ilerlerken Priscus ve onunla gelmiş olan bir ya da iki kişi daha, hürmetkâr bir mesafede, daha geride durmuşlardı ve bu buluşma, tarihçinin Hun lideri incelemek için yakaladığı ilk fırsat oluyordu. Gözlemledikleri, kısa, güdük bir vücut, büyük bir suratta yer alan küçük ve çukura kaçmış gözlerdi ve dahası onun yassı burnu ve sakal yerine geçen birkaç dağınık tüyü arasından hayran olunacak pek bir yer bulamamıştı.[53] Priscus onu incelediği sırada Maximinus barbarı selamlamış ve imparatorun mektubunu kendisine vererek Theodosios'un Attila ve adamlarının

iyiliği için duacı olduğunu bildirmişti. Attila esrarengiz bir şekilde, Romalıların kendisi için diledikleri aynı yazgıya kendilerinin kavuşacaklarını söyledi; ancak Maximinus bu selamlaşmanın ne demek olduğunu anlamamıştı, çünkü hâlen cinayet planından habersizdi. Maximinus daha fazla bir şey söyleyemeden Attila hiddetle Bigilas'a döndü; ona utanmaz canavar diye seslenerek, Anatolius'un barış antlaşmasında geçen, bütün kaçaklar Hunlara teslim edilmeden hiçbir Romalı büyükelçinin gönderilmeyeceği şartını bile bile oraya neden geldiğini sordu. Bigilas, artık Romalıların himayesinde hiçbir kaçak bulunmadığını, hepsinin bu sefer iade edildiğini söyledi. Attila'nın öfkesi gözle görünür derecede artmıştı. Bigilas'a en ağır sözlerle hakaret ederek, eğer büyükelçilik himayesinde olmasaydı onu çoktan kazığa oturtup kuşlara yem diye atmış olacağını haykırdı. Roma İmparatorluğu'nda hâlen kaçakların bulunduğu konusunda ısrar ediyordu ve sekreterini çağırarak bu kaçakların hepsinin isimlerini tek tek okuttu. Bu iş bittiğinde Bigilas'a gitmesini emretti ve Aetius'un oğlu Carpilio'nun Hunlara tutsak olduğu yıllardan beri kaçak olan Hunlar'ın son durumu hakkında görüşme yapmak üzere, Rua'nın eski büyükelçisi Esla'yı da Konstantinopolis'e onunla birlikte göndereceğini söyledi. Köleleri olarak adlandırdığı kaçak Hunların,[54] Roma ordusuna yazılıp kendisine karşı savaşmalarına izin veremeyeceğini ifade etti ve vahşice, savaşa girdiği takdirde ki kaçaklar iade edilmezse olacak olan buydu, kaçak Hunların Romalıların da pek işlerine yaramayacağını söyledi. Bütün bunlardan sonra, izleyenleri oradan kovdu ve Maximinus'a, imparatorun mektubuna bir yanıt alıncaya kadar topraklarından ayrılmamasını tembihledi. İşte, Attila ile yapılan ilk görüşme böyle sona ermişti; başlangıçta yaptığı talihsiz selamlamanın dışında büyükelçi hiçbir şey söyleyememişti.[55]

Çadırlarına dönen Romalılar, konuşmaları gözden geçirdiler. Bigilas, Attila'nın kendisine neden bu kadar acımasızca hakaret ettiğini anlayamadığını söylemişti, çünkü Anatolius'un

ekibinde tanıştıkları sırada kendisine karşı son derece ılımlı ve sakin davranmıştı. Priscus, Bigilas'ın Sardica'da yemek sırasında yaptığı, Theodosios'u tanrı Attila'yı ise sıradan bir adam olarak gösterdiği talihsiz yorumdan Attila'nın haberi olabileceği düşüncesini öne sürdü. Maximinus da bunun doğru açıklama olduğunu düşünüyordu, ancak Bigilas tatmin olmamıştı. Onlar konuşurken Edeco çadırın eşiğinde belirdi ve Bigilas'ı dışarıya çağırdı. Sırrı hâlen saklıyor rolünde, tercümandan, ona sadık adamlarına paylaştırmak için anlaştıkları o 50 librelik altını Konstantinopolis'ten getirmesini istedi ve arkadan uzaklaştı. Çadıra geri dönen Bigilas, kaçaklar konusunda, Edeco'nun da Attila'nın öfkesinin kurbanı olduğunu kendisine anlattığını söyledi. Aynı anda Attila'nın gönderdiği bazı Hunlar da gelmişler ve Hun topraklarında bulunan Romalıların, kendi hükümetleriyle Attila arasındaki bütün anlaşmazlıklar giderilene kadar, yiyecek dışında hiçbir şey satın alamayacaklarını söylemişlerdi; hatırlanacağı gibi Romalı büyükelçiler yiyeceklerini satın almak zorundaydılar (s. 138). Bu aslında Bigilas'a karşı kurulan bir tuzaktı. Eğer Esla ile birlikte Konstantinopolis'e gitmeden önce Hun topraklarından hiçbir şey satın alamayacağını bilirse, Edeco'ya getireceği 50 librelik altını nasıl açıklayacaktı? Hunlar ayrıca, Onegesios kampa geri dönene kadar Maximinus'un Attila'nın topraklarında beklemesi gerektiğini de eklediler.[56] Bu Onegesios denen kişi, Scotta'nın kardeşlerinden biriydi; ayrıca Attila'nın sağ kolu ve ondan sonra Hun İmparatorluğu'ndaki en güçlü isimdi.[58] Şu anda kampta yoktu çünkü Attila'nın en büyük oğlu Ellac'ı, geçen sene boyundurukları altına aldıkları Akatzirilerin başına vali olarak yerleştirmeye gitmişti. Maximinus onun dönüşünü beklerken Bigilas da Konstantinopolis'e doğru yola çıkmıştı ve hâlen o 50 librelik altını getirebilirse Attila'yı öldürme planının gerçekleşeceğine inanıyordu.[59]

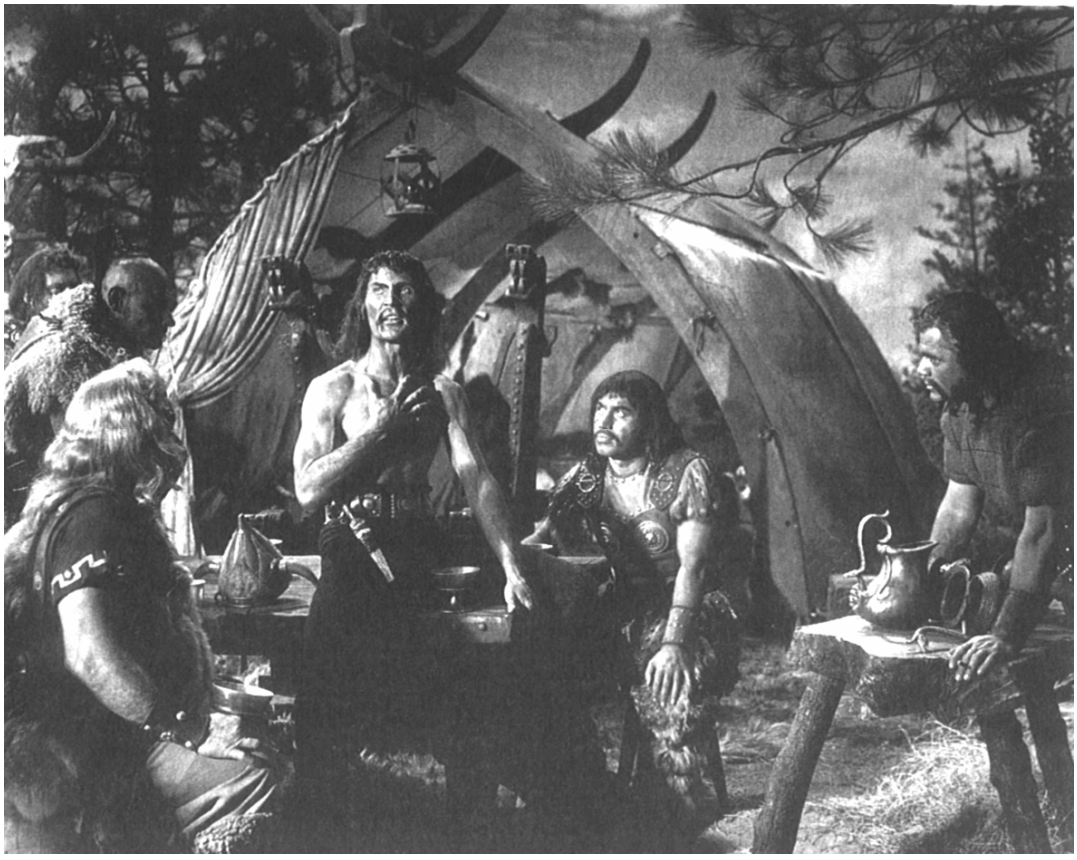
Ertesi gün Hunlar kampı toplayarak kuzeye doğru hareket ettiler. Romalı büyükelçiler ev sahiplerinin ana heyetiyle bera-

ber yola çıkmamış, daha farklı bir yere doğru yönlendirilmişlerdi. Çünkü Attila belli bir kasabayı ziyaret etmek, orada yaşayan ve haklarında hiçbir şey bilmediğimiz Eskamlardan birinin kızıyla evlenmek niyetindeydi.[60] Bu yüzden Romalılar büyük bir ovadan ve arkasından da teknelerin geçebileceği büyüklükteki bugün tanımlayamadığımız nehirlerden geçtiler.[61] Yolculukları sırasında birçok kasabaya uğramışlar, bir gece neredeyse her şeylerini kaybetmelerine neden olacak olan bir gölü geçmişler, bir kadın tarafından yönetilen -Bleda'nın karılarından bir tanesi- diğer bir şehirde çok iyi ağırlanmışlardı; kendilerine yalnızca yiyecek değil güzel kadınlar da ikram edilmişti ancak bu sonuncu teklifi reddetmişlerdi. Kadının bu misafirperverliği karşısında, Romalılar da ona üç gümüş kupa, kürkler, Hindistan'dan getirilmiş bir miktar karabiber, palmiye meyveleri ve Hunların değer verdiği diğer bir takım yiyecekler sunmuşlardı. Yedi gün sonra, Attila'nın süvari alayının onların önündeki yola geçebilmeleri için, rehberleri tarafından, bir kasabada durmaları talimatı gelmişti. Kafile bu kasabada, yine Hun liderle görüşmeye çalışan bir takım Batı Romalı elçiye rastlamıştı. Batı elçiliğinin burada olmaktaki amaçlarını ilerdeki bir bölümde ele alacağız; ancak burada önemli olan nokta, elçiler arasında, Pannonialı bir Romalı ve gelecekteki Romulus Augustulus'un babası olduğunu gördüğümüz, Attila'nın sağ kolu Orestes'in kayınpederi Romulus'un da yer almasıydı. Aralarında ayrıca Noricum eyaletinin valisi Promotus da bulunmaktaydı, çünkü o yüzyılın başlarındaki fırtınalara karşın, Noricum hâlen Batı Roma İmparatorluğu'nun bir parçasıydı ve uzun yıllar da öyle kalacaktı.[63] Bundan başka, elçiler arasında Romanus adında bir ordu subayı ve oğlunu görmek için yola çıkmış olan Orestes'in babası Tatulus ve son olarak da Aetius'un Attila'ya sekreteri olması için gönderdiği Constantius adında bir kimse yer almaktaydı.[64]

Doğu ve Batı Romalılar kafileyi birleştirmişti ve Attila ilerideki yoldan öne geçince de beraber yolculuk etmeye başladı-

lar; birçok nehirden geçerek sonunda göçebelerin ana karargâhına vardılar. Burası, içerisinden geçtikleri birçok köye oranla çok daha büyüktü. Geniş, ağaçsız ve kayasız bir ova üzerinde ve atlıların serbestçe manevra yapabilecekleri ve hiç kimsenin sürpriz bir baskın düzenleyemeyeceği bir şekilde kurulmuştu. Köyde, Attila'nın evleri herkesinkine oranla çok daha özenilerek, rendelenmiş ve cilalanmış kerestelerden inşa edilmişti. Evler doğal bir tepenin üzerindeydi ve kazıklı çitlerle çevrelenmiş, ahşap kulelerle süslenmişti. Bu kazıklı çitler, kuleleri olmasına karşın, askerî savunma amaçlı değil -aslında göçebe süvarilerinin manevra kabiliyetlerini kıstlıyor da olabilirdi- süsleme amaçlı olarak kurulmuştu. Attila'nın evlerinden biraz uzakta, ancak hâlen köyün içerisinde, ahşaptan yapılmış diğer bir sıra kazıklı çit göze çarpıyordu, ancak onun kule süslemeleri yoktu. Bu ikinci kazıklı çit dizisi en güçlü λογάδεζ (seçilmiş adam) olan Onegesios'un kulübelerini çevreliyordu. Bu yapılar arasından bir tanesi derhal Romalıların dikkatini çekmişti, çünkü bu yapı taştan yapılmış bir hamam eviydi. Taşlar binbir güçlükle bir Roma eyaleti olan Pannonia'dan getirilmişti, çünkü köyün yakınında o taşlardan bulmak olanaksızdı ve hamam evi, 443 yılı seferi sırasında Sirmium şehri kaybedildiğinde tutsak olanlar arasında bulunan bir mimar tarafından inşa edilmişti. Onegesios'a bu yapıyı inşa etmesi karşılığında serbest bırakılmayı ümit etmişti, ancak aksine bu durum mimarın barbarlar arasındaki esaretinin devam etmesine yol açmıştı. Çünkü ustalığından son derece etkilenen Onegesios onu bu sefer de kendi hamamcısı yapmıştı ve böylece Romalı mimar, o ve arkadaşları banyo yaparken Onegesios'a hizmet etmeye devam ediyordu. Köye giden yol doğrudan Onegesios'un kazıklı çitleri arasından geçiyor -dolayısıyla orada iki tane kapı yapılmıştı- köyün içerisine doğru, Attila'nın kulübelerine varmadan, uzunca bir mesafe devam ediyordu. Toplumun daha sıradan üyelerinin kulübeleri, Gibbon'ın (iii, s. 437) öne sürdüğü gibi, o çev-

rede kereste veya kaya bulunmadığı için, büyük olasılıkla çamur ve kamıştan yapılıyordu.[65]

Resim 10 Attila kendi kampında, Hollywood tarzı.
(The Sign of the Pagan'da Attila rolündeki Jack Palance)

Attila köye girdiğinde Romalılar çoktan gelmişti. Attila atını, beyaz ketenden yapılmış ve diğer Hun kadınlar tarafından başlarının üzerinde tutulan güneşliklerin altındaki birkaç sıra halindeki barbar kızın arasından, köyün içlerine doğru sürdü. Kızlar, Attila'nın atının yanından yürüyerek Hun dilinde şarkılar söylediler. Attila, kendi mekânına gitmek için Onegesios'un binalarının arasından geçerken, Onegesios'un karısı hizmetçileriyle birlikte ortaya çıktı ve ona lezzetli kurabiyelerle gümüş kupada şarap ikram etti. Kendi sağ kolunun karısını onurlandırmak için Attila hediyeleri kabul etti, atından inmeden yiyeceklerin ve şarabın tadına baktı ve kendi mekânına doğru ilerledi. Romalılar onun gidişini izlediler ancak kendi-

leri, Akatzirilerin diyarından dönen Onegesios'un barakalarının orada beklediler. Onegesios, Ellac'ı onların kralı yapma görevini tamamlayamamıştı çünkü o topraklara doğru yaptıkları yolculuk sırasında genç adam kayıp sağ bileğini kırmıştı. Şimdi Onegesios durumu efendisine açıklarken, Romalı büyükelçi ve beraberindekileri ağırlayan da karısı idi. Romalılar biraz dinlendikten sonra, çağırdığında hemen yakınında olabilmek için, Attila'nın mekânından fazla uzak olmayan bi yere çadırlarını kurdular.[66]

Ertesi gün Maximinnus, hem imparatorun kendisi için gönderdiği hediyeleri sunmak, hem de ne zaman görüşme yapabileceğini öğrenmek üzere, Priscus'u Onegesios'a gönderdi. Priscus Onegesios'un kapılarının kapalı olduğunu gördü ve dışarıda beklerken, görünüşü Hun'a benzeyen bir yabancı tarafından, sürpriz bir şekilde Yunanca selamlandı. Kampta genellikle Hun ve Got dillerinin konuşulduğunu Priscus zaten fark etmişti, ancak Batı Roma ile ilişkileri olan bazı barbarlar biraz da Latince kapmışlardı.[67] Yunanca ise, sadece, Hunların Trakya ve İllyricum'dan getirdikleri tutsakların dilinde dolaşıyordu. Fakat kendisine 'χαῖρε' diyen bu adam kesinlikle tutsaklardan biri gibi durmuyordu ki tutsakları yırtık pırtık giysileri ve sefil görüntülerinden dolayı derhal tanımak mümkündü. Karşısında duran adam ise, tam aksine, düzgün giyimi ve Hunlara özel saç biçimiyle, yönetici sınıfa ait gibi duruyordu.[68] Priscus'un ona kim olduğunu, Hunların egemenliğindeki topraklara nasıl olup da geldiğini ve onların yaşantılarına nasıl adapte olduğunu sorması, büyük olasılıkla, biraz da meraktandı. Adam Priscus'a bunları neden bilmek istediğini sordu. Priscus, böyle beklenmedik bir yerde Yunan dilini duyması yüzünden merakının uyandığını itiraf etti. Yabancı buna karşılık güldü. Yunanistan'dan geldiğini kabul etti;[69] ancak arkadan gelen konuşmalar o kadar enteresandır ve Priscus'un bunları aktardığı sayfalar konuyla ilgili o kadar çok şey içermektedir ki, bunları daha sonra ayrı olarak ele almamız gerekmektedir.[70]

Sonunda, Onegesios'un evinin kapıları açıldığında, Priscus hemen içeriye girdi; ufak bir gecikmeden sonra Onegesios'un huzuruna takdim edildi. Hediyeleri kabul etti ve Maximinnus'u çok geçmeden ziyaret edeceğine söz verdi. Onegesios, Romalı elçinin çadırına girer girmez ona hediyeler için teşekkür etti ve ona ne gibi bir yardımı olabileceğini sordu. Maximinnus, Theodosios'un adına onu Konstantinopolis'e, bütün önemli sorunları Roma hükümetinin resmî görevlileriyle müzakere etmek için davet etti. Eğer Onegesios bir anlaşma sağlayabilirse, dedi büyükelçi, ailesine ve kendisine büyük iyilik yapmış olacak ve ayrıca kendisi ve çocukları sonsuza dek Roma İmparatoru'nun dostları olarak kalacaklardı. Onegesios, Maximinus'a bu sözleriyle efendisi Attila'ya ihanet etmekten ve Hunlar arasındaki yaşantısını, karısı ve çocuklarını terk etmekten söz edip etmediğini sordu. Eğer öyleyse, şimdiden bunu yapmayacağını, çünkü Attila'nın yanında esir olmayı Romalıların yanında zengin bir adam olmaya tercih ettiğini söyledi. Bu sözlerden sonra oradan ayrıldı. Onegesios'u yoldan saptırmak, Edeco'dan bile daha zordu.[71]

Ertesi gün Priscus, Attila'nın karısı, Ellac'ın annesi Hereca'ya hediyeler getirmeye gitmişti[72] ve dolayısıyla Attila'nın kazıklı çitler içerisinde yer alan diğer binalarını da inceleme fırsatı buldu. Kalabalık bir Hun grubu arasından Hereca'nın çadırına girdi ve onu, yeri tamamen kaplayan keçe üzerine serilmiş yumuşak bir yaygı üzerinde uzanmış bir şekilde buldu. Önünde yerde hizmetçileri oturuyor ve renkli ipliklerle bir takım Hunlara giysi olacak keten örüyorlardı. Priscus'un görüşmesi son derece kısaydı. Hereca'ya yaklaşarak onu selamladı, hediyelerini verdi ve ayrıldı. Dışarıya çıkınca yapıları incelemeye devam etti; Maximinus'un daha fazla Hun kampında kalmasına değecek bir gelişme olup olmadığını anlamak için[73] yine Attila ile görüşme yapmakta olan Onegesios'u görmeyi umuyordu. Attila'nın muhafızları artık onu tanıdıkları için fazla karışmıyorlardı ve o da etrafta istediği gibi rahatça

dolaşabiliyordu. Sonra aniden, kalabalık bir Hun grubunun bir yere doğru paldır küldür koştuğunu gördü: Attila kulübesinden dışarıya çıkmıştı ve Priscus onu incelemek için bir fırsat daha ele geçirmişti. Priscus onun, kulübesinin eşiğine çıkıp, çevresinde toplaşan insanlarının şikâyet ve anlaşmazlıklarını dinleyip anında uyguladığı sert adalet anlayışını sergilerkenki kibirli yürüme tarzını ve bir sağa bir sola yönlendirdiği küstah bakışlarını fark etti. Ancak kısa zaman sonra tekrar içeri girmişti ve Priscus'un öğrendiğine göre, bir takım barbarların kasabaya yeni gelen elçilerini kabul etmek üzereydi.[74]

Priscus hâlen Onegesios'u bekliyor ve zaman geçirmek için de yanına gelen Batı Romalı elçilerle sohbet ediyordu. Romalılar, Maximinus'un köyden uzaklaştırılmış mı yoksa biraz daha kalmak zorunda mı olduğunu sordular. Priscus, Onegesios'tan öğrenmeyi umduğu bilginin tam da bu olduğunu söyledi. Konuşma Attila'nın öfkeli mizacına gelmişti. Batı Romalıların lideri Romulus ve Priscus'un, değerlendirmelerine son derece saygı duyduğu belli olan bir adam, kendi çıkarına yarar sağlasa bile Attila'nın artık başka mazeret dinlemeyeceğini açıkladı. Şimdiye kadar, İskit'i -ya da herhangi başka yeri- yöneten hiçkimse, diye devam etti, böyle kısa sürede bu kadar çok şey başarmamıştı ve gücünü artırmak için şimdi artık Perslere saldıracaktı. Birisi araya girip de Attila'nın oraya nasıl ulaşacağını sorduğunda, Rumulus onlara Basich ve Cursich'in tarihini hatırlatarak o ülkenin Hunlar için hiç de ulaşılamaz bir yer olmadığını açıkladı (s. 50). Ona göre Attila, pekâlâ aynı yolu takip edip, kolaylıkla Pers diyarını kendisine bağlı bir eyalet yapabilirdi. Priscus ve diğer birkaç kişi daha Attila'nın Perslere karşı bir tutum oluşturmasını ve böylelikle Romalılara da biraz nefes alma fırsatı kalmasını umduklarını ifade ettiler, ancak bir başka Batı Romalı olan Constantiolus, Pers İmparatorluğu'nun düşmesi durumunda Roma İmparatorluğu'nun durumunun hiç de parlak olmayacağını, çünkü eğer düşerse, Attila'nın orada bağımsız bir oluşuma izin vermeyeceğini düşünüyordu. Ayrıca,

savaş tanrısının kılıcının keşfi de onun güçlerini şimdiden artırmış görünmekteydi.[75]

Sonunda Onegesios dışarı çıkmıştı. Romalılar ona yaklaşarak dertlerini anlatmaya çalıştılar, ancak o sadece etrafındaki birkaç Hun ile konuştu. Arkadan Priscus'a dönerek Doğu Romalıların konsül düzeyinde elçi göndermeleri konusunu tekrar gündeme getirdi: Priscus'tan Maximinus'a giderek ondan hangi konsülün gönderilme olasılığının en yüksek olduğunu öğrenmesini istedi. Priscus gidip geri geldi ve aslında Roma hükümetinin Konstantinopolis'e Onegesios'u davet etmek istediğini, ancak eğer bu olmazsa, Hunlar hangi elçiyi istiyorlarsa o elçiyi göndereceklerini söyledi. Anlaşılan Onegesios bu imtiyazı çok önemli bulmuştu. Derhal Maximinus'un Attila'nın huzuruna çıkartılmasını sağladı. Priscus onlarla beraber içeriye davet edilmemişti, ancak Maximinus dışarı çıktığında Attila'nın Nomus, Anatolius veya Senator'u istediğini söyledi ki bu üçü daha önce de gördüğümüz gibi, onunla müzakereler yapmışlardı. Attila ayrıca bu üç kişi dışında hiç kimseyle görüşme kabul etmeyeceğini söylemiş ve en ufak bir sözden dönme durumunda savaş çıkacağının altını çizmişti. Kendi kamp yerlerine geri dönerlerken Maximinus görüşmeyle ilgili bütün bu bilgileri Priscus'a aktardı. Çadırlarına vardıklarında, Orestes'in babası Tatulus da onlara katıldı ve akşam için Attila'nın onları ziyafete davet ettiği haberini verdi.[76]

İki Romalı, Batı İmparatorluğu'ndan gelen arkadaşlarıyla beraber, Attila'nın mekânındaki ziyafet salonunun kapı eşiğinde, tam zamanında, dokuzuncu saatte belirdiler. Hun geleneğine göre, oturmadan önce ellerine içkileri verilmişti ve oturdukları zaman Priscus'a bu ziyafet salonunu inceleme fırsatı doğmuştu. Her iki tarafa da Hunlar ve misfirlerinin oturduğu sandalyeler koyulmuştu ve tam orta yerde, içeriye girdikleri kapıya dönük olarak Attila'nın döşeği yer almaktaydı. Onun arkasında ise başka bir döşek vardı ve üzerinde kimse oturmuyordu; Priscus bu döşeğin amacını keşfedememiş görünmektedir.

Bütün bunların arkasında birkaç basamak yukarıda, yüksek bir platforma yerleştirilmiş bir yatak görünmekteydi, ancak bu yatak salonun diğer bölümünden işlemeli keten perdelerle ayrılmıştı. Gerçek şu ki, bazı araştırmacıların bu konudaki terddütlerine karşın, Hun lider kendi yemek salonunda yatıyordu.[77]

Attila'nın yanındaki sandalye şeref koltuğuydu ve orada Onegesios oturmaktaydı. Onun kampta Attila'dan sonra gelen en güçlü adam olduğu konusu bize oldukça net bir şekilde anlatılmıştı.[78] Attila'nın solunda, ikinci derece şeref koltuğunda, Berichus vardı ve yanında da Romalılar yer alıyordu. Attila'nın oğullarından iki tanesi hemen önünde oturuyorlardı ve babalarına duydukları korku yüzünden gözlerini yere odaklamışlardı. Herkes yerine oturduğunda bir saki Attila'ya bir kupa şarap getirdi. O da şarabı alarak Berichus'un şerefine kaldırdı; Berichus derhal ayağa fırladı, çünkü geleneklere göre Attila'nın şerefine böyle kadeh kaldırdığı kişi, şaraptan bir yudum alana kadar ya da hepsini bir dikişte içip kadehi sakiye verene kadar yerine oturamazdı. Berichus tekrar yerine oturduktan sonra, Romalılar da dâhil herbir misafir Attila'yı aynı şekilde onurlandırdı: Hun onları selamladı, onlar da kupalarını alarak şaraptan bir yudum tattılar. Bu merasim sona erdiğinde içeriye bir Roma şehrinden yağmalanmış olan, üzerindeki gümüşten yapılmış büyük düz tabaklarda et, ekmek, nefis kurabiyeler, ὄψα dolu olan, Roma geleneğine uygun olarak her üç ya da dört misafire bir adet olmak üzere masalar getirilmişti. Bu Romalılara yapılan bir iltifattı, ancak Attila'ya ahşap tabakta servis yapılıyordu ve o sadece et yemişti. Kendi tebaası yağmalanmış gümüş ve altın kupa kullanırken onun içki kupası ahşaptan yapılmıştı. Bir tek onda kılıç kuşağı yoktu ve ayakkabıları tebaası gibi altın veya değerli taşlarla süslenmemişti.[79] Yiyecekler bittiğinde daha da fazlası getirilmiş ve Attila'nın selamlaşma merasimi tekrarlanmıştı. Takip eden olaylar Priscus'un kelimeleriyle betimlenebilir:

> Akşam çökmeye başladığında meşaleler yakılmıştı ve iki barbar Attila'nın huzuruna çıkmış, kendi besteledikleri şarkıları söylemişlerdi; bu şarkılarda onun savaşlardaki zaferlerini ve yaptığı büyük işleri anlatıyorlardı. Ve ziyafete katılanlar onlara baktı, kimisi şarkılarla keyiflendi, diğerleri de savaşları hatırlayıp heyecanlandı, fakat kimisi de gözyaşlarına boğuldu, öyleki, hepsinin bedenleri yavaş yavaş yorgun düştü ve ruhları artık dinlenmek istedi.[80]

Tansiyon düşmüştü. Şarkıcılar şarkılarını bitirince ortaya bir deli getirilmişti ve onun anlaşılmaz kaba konuşmaları ziyafetteki herkesi kahkahalara boğmuştu.[81] Arkadan Bleda'nın soytarısı Zerco geldi. Bleda ona o çok istediği karısını vermişti, ancak Bleda'nın öldürülmesinden sonra Attila cüceyi Aetius'a, o da Aspar'a vermişti. Şimdi ise Zerco tekrar Hunların arasına dönmüştü, çünkü Batı'ya giderken karısını burada bırakmaya zorlanmıştı. Edeco'nun tavsiyesiyle Attila'ya doğrudan kendisi yaklaşmıştı, ancak Hun onun [karısını da götürme] isteğini öfkeyle reddetmişti. Yine de Zerco onu eğlendirmeyi başarırsa, bu konudaki fikrini değiştireceğini ümit ediyordu. Enteresan giyimiyle ve kullandığı Latin, Got ve Hun dillerinin tuhaf karışımı ile diğer Hunlardan yoğun alkış almayı başarmıştı. Salon kahkahalardan çınlıyordu; ancak bütün bunlar olurken Attila kayıtsızdı. Yüzü asılmıştı, gülümsemiyordu. Ne hareket ediyor ne de konuşuyordu, ta ki salonun kapısı açılıp da en genç oğlu Ernak eşikte görününceye kadar. Genç adam ilerledi ve babasının yanında durdu. Kulaklarını sağır eden bağırışlar ve gülme sesleri arasında Priscus bu sahneyi dikkatlice izledi. Attila'nın oğluna dönüp de onun yanağını okşarken, o sert bakışlarının yumuşadığını gördü.

Romalı, bu şefkat belirtisine çok şaşırmıştı, çünkü Attila diğer oğullarını son derece hor gören bir davranış sergiliyordu. Priscus merakından, yanında oturan ve Latince anladığını keşfettiği Hun'a döndü. Ona biraz önce tanık olduklarının ne an-

lama geldiğini sordu. Barbar önce onu kimseye birşey söylememesi için yemin ettirdi ve sonra, falcıların Attila'ya bir gün ailesinin itibarını yitireceğini ve küçük oğlu Ernac'ın bu durumu düzelteceği bilgisini verdiklerini söyledi.[82]

Ziyafet bütün gece devam etmişti, ancak Romalılar erkenden çadırlarına çekildiler, çünkü Priscus'a göre daha fazla içki içmek istemiyorlardı.[83]

Ertesi sabah Onegessius'a giderek ona samimi bir şekilde, artık burada zaman kaybettiklerini ve ayrılmak için izin istediklerini belirttiler. Gitme izni derhal verilmişti; Romalılar bir sonraki elçilik görevini kimlerin yapacağı konusunu Hunlara bıraktıkları için, λογάδεζ'e (seçilmiş adamlara) danışan Onegesios, Theodosios'a bir mektup hazırlamış ve mektup Rusticius tarafından kaleme alınmıştı. O gün Romalılar, Attila'nın karısı Hereca ve ona eşlik eden birkaç λογάδεζ tarafından ağırlandı. Ve bu ağırlamanın sonunda herbir Hun Romalılara birer kupa içki sunmuş ve onlar bu içkileri içerken sarılıp öpmüşlerdi. Ertesi akşam, ilkine benzer bir ziyafette Attila onları yine ağırladı. Ziyafet olaysız geçmişti, ancak Attila'nın sağ yanındaki onur sandalyesi bu kez Attila'nın amcası Oëbarsius tarafından işgal edilmişti. Oëbarsius'un neden erkek kardeşleri Rua ve Octar zamanında yönetime geçmediğini bilmiyoruz, ancak 449 yılına kadar yaşamış olmasını, kardeşlerine oranla çok daha genç olmasına bağlayabiliriz. Her nasılsa Attila bu yemek boyunca Maximinus'la konuşmuş ve Romalı sekreteri Constantius'un Konstantinopolis'in varlıklı bir kadınının yardımcısı olan Saturninus'un kızını istediğini söylemişti. Bu oldukça uzun ve detaylı bir konuşma olmuştu; Maximinus için ayrıca can sıkıcı da olmuştur.[84]

Üç gün sonra Romalılara hediyelerini almış ve Konstantinopolis'e doğru yapacakları uzun yolculuğa başlamışlardı. Attila, Berichus'u onlarla yolculuk etmek, imparatorun memurlarıyla görüşmek ve geleneksel olarak verilen hediyeleri almak üzere görevlendirmişti. Yolculuk enteresan geçiyordu. Geldik-

leri bir köyde, Roma topraklarından Hunlar hakkında bilgi toplamak üzere gönderilmiş 'İskit' bir ajanın yakalandığını ve Attila'nın emrettiği gibi kazığa oturtulmak üzere olduğunu öğrenmişlerdi. Ertesi gün başka köylerden geçerken, elleri arkadan bağlanmış ve onları savaşta esir almış olan Hun efendilerini öldürmekle suçlanan iki köleyle karşılaşmışlardı. Bu ikisi de çarmıha gerilmişti. Romalılar Hun topraklarında oldukları sürece Berichus sakin ama sosyal bir arkadaş gibi davranmıştı. Ancak Tuna Nehri'ni geçerlerken hizmetçiler konusunda yapılan bir tartışmadan sonra davranışları değişmişti. Hun kampından ayrılırlarken, Attila λογάδεζ'inden her birine, Roma elçisine birer at hediye etmesi talimatı vermiş, Berichus da diğerleriyle birlikte bu talimata uymuştu. Fakat şimdi atının geri verilmesini istiyordu ve arkadaşlarının yanında yolculuk yapmayı, onlarla birlikte yemek yemeyi reddediyordu. Adrianopolis'e vardıklarında Romalılar onu değişmekle suçladılar, ona karşı hiçbir yanlış yapmadıklarını söylediler ve birlikte yemek yemeğe davet ettiler. Fakat Berichus, ancak Konstantinopolis'e geldiklerinde kızgınlığının nedenini açıkladı. Maximinus ona, Doğu Roma'nın Germen kumandanlarının gözden düştüğünü, Aspar ve Areobindus'un da artık imparator üzerinde hiçbir etkisinin kalmadığını söylemişti. Berichus bu olayda sinirlenecek ne bulmuştu bilemiyoruz.[85] Ancak her ne olmuşsa, sonunda kafile yola çıktıklarından çok daha farklı bir yolu takip ederek güvenli bir şekilde geri dönmüş, Philippopolis ve Adrianopolis'ten geçerek başkente varmıştı.[86] Bu imkânsız görevi taktik, kuvvet ve onurlarıyla tamamlamışlardı.

IV

Maximinus ve Priscus, anayoldan at sürerek Philippopolis'ten Adrianopolis'e gelirken yolda 50 librelik altınla beraber Attila'nın esas köyüne dönmekte olan ve Edeco'nun adamlarını kandırıp Attila'yı öldürtmeyi planlayan tercüman Bigilas'a

rastladılar. Kampı terk ettikten sonra neler olduğu konusunda sadece birkaç soru soran tercüman, ihanete uğradığına ve kendisinin de bir tuzağın içerisine doğru çekildiğine dair en ufak bir kuşku duymaksızın yanlarından geçip gitmişti.

50 librelik altınla beraber sonunda Attila'nın kampına ulaşan Bigilas derhal tutuk-lanmıştı. Para kendisinden alınmış, Attila'ya götürülmüş ve Attila da ona neden bu kadar çok parayı yanında taşıdığını sormuştu. Yanıt hazırdı. Bu parayı hem kendisi, hem de hizmetçilerine yiyecek almak ve uzun yolculuktan dolayı atlardan veya yük hayvanlarından yorgun düşenler olursa, onları yenileriyle değiştirmek için yanına almış olduğunu söyledi. Dahası, diye açıkladı, imparatorlukta yaşayan ve yakınları en son savaşta tutsak edilmiş olan birçok insan ona para vererek, eğer başarabilirse, ondan arkadaşlarını para karşılığında kurtarmasını istemişlerdi. "Seni iğrenç canavar", diye gürledi Attila; "kaçamak yanıtların seni adaletin pençesinden kurtaramayacak; cezadan kurtulmak için hiçbir mazeretin yok, çünkü yanındaki para harcamaların, alacağını söylediğin atlar, yük hayvanları ve tutsakları kurtarmak için çok büyük bir miktar ki Maximinus'la beraber buraya geldiğinizde bu kadar çok paranın taşınmasını size yasaklamıştım" (s. 146). Bigilas Hunlara yaptığı bu ikinci yolculuğa çıkarken en küçük oğlunu da yanına alma hatasına düşmüştü. Attila konuşmasını bitirir bitirmez, eğer babası bu altınları kime ve ne amaçla getirdiğini söylemezse, oğlunun kılıçla öldürülmesi emrini verdi. Küçük çocuk getirildiğinde Bigilas çözülmüştü. Gözyaşı ve feryatlarla, o kılıcı onlara hiç zararı dokunmamış olan o genç adama değil, kendisine doğrultmaları gerektiğini haykırdı. Sonra hiç durmaksızın, bütün bu planın Edeco, Chrysaphius ve imparator tarafından planlandığını söyledi ve ısrarla oğlunun serbest bırakılıp kendisinin katledilmesi konusunda yalvardı. Attila, Eedeco'nun kendisine anlattıklarından dolayı sonunda Bigilas'ın doğruyu söylediğini biliyordu. Attila, Bigilas'ın, Orestes ve Esla eşliğinde oğlunun Konstantinopolis'e gidip

fidye parası olarak 50 librelik altın daha getirene kadar, zincire bağlı olarak tutulmasını emretti.[87] Orestes'ten, içinde Bigilas'ın 50 lb altın getirdiği çantayı boynuna asmasını ve onu imparatora ve Chrysaphius'a göstererek hatırlayıp hatırlamadıklarını sormasını istedi. Ayrıca, Esla da Theodosios'a götüreceği mesajda, imparatorun babası Arcadius'un asil bir adam olduğunu, Attila'nın babası Mundiuch'un da asil bir adam olduğunu; ancak Attila'nın babasının bonkör özelliklerini taşımasına karşın Theodosios'un kendi babasının yolundan saptığını, Attila'nın esiri olduğunu ve ona vergi ödediğini söyleyecekti. Ve onun bir esir olarak efendisine doğru davranmadığını, kötü niyetle ona gizlice saldırdığını söyleyecekti. Affedilmesi ise ancak Chrysaphius'un cezalandırılmak üzere Hunlara teslim edilmesiyle mümkün olacaktı.[88]

Bu son istek oldukça can sıkıcıydı, çünkü aynı zamanlarda Chrysaphius'un bir başka düşmanı daha onun hayatına karşılık barış önerisinde bulunuyordu. 447 yılında meydana gelen kriz sırasında, İsauralı Zeno'nun Konstantinopolis'i savunduğunu görmüştük (s. 123-124). Zeno, başkenti savunduğu için 448 yılının konsülü yapılarak ödüllendirilmişti ve onu 449 yılında Doğu'da askerlerin başı ünvanıyla görüyoruz. Artık o da kendisini, imparatorun emrindeki en güçlü rakibine, haremağası Chrysaphius'a meydan okuyacak kadar güçlü hissetmeye başlamıştı. Anımsanacağı gibi, Attila verdiği ikinci ziyafet boyunca Maximinus'tan Romalı sekreteri Constantinius'un, Saturnius adı verilen Romalının zengin kızıyla evlenmesi konusunda aracı olmasını istemişti. Constantinius, Edeco ve Orestes ile beraber 449 yılının baharında Konstantinopolis'e gelmişti ve Theodosios ona Saturnius'un kızını verme sözü vermişti. Ancak bu pazarlık yürürlüğe bile girmeden Zeno araya girmiş ve kadını yaşadığı kaleden kaçırarak Rufus adındaki sadık yardımcılarından bir tanesi ile evlendirmişti. Constantinius gelininin kaçırılması konusunda Attila'ya şikâyette bulunmuş ve imparatorun kendisine, en az Saturnius'un kızı kadar çok çeyiz getire-

cek bir başkasını bulması gerektiğini belirtmişti.[89] Dolayısıyla ziyafet sırasında Attila, Maximinus'a ısrarla Constantinius için bir eş bulunması gerektiğini anlatmıştı. Eğer imparator Saturnius'un kızını Zeno'dan kurtaracak kadar güçlü değilse, kendisi Theodosios'la ittifak oluşturmaya ve Zeno'yu yok etmeye hazır olduğunu bildirmişti. Ancak ne yazık ki, bu özel teklif hakkında çok fazla bilgimiz yoktur. Eğer Theodosios bu teklifi kabul edecek kadar düşüncesiz davranmışsa, bu durum Attila'nın Doğu'daki askerlerin başına karşı, Doğu Roma İmparatorluğu içerisinden sefer düzenlemesine kadar ileri gitmiş olabilir.[90]

Zeno'nun Attila ile Chrysaphius arasında geçen zaten yeterince karmaşık ve tehlikeli olan görüşmelere nedensiz bir şekilde müdahalesi haremağasını zor durumda bırakma arzusundan başka birşey değildi. Sonuçta her ne olduysa, Theodosios kızgınlıkla Rufus'un yeni edindiği karısının mallarına el koyarak onların mutluluklarını bozmuştu. Bunun üzerine Zeno haklı olarak, bu hareketin arkasında Chrysaphius'un parmağı olduğuna karar vermiş ve düşmanı Attila gibi, kaderin ağlarını ona karşı ördüğü haremağasının ölümünü talep etmişti.[91]

Birisi dışarıda Hunlardan, diğeri içeride İsaurlardan olmak üzere ikili tehditle karşı karşıya kalan Chrysaphius, öncelikle düşmanlarının daha güçlü olanıyla uzlaşma yolunu seçti. Attila, Maximinus'a son derece net bir şekilde, ileride yalnızca Anatolius, Nomus veya Senator'la görüşme yapabileceğini ifade etmişti; kitabın daha sonraki bir bölümünde bu seçimin önemini inceleyeceğiz. Roma hükümeti bu talebi kabul etmişti ve Chrysaphius da Attila'ya Anatolius ile Nomus'u göndermeye karar vermişti. Onlara, Attila'nın öfkesini yatıştırma amacıyla ve 448 yılında yapılan antlaşmanın şartları doğrultusunda barışı koruması için ikna etme talimatları vermişti; buna karşılık olarak da Constantinius Saturnius'un kızından asla daha az soylu ve daha az zengin olmayan bir eşe sahip olacaktı. Bu en son konuyla ilgili olarak da Anatolius ve Nomus'un Attila'ya,

Romalıların hiçbir kadını kendi istekleri dışında evlendirme geleneği olmadığını açıklamaları talimatı verilmişti - büyük olasılıkla bu açıklanması gereken bir konuydu, çünkü Hunlar arasında durum bunun tam tersi şeklindeydi. Bundan başka Chrysaphius, Attila'yı hayatına son verme isteğinden vazgeçirmek için kişisel olarak ona bir miktar altın göndermişti.[92]

450 yılının baharında Anatolius ve Nomus yola çıktıklarında, babasını kurtarmak için gerekli olan 50 librelik altını beraberinde getiren Bigilas'ın oğlu da onlara eşlik ediyordu. Tuna Nehri'nden geçerek Hun topraklarına girdiler ve onları uzun bir yolculuğun yorgunluğundan kurtarmak isteyen Attila, onları karşılamak için güneye, bilinmeyen Dreccon Nehrin'e kadar inmişti; anlaşılan bu iki adamın kendisine gönderilmek üzere seçilmiş olması onu memnun etmişti. Attila'nın onlarla karşılaştığında küstahça konuşmaya başladığı bir gerçekti, ancak kısa süre sonra getirmiş oldukları zengin hediyeler ve sarfettikleri yumuşak sözlerle Attila'yı o kadar sakinleştirmişti ki, elçiler o gün Roma hükümetinin nadiren kazandığı diplomatik bir başarı elde etmişlerdi. Attila'yı 448 yılında yapılmış olan antlaşmanın şartlarına bağlı kalacağına dair yemin ettirmişlerdi. Sadece bu bile Chrysaphius'un onlara talimat verdiği görevin başarılması anlamındaydı. Ayrıca Roma hükümeti aksini itiraf etmediği sürece, Hun İmparatorluğu'ndan gelen kaçaklar konusunda Attila'yı, Theodosios'u bir daha rahatsız etmeyeceğine dair söz vermeye ikna etmişlerdi. Ancak en büyük başarıları, Attila'nın 448 yılında Romalıların tamamen terk etmesini istediği Tuna'nın güneyindeki eyalet şeridinden Attila'yı çıkmaya ikna etmeleri olmuştur. Bu önemli başarılarla yetinmeyen Anatolius ve Nomus, Bigilas'ın da serbest bırakılmasını sağlamışlardı. Ayrıca Chrysaphius'un hayatı bağışlanmış ve her iki taraf da politik davranarak suikast planından hiç söz etmemişlerdi. Son olarak da Attila bu iki Romalıya özel bir jest yaparak Romalı tutsakların büyük bir bölümünü, karşılığında hiçbir ödeme beklemeksizin serbest bırakmıştı. Elçiler ayrılmadan

önce de, Attila onlara atlar ve Hun liderlerin giysi olarak kullandıkları deriler ve kürkler hediye etmişti. Constantius, Theodosios'un onun için seçtiği zengin ve soylu hanımı -435 yılında Hunlarla Margus Antlaşması'nı imzalayan Plintha'nın oğlunun dul eşini- almak için onlara bu yolculukları sırasında eşlik etmişti. Cyrene'ye yapılan başarılı bir sefer sonrasında sabık ölen kadın, imparatorun kendisini Constantius ile evlenmeye ikna etme çabalarına karşı gelmesinin uygun olmayacağını düşünüyordu.[93]

Anatolius tarafından gerçekleştirilen bu üçüncü antlaşma Doğu Roma Hükümeti için gerçek bir başarıydı ve ileride de göreceğimiz gibi, şartlar kendi fark ettiklerinden de fazla onlardan yanaydı. Dolayısıyla 450 yılı yaz mevsiminin ilk aylarında Doğu Roma halkının büyük çoğunluğu kuzey sınırında barışın sağlandığına kanaat getirmiş olmalıdır. Ancak 26 Temmuz'da başkentten çok da uzakta olamayan Lycus Nehri yakınlarında avlanan İmparator Theodosios, atından düşerek omuriliğini incitti ve iki gün sonra, 28 Temmuz'da öldü.[94]

6 Attila'nın Yenilgileri

Anlatımımız bizi Priscus'tan günümüze kalan ana fragmanlar içerisine sürüklemiş bulunuyor, ancak eser Hunların bundan sonraki hareketleri hakkında bizi aydınlatmaya yetmeyecek kadar az bilgi içermektedir. Attila'nın yaşantısının son dönemleri aynı zamanda en enteresan dönemlerdi, ancak ne kadar merak edersek edelim, Attila'nın o son dönem mesleki yaşantısı da Karanlık Çağlar'ın belirsizliği içerisine gömülmüştür. Belki, bizim de varsayımda bulunduğumuz gibi (s. 89), Priscus uzak Batı hakkında gerçekten de çok az şey biliyordu; yine de, onun *Byzantine History*'nin kaybolması bizi bu noktada olduğu kadar başka hiçbir yerde bu kadar üzmemiştir. Beşinci yüzyıl çalışan öğrenciler için Priscus'un yerini tutacak başka hiçbir kaynak olmadığı bir gerçektir.

I

439 yılında Litorius'un Toulouse'daki yenilgisini takip eden yıllarda, Attila'nın Batı ile olan ilişkileri son derece belirsiz bir konudur. Ancak belli olan bir şey varsa o da Litorius'un Hunlarının katledilmesinden sonra Attila'nın Aetius'a başka ordu desteği sağlamadığıdır; dolayısıyla Galya'daki toprak sahiplerinin sorunları da bir takım değişiklikler geçirmiştir. Yüzyılın

otuzlu yıllarında Burgonyalılar, Vizigotlar ve *tractus Armoricanus*'un Bagaudaeleri onların baş düşmanları olmuş ve her üçü de, kırklı yıllarda Aetius'u son derece meşgul etmişlerdir. Aetius, 443 yılında Burgonyalılardan geriye kalanları Savoy'a yerleştirmişti, ancak bu hareketinin siyasi ve toplumsal önemi hakkında bir şey bilmiyoruz. Burada Vizigotlar ve Bagaudaelerin etkisi net olmamakla beraber, bizi daha çok ilgilendirmektedir, çünkü her iki ulus da Attila'nın Batı'ya doğru ilerlemeye başlamasının arifesinde onun hesaplarını belirleyen faktörler olmuşlardır. Bu konudaki bilgi eksikliğimiz onların Hunlarla olan ilişkilerini detaylı olarak incelememizin önünde bir engel oluşturmaktadır: dolayısıyla söylenmesi gerekenleri kısaca anlatmak gerekmektedir.

443 yılında Aetius'un hayatına kasteden, İmparatoriçe Placidia ve eski düşmanı Boniface'in damadı ve halefi Sebastian'ın saldırıları yüzünden kaçıp Hunlara sığındığı anımsanacaktır. Sebastian'ın bu süre içerisinde inişli çıkışlı bir meslek yaşantısı olmuş ve şimdi hem Roma hem de Konstantinopolis'ten sürülmüş olmasına karşın, Aetius'a olan düşmanlığı hiç azalmamıştı. Sebastian'ı, 440 yılına doğru Vizigot kralı Theodoric'in kendi sarayında ağırladığını ve onu Barcelona'yı rahatlıkla ele geçirebilecek konuma getirdiğini gördüğümüz zaman, 439 yılında[1] yapılan antlaşmaya karşın Theodoric'in Aetius'a olan düşmanlığının da hâlen devam ettiği konusunda hiç şüphemiz kalmamıştır. 446 yılında bile bu düşmanlığın devam ettiğini görmekteyiz, çünkü kaynaklara göre bir grup Got, İspanya'yı yağmalaması için Suevilere yol göstermiştir ki Sueviler oraya Theodoric'in izni olmadan asla giremezlerdi. Ayrıca 449 yılında Suevi kralı Rechiarius, Theodoric'in kızıyla evlenmişti.[2] Dolayısıyla İspanya'nın önemli bir bölümünün yağmalanması, en azından o güne kadar, Theodoric'in izniyle gerçekleşmişti. Burada ayrıca hatırlanması gereken bir konu da, çok net olamasa da, Aetius ve Vizigotların düşmanlığı-nın 449 yılına ve hatta sonrasında da devam ettiğidir.

437 yılında Bagaudaelerinm Litorius'un Hunları tarafından yenilmesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, imparatorluğun sonraki dönemlerinde temel ekonomik gerçeklerini değiştirmemiştir: Bagaudaeler her zamanki gibi aktif olmaya devam etmişlerdir. İspanya bu yıllar boyunca, merkezî hükümetin o eyaletin köylüleriyle olan mücadelesiyle mahvolmuştu ve çok geçmeden Galya'da da bu köylülerin yoldaşlarına rastlamaktayız. 442 yılında Aetius, komşu eyalet *tractus Armoricanus*'u kontrol altında tutmak üzere Alanlardan bir birlik Orleans yakınlarına yerleştirmişti ve neredeyse hemen arkasından 'bölge halkının küstah kibiri nedeniyle' (*offensus superbae insolentia regionis)* - Alanlar Tours'u da tehdit etmiş olabilirler- bu Alanlara kralları Goar önderliğinde Bagaudaelere saldırı izni vermişti, ancak bu saldırı Auxerre piskoposu Germanus'un araya girmesiyle iptal olmuştu. Buradaki liderleri, onlara 435-7 yıllarında da öncülük eden Tibatto'dan başkası değildi: bu arada Tibatto'nun esaretten kurtulduğu da anlaşılmaktaydı.[4] Bu ayaklanmanın nasıl sona erdiğini bilmiyoruz ancak sonuç Tibatto için kesin bir felaket olmuştur.[5] O dönemdeki Bagaudaeler hakkında en enteresan bilgiler, Tibatto'nun daha önceki isyanından da söz eden aynı Galya günleminde yer almaktadır. İfade aynen şöyledir: "Mesleği doktorluk olan ve eğitimine karşın kötü bir insan olan Eudoxius, suçlanmasının hemen ardından Bagaudae'lerden kaçarak Hunlara sığındı".[6] Bir Yunan ismi taşıyan Eudoxius, belki de o dönemler her Galya şehrinde görülen Suriyeli tüccarlardan bir tanesinin oğluydu. Kesinlikle bir köle olamazdı, çünkü beşinci yüzyıl Galya'sının şehir yaşantılarında doktorlar imtiyazlı bir sınıf sayılmaktaydılar.[7] Dolayısıyla böylesi bir adamın Bagaudaelerin liderliğini yapıyor olması bize Salvius'un şu önermesini anımsatır: 'isyancılara' katılan bazı kimseler "yüksek mevki sahibiydi, soyları belliydi ve liberal bir eğitim almışlardı".[8] Sonuçta, birisi Eudoxius'a ihanet etmiş, o da kaçmıştı. İşin asıl şaşırtıcı yönü ise, bu tehlikeyi savuşturmak için Hunlara sığınmış olmasıydı.

Böylelikle Aetius'un iki eski düşmanı olan Vizigotlar ve Bagaudaeler, kırklı yılların sonlarına doğru hâlen onun düşmanıydılar. Ancak Eudoxius'un olayına kadar, o ve Attila arasında uzun yıllar süregelmiş olan dostluk ilişkileri görünürde hiç kesintiye uğramamıştı. Maximinus'un 449 yılındaki delegasyonundan bir süre önce Aetius, Attila'ya Constantius adında bir İtalyan'ı Latin sekreteri olarak göndermişti.[9] Bu, ona gönderdiği ilk sekreter olmuyordu; böyle adamlar dostluğun pekiştirilmesinin yanısıra, şüphesiz bu barbarların niyetlerinden de onu haberdar ediyorlardı.[10] İşte Aetius, otuzlu yıllarda gerçekleştirdiği Galya seferleri sırasında Attila'ya bu sekreterlerin ilkini göndermiş ancak ondan geriye sadece adı kalmıştı. O bir Galyalıydı ve enteresan bir şekilde onun da adı Constantius'tu; ancak birazdan sözünü edeceğimiz nedenlerden dolayı başı derde girmiş ve 445 yılından önce, henüz Bleda hayattayken çarmıha gerilmişti.[11] Bleda'nın öldürülmesinden sonra Aetius ve Attila hâlen dosttular: Aetius sekreter olarak ikinci Constantius'u göndermişti ve ayrıca Bleda'nın cücesi Zerco da kendisine sunulmuştu.[12] Bu dostluğun pratik bir yönü de vardı. Attila'ya Batı İmparatorluğu'nda askerlerin başı rütbesi verilmişti. Ancak tabii ki, ne Attila Roma ordularına kumanda etmeyi bekliyor, ne de Aetius onun bunu yapacağını düşünüyordu. Fakat bu ünvan yüksek oranlı bir ödemeyi de beraberinde getiriyor, askerlerinin yiyecek gereksinimini karşılamak üzere büyük miktarda tahıl veriliyordu. Sonuçta bu ünvan yabancı hükümdarlara bir şeref payesi olarak sunuluyordu.[13]

Ancak 449 yılına gelindiğinde bu dostluk düzgün bir şekilde devam etmiyordu ve Priscus'un Attila'nın karargâhında karşılaştığı o Batı Romalı elçiler, ilişkileri düzeltmek ve Attila'nın öfkesini yatıştırmak için oraya gelmişlerdi.[14] Hun, çok önce gerçekleşmiş bir olayı anlaşmazlık çıkarmak için bahane etmişti. 441 yılı seferinde büyük Sirmium şehri tehdit edilirken Galyalı sekreter Constantius, şehir henüz düşmeden oranın piskoposu ile bir pazarlığa girişmişti. Piskopos ona, kendi kili-

sesine ait, altından yapılmış bazı altın kapları vermiş, eğer Sirmium düşer de kendisi tutsak olarak götürülürse Constantius'un bu kabı onu kurtarmak için kullanmasını; ancak eğer piskopos öldürülürse, Constantius'un bu altınla satın alabileceği kadar çok kasaba halkını kurtarmasını istemişti. İşin aslı, şehir hücuma uğrayıp da halkın esir alınmasına karşın, Constantius hiçbir şey yapmamıştı. Kısa bir süre sonra Constantius Roma'ya bir iş gezisine çıkmış ve altından yapılmış bu altın kapları Silvanus adında bir bankerle beraber tefeciye rehin olarak yatırmıştı. Hun topraklarına döndüğü zaman ise Bleda ve Attila, Constantius'un haince girişimlerde bulunduğundan şüphelenerek onu çarmıha germişlerdi. Bleda'nın ölümünü takip eden süre içerisinde ise Attila bu altın kapların akıbetini öğrenmiş ve onun hakkı olan çalınmış malları zimmetine geçirmek suçundan Silvanus'un kendisine teslim edilmesini talep etmişti. İşte 449 yılının yazında Priscus ve Maximinus'un karşılaştığı Romulus ve diğer Batı Romalı elçiler, bu talebe yanıt olarak Hunların topraklarına doğru yola çıkmışlardı. Onları Attila'ya gönderen Aetius ve III. Valentinius'tu - Priscus enteresan bir şekilde bu soylunun adını imparatorun adından önce yazmıştır- ve Attila'ya, Silvanus'un sadece Constantius'a borç para verdiğini ve o altın kâseleri de çalıntı olduğunu bilmeksizin, borcuna karşılık rehin olarak aldığını söyleme talimatı verilmişlerdi. Aslında Silvanus bu altın kâseleri diğer bazı Romalı rahiplere satmıştı, çünkü insanın Tanrı'ya adanmış kendi ayin kaplarını kullanması günahtı. Elçiler ayrıca, eğer Attila bu talebinden vazgeçmezse, Silvanus'un ona altının değeri kadar bir parayı ödemeye ikna edileceğini ilave edeceklerdi, ancak Roma hükümeti yanlış bir hareketi olmayan bir adamı kesinlikle Attila'ya teslim etmeyecekti.[15]

Priscus Hunların karargâhından ayrıldığında olay henüz kapanmamıştı. Tarihçi, Romulus ve diğerleriyle yaptığı konuşmalarda (s. 151-152), müzakerelerin nasıl gittiğini sormaya özen göstermiş ve kendisine Attila'nın isteğinde direndiği bilgisi

verilmişti: eğer Silvanus teslim edilmezse savaş çıkacaktı.[16] Bu olayın sonunun ne olduğunu bilmiyoruz, çünkü Hodgkin'in de söylediği gibi (s. 100), "Tarih, bu önemsiz olayın detaylarıyla bizi yorduktan sonra, nasıl sonuçlandığını söylemeyi unutur". Ancak, bu olaylardan anlaşıldığına göre atık Aetius'un ufkunda bir başka bulut daha ortaya çıkmıştı. Sirmium'un altın kapları yüzünden ortaya çıkan sürtüşmenin, altını kurtarmaya çalışmaktan başka önemli bir nedeni olmayabilirdi. Fakat Hunların diplomatik taktikleri üzerine araştırma yapan öğrenciler, olayın bununla sınırlı kalmayabileceğini; bunun, örneğin birinci Anatolius Antlaşması'nı takip eden yıllar boyunca sürecek olan ufak tefek ve sinir bozucu şikâyetlerin bir başlangıcı olabileceğini görebilirler.

Resim 11 III. Valentinius'un madeni para üzerindeki portresi (M.S. 424-425)
Eski Sanat ve Mimari Koleksiyonu

Dolayısıyla, burada şekillendirebildiğimiz kadarıyla 450 yılının baharında durum böyleydi. Attila, üçüncü Anatolius Antlaşması ile arkasını güçlendirmişti; Theodosios yaşadığı sürece - henüz elli yaşında bile değildi- Hun İmparatorluğu'nun Tuna sınırında herhangi düşmanca bir hareket gerçekleşmesi için hiçbir neden yoktu. Batı'ya oranla, Aetius hem Theodoric'e hem de Bagaudaelere daha önce hiç olmadığı kadar düşmandı, an-

cak Attila'nın, krallıkları Toulouse'da kurulduğundan beri, Vizigotlarla dostça ya da değil, en azından bizim bildiğimiz kadarıyla, hiçbir ilişkisi yoktu. Attila nın Aetius ve Batı hükümetiyle olan ilişkisi karmaşıktı. 434'den beri onların sadık dostuydu ancak şimdi bazı tatsızlıklara yol açıyordu. İsteklerin arkası gelmediği sürece bu tatsızlıklar giderilebilirdi. Aetius için, Eudoxius'un yaptığı gibi, kaçarak Hunlara sığınmak gibi hainice bir davranış, kesinlikle Silvanus'u teslim etmekten çok daha önemli olmalıydı. Eğer Attila Bagaudaelere destek olmayı teklif etseydi, Galya'daki senato eyaletleri çok hızlı bir el değiştirme olayına sahne olacaktı; ancak soylu Aetius'un konunun gerçekleşme olasılığı hakkındaki düşünceleri bizlerden saklanmıştır.

Genel anlamda, eğer Attila'nın çağdaşı bir gözlemci de, elinde bizlerin şu an sahip olduğumuz kadar bilgisi olsa, 450 yılının baharında oturup da oniki ay sonra Attila'nın hedefinin ne olacağı konusunda hemen hemen hiçbir yorum yapamazdı. Acaba bu çağdaş gözlemciler bilginin gerçekten ne kadarına ulaşabiliyorlardı? Tabii ki, 450 yılının baharında Attila'nın planlarının bir sır olmama olasılığı da vardı.

II

Arkadan gelen olayların ışığında -451 yılındaki Galya ve 452'deki İtalya kuşatması- Attila'nın Anatolius ve Nomus'a müzakereler sırasında neden bu kadar hoşgörülü davrandığını anlamak şu an için daha kolaylaşmıştır. Attila, Galya'ya bir saldırı başlatmak konusunda kararını çoktan vermiş ve dolayısıyla Batı'da meşgul olacağı sıralarda arkasını sağlama almak istemişti. Anatolius çok olumlu şartlar için müzakereler yapmıştı ve Doğu hükümeti bu durumdan çok memnun kalmış olmalıydı ki 450 yılının ilk aylarında Attila, Toulouse merkezli

Vizigot krallığına saldırmak üzere olduğunu ve bunu Valentinius'un müttefiki olarak yapmayı planladığını açıkladı.[17]

Attila'nın sözlerini doğru kabul edersek ve eğer gerçekten Batı hükümetinin müttefiki olarak hareket etmeyi düşündüyse (Aetius'tan ayrı olarak), Romulus ve beraberindekilerin Silvanus ile ilgili müzakerelerden başarılı bir sonuç aldıklarını söyleyemeyiz. Ayrıca, eğer bu talep hâlen bir sonuca ulaşmamışsa, Aetius ve Valentinius Galya'da oluşabilecek herhangi bir tatsızlığa karışmak istemeyeceklerdi. Ancak bütün bunlardan daha da önemli bir problem, Attila'nın tam olarak ne zaman Batı'ya dönme kararı aldığıdır. Bu konuda bildiğimiz tek şey, 450 yılının baharı gelmeden kısa bir süre önce, Vandal Afrika'da yaşayan Geiseric'in, Attila'yı Vizigotlara karşı bir akın başlatması için kışkırtmaya çalıştığıdır. Gerçi bu düşünce, Geiseric'in önerisinden de önce, Attila'nın aklına düşmüştü; hatta Attila'nın Batı'da savaşmayı çok uzun zaman önce planladığını da söylememiz olasıdır.[18] Bunu aklına ne sokmuştu? Açıkça itiraf etmeliyiz ki bunun yanıtını bilmiyoruz: kaynaklarımız bize hiçbir ipucu vermemektedir ve o günlere ait hiçbir siyasi gelişme böylesi sürpriz bir adım atılmasına neden olacak nitelikte değildir. Takip eden yıllar boyunca, Doğu Roma İmparatorluğu'nda Attila'nın sömürmesine yetecek kadar zenginlik kesinlikle bulunuyordu. Gerçekten de Balkan eyaletleri yapılan yağmalar sonucunda tükenmiş de olabilirler, ancak Hunlar için vergi almak yağmalamaktan çok daha fazla önem taşıyordu ve hatta Marcius altı yıl sonra öldüğünde hazinede sadece 100.000 librelik altın bırakabilmişti.[19] Attila, Batı'ya dönme kararı almasının üzerinden daha birkaç ay geçmişken Theodosios'un aniden öleceğini nereden bilebilirdi ki?

Kaynaklarımızın hiçbiri, 450 yılının ilk aylarında Attila'nın Batı Roma İmparatorluğu'na bir sefer başlatacağına inanmamızı sağlayacak herhangi bir ipucu vermez. O sıralar Attila'nın tek askerî hedefi Toulouse asıllı Vizigotlar gibi görünmekteydi ve onların yok edilmesinin kendisine değil ama Batılı toprak sa-

hiplerine yararı olabilirdi.[20] Attila Valentinius'un müttefiki olarak -'Romalılarla olan dostluklarının koruyucusu' diye tanımlar bir çağdaşı[21]- yürüyüşe geçtiğini söylediyse, onun sözüne güvenmemek için hemen hemen hiçbir nedenimiz yoktur. Ancak Valentinius'un dostu olması, Aetius'un da hâlen dostu olduğu anlamına gelmiyordu. Bize anlatılanlara göre, Aetius öldürülmediği sürece Attila'nın planları gerçekleştirilemezdi.[22] Onun asıl niyeti, Aetius'u Batı'nın en önde gelen adamı olmaktan çıkartarak, zaten kendisine paye olarak verilmiş olan askerlerin başı makamını gerçekten doldurmak bile olabilirdi. Ve eğer Batı hükümeti Attila'yı Aetius yerine, Galya'nın en önde gelen adamı olarak tanımaya kalkışırsa, Hun, Batı Roma İmparatorluğu'nu *içeriden* yönetebilecekti. Ancak burada tekrar vurgulamamız gereken şey de, elimizde Attila'nın niyetini anlamamıza yetecek kadar malzeme olmadığıdır.

Yine de, Hunların Vizigotların krallığına yapacakları saldırının sadece Valentinius veya Geiseric'e yardım olsun diye gerçekleştirileceğine inanmamız olası değildir. Çünkü bir yabancıyı memnun etmek adına, Avrupa'daki konumlarını bütünüyle tehlikeye atmak Hunların normalde sergileyecekleri bir davranış şekli de değildi. Ancak yürüyüşe geçmelerinin nedeni sadece varsayımsal olarak belirlenebilmektedir. Dahası, bu uzun yolculuğa çıkmalarından önce, Hunların Batı Roma sarayı ile olan ilişkileri çok büyük bir değişiklik göstermiştir. Toulouse krallığına saldırma planını oluşturan ve Geiseric'ten de gerekli desteği alan Attila, Anatolius ve Nomus'la müzakerelere devam ettiği sıralar, III. Valentinius'a mesaj göndererek Batı Romalılarla hiçbir kavgası olmadığını (Aetius'tan hiç söz etmiyordu) ve gerçekleştireceği seferin sadece Vizigotları hedef aldığını bildirmişti. Aynı zamanda da Theodoric'i, 439 yılında Avitus'un Batı Roma ile gerçekleştirdiği ve pek de sağlam olmayan anlaşmayı geçersiz ilan etmeye yönlendirmişti.[23] İşte tam da bu noktada, Justa Grata Honoria'nın o çok ünlü/bilinen olayı meydana geldi. III. Valentinius'un kız kardeşi olan

Honoria'nın, Ravenna'da ve büyük olasılıkla sarayın içerisinde kendisine ait bir konutu vardı; bu konut Eugenius adındaki bir kâhya tarafından idare ediliyordu.[24] 449 yılında Honoria, Eugenius'un kendisini baştan çıkartmasına izin vermiş -Konstantino-polis'teki söylentilere göre Honoria hamile kalmıştı[25]- ancak bu durum anlaşıldığında Eugenius ölüme mahkûm edilmişti. Prenses ise zorla, kendisinden isyankâr davranışlar ya da taht üzerine planları olması beklenmeyen Herculanus adında saygın ve zengin bir senatörle nişanlandırılmıştı.[26] Kötü kaderine aşırı derecede öfkelenen Honoria, bunu değiştirmek için esaslı bir plan yapmıştı. 450 yılının baharında, Hyacinth adında bir haremağasını Attila'ya göndererek belli bir miktar para karşılığında kendisini bu dayanılmaz evlilikten kurtarması için yalvardı. Ayrıca Hyacinth'e, Attila'ya teslim etmesi için yüzüğünü de vermişti ve böylelikle barbar, mesajın gerçekliğinden emin olacaktı. Honoria'nın niyeti baştan beri siyasi olarak görünüyordu. Planı, Eugenius'u imparator yapıp, imparatoriçe olarak ülkeyi yönetmekti.[27] Attila'ya yaptığı teklifin de benzer bir takım nedenleri olduğu şüphe götürmemektedir ve bunun sonucunda Ravenna olmazsa Galya'da, Attila'nın eşi olarak hükümranlığını sürdürmeyi planlıyordu.

Honoria'nın yaptıkları kısa zaman sonra Valentinius'un kulağına gelmişti. Hyacinth döner dönmez tutuklanmıştı ve işkence edildiğinde, kafası kesilmeden önce bütün hikâyeyi açık etmişti. Bunun üzerine Theodosios, Valentinius'a derhal bir mektup yazmış ve Honoria'yı Hun'a teslim etmesi ve ülkesi üzerinde hak iddia edilecek durumlara yol açmaması tavsiyesinde bulunmuştu. Ancak Valentinius bunun tam aksi yönünde hareket etmeye karar verdi. Honoria'nın annesi Placidia -o da otuzbeş yıl önce bir barbar reisi olan Got Athaulf ile evlenmişti- prensesin kendi himayesine verilmesi için yalvarmıştı. Valentinius bunu kabul etmişti, ancak prensesin bundan sonraki kaderi bir bilinmez olarak kalmıştır.[28] Prensesin kaderi ne olduysa olsun, Attila ona verilen bu açılış fırsatını memnunluk-

la karşılamış ve Honoria'yı derhal karısı olarak ilan etmişti. Bu oyundaki eli, prensesin yaptığı davet sonucunda son derece güçlenmişti.

450 yılının yazı biterken Attila'nın konumu daha da karmaşık bir hal almıştı. Hyacinth ona Honoria'nın mesajı ve yüzüğüyle beraber baharda gelmişti. Hun, daha sonra 28 Temmuz'da Theodosios'un öldüğünü ve 25 Ağustos'ta da Marcius'un Doğu Roma İmparatoru olarak taçlandırıldığı haberini almıştı. Aldığı diğer bir haber ise Marcius'un hiç tereddüt göstermeden Doğu Roma İmparatorluğu'nun dış politikasında köklü bir değişiklik yapmış olmasıydı. Marcius iktidarının ilk icraatlarından bir tanesi, taviz politikaları ve dolayısıyla Attila'ya vergi ödenmesinden birinci derecede sorumlu tutulan bakan Chrysaphius'un idam edilmesiydi. Marcius, Hunlara vergi ödemesinin durdurulduğunu ilan etmekte de gecikmemişti: artık Yeni Roma'dan Hunlara altın gönderilmeyecekti.

Tuna'da bu değişik durumlarla yüzyüze kalan Attila, iki ayrı elçi heyeti topladı; bir tanesini Ravenna'ya diğerini Konstantinopolis'e gönderdi. Böylelikle Batı Roma hükümeti Attila'dan Honoria'ya zarar vermeme talimatı almış oluyordu: o Attila'nın geliniydi ve eğer gelinine yanlış yapılırsa veya Batı Roma İmparatorluğu'nun yarısı karısının mirası olarak kendisine verilmezse bunun hesabını soracaktı.[29] Ancak elçiler eli boş dönmüşlerdi. Valentinius'un bakanları, Honoria zaten başka bir adamla sözlendiği için Attila ile evlenmesinin olanaksız olduğunu söylemişlerdi. Ayrıca Batı Roma İmparatorluğu'nun yarısı Honoria'ya ait değildi: Roma İmparatorluğu'nda taht kadının değil, erkeğin soyuyla devam ettirilirdi.[30]

Attila'nın gönderdiği ikinci grup elçi, Marcius'un Theodosios'un kabul ettiği şekliyle vergiyi ödemeye devam etmesini sağlamaktı. Ancak Doğu hükümeti, Batı'ya oranla daha da katı bir tutum sergilemişti. Hiçbir koşulda Theodosius'un kabul ettiği vergi ödenmeyecekti. Hunlar, eğer barışı

korurlarsa Marcius onlara 'hediyeler' verecekti, ama eğer savaş tehdidinde bulunurlarsa Marcius da aynı derecede güçlü bir orduyla karşılarına çıkacaktı.[31]

O yılın sonlarına doğru, başka bir karışıklık daha baş göstermişti. Bu Batı hükümetiyle olan bir anlaşmazlıktı ve Ripuria Frenklerin başına kimin geçeceği konusundaydı. Frenk kralı kısa bir zaman önce ölmüştü ve oğulları arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Daha büyük olan oğul Attila'dan yardım istemiş, küçük olanı ise Aetius'a başvurmuştu. 450 yılının sonlarına doğru Roma'da olan Priscus bu genç adamı orada görmüş ve onun omuzlarından dökülen uzun sarı saçlarını farketmişti.[32] Aetius, prensi oğlu yerine koymuş ve Valentini-us'la beraber ona hediyeler yağdırmıştı ve genç adamın istediği müttefik kuvvetler kısa sürede kendisine sağlanmıştı. Artık Aetius ve Batı hükümetinin -Kasım 450 sıraları- Hunlara açık bir anlaşmazlık içerisine girdiği son derece açıktı ve bulabildikleri her yerde müttefik arayışı içerisine girmişlerdi.[33] Valentinius'un Aetius'u harcamak gibi bir niyeti yoktu. Aetius'un Attila ile olan ilişkileri kırılma noktasına gelmiş de olsa, iki taraftan da, savaşın kaçınılmaz olduğu yönünde bir işaret yoktu.

Attila'nın derhal karar vermesi gereken konu Marcius'un meydan okumasına karşılık verip de seferlerine Doğu Roma'yı paramparça ederek mi başlayacağıydı. Bildiğimiz gibi, Attila Marcius'un tahta çıkmasından önce Batı'ya bir sefer planlamıştı; ancak yeni imparatorun pervasızca ödemeyi reddettiği vergiler ve hükümetinin askerî yeterliği konusunda telaffuz ettiği patavatsız çıkışlar Attila'nın dikkatini çekmişti. Bize söylenenlere göre Attila, saldırı başlatacağı yönü kararlaştırmakta çok zorlanmıştı, ancak sonunda orduları henüz zarar görmeden, daha fazla güç gerektiren seferi öne almıştı.[34] Tabii ki burada Marcius'un yaptığı cesaret gösterisinin son derece zamansız olduğunu görmemek olanaksızdır. Tahta çıktıktan birkaç ay sonra Doğu Romalıları uçurumun eşiğine getirmiş ve Theodosios'un on bir yıl boyunca sabırla, emek vererek ve çok

masraf yaparak edindiği kazanımların hepsini yitirmişti. Attila onun bu küstahlığını unutmamıştı.[35]

Orijinal planına uyarak Galya'daki Vizigotlara saldırmaya karar veren Attila, 450 yılının sonunda durumu tekrar gözden geçirdi. Daha önce sadece Toulouse'daki Vizigotlara karşı başlatılması planlanan sefer artık Frenkleri de kapsıyordu, çünkü son kralın büyük oğlu Hunlardan yardım istemişti ve bu da kendi yurttaşları arasında onu destekleyen çok az kişi olduğunu gösteriyordu. Dolayısıyla Ripuria Frenkleri artık düşman sayılmalıydılar.[36] Diğer taraftan, Batı Romalılarla bir savaşa girilmeyeceği de henüz garanti değildi ve Attila sonunda gerçekten Galya'ya girdiğinde, bunu hâlen 'Romalıların dostluğunun koruyucusu' olduğu iddiasıyla yapıyordu.[37] Ancak Ravenna'daki hükümetin muhalefetiyle karşılaşma olasılığını da hesaplamış olmalıdır. Son olarak, yüzyılın en kurnaz devlet adamı olan Afrika'daki Geiseric de, Vizigotlara karşı yapılacak bir saldırıdan çok büyük mutluluk duyabilirdi[38], ancak bunu belli edecek herhangi somut bir girişimde bulunmamıştı. Boyunduruğu altında olan ulusların gönüllü ya da gönülsüz yardımları dışında hiçbir yabancı müttefiki olmayan Attila, Macar ovasındaki ahşap barakalarından ayrılarak yola koyuldu.

III

Hunların Pannonia'dan ayrılarak Batı'ya doğru yola çıkmaları yeni yıldan hemen sonraya rast gelmiş olmalıdır. Olayın dehşete düşen çağdaşları, Attila'nın yolda ilerlerken topladığı ordunun yarım milyon adamdan oluştuğunu söylüyorlardı ki bu da paniklerinin açık bir ifadesidir.[40] Galyalı toprak sahibi Sidonius Apollinaris'in bu orduyu betimlemesi de paniği aynı şekilde ifade etmektedir; bu durumdan hiçbir kazancı olmayacağı gibi, eğer saldırı önlenmezse çok büyük mal kaybı yaşayacağı da kesindi. Onun satırları ise şöyle der:

> birdenbire çok güçlü bir ayaklanmayla kopup gelen barbar dünyası, bütün kuzeyi Galya'ya döktü. Savaşçı Rugiler'dan sonra, öfkeli Gepidler, hemen arkadan da Geloniler geldi; Burgonyalılar Scirilere sığındı; Hunlar hızla ilerlediler, önlerinde Bellonotiler, Neurialılar, Bastarnaeler, Thuringiler, Burcteranlar ve toprakları Nicer'in sazlıklı sularıyla yıkanan Frenkler.[41]

Olayı dehşetle anımsayan Sidonius, Attila'nın süvarileri olarak savaşan ve isimleri bugün yarı unutulmuş kabilelerden bile insanlar olduğundan söz etmiştir. Bastarnaeler, Bructeriler, Geloni ve Neuriler Hunlardan yüzyıllar önce yok olmuşlardı. Bellonotiler ise hiç var olmamışlardı bile: herhalde eğitimli şair, dört yüzyıl kadar önce Valerius Flaccus'un oluşturduğu Balloniti ulusuna atıfta bulunmak istemişti. Ancak, Burgonyalıları Attila'nın ordusu içerisinde sayan Sidonius, kasıtlı olmaktan çok belki de tesadüfen, enteresan bir gerçeği de saklamış oluyordu. Daha önce, bütün ulus Galya'ya sürüklendiğinde bir grup Burgonyalının hâlen Ren Nehri'nin doğusunda yaşamaya devam ettiklerini görmüştük ve hatta bu kalanlar Attila'nın amcası Octar'ı (veya Uptar) da yenmişlerdi. Ancak yazılanlardan anlaşıldığına göre, Hunlar bu arada intikamlarını ve bu doğu Burgonyalıları da egemenlikleri altına almışlardı. Ortada, Sidonius'un şiirinde listelediği ulusların varlığı konusunda şüphe duymamızı gerektirecek herhangi bir neden bulunmamaktadır: Rugiler, Gepidler, Sciriler, Thuringiler şüphesiz efendileriyle birlikte savaşa girmiş olmalılar. Şair, onlardan söz etmemiş de olsa, büyük olasılıkla Ostrogotlar da kralları Valamer ve iki küçük kardeşi Theodimer ve Vidimer önderliğinde oraya gelmiş olmalıydılar.[42] Frenkler, yani Ripuarialılar hakkında ne söyleyebiliriz ki? Sefere başlamadan önce Attila kesinlikle onları düşmanı olarak görüyordu:[43] ancak, büyük olasılıkla Aetius orada Attila ya karşı diplomatik bir zafer kazanmış ve kendisine başvuran genç adamı da onların başına kral yapmıştı. Şimdi, Sidonius'un Neckar'dan söz etmesi,

Attila'nın yolunun o nehrin yakınından geçtiği anlamına gelmese de, Attila, onu yandan kuşatabilecek Aetius'a ait bir müttefik kuvvetin varlığını gözden kaçırmış olamaz. Dolayısıyla Attila'nın bu seferle ilgili olarak ilk hedefinin Ripuria Frenkleri olduğunu varsayabiliriz; Frenkleri yendikten sonra onların bazı savaşçılarını da, uyrukları olan diğer ulusların savaşçılarıyla aynı sırada ve beraber yürümeye zorlamıştı.[44] Bu bilgiden hareketle, savaşçılar sal yapmak için nehir kıyısındaki ağaçları keserek, Neuwied yakınlarında, Coblentz'in kuzeyinden Ren Nehri'ni geçmiş olabilirler.[45]

Savaşçılar yollarında ilerlerken, Attila ileride kendisine çok pahalıya mal olacak bir adım atmıştı.[46] Daha önce gördüğümüz gibi, Batı Romalılar ona Honoria'yı vermeyi reddetmişti, ancak kabul etselerdi bile, onun kocası Roma kanunlarına göre Batı Roma'nın yarısını miras olarak alamayacaktı (s. 173). Attila bu yanıttan tatmin olmamıştı ve şimdi ordusu Toulouse Vizigotlarının üzerine yürürken Ravenna'daki saraya bir başka heyet göndermişti. Heyet doğrudan Honoria'nın evlenmek üzere Attila ile nişanlı olduğunu ifade etmiş ve bu sözlerine kanıt olarak da Attila'nın bu iş için onlara verdiği yüzüğü göstermişti. Ayrıca, enteresan bir yasal iddia da öne sürmüşlerdi: Valentinius, krallığının yarısından vazgeçmek zorundaydı, çünkü Batı Roma İmparatorluğu'nun yarısı Honoria'ya babasından miras olarak kalmıştı, ancak Valentinius onu bu mirastan yoksun bırakıyordu. Bu istekler Batı hükümeti tarafından derhal reddedilmişti ve böylelikle Attila da yol boyunca yeni müttefikler toplayarak yolunda ilerlemeye devam etti.[47] Batı Romalılar ise hâlen hiçbir şey yapmıyorlardı, sadece Hun saldırısının Vizigotlarla sınırlı olmasını ümit ediyorlardı. Ancak Attila'nın onlara gönderdiği son mesajdan sonra bu ümitlerini yitirmeleri gerektiğini anlamışlardı.

Chronicon Paschale'ın yazarı tarafından neredeyse birebir alıntılanan John Malalas'ın kitabında şu hikâyeyi okumaktayız:

> III. Valentinius ve II. Theodosios'un hükümdarlıkları sırasında Attila onbinlerce adamlık ordusuyla birlikte Roma ve Konstantinopolis'e seferler düzenledi. Onun tarafından Valentinius'a gönderilen Got bir elçi şöyle söyledi, "Benim efendim ve senin de efendin Attila, sarayını onun için hazır etmeni benim aracılığımla sana emrediyor". Attila Got bir elçiyle benzer bir mesajı Konstantinopolis'teki Theodosios'a da gönderdi. Ancak, bu fevkalade küstah ve anlamsız isteği duyan Roma'nın en önde gelen senatörü Aetius, Romalıların düşmanı Galya'daki Alaric'e gitmiş ve Attila'yı geri püskürtmek için onu ikna etmişti.[48]

Hikâye bu haliyle son derece anlamsız görünmektedir; ancak bir iki noktayı göz ardı edip de Theodosios ve Alaric isimleri yerine Marcius ve Theodoric isimlerini koyarsak anlam kazanmaktadır. Şüphesiz bu isim değişikliğini yapmamız gerekmektedir. Gibbon'ın (iii, s. 446, n. 2) belirttiğine göre, hikâyenin yazarı "tarihi önceden tahmin etmiş olabilir; ancak kalın kafalı araştırmacı, Attila'nın orijinal uslubunu gerçekçi bir şekilde yansıtamamıştır". Dolayısıyla, güvenilir bir kaynağın da dediği gibi,[49] eğer Attila bir önceki mesajını *savaş yolunda ilerlerken* göndermişse, bu en son ve açık sözlü istek, orduları Ren yakınlarındayken veya nehri geçtikleri sırada kaleme alınmıştı. Herhalde, Attila'nın gönderdiği bu beklenmedik mesaj, neredeyse onbirinci saatte, Valentinius ve Aetius'u yakın zamanda gerçekleşmesi beklenen Galya kuşatmasına karşı anlık bir direnme kararı almaya itmişti ve bu da Aetius'un hayat boyu düşmanları olan Vizigotlarla ittifak yapması anlamına geliyordu. Attila'nın Honoria'nın yüzüğünü kabul etmesinin sonuçları sonunda kendisini gösteriyordu: artık çıktığı bu sefer, Batı Avrupa'nın bütün düzenli ordularına karşı yapılan bir sefer halini almıştı.

Bütün bunlar gerçekleşirken, Vizigotlar savaşın yükünü tek başlarına üstlenmeyi çoktan kabullenmişlerdi. Aetius'un son yirmi yıldır kendilerine karşı sergilediği düşmanca tutum,

ondan yardım geleceğine dair bütün ümitleri yok etmişti ve artık böyle birşeyi de istemiyorlardı. Theodoric Attila'nın yaklaştığı haberini büyük bir yüreklilikle karşılamıştı: "çeşitli ırklara karşı kazandığı zaferler yüzünden şişiriliyorsa da" dediği rivayet edilmiştir, "Gotlar da onurlarıyla savaşmayı çok iyi bilirler".[50] Dolayısıyla, krala ittifak öneren Aetius'un buradaki işi hiç de kolay değildi. Kafasını ciddi bir şekilde meşgul eden sorun bir değil iki taneydi. Öncelikli görevi Theodoric'i son yirmi yılın siyasi gelişmelerini unutmaya ve Batı Romalılarla ittifak yapmaya ikna etmekti. İkinci olarak da onu savaş alanını genişletmeye ikna etmekti. Gotlar kendi topraklarında ve kendilerinden emin bir şekilde, Attila'nın saldırmasını bekliyorlardı: amaçları Toulouse merkezli krallıklarını savunmaktı. Galya'yı bir bütün olarak kurtarmak ise Aetius'un göreviydi. Dolayısıyla, Theodoric'i kuzeye doğru ilerlemeye ve sınıra mümkün olduğu kadar yakın bir mesafede Attila ile savaşmaya ikna etmesi gerekiyordu. Geçmiş kayıtlara bakılırsa Aetius'un bu anlaşmayı şahsen önermesi boşuna olacaktı; ancak 439 yılında Theodoric Avitus tarafından bir barış antlaşması imzalamaya ikna edilmişti ve belki Avitus yine aynı şeyi başarabilirdi (s. 96). Ve geleceğin imparatoru, Valentinius'tan aldığı mektupla yola çıkarak bu zor görevi başarıyla tamamlamıştı. Theodoric bütün hayatını kendisine karşı savaşmakla geçirdiği adamla kuvvetlerini birleştirme sözü verirken, Aetius da hayatı boyunca dost olduğu Attila'yı geri püskürtmeye hazırlanıyordu.[51]

Fakat neredeyse çok geç kalınıyordu. Aetius İtalya'dan yola çıktığında Galya şehirleri çoktan alevler içerisinde kalmıştı: "artık Attila ve korkunç süvarileri Belçika'nın ovalarında kendilerini yağmaya kaptırmışlardı. Aetius, Alpleri nadiren, böylesi cılız ve zayıf bir destek grubunun liderliğinde terk etmişti".[52] Bu duruma, o aylarda İtalya'yı kırıp geçiren kıtlık neden olmuştu.[53] Kıtlık, tabii ki onu diplomatik görevlerini yerine getirmekten alıkoyamazdı, ancak yeterli sayıda asker bulmasına engel olmuş ve o da sonunda öylece yola koyulmuştu. İşin aslı,

birkaç destek birliği dışında beraberinde zaten başka kuvvet getirememiş olduğuydu ve sonunda Theodoric ve Vizigotlara katıldığında -bu ya Nisan sonlarına ya da Mayıs başlarına rastlıyordu- çeşitli uluslardan oluşmuş karmaşık bir savaşçı ordusuna liderlik eden düşmanla karşılaşmak üzere kuzeye doğru yürümeye devam etti. Jordanes, son derece enteresan bir şekilde, bu savaşçıların ait olduğu ulusların bir listesini saklamıştır.[54] Liticianiler ve Olibrionesler hiç bilinmemektedir. Aetius'un Hunlarının birkaç yıl önce perişan ettiği ve sonra yine Aetius'un 443 yılında Savoy'a yerleştirdiği Burgonyalılar şimdi fatihlerinden yana çarpışıyorlardı, ancak Ren'in ötesinde yaşayan kabile dostları ise Attila ile birlikte yola çıkmışlardı. Ripurialı Frenkler de oradaydı ki büyük olasılıkla çoğunluğu, sefer başladığı ve Attila onlara saldırdığı sıralarda kaçanlardan oluşuyordu. Onlara, yüzyılın büyük bir bölümünü Roma sınırları dâhilinde geçiren Salia Frenkleri de katılmıştı. Jordanes'in *Sarmatae*'den kastettiği, belki de birkaç yıl önce Armorikan Bagaudaelerine saldırmaktan kaçınan Alanlardı ve birazdan anlayacağımız üzere, davranışları belirsizden de öteydi. Bu listede iki isim daha yer almaktadır. Saksonlar, Loire'nin kuzeyinde yerleşim bölgesi oluşturdukları için Roma hükümeti tarafından çoktan tanınıyor olabilirlerdi:[55] işte bu tesadüfî birlik şimdi Aetius'un yardımına gelmişti. Sonuncu isim bir sürprizdir: Armorikanlardır. Nasıl olmuş da, 448 yılında Eudoxius'un kaçarak sığındığı adama karşı, eski düşmanlarının yanında savaşa girmişlerdi? Bunun nedenini bilmiyoruz ve tahmin de edemiyoruz. Elimizdeki tek bilgi Sidonius'un pek de güvenilir gözükmeyen yorumu, yani Eudoxius'un kayınpederi Avitus'un onları savaşa kışkırttığıdır.[56] Bu seferle bağlantılı olarak hiçbir konu, Armorikanların davranışları kadar şaşırtıcı olmamıştır.

Ren Nehri'ni geçtikten sonra birçok şehir Attila'ya teslim olmuştu ve bazı şehirlerin onun bir dost olarak geldiğini düşündükleri için kapılarını açmış olmaları da mümkündür.[57] 7 Nisan'da Metz düşmüş ve Attila Orleans'a doğru yönelmişti.

Bu yönelimin nedeni Armorikalı Bagaudaeler üzerinde hâkimiyet kurabileceklerini düşünerek Galya'ya yerleşmiş olan Alanların, Goar'dan sonra gelen kralı Sangibanus'tu. Sangibanus, Hunlarla gizli bir anlaşma içerisine girmiş ve şehre yaklaştıklarında onlara yardım sözü vermişti.[58] Bu anlaşma Aetius ve Theodoric'in kulağına gittiğinde onların da öncelikli hedefi Attila'dan önce Orleans'ı ele geçirmek olmuştu ve bu iş için neredeyse geç kalıyorlardı. Hunlar şehri kolaylıkla kuşatmışlardı ve onlara karşı duracak birlikler daha şehre bile yaklaşmadan içerilere kadar girmişlerdi.[59] Şehir halkının bu çetin sınavı atlatmak için Aziz Aignan'dan büyük destek aldığı bir gerçektir, ancak Hunların ne zaman şehri terk etmek zorunda kaldıklarını iyi bilemiyoruz. Her ne olduysa, bu değişikliğin, Attila henüz şehrin önlerindeyken gerçekleştiğinden şüphemiz yoktur ve sonuçta Attila, büyük olasılıkla Champagne bölgesinin kastedildiği, Katalanya Ovaları'na doğru geri çekilmişti. Bugün bu iki ordunun tam olarak nerede karşılaştığını bilemiyoruz, ancak bu önemsiz bir ayrıntı olmasına karşın üzerinde çok tartışmalar yapılmıştır. Net olan birşey varsa o da bu buluşmanın Hun süvarilerinin kolayca manevra yapabilecekleri, Maurica (ya da benzeri) adı verilen, bilinmeyen bir yerde gerçekleştiğidir ki bu yerin Truva'dan beş mil uzakta bir yerde olduğu söylenmektedir.[61] Savaşın hangi tarihte yapıldığı, nerede yapıldığı konusu kadar belirsizdir; ancak *Vita S. Aniani*'nin yazarının işaret ettiği gibi, eğer Attila Orleans'tan 14 Haziran'da geri püskürtülmüşse, Bury'nin 20 Haziran dolayları olarak önerdiği tarih doğru olabilir.[62]

Savaş, günün dokuzuncu saatinde başlamış ve her iki taraf da savaş alanına hâkim bir tepeyi ele geçirme gayrati içerisine girmişti. Bu çabalar, her iki taraf için de sonuçsuzdu, çünkü her iki taraf da tepenin bir tarafına ordularını mevzilendirmeyi başarmış, ancak zirve boş kalmıştı. Aşağı ovada ise, yaşlı Theodoric'in başlarını çektiği Gotlar müttefik kanadının sağ tarafını, Aetius ve Romalılar ise sol tarafını tutmuşlardı. Ortala-

rına ise Sangibanus ve sadakatinden süşhelendikleri Alanları almışlardı, çünkü Got bir tarihçinin de ifade ettiği gibi, eğer kaçma olasılığı yoksa, insan mecburen savaşır.[63] Attila kendi hatlarının ortasında yer alarak, bocalayan Sangibanus'la karşı karşıya geldi ve ona bağlı diğer uluslar da, Gepidler ve Ostrogotlar gibi, Attila'nın her iki yanında yerlerini alarak kendi kuzenleriyle karşı karşıya geldiler. Daha önce yarısını ele geçirdikleri tepeyi boşaltan Hunlar savaşı başlattı.[64] "Bu olanları takiben" diye yazar Jordanes; "iki taraf arasında vahşi, insanların pes etmediği ve çok uzun süren" bir savaş başlamıştı, ancak savaşın nasıl geliştiği konusunda hiçbir şey bilmemekteyiz. Got kralı Theodoric öldürülenler arasındaydı ve cesedi ancak ertesi gün bulunmuştu. Gece oluncaya kadar savaşan Attila, sonunda, ordularının arkasına çember şeklinde yerleştirdiği vagonların arkasına çekilmişti. Jordanes burada bizi, her iki taraftan da 165.000 adamın öldüğüne inandırmak ister, ancak tarihçiler bu rakamlara inanmamaktadırlar. Jordanes, bu rakamın asıl çarpışmadan önceki gece Gepidler ve Aetius'un Frenkleri arasında yapılan çarpışma sonucunda ölen 15.000 savaşçıyı kapsamadığını söylediği zaman ise, verdiği bilgiler daha da inanılmaz bir hal almıştır.[65] Bu olayın üzerinden uzun yıllar geçmeden Doğu'da yaygın bir görüşe göre, çatışmanın çok sert geçtiği, 'her iki tarafın da liderleri ve birkaç yandaşı dışında hiçkimsenin kurtulmadığı; ancak ölenlerin ruhlarının üç gün ve gece boyunca sanki hâlen yaşıyorlarmışçasına savaşmaya devam ettiği ve savaş silahlarının birbirlerine çarpmasıyla oluşan sesin çok net duyulduğu' rivayet ediliyordu.[66]

Aslında savaştan sonraki gün, Aetius'un kampında daha az etkileyici bir olay meydana gelmişti. Krallarının ölümüne öfkelenen Gotlar mücadeleyi sürdürmek ve Attila'yı vagon kampı içerisinde ablukaya alarak açlığa mahkûm etmek istiyorlardı. Başarı şansları oldukça yüksekti ve Aetius Hunların gerçekten tamamıyla yok edilebilecekleri sonucuna varmıştı. Gerçekten de, sonradan Gotların anlattıklarına göre, Attila adamlarının eyerle-

rinden ölü yakmaya yarayan bir çıra yığını hazırlatmıştı ve eğer düşman, vagonları yarıp da içlerine girmeyi başarırsa kendisini yakılacak olan bu ateşe atmaya karar vermişti. Bu Aetius'un tam da engel olmak istediği şeydi. Hunlar onun ömürboyu dostu olmuşlardı ve Vizigotları kontrol altında tutabilmesi onların sağladığı paralı asker gücü sayesinde gerçekleşmişti. Hayret verici de olsa Aetius, Hunları gelecekte kendisine aynı şekilde hizmet vermeleri için hâlen ikna edilebileceğini düşünüyordu. Ve eğer şimdi Hunlar tamamen yok edilirlerse Batı Roma hükümeti kendisini Toulouse krallığına karşı korumakta zorlanacaktı. Dolayısıyla, son kralın oğlu Thorismud'a, onun yokluğunda erkek kardeşlerinin tahtı ele geçirmesini önlemek için bir an önce Toulouse'a dönmesini önerdi. Thorismud kendisine verilen tavsiyeyi dinleyerek adamlarıyla beraber geri döndü.[67] Soylu Aetius, bundan sonra dikkatini, dost edindiği genç Frenk kralına yönlendirdi. Ona, Attila'nın eve dönüş yolunun Frenk topraklarının yakınından geçtiğini: eğer asıl Frenk ordusu evinden uzaktaysa, Attila'nın geçen yıl kendisine başvuran büyük erkek kardeşini kral yapmakta zorlanmayacağını belirtti. Dolayısıyla genç prense daha fazla gecikmeden eve dönmesi tavsiyesinde bulunmuştu. Bu tavsiye de kabul görmüş[68] ve böylelikle Aetius, Attila'ya istediği zaman Galya'dan çıkabilme şansı vermiş oluyordu. Soylu Aetius hakkında en azından şunu söyleyebiliriz: insan, ekonomik altyapısı çoktan tükenmiş olan belli bir toplumsal düzeni korumaya karar verdiği an, dürüst siyasi yöntemlerin yetersiz kalacağını da bilmek zorundadır. Aetius'un, bu ikiyüzlülüğünün bilgece öngördüğü sonuçları bir sonraki sene açığa çıkacaktı.

IV

451 yılında Tuna sınırı, Attila'nın önceki yıl baharda Anatolius ve Nomus ile anlaşmaya vardıktan sonra olmasını umduğu kadar sakin değildi. Hun'un gönderdiği tehditkâr elçilere karşın (s. 174), Marcius Theodosios'un vergilerini ödememek ko-

nusunda oldukça kararlıydı. Attila'nın savaş tehdidine yanıt olarak Marcius ona Apollonius adında bir elçi göndermişti ki bu elçi bir ya da iki sene önce Chrysaphius'un yaptığı müzakereleri neredeyse mahveden Zeno'nun yandaşıydı: Apollonius aslında, Saturninus'un kızıyla evlenen Rufus'un erkek kardeşlerinden bir tanesiydi. Yüksek mevki sahibi olmasına karşın -*Magister militum praesentalis*- Tuna'yı boş yere geçmiş oldu: Attila onunla görüşmeyi bile reddetmişti. Galya'ya doğru yola çıkmak üzere olan Hun, Apollonius'un vergileri getirmediğini ama anlaşmaya geldiğini duyunca çok kızmıştı ve onunla görüşmeyi reddetmek Marcius'u toplum önünde küçük düşürmek anlamına geliyordu. Attila elçiye kaba bir mesaj göndermiş, kabul etmemesi durumunda onu ölümle tehdit etmiş ve imparatordan kendisine her ne 'hediye' getirdiyse hepsini bırakarak gitmesini emretmişti. Apollonius korkmamıştı. Gururla, eğer kendisi bir elçi gibi ağırlanacak olursa hediyeleri vereceğini; öldürülürse, Hunların hediyelere sahip olacağını, ancak artık onların hediye değil de ölü bir adamdan çalınan mal olacağını ifade etmişti. Bunun üzerine Attila elçiyi bir kere bile görmeden gitmesine izin vermişti.[69] Sadece bir yıl önce, Anatolius'un Attila'dan hediyeler almasından bu yana, Doğu Romalılar ile Hunlar arasındaki ilişkiler kesinlikle kötülemişti.

451 yılının Eylül'ünde Attila, buna nasıl yanıt vereceği konusunda önceden biraz bilgi vermişti. Küçük bir grup Hun'u Doğu İllyricum'a bir yağmacı akını başlatmak üzere göndermişti: bunun tek amacı Marcius'a sefer sezonu başladığı zaman başına neler gelebileceğini anımsatmaktı. Yeni imparatorun kuzey sınırı konusundaki endişeleri, Büyük Konsey'i asıl planladığı şekilde Nicea'da toplamasına da engel oluşturuyordu; böylelikle piskoposlar Khalkedon'da toplanmışlardı.[70] Buna rağmen Marcius hâlen Konsey'e bütün dikkatini veremiyordu, çünkü Attila'nın gönderdiği yağmacı grup çok kalabalık olmamasına karşın, Marcius'un bizzat kendisi onlarla çatışmaya karar vermişti. Onları durdurmayı başarıp başarmadığını bile-

miyoruz fakat yine de bu harekâtının sonuçlarından memnun kalmış görünüyordu.[71]

Buna karşılık, 452 yılının yaz mevsimi geldiğinde Attila bir kez daha Marcius'un topraklarına yapacağı saldırıyı ertelemişti. Niyeti sadece bir yıl ertelemekti, ancak işin gerçeği bu saldırıyı sonsuza dek ertelediğiydi.

452 yılında İtalya'nın kuzeyinde başlattığı sefere çıkmaktaki amacı asla belli değildi. Belli olan tek şey Attila'nın kendisini, önceki sene Galya'dan kaçmasına izin veren Aetius'a karşı hiçbir yükümlülük altında hissetmiyor olmasıydı. Aksine, İtalya seferine, Galya'da felaketine neden olduğunu düşündüğü Batı Romalılara olan kızgınlığı yüzünden çıkmıştı.[72] Diğer bir bilinen ise Attila'nın Roma ve Vizigot ordularının birbirlerinden ayrılmasına memnun olduğu ve onları teker teker yenebileceğini düşünmesiydi.[73] Attila'nın gerçek amacı neydi bilinmez, ancak neredeyse 451'de topladığı kadar büyük bir orduyu toplayarak Pannonia eyaletlerinin içerisinden geçmiş, Alpleri aşmış ve 452 yılının sefer sezonunda İtalya'ya ulaşmıştı.[74]

452 yılının baharında Aetius'un deneyimlediği kadar, tarihte çok az devlet adamı bu kadar hazırlıksız bir şekilde düşmana yakalanmış olmalıdır. Bundan da, Aetius'un Katalanya Ovaları'ndaki savaşın ertesinde, Galya'daki anlaşılmaz davranışlarının başarılı sonuçlar vereceğinden emin olduğu anlaşılmaktadır: onun beklentisi, Attila ile müzakere yapmak ve arkasından Hunların onu tekrar dostları olarak kabul etmeleriydi. Sonuçta, Julius Alplerine hiçbir garnizon kuvveti gönderilmemişti ki onların çağdaşı bir yazarın işaret ettiğine göre, Hun süvarileri dağlık alanda kolaylıkla kontrol altına alınabilirlerdi. Ancak, Attila hiçbir engellemeyle karşılaşmaksızın ilerlemişti ve onun İtalya'ya bu geliş haberi, soylu Aetius'u beyninden vurulmuşa döndürmüş olmalıdır. Şaşkınlığı geçince ise, ancak tek bir plan oluşturabilmişti: Valentinius'u da yanına alarak İtalya'yı tamamen terk etmek.[75]

Resim 12 Attila'nın Aquilera kuşatmasını anlatan onüçüncü yüzyıla ait bir resim. Schsische Wettkvonsk
Fotoğraf: Mary Evans Resim Kütüphanesi

Ovaya indiğinde Attila ilk manevrasını büyük zorlukla gerçekleştirmişti. Anlatılanlara göre, Aquileia şehri uzun tarihi boyunca sık sık kuşatılmasına karşın hiçbir zaman zarar görmemiş ve kapitülasyon altına alınmaya zorlanmamıştı.[76] Hunlar ilk saldırılarını çok şiddetli bir şekilde gerçekleştirmişlerdi fakat daha şehrin surlarından geri püskürtülmüşlerdi ve sonunda o kadar az bir ilerleme kaydedilmişti ki, kampta geri çekilmeleri gerektiği üzerine dedikodular başlamıştı. Ancak görünen o ki Attila, kuşatma konusunda kendi süvarilerinden daha usta olan tebaasına haber göndermiş ve onların ürettikleri kuşatma makineleri sayesinde şehir düşmüştü. Yapılan saldırı harekâtlarındaki duraklamaları ve hücumların sürelerinin uzamasını açıklamak için, Priscus'un ayrıntılarıyla anlatacak gerçekçi bilgisi olmadığında yaptığı gibi hoş bir hikâye uydurabiliriz. Söylentilere göre bir gün Attila, büyük duvarların çevresinde dolaşıp kamp kaldırma ya da kuşatmaya devam etme konusunda

düşünürken, yuvalarını çatılara kurmuş olan bembeyaz bir leylek sürüsünün, yavrularıyla beraber lanetlenmiş şehir Aquileia semalarına havalanarak uzaklaştığını görmüş. Bu alameti iyiye işaret olarak yormuş ve sonunda başarıya ulaştığı saldırılarına o gün devam etmeye karar vermiş. Asıl olaylar her nasıl gelişmişti bilinmez ancak sonuçta Aquileia şehri zalimce yağmalanıp yerlebir edilmişti. Bu şehrin yok edilmesi uzun süre akıllardan çıkmamıştı ve altıncı yüzyılda şehrin bir zamanlar nerede kurulduğunu bile anlamak olasılığı kalmamıştı.[77]

Kazandıkları bu ilk zaferden sonra Hunlar dörtnala ilerliyorlar ve birbiri arkasından gittikleri her şehir onların yaklaştıklarını görür görmez korkudan kapılarını açıyorlardı.[78] Güneye doğru gittikçe vardıkları Concordia ve Altinum şehirleri onlara teslim olmuştu. Romalılar ile barbarlar arasındaki ilişkiler, Martial'ın şu sözlerinden sonraki zamanlarda tamamen değişmişti: "Baiae'nin villalarına bakan Altinum'un kumsalları ve Phaton'un yakıldığı odun yığınına aşina ormanlıklar... ve sen Aquileia, Cyllarus yedi katlı sularından içerken, Ledean Timavus'ta mutluydun: sen benim güvencem ve yaşlılıkta limanım olacaksın, tabii ben ecelimle ölürsem eğer" (4. 25) Hunların bir sonraki durakları, Livy'nin yarım binyıl önce doğduğu Patavium şehriydi. Bütün bu şehirler yakılmış, yerlebir edilmiş ve şehir sakinleri esir alınmışlardı: dehşete düştükleri için direnmemişlerdi bile. "Hunlar Venedik şehirleri içerisinden geçerek yollarını daha eğlenceli hale getirmişlerdi". Sonra Batı'ya doğru dönüp Vicetia'yı, Catullus'un şehri Verona'yı, Brixia'yı ve Bergomum'u yerlebir ederek Milan'a vardılar. Ancak Milan ve Ticinum şehirlerini de ele geçirmelerine karşın, bir nedenden dolayı yağma etmemişler, yurttaşlarını da katletmemişlerdi.[79] Milan'ın ele geçirilmesiyle ilgili olarak, Priscus'un anlatım üslubunu anımsatan diğer bir hikâye daha anlatılmaktadır. Hikâyeye göre, oradaki sarayda Attila bir tablo görmüş ve tabloda Doğu ve Batı Roma İmparatorları altından yapılmış tahtlarına oturuyormuş ve önlerinde ise katledilmiş bazı İskitlerin cesetle-

ri yatıyormuş. Bunun üzerine Attila da yerel bir ressama, kendisi altından yapılmış bir tahtta otururken iki Roma İmparatoru'nun ona doğru uzattıkları bir torbadan ayaklarına çil çil atın dökerlerken resmedildikleri bir tablo yaptırmış.[80]

Bir hikâye daha günümüze kadar ulaşmıştır ve bu hikâyenin Priscus'a ait olduğu da resmen belirlenmiştir. Kendisinden önce Alaric'in de yapmış olduğu gibi, Kuzey İtalya ovalarında dehşet salan Attila'nın neden Alpleri aşıp da Roma'yı yağmalamadığı, o dönemde imparatorluk topraklarında yaşayanlara çok garip gelmiş olmalıdır. Bu üçüncü hikâyeye göre, Attila aslında bu antik başkente saldırmayı düşünmüştü, ancak adamları ona Alaric'i ve onun bu büyük şehri yağmaladıktan hemen sonra nasıl öldüğünü anımsatmışlardı. Onlara göre, Attila'nın kaderi de belki aynı olacaktı.[81] Ancak, bizler olayın gerçekleştiği şekliyle, neden Alpleri bile geçmeden İtalya'dan çekildiğini biliyoruz ve bu davranışının böylesi bir duygusallıkla asla ilişkisi yoktur.

Aetius İtalya'yı kendi kaderine terk etme planından vazgeçmişti. Çünkü plan sadece utanç verici değil, aynı zamanda da tehlikeliydi.[82] Dolayısıyla soylu Aetius, daha fazla ileri gidilmeden Hunlardan barış dilenmeye karar vermişti.[83] Mincius'un kıyısında Attila ile buluşan elçiler oldukça dikkat çekici kişilerden oluşmuştu, ancak ne yazık ki onların nasıl karşılandığını anlatan görgü tanıklarına ait hiçbir belge günümüze kadar ulaşmamıştır. Heyetin başkanı Papa Leo'dan başkası değildi. Papa'nın neden gönderildiği ise çok açık değildir, çünkü Bury'nin de ifade ettiği gibi,[84] "bu kâfir kralın Kilise'nin tehdit ve ikna çabalarına aldıracağını varsaymak oldukça mantıksız bir davranıştı". Her nasılsa, daha önce de bir barbar şefiyle diplomatik ilişkiler kurmuş olan eski vali Trygetius'un -435 yılında Vandallarla önemli bir Afrika anlaşmasına imza atmıştı[85]- eşlik ettiği Leo, yine de Attila'ya gitmişti. Bu 'en soylu elçi heyeti'nin üçüncü üyesi, 450 yılının konsülü, büyük bir servetin sahibi Gennadius Avienus'tu ve kendisini yakınlarının çıkarla-

rını korumaya adaması yüzünden, çağdaşlarından olumsuz yorumlar almıştı. Onun düşünceleri ki bunları ne yazık ki her an paylaşmaya hazırdı, kendisini tanıyanlara göre hiçbir işe yaramazdı.[86]

Attila bu üçlüyle barış yapmıştı. Prosper'e göre, Attila'yı, İtalya'yı terk etmeye ikna eden onların ilahî gücüydü, fakat onun çağdaşı başka bir kaynaktan Hunların Kuzey Alpleri terk etmesinin gerçek nedenini öğrenmiş bulunuyoruz. Anımsanacağı gibi, önceki yıl Aetius Galya'ya doğru yola çıkarken İtalya kıtlık çekiyordu (s. 180). Ekinler şimdi de iyi durumda değildi ve Hun kuşatmasının getirdiği yıkım da hasatı daha iyiye götürmemişti. Sonuç olarak, 452 yılında, üzerinde işgalcilerin at sürdüğü topraklar kıtlıktan ve onun ayrılmaz parçası olan vebadan harap hale dönmüştü. Attila'nın adamlarını böylesi bir ülkeye getirerek tehlikeye atması yersiz bir davranış olacaktı. Katalanya Ovaları'nda katledilenlerin sayısı her ne kadarsa, Hunlar çok kötü bir şekilde yenilmişlerdi; insan güçleri de zayıftı. Veba, İtalya'daki kuvvetlere bir kez bulaşırsa, Hunların Avrupadaki pozisyonları son derece ümitsiz bir hal alabilirdi ki zaten hastalığa dair birkaç vakanın haberi onlara ulaşmıştı bile. Tuna sınırında hâlen barış hüküm sürüyor da olsa, bu şartlar altında Alpleri aşmak hata olacaktı. Ancak, Marcius da bu fırsatı görmüş ve değerlendirmeye girişmişti. Elçisi Apollonius'un herkesin içinde küçük düşürülmesinden sonra, böylesi bir fırsatı gözlüyor olmalıydı. Tuna'nın kuzeyinde yaşayan Germen ulusları, efendilerinin acımasız sömürüleri altında sızlanıyorlardı; ancak Hun ordusunun Katalanya Ovaları'nda uzun süre yaşayan çiçeği, artık çok uzaklardaydı. Bunun üzerine, enteresan bir şekilde Aetius ismini taşıyan bir subayın komutasında oluşturulan bir Doğu Roma birliği Tuna Nehri'ni geçti.[87] Önceki yıl Khalkedon Konseyi'nde yerel vekil olarak görev almış ve 452 yılındaki hizmetlerinin karşılığı olarak da 454 yılının konsülü seçilmişti. Bu Aetius denen kişi girişkenlik konusunda son derece başarılıydı. Aetius, topraklarını korumak için geride

kalan Hun birliklerini bozguna uğratmıştı ve Attila, hem insan hem de doğa koşullarının müthiş baskısıyla, Po'nun güneyine ayak bile basmadan İtalya'dan tamamen çekilmişti. İmparatorluğu temelden sarsılmıştı.[88]

Resim 13 Roma St. Peter Kilisesi'nden,
Attila ile Papa Leo'nun karşılaşmasını resmeden bir rölyef.
Mansell Koleksiyonu, Londra, Alinari

V

453 yılının sefer sezonu geldiğinde, hiçbirşeyin Marcius'u kurtaramayacağı görülmüş olmalıdır. Batı Roma ile olan ilişkilerini düzeltmek amacıyla boşuna uğraşan Attila, böylelikle Marcius'ın sonunu iki yıl ötelemiştir. Macar ovalarındaki ahşap kulübesine yerleşir yerleşmez yaptığı ilk iş, şartları hiç de sır olmayan bir mektubu Marcius'a göndermek olmuştu: pervasızca, amacının Theodosios'la birlikte kararlaştırılan vergi ödenmediğine göre Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı savaş ilan edip, yurttaşlarını esir almak olduğunu ifade ediyordu.[89] Ancak Attila'nın vurmak istediği bu darbe asla gerçekleşmemişti.

Attila, sefer sezonu başlamadan önce, karılarının arasına yeni bir tanesini daha getirmeye karar vermişti.[90] Bu seferki gelinin adı İldico'ydu. İsmin, gelenek içerisinde bozulmadıysa eğer, onun Germen köklerini ele veriyordu ve söylenenlere göre de son derece güzel bir kızdı. Bunun ötesinde, kız hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ve bu evliliğin herhangi siyasi bir nedeni var mıydı, onu da söyleyemeyiz. Düğünden sonra Attila, bütün gece boyunca içmişti ve ertesi gün zaman ilerleyip de Attila hâlen ortalarda görünmeyince hizmetçileri oda kapısından yüksek sesle seslenmişler ve sonunda içeriye girmişlerdi. Odada efendilerini ölmüş ve yüzü peçeyle kapalı gelini de yanında ağlıyor bulmuşlardı. Gece boyunca Attila'nın burnu kanamıştı (gerçekten geçmişte de sık sık olduğu gibi) ve çok içkili olduğu için, uyurken boğulmuştu. Vücudunda hiçbir yara izi yoktu.[91] Hunlar aptala dönmüşlerdi. Saçlarını kesip, kılıçlarıyla yüzlerini kestiler, böylelikle, "savaşçıların en büyüğünün yası, kadınsı ağıtlarla ve gözyaşlarıyla değil de, erkek kanıyla, tutulmalıydı".[92]

Attila'nın naaşı, adamlarını sık sık savaşa yüreklendirdiği ovalar üzerinde kurulmuş ipek bir çadırın içerisine yerleştirilmişti. Yığınla seveni, ona meraklı gözlerini dikmişken, ülkenin seçilmiş en yetenekli süvarileri naaşın etrafında, 'sirkteymişçe-

sine' delice at sürdüler; ölen liderlerinin kalbi mutlu olsun diye.[93] Naaşın huzurunda söylenen şarkı Jordanes tarafından saklanmıştır. Şarkıyı Priscus'un Yunan dilinde bulmuş ve kendine göre tercüme etmiştir. Priscus şüphesiz bu şarkıyı bir Gottan almış ve kelimeleri orijinal Hun dilinden çevirmişti. Şarkının, üç ayrı çevirinin sonucu olarak günümüze gelmesine karşın, Jordanes'in gösterişsiz tercümsinde ritmik bir güzellik taşımaktadır:

Praecipuus Hunnorum rex Attila,
patre genitus Mundzuco,
fortissimarum gentium dominus,
qui inaudita ant ese potentia
solus Scythica et Germenica regna possedit
nec non utraque Romani urbis[94] imperia
captis civitatibus terruit, et
ne praedae reliqua subderentur,
placatus praecibus annuum vectigal accepit:
cumque haec omnia proventu felicitatis egerit,
non vulnere hostium, non fraude quorum,
sed gente incolume
inter gaudia laetus
sine sensu doloris
occubit.
quis ergo hunc exitum putet,
quem nullus aestimat vindicandum?

(Hunların reisi, kral Attila, Mundiuch adlı babadan olma, en cesaretli kabilelerin lordu, İskit ve Germen kralıklarının tek sahibi, şimdiye dek duyulmamış şekilde, şehirleri kuşattı ve Roma dünyasının iki imparatorluğunu dehşete düşürdü ve onların dualarıyla yatışınca yıllık vergi karşılığında imparatorluğun kalanını yağmadan kurtardılar. Ve bütün bunları soyunun desteğiyle başarırken, ne düşman darbesiyle yıkıldı ne de kendi insanının ihanetiyle, fakat kendi insanları arasında ve huzurlu, zevkten mutlu

ve acı duymadan. Bunu kim ölüm diye adlandırır, intikam alacak hiçbir şey yokken?

Bütün bunlar olurken, Attila'nın gömüleceği mezar tepesi hazırlanmıştı ve ağıtlar sona erdiğinde Hunlar, Got rahibi şaşırtacak şekilde, üzüntülerini mutlulukla karıştırarak çılgın bir şenlik yapmış ve onun gömülmesini kutlamışlardı.[96] Gece bastırınca naaş çadırdan alınarak çukura yerleştirildi. Üzeri önce altın ve gümüşle, sonra demirle örtüldü. Daha sonra, değerli metallerin iki imparatorluktan da vergi aldığının, demirin ise bütün ulusları fethettiğinin göstergesi olduğunu söylediler. Düşmanlarından aldığı zırhlar, değerli taş ve diğer hazineler de onunla beraber çukura yerleştirilmişti ve onu mezara indirenler de naaşı üzerinde katledildiler ve yanında ebedi istirahatlerine geçtiler.[97]

Bu ayinlerin hiçbirisinin Germen kökenli olduğu iddia edilemez. *Beowulf* da anlatılanlarla burada betimlenenler arasındaki benzerlikler son derece dikkat çekicidir, ancak, farklılıklar daha fazladır. Bazı yazarlar her iki törenin de ortak bir kökeni olduğuna inanmışlardır ve bir öğrenci, hem Anglo-Saksonların hem de Hunların bunları Homeros'tan öğrendiklerini söyleyecek kadar ileri gitmiştir; ne de olsa Hunlar, Olbia açıklarında sürülerini otlatırlarken, boş kaldıkları aralarda, şüphesiz Homeros okumuşlardır. Bizim buradaki tercihimiz, daha çok, bu benzerliklerin Kahramanlar Çağı'ndaki benzer toplumsal yapılar bazında değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen büyük bilginden yana olacaktır.[98] Jordanes'in bu gömülme töreniyle ilgili olarak sözünü ettiği bir başka nokta da oldukça enteresandır. O koskoca Hun dilinden geriye kalan tek kelime, sürülerini adlandırmak, sefer planları yapmak ve steplerde yuvalanmış kızgın ruhları yatıştırmak için kullandıkları kelimelerden bir tanesi değil de, 'cenaze' anlamındaki *strava*'dır. Bunu Jordanes'in nasıl öğrendiğini bilemiyoruz. Ancak, burada söy-

leyebileceğimiz tek şey, bu tek bir kelimenin Hun dilini sınıflandırmamız için yetersiz kaldığıdır ve *strava* kelime-sinin kimi zaman Germen, kimi zaman Slav, kimi zaman ise Türkler'e ait olduğu iddia edilmiştir.[99]

Çok geçmeden Attila'nın doğal bir şekilde ölmediği ve uyurken yeni gelin İldico tarafından öldürüldüğü fısıltıları dolaşmaya başlamıştı. Ölme şekli bu tür söylentilerin çıkmasını kaçınılmaz kılıyordu ve bir yüzyıl sonra yazan tarihçi Kont Marcellinus da bu Fatih'in bir kadın tarafından öldürüldüğü görüşünü alıntılamıştır; şüphesiz bu kadın, ölümünden birkaç saat önce evlendiği gelinidir.[100] Bir İskandinav masalında okuduğumuz kadarıyla, Attila, daha önce kendisi tarafından haince öldürülen iki erkek kardeşinin intikamını almak için karısı tarafından katledilmişti. Bu söylenti, Hun hükümdarın ölümünden birkaç gün sonra yayılmaya başladıysa da, yine de yanlıştır:

> Bak, Attila, büyük Fatih,
> Uykusunda öldü, utançla ve onursuzca,
> Sarhoşken kanadı burnu;
> Bir kaptan ayık yaşamalıydı.[101]

Attila'nın ölüm haberinin büyük bir hızla Avrupa'nın her köşesine yayıldığını ve bütün uluslar ve Romalılar için de aynı şekilde sevindirici olduğunu hayal edebiliyoruz.[102] Haber, bize anlatılanlara göre, Marcius'a olayın gerçekleşmesinden de önce verilmişti. Hun'un öldüğü gece -Priscus *History*'sinde bu olayın doğruluğu konusunda yemin etmektedir- ilahî bir kişilik, imparator uyurken yanına gelmiş ve ona Attila'nın yayının parçalandığını göstermişti.[103] Belki de bu hikâyenin suçlusu tarihçiden çok Marcius'un kendisidir: kendisine, neredeyse olanaksız bir haber getirilerek Attila'nın yayının gerçekten kırıldığı söylendiği zaman neşelenmesine kendisine hak verebiliriz. Gerçek-

ten de bu, Marcius'un kendisi hakkında kurnazca uydurduğu ilk efsane değildi.[104]

VI

Attila'nın ölümünden sonra oğulları, egemenlikleri altında olan ülkeleri aralarında paylaştılar, böylece, şoktaki bir Got'un ifadesiyle, "savaşçı krallar ve ülkeleri bir aile mülkü gibi onlar arasında bölüşülmüş oluyordu".[105] Ortada kaç tane oğul vardı bilemiyoruz, ancak Jordanes'in ifade ettiği şekliyle, "[Attila'nın] şehvetinin doymak bilmezliği nedeniyle bu oğullar neredeyse kendi başlarına bir ulus oluşturuyorlardı". Ayrıca bu durum, bildiğimiz kadarıyla, Hun tarihinde bir babanın krallığının oğulları tarafından böylesine paylaşılmasının tek örneğini oluşturmaktaydı. Burada dikkat çeken diğer bir nokta da Attila'nın oğullarının onun egemenliğindeki toprakları değil de, insanları paylaşmalarıdır: artık insansız toprak Hunların ilgisini çekmiyordu. Bu oğullar şüphesiz başta birbirlerinden kopmayı düşünmüyorlardı; örneğin, Attila ve Bleda asla birbirlerinden ayrı seferler düzenlememişlerdi. Ancak Octar'ın deneyimleri olacaklara ışık tutar gibiydi; yeni kumandanların herbiri kendi adamlarıyla birlikte kendi topraklarına çekildiğinde, birleşmiş Hun birlikleriyle kısa zamanda ortak bir askerî harekât düzenlemek olanaksız hale gelmişti.

Babalarının ölümü üzerinden çok geçmemişti ki aralarında kavgalar başladı. Bu kavgaların nedeni ise, aralarından bir ya da daha fazlasının, diğerlerini mirastan yoksun bırakmaya çalışmasıydı,[106] dolayısıyla aralarında birkaç büyük meydan savaşı da gerçekleşmişti.[107] Her nasılsa, bu durum Hunların askerî güçlerinin zayıfladığının açık göstergesi olup, egemenlikleri altında bulunan ulusların isyanına zemin oluşturmuştu. Bu son birkaç yıla ait tarihî kaynaklarımız önceden yetersiz olduğu gibi hâlen yetersizdir. Tarih geleneğinin ateşi sönmeden önce ancak bir ya

da iki kez parlar ve bizler o sırada steplerde meydana gelmiş olan o inanılmaz mücadeleler ve çeşitli uluslar hakkında şöyle bir fikir ediniriz, ancak detaylar tamamen kayıptır.

Öyle görünüyor ki, ayaklanmalar Ostrogotlar tarafından, bundan çok zaman önce efendilerinin onları yerleştirmiş olduğu Theiss vadisinde başlamıştı.[108] Ancak bu sadece bir başlangıçtı: Germen ulusunun büyük ayaklanması, bir zamanlar Attila'nın sırdaşı olan Gepid kralı Ardaric tarafından ateşlenmişti. Germenlerin yüreklerini 'özgürlük arzusuyla yücelten'[109] kişi, herkesten öte, Aldaric'ti. Takip eden kanlı savaşlar sonrasında, büyük olasılıkla 455 yılında ve Pannonia'daki Nedao Nehri'nde son derece çelişkili bir karar alınmıştı.[110] Zaten kendilerini özgür hisseden Ostrogotlar bu savaşta yer almadılar -bu davranışlarıyla ileride Gepidlerin düşmanlığını kazanacaklardı- ve bazı Hun egemenliğindeki uluslar da kendi efendilerini desteklemenin daha uygun olacağını düşünüyorlardı.[111] Yine de, Scirilerin çoğunluğu, Rugiler, Suebiler ve Heruller gibi Hunların tebaası olan birçok ulus Gepidlere katılmıştı. Zafer, beklenmedik biçimde ve kusursuzca elde edilmişti. Ancak, kutlamalar sırasında, 30.000 Hun ve müttefikini katlettikleri şeklinde olanaksız bir rakam telaffuz etmişlerdi; yine de ölenler arasında, kendisini daha önce Akatzirilerin valisi olarak tanıdığımız Attila'nın en büyük oğlu Ellac da vardı.[112] Kurtulan kardeşler, kalan savaşçılarını da toplayarak Karpatlar üzerinden Karadeniz kıyılarına doğru kaçtılar; seksen yıl önce Ostrogotlara saldırarak, Avrupa tarihine geçeceklerinin sinyalini de buradan vermişlerdi.

Ancak burada kalmaktan hoşnut değillerdi; kısa bir süre sonra, hepsi ya da en azından bazıları yine Karpatlar üzerinden Theiss Vadisi'ndeki eski evlerinin olduğu bölgeye doğru geri sızmaya başlamıştı.[113] Ancak, Hunların, Nedao ittifakıyla biten bir dizi seferi başlatan Ostrogotlara karşı duydukları nefret sınır tanımıyor olmalıydı ki çok geçmeden onların, maddi kayıplarını gidermek için Valamer ve halkına saldırdıklarını görürüz.

Resim 14 III. Vantinus ve Marcius'a ait madeni para üzerinde bir Roma İmparatorluğu galibi. İmparatorun ayaklarının altındaki yılanların Attila ve Hunları simgelediği düşünülmektedir.

Ostrogotlar, siyasal anlamda izole edilmişlerdi, Gepidlerle aralarında gözle görülür bir gerilim söz konusuydu ve Gepidleri Nedao'da desteklemedikleri için artık yalnız ayakta kalmak zorundaydılar.[114] Hunlar 'egemenliklerini reddettikleri için Ostrogotlara saldırdılar ve onlara kaçak esirlere davrandıkları gibi davrandılar' ve daha kardeşleri bile yardıma gelemeden Valamer'i hazırlıksız yakaladılar. Ancak, sonuç Hunlar için yeni bir yıkıcı yenilgiydi ki aralarında Attila'nın göz ağrısı ve en küçük oğlu Ernac'ın da olduğu sadece bir bölüm Hun savaş alanından kaçarak, Marcius'un izniyle Tuna ve Theiss'in birleşme noktasına sığınmayı başarmıştı.[115] Geri kalanlar hakkında, birkaç Hun çetenin arada bir giriştiği yağmalar ve Marcius'un Doğu Roma topraklarına yerleştirdiği Hunlar dışında, hiçbir şey bilmiyoruz. Yine de bazı Hunlar, uzun zaman

önce Uldin'e yenilmiş ve Castra Martis yakınlarına yerleşmiş olan diğer bir grup barbarla beraber yaşamaya başlamıştı.[116] Attila'nın oğullarının *consanguinei* (akrabaları) olan Emnetzur ve Ultzidur ise, Dacia Ripensis'e yerleşmiş ve orada bulunan Utus, Oescus ve Almus kalelerini kontrolleri altına almışlardı.[117] Bu yerleşme hareketlerinin tarihleri bilinmemektedir ve elimizde Jordanes'in yaptığı şu yorum için de kronolojik bir bilgi yoktur: "Hunların büyük bir çoğunluğu paldır küldür *Romanya*'ya girdi ve her tarafa dağılararak kendilerinden vazgeçtiler; bunlardan bazıları artık Sacromontisi ve Fossatisii adını aldı". Ama hepsi barış içerisinde gelmemiş-ti. Altmışlı yılların ortalarında, Marcius'un damadı ve geleceğin imparatoru olan Anthemius, Hun çetelerinden bir tanesininin içerisinde ayrıcalıklı bir yer kazanmıştı. 'İskit topraklarında yetişmiş bu serseri grubun' (*Scythicae vaga turba plagae)* lideri, geçmişte ya da yakın zamanda yaptıkları bilinmeyen Hormidac'tı.[118] Buradaki tek kaynağımız Sidonus'un belirttiği üzere, aslında Anthemius'un bu yaptığı "çevrelerindeki diğer barbar ulusların gözünde bile, vahşilikle, dehşetle, vahşetle, barbarlıkla işbirliği" anlamına geliyordu. Birlikte o kadar beklenmedik bir akın düzenlediler ki, Sardica şehri kapılarını zamanında kapatamadığı için ellerine düştü. Ancak, Anthemius kuşatmayı güçlükle sürdürebiliyordu; anlaşılan sert çevre koşulları, ellerindeki yiyecek ve içecek stoklarının sürekli azalmasına neden oluyordu. Hormidac'ın durumu da iyi sayılmazdı, çünkü o da kuşatmayı kırmak adına ortaya çıkıp savaşa girmişti. Daha saldırının en başında, Anthemius'un süvarilerine önderlik eden Romalı subay, düşmana sığınmıştı. Bu kumandanın adı kaydedilmemiştir, fakat bir süvari olmasından dolayı, Hun olması mümkündü. Anthemius piyadelerle yine de savaşa devam etmiş ve sonunda zafere ulaşmıştı. Hormidac ile hainin kendisine teslim edilmesi şartıyla da barış yapmıştı.[119]

Attila'nın ölümünden sonra gelen yeni jenerasyonun vahşi karmaşası içerisinde arasıra ortaya çıkan bir ya da iki

λογάδεζ'e daha rastlarız. Bunlardan bir tanesinin kaderi iyi bilinmektedir. Ancak burada Orestes'in hikâyesini; Batı Roma İmparatorluğu'na nasıl döndüğünü, sonunda İmparator Julius Nepos'a karşı nasıl isyan ettiğini, oğlu Romulus'u -adını çeyrek yüzyıl önce Attila'nın kampında Priscus'un konuştuğu Romulus'tan esinlenip koymuştur- tahta nasıl getirdiğini anlatmaya gerek yoktur. Ancak genç Romulus hiçbir faaliyet göstermeden bir sene tahtta kalınca, Odoacer, o ve babasını iktidardan devirmişti. İşte bu İtalyanın ilk barbar kralı olan Odoacer'in, Attila'yı öldürmek isteyen ve 449 yılında Orestes ile birlikte Konstantinopolis'e yolculuk eden Edeco'nun oğlu olması şaka gibi gelen bir tesadüftür. Her nasılsa, Odoacer, Antiochlu John'un ifadesiyle 'Idıco'; yazarı bilinmeyen Valesius'a[120] göre ise 'Aedico'nun oğluydu. Ve edebi bilginler, Valesius ve Tillemont'un zamanında sözü edilen Idico veya Aedico'nun, Priscus'un Edeco'suyla aynı kişi olduğu konusunda düşünce birliğine varmışlardır.[121] Jordanes, Attila'nın ölümünden sonra Edeco'nun -ona Edica diye hitap eder- yaptıkları hakkında bize bazı bilgiler vermektedir.[122] O ve oğullarından bir tanesi -Odoacer değil ama anlamlı bir ismi olan Hunoulphus- Ostrogotları kökünden yok etmek amacını güden bir uluslar konfederasyonuna katılmışlardı. Hunların Ostrogotlara karşı olan o bitmez-tükenmez nefreti hâlen Edeco'da yaşıyordu. Got kralı Valamer ölmüştü, ancak onun küçük kardeşleri Theodimer ve Vidimer, Pannonia'da adı duyulmamış Bolia Nehri üzerinde bütün konfederasyon güçlerini çok büyük bir bozguna uğratmıştı. Edeco da bu bozguna yenik düşmüş olabilir, çünkü o tarihten sonra kendisinden hiçbir haber alamayız.

Attila'nın diğer iki oğlu, Dengizek ve Ernac hakkında da birşeyler bilmekteyiz; Priscus, Ernac'ı Roma elçisi onuruna Attila'nın ahşap barakalarında verilen ilk ziyafet sırasında görmüştür.[123] Ernac, Marcius'un izniyle (s. 199) Tuna ile Theiss arasındaki bölgede yerleşmiştir. Anlaşılan Dengizek de,

Ostrogotların Sadgi adında bilinmeyen bir ulusa saldırdığını duyana kadar Theiss vadisinde kalıyordu ve bu haber üzerine hâlen egemenliği altında tuttuğu, Ultzinzures, Angisciri, Bittugures ve Bardores adı verilen birkaç kabileyi topladı. Sirmium'un doğusunda yer alan ve Pannonia'nın bir eyaleti olan Basiana'ya gelen bu Hunlar köyleri yakıp yıkmaya başladılar, ancak Ostrogotlar onların üzerine öyle etkili bir şekilde geldiler ki, "buradan kurtulan Hunlar, o zamandan bu zamana hep Gotların silahlarından çok korkmuşlardır".[124] Dengizek uzun yıllar tarih sayfalarından yok olur ancak altmışlı yılların sonlarına doğru tekrar ortaya çıkmıştır. Bize anlatılanlara göre, 468/9 yılında Konstantinopolis'e 'Attila'nın çocuklarından' bir elçi heyeti gelmişti. Bu heyetin amacı, Doğu Roma hükümeti ve kendileri arasında süregelen anlaşmazlıkları gidermek -belli ki aralarında bir çatışma gerçekleşmişti- barışın sağlanması için müzakereler yaparak Roma sınırındaki ticaret merkezi olan şehirlerin Hunlara yeniden açılmasını sağlamaktı. Ama elçiler hiçbir şey başaramamışlardı: İmparator Leo, Roma ticaretinin kaymağını, imparatorluğa büyük zararlar vermiş olan insanlara vermek için bir neden görememişti. Attila'nın çocukları heyetin başarısızlığını duyduklarında, diye devam eder kaynağımız, aralarında anlaşmazlık çıkmıştı. Dengizek Romalılara karşı savaş açmayı isterken -bunu daha önce de yapmış olduğu açıktır- erkek kardeşi Ernac ona katılmayı reddetti: hâkimiyeti altındaki topraklarda yapılan savaşların onu yeterince meşgul ettiğini açıkladı.[125] Bunun üzerine Dengizek sefere yalnız başına çıktı. Tuna Nehri'nin kıyısına geldiğinde, zamanında Attila'yla birçok kez savaşmış olan Arnegisclus'un oğlu ve Trakya'daki askerlerin başı Anagast onun karşısına çıktı. Anagast, bir elçi heyeti göndererek Dengizek'in ne istediğini sordu: Hun yanıt vermeksizin onları aşağılarcasına geri gönderdi ve kendisi doğrudan Leo'ya bir elçi heyeti göndererek, eğer imparator kendisine ve adamlarına toprak ve para sağlamazsa, bunun sonucunun savaş olacağını bildirdi. Leo elçileri dinledi ve doğrusu bu

barbarları kendi ordusuna katma düşüncesi onu cezbetmiyor değildi;[126] ancak müzakereler bozuldu ve Dengizek Roma eyaletlerini kuşattı. Bu onun son seferiydi. 469 yılında yenilgiye uğradı ve Anagast tarafından öldürüldü; kesik başı ise Doğu Roma'nın başkentine getirilmiş ve Mese adı verilen caddede, geçit töreni boyunca taşınmış ve Xylokerkos Kapısı'nda bir direğe oturtulmuştu. Bütün şehir kesik başı büyük bir sevinçle görmeye gelmişti ki bu da bize, Hun saldırısı olasılığının Konstantinopolis'te hâlen ne büyük bir korkuya neden olabildiğinin göstergesidir.[127] Ernac'ın kaderi hâlen bilinmemektedir, ancak Attila'nın soyunun kaybetmiş olduğu mirası geri kazanacağı yolundaki kehanet de böylelikle yanlış çıkmıştır; güvenilir kaynakların ifade ettiğine göre Ernac, Doğu Roma İmparatorluğu'nda paralı asker olarak görev yaparken nasıl olduğu belirsiz bir şekilde ölmüştür.[128] Hunlar'n beşinci yüzyılda Tuna'nın güney eyaletlerine yaptıkları son saldırı, İmparator Zeno'nun (474-91) tahta yeni çıktığı sıralarda, nehrin korumasız bırakılan bir bölgesinden başlatılmıştı, ancak Zeno'nun generalleri bu baskını çok zorlanmadan bastırmışlardır.[129]

Dolayısıyla Leo ve Zeno'nun imparatorlukları süresince Hunların asıl kuvvetleri aşağı Tuna boyunda yerleşmişti, ancak hepsine, Roma topraklarının yağmacıları da denemezdi: Ernac'ın yapmış olabileceği gibi, bazıları imparatorluk ordusunda görev yapmaktan da mutluluk duyabiliyordu. Dengizek'in öldüğü sıralar, ya da biraz daha önce, Aspar'ın elemanları arasında ve Anagast ile diğer Romalı generallerin astı olarak, bir grup Hun'un desteklediği Gotlara karşı görev yapan, Chelchal isminde acemi bir subaydan söz edildiğini duyarız.[130] Barış için yapılan müzakereler sırasında Chelchal, Got kumandanların hepsini huzuruna çağırarak Leo'nun onlara toprak bağışlama niyeti olduğunu söylemişti, fakat bu bağışları yalnızca Hunlara yapacağını da ilave etmişti. Konuşmasını, bütün Gotların Hunlara karşı hissettiği o tanımlanamaz nefret duygusunu pekiştirerek devam etti: atalarının zamanında, diye başla-

dı söze, Gotlar Hunlarla hiçbir antlaşma yapmayacaklarına dair yemin etmişlerdi. Sonuç olarak, kendisinin de bir Hun olmasına karşın onlara Leo'nun niyetinin ne olduğunu açıkça anlattığını ve bunu da sadece dürüstlüğü sevdiği için yaptığını söyledi. Böylesi bir neden Romalıları tatmin etmeyebilirdi -ancak Gotlar onun sözlerine inanmışlardı- ve gerçekten de sonuçta Hun yoldaşlarının sadakatinden şüpheye düşmüşlerdi. Dolayısıyla Gotlar, Hunların hepsini bir araya toplayıp katletmek istediler. Anagast, astının bu aldatmacasından çok etkilenmiş, en yetenekli Doğu Romalının bile işi bu kıvraklıkla beceremeyeceğini belirtmişti; ancak, rakipler onların bu çatışmasından kimsenin değil ama düşmanın yararlandığını gördüler. Böylece tekrar birbirleriyle barışarak, imparatorluğa karşı olan mücadelelerine kaldıkları yerden devam ettiler. Sonuçta, Chelchal'ın aldatmacası, o ve Anagast'ın umduğu kadar başarılı olmamıştı.[131]

Nedao'daki savaştan kısa bir süre sonra, bir takım Hunlar, Batı Roma ordusunda da görülmüşlerdi. 457 yılında, Majorian'ın Galya ve Afrika'ya yapmayı düşündüğü seferler için topladığı karışık orduya Hunlardan da yazılanlar olmuştu.[132] Ancak Majorian çok uluslu ordusuna Hun paralı asker aldığı için pişman da olmuştu, çünkü tam İtalya'dan yola çıkacağı sırada, sadece onlar ayaklanmışlardı: "Sadece tek bir ırk size itaat etmeyi reddetti, ki o ırk son zamanlarda, her zamankinden daha vahşi bir tutum içinde, ordularını Tuna'dan çekti çünkü savaşta hükümdarlarını kaybettiler; Tuldila ise bu düzene girmez kalabalığın içindeki savaş fitilini ateşledi ve bunun bedeli ağır olmalı". Tuldila bir Germen ismidir ve görünen o ki bu yola gelmez Hunlar bir Got tarafından isyana kışkırtılmıştı. Her nasılsa, başlattığı isyanın kaderi dışında, Tuldila hakkında fazla bilgimiz yoktur: "Bu suçun cezasını vermekten, maalesef, vazgeçtin; ama onları affederken daha fazla kan dökülmesine neden oldun. Çünkü senin iyiliğini senden çok düşünen bir grup adamın, bu suça göz yumamadılar ve senin iyiliğin için

senin ılımlılığını reddettiler ve asiler birer birer düştü ve savaşın daha başında kurbanlar verildi".[133]

Diğer başka Hunlar da Marjorian'ın Afrika kuşatmasına katılmak için kendilerini orduya yazdırmışlardı. Marjorian'ın 461'de yapacağı sefer planının bir bölümü de, ünlü Dalmaçya kontu Marcellinus'un Sicilya'yı işgal etmesi ve adayı denizden gelecek Vandal baskınlarına karşı korumasıydı. Marcellinus'un ordusunda hatırı sayılır miktarda Hun vardı ve Tuldila şanssız imparatora ne kadar sadık kalmışsa bu Hunlar da Marcellinus'a o kadar sadıktı. Marjorian'ın dostu olduğu sanılan Ricimer, bu Hunlara rüşvet vermiş ve onlardan Marcellinus'u terk ederek zor durumda bırakmalarını istemişti ve böylece Marcellinus'un Sicilya'yı terk etmekten ve Geiseric'in de bütün dikkatini Marjorian'a vermesine izin vermekten başka seçenek kalmamıştı.[134] Hunların ilk zamanlarında olduğu gibi, son zamanlarında da sergiledikleri özellikler, ihanet ve karşılıklı bölünmeler olmuştur.

VII

Dengizek ve Edeco gibi savaşçı hükümdarların, bir gün Attila'nın kurduğu imparatorluğu yeniden canlandıracaklarına dair inançları olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak, Hunları bir kez daha bir konfederasyon altında birleştirmeye ve steplere yine egemen olmaya ne kadar inançlıydılar bilinmez ama bu inançları, beşinci yüzyılın altmışlı yıllarında gelişen olaylar nedeniyle yok olmuş olmalı.

Söylenenlere göre, Priscus'un onüçüncü fragmanının son paragrafı "bir etnograf için antik edebiyatta yer alan en önemli [paragraflardan] bir tanesidir, çünkü bu kayıt büyük kavim göçleriyle ilgili olan tek kayıttır ve bu göçler de insanoğlunun etnografik dağılımındaki önemli faktörlerdendir".[135] Bu paragrafta Priscus bize, altmışlı yılların ortasında Saraguri,[136] Uguri

ve Onoguri uluslarından elçilerin Kontantinopolis'e geldiklerinden söz eder. Bu uluslar Sabiriler tarafından topraklarından sürülmüşler, Sabiriler ise aynı şekilde, kendilerinden ilk defa olarak söz edilen bir ulus olan Avarlar tarafından topraklarından sürülmüşlerdi. Avarları harekete geçiren neydi? Onların arkasında, Okyanus kıyısında yaşayan uluslar, diye yazar Priscus, denizin üzerlerine yürümesi, anlatanın söylediği şekliyle; hiç canlı kalmayıncaya kadar insan ırkını yiyip yutmak amacındaki ejderhaların acımasız kuşatması yüzünden evlerinden olmuşlardı. İlk ulus, komşu ulusu da harekete geçirmek yoluyla ilerlemiş, Saraguriler de 448 yılında Attila'nın egemenliği altına giren ve o günden sonra giderek özgürlüklerini yeniden kazanan Akatzirileri harekete geçirmişlerdi. Ancak şimdi bir dizi meydan savaşı sonrasında ülkeleri yine ele geçirilmişti ve fatihleri Konstantinpolis'te Doğu Roma'nın dostluğunu kazanmaya çalışıyordu. Doğrusu bunu da neredeyse başarmışlardı. Ancak Saraguriler, arkalarından Batı'ya doğru hareketlenen ulusların yalnızca öncüsü olma niteliğindeydiler. Attila'nın ölümünden oniki yıl kadar sonra, stepler yeni bir nesil göçebe ve savaşçı barbarların akınına uğramıştı.[137]Dengizek, Ernac ve diğerleri ise Roma İmparatorluğu topraklarında, ya da sınır bölgesinde yaşamaya zorunlu kalmışlardı: artık onlar için steplere geri dönmek olanaksızdı.

Priscus'un 'okyanus' göndermesi, bu büyük göç hareketinin Altayların kuzey ve kuzeydoğusundaki bölgelerden ve hatta Sibirya'nın doğusundan başladığına dair bir gösterge olarak kabul edilmektedir.[138] Bu konudaki düşüncemizi saklayabiliriz: belki de bu göçün başlangıcı Aral Denizi kıyılarından öteye gitmemektedir. Olaylar her nasıl gelişmişse gelişmiş olsun, sonuçta stepler artık savaşçı uluslar tarafından işgal edilmişti ve aralarında kalmış olabilecek bir takım zavallı Hun'un artık önemsiz birer soyguncu ya da hayvan hırsızı olmaktan öte bir rolü kalmamıştı.

7 Attila'nın Egemenliğindeki Hun Toplumu

Üçüncü bölümde betimlemeye çalıştığımız o bağımsız göçebe grupları, eğer içerisinde yaşamlarını sürdürdükleri toplumlar, hep dördüncü yüzyılın sonunda olduğu şekliyle değişmeden kalsaydı, beşinci yüzyılın ortalarında Orta Avrupa'yı kaplayan o çok büyük imparatorluğu asla kuramazlardı. Diğerleri gibi, onların da toplumları sabit kalmadı. Zenginlik arttıkça krallık kavramının nasıl ortaya çıktığını hep birlikte gördük. Şimdi artık steplerde bu zenginliğin artması sonucu meydana gelen olayları öğrenmenin zamanı gelmiştir.

I

430 yılı civarında Rua, Doğu Romalılarla bir antlaşma yapmış ve bunun şartları gereği imparator kendisine yıllık 350 librelik altını vergi olarak ödemeyi kabul etmişti.[1] 435 yılında Attila ve Bleda zamanında bu vergi ikiye katlanmış ve Hunlar yıllık 700 librelik altını vergi olarak almaya başlamışlardı.[2] 443 yılında, Chersonesus'da yapılan savaş sonrasında ise Anatolius, Hunlarla olan ilk antlaşmasını yapmıştı. Antlaşmanın şartlarına göre, 6.000 librelik altın, ödenmemiş vergilere mahsuben derhal ödenemesi istenmiş ve yıllık vergi üç katına çıkarılmıştı: artık Hunlar yıllık 2.100 librelik altını vergi olarak alacaklardı.[3]

Uldin'in zamanında bile Hunların tutsaklarını, kelle başına 1 *solidi*den sattıklarını görüyoruz. 435 yılında ise Hunların, Romalı tutsaklarını kelle başına 8 *solidi*den satma hakları doğmuştu ve bu fiyat 443 yılında 12 *solidi*ye kadar çıkmıştı. Ara sıra onlardan yana esen rüzgâr da Hunlara daha büyük paralar kazandırabiliyordu. Örneğin, Sulla adındaki bir adamın 443 yılında Ratiaria'da esir alınan karısı, onlara en az 500 *solidi* getirmişti. Dolayısıyla, esirlerin para alınmadan kaçmalarını önlemek için sıkı önlemler alınmıştı. Paralar esiri yakalayana, vergiler ise doğrudan 'İskit krallarına', yani Bleda ve Attila'ya, 445 yılından sonra ise sadece Attila'ya ödeniyordu.[5] Ayrıca, ele geçirilen bir şehirden elde edilen ganimetler de Hunlar arasında eşit paylaştırılmıyordu: en güçlü olan en büyük payı alıyordu.[6] Bütün bunlara ek olarak Hunlar Roma eyaletlerine düzenledikleri sayısız akın sonucu, özellikle de 441-3 ve 447 yıllarında gerçekleştirdikleri iki büyük kuşatma sonucunda çok büyük miktarlarda ganimet ele geçirmişlerdi. Bu büyük miktarlardaki para gelirinin ve sınırsız ganimetin Hun toplumu üzerindeki etkisi neydi ve bu para nasıl harcanıyordu?

Bleda ve Attila yönetimde birlikteydiler. İkisi de Mundiuch'un[7] oğulları, Rua ve Octar'ın kardeşiydiler ki Rua ve Octar da sırayla konfederasyonun liderliğini yapmıştı. Attila, imparatorluğunun idaresini 'sanki aile mülkü' gibi, çok sayıdaki oğluna bırakmıştı. Böylelikle tek bir aile, askerî liderliği miras yoluyla babadan oğula veya erkek kardeşlere geçen bir makam konumuna getirmeyi başarmıştır; bu durumda bir Romalı da aynı şekilde, Attila ve onun 'neslinin' Hunlara hükümdarlık ettiğini söyleyebilir.[8] Bu, Hun toplumu için çok büyük bir yeniliktir ve babadan oğula geçen soyluluk kurumunun ortaya çıktığının göstergesidir. Liderler, Ammanus'un dönemindeki *primates*ten farklılık gösterirler, çünkü artık otoritelerinin garantisi, miras olarak kalamayan askerî yeteneklerinden dolayı değil, miras olarak kalabilen zenginliklerinden kaynaklanmaktaydı.

Priscus'un sayfalarında Attila, barış zamanında bile son derece despot bir kağan olarak gösterilmiştir. Kendi halkının arasından tezahürat ve alkışlarla geçerdi;[9] ancak onların bu saygıları korku kaynaklıdır. Priscus'un vurdguladığı kadarıyla da, onun yarattığı bu korku bütün Hunların içerisine işlemiştir.[10] Kaynaklarımızın hiçbirisinde, Attila'nın gerek savaş, gerekse barışta, güçünü kullanmakta sıkıntı çektiğine dair en ufak bir ima yapılmamıştır. Görünen o ki, bütün kampanyaların ve müzakerelerin planlamasını, hiç kimsenin görüş ve tavsiyesini almadan Attila kendi başına yapıyordu. Barış zamanı adaleti de sağlayan oydu: ahşap kulübesinin kapısında dikildiği zaman, anlaşmazlık yaşayan kalabalık gruplar onu dinler ve itiraz etmeksizin, tam bir teslimiyet içerisinde, onun kararlarını kabul ederlerdi. Attila, anlaşmazlık yaşayan tarafları dinledikten hemen sonra, yanında duran Onegesios'a bile danışmadan, anında hüküm verirdi.[11] Tebaasının yaşaması veya ölmesine karar verme gücüne sahipti.[12] Zaten dördüncü yüzyılın *primates*inden daha fazla taviz vermeleri de beklenemezdi. Attila, birçok kabile geleneğinden ve bireysel gücün büyümesini engelleyen kabile toplum baskısından kendisini kurtarmayı başarmıştı. Ne kendi kabilesi, ne de bütün Hun ulusu onu kontrol altına alabilirdi. Ceza almaksızın akrabalarını öldürebiliyordu;[13] kendi erkek kardeşini bile katletmişti. Yandaşları onu tanrı gibi görüyordu ve tabaası da ona böyle hitap etmeyi uygun buluyorlardı. İşte, savaş tanrısının kılıcı sayesinde vahşi yandaşlarının kafasında sürekli olarak pekiştirdiği imaj böyleydi (s. 120). Tek kelimeyle zenginlik, Hun toplumunu kökten değiştirmişti.

II

Daha önce de gördüğümüz gibi, otokratik sistemle yönetilen bu toplumda, savaş zamanındaki konumlarını, zenginlikten çok askerî yeteneklerine borçlu olan *primates*e artık yer kalmamış

gibi görünmektedir. Bunların yerine Attila'nın λογάδεζ'inden (Seçilmiş Adamlar) veya bazen tanımlandıkları şekliyle ἐπιτήδειοι'dan (yakın dostlar) söz edildiğini duyarız. Edeco da savaşta gösterdiği göz kamaştıran başarılarından dolayı bu grubun içerisindeydi.[14]

Resim 15 Ağustosböceği - Hunlarda rütbeyi gösteren bir nişan. Ulusal Müze, Budapeşte

Diğer taraftan Berichus da "seçkin adamlardan bir tanesiydi"[15] ancak bunu asil doğumuna borçluydu[16] ki bu büyük olasılıkla geçmişte ailesinin savaş alanlarında şöhret kazandığı ve elde edilen ganimetlerden aldığı payla zengin olduğu anlamına geliyordu. Λογάδεζ'in en azından daha önemsiz olduğu anlaşılan bir tanesi Hun değil Romalıydı: bu kişi, son Batı Roma İmparatoru, Romulus Augustulus'un babası Orestes'ti.[17]

Bu λογάδεζ ne işe yarıyorlardı? Birçok sefer efendileri adına diplomatik görevlere gitmişler ve bazen de Attila'yı görmeye steplere gelen yabacı elçilerle müzakereler yapmışlardır.[18] Konstantinopolis'te yaptıkları sık ziyaretlerin arkasında yatan gizli amaçları ise, orada her elçinin topladığı zengin hediyelerdi.[19] Bundan başka, Attila'yı koruma talebiyle de karşılaşıyorlardı; her biri günün belirli saatlerinde silahlı olarak efendilerine eşlik ediyordu, ki bu da onlara Attila'ya doğrudan ulaşma ve ilişki kurma fırsatı veriyordu.[20] Bu görevi δουλεία, 'kölelik'[21] olarak nitelendirenler olsa da, aslında o konum en büyük sadakati göstermek anlamına geliyordu.[22] Edeco, belki de Chrysaphius tarafından ayartılmıştı, ancak neredeyse hemen olayı Attila'ya itiraf etmişti ve Priscus'a göre, efendisini öldürmeyi belki de hiç düşünmemişti.

Daha önemli bir görev ise, geri kalan Hunların yönetilmesiyle ilgiliydi. Süvarilerin bir bölümü doğrudan Edeco'nun kumandasındaydı ve Attila'nın öldürüleceği konusu ilk olarak ona söylendiği zaman yaptığı ilk iş, [Attila'yı korumak için] emrindeki adamların işbirliğinden emin olmaktı.[23] Dolayısıyla, her bir λογάδεζ kendisine ait bir askerî güce sahip olmasına karşın, bu savaşçılar öncelikle kime karşı sadakat borçlu olduğunun bilincindeydi. Bu askerî güçlerin desteğiyle λογάδεζ, Attila, Rua ve onların atalarının kurmuş olduğu bu büyük imparatorluğun belirli bölgelerini yönettiler. Bize anlatılanlara göre Berichus "İskit'te birçok kasabanın hükümdarıydı"[24] ve şüphesiz Onegesios, Edeco ve diğerleri de öyleydi. Bu durum Attila'nın oğullarının konumuna benziyordu: anımsanacağı

üzere cesur ve güçlü Akatziriler teslim olduklarında Attila en büyük oğlu Ellac'ı oranın yönetimi için göndermişti.[25] Aslında, *λογάδεζ*'in, Uldin'deki *οἰκεῖοι καὶ λοχαγοί* (s. 79) ile benzerlik gösterdiğini söylemek mantıklı görünmektedir ve bu kişiler bir sefer sırasında sadece onlara pay edilmiş Hun taburundan değil, egemenlikleri altındaki bölgelerden sağlanan askerlerin de komutanlığını yapıyorlardı. Bundan başka, aralarında bir tür hiyerarşinin de var olduğunu biliyoruz ki bu durum efendileriyle beraber bir ziyafet masasına oturdukları zaman kendilerine ayırılan yerler itibarıyla belli oluyordu: Onegesios Attila'nın sağ tarafında, Berichus ise solunda otururdu ve Attila'nın amcası da benzer şekilde onurlandırılırdı.[26] Yine, Romalı Orestes rütbe olarak Edeco'nun çok daha altında yer alıyordu, çünkü Edeco 'en başarılı savaşçıydı ve Hun'du'.[27] Bütün bunlar bize şunu göstermektedir: yönettikleri bölgeler, alan, nüfus, zenginlik ve stratejik önem bakımından eşit değillerdi.

λογάδεζ kendisine bağlı uluslar içerisinde asayişi sağlamak dışında başka bir göreve daha sahipti: onlardan vergi ve besin maddesi toplamak zorundaydı. Chelchal, tarih içerisinde tek seferlik belirişinde bazı Gotlara, Attila'nın zamanını kast ederek tarımdan nefret eden Hunların aç kurtlar gibi Gotların besin kaynaklarına saldırdığını ve böylelikle Gotların birer köle gibi, Hunlara yiyecek sağlamak için sürekli olarak çalıştıklarını söylemiştir; bu ilişkinin nedeni olarak da her iki ırkın da birbirlerine karşı duyduğu o amansız nefreti göstermiştir.[28] Gotların hem kendilerini hem de onlardan geçinen efendilerini doyuracak kadar çok yiyecek üretip üretmedikleri konusu biraz şüphelidir hatta bu şüpheden de ötedir. Hunlar, elde olan stoklarına ilave yapmak için tahıl ithal etmek zorunda kalmış olsalar da, bu konuda sıkıntıya düşen asla onlar olmamıştır. Gotlardan gasp ettikleri bu yiyecekler sayesinde Hunlar, Avrupa'da ilk ortaya çıktıkları ve yalnızca kendi ürünlerine bağımlı oldukları zamanlara oranla, daha büyük orduları bir araya toplayabiliyorlardı. Ancak Hunların bu tahıla tebaasından nasıl ve ne mik-

tarda kopardığı konusunda detaylı bilgiye sahip değiliz. Tebaasını kendi ordularına nasıl kattıkları konusunu da bilmiyoruz. Ancak Alanların 375 yılında Ostrogotlara karşı başlatılan saldırıda başı çektiklerini ve 408'de Uldin'in Trakya'yı ordusunda bulunan bir grup Sciri ile birlikte kuşattığını görünce, Hunların tebaasını o zamandan beri kendileri için savaşmaya zorladıklarını öğrenmiş oluyoruz. Kesin gözüyle bakabileceğimiz bir konu ise, Attila'nın tebaasının büyük bir bölümünü de yanına almadan sefere çıkmadığıdır: bunlar hem orduyu güçlendiriyor hem de asıl Hun birlikleri uzaktayken onları geride bırakmanın tehlikesi de ortadan kalkıyordu. Bütün bu zorba davranışlar, Hunların tebaasına karşı olan tutumlarına da yansımıştır. Kaynaklarımız bize, tekrar tekrar, Hunların tebaasına esir gözüyle baktıklarını anlatır. Attila'dan sonra onun yerine gelenler de Gotları 'kaçak köleler' olarak nitelendirmişlerdi ve Hunların bu davranışlarının son derece geleneksel olduğuna dair elimizde birçok kanıt bulunmaktadır.[29]

λογάδεζ'in Hun İmparatorluğu'nun idaresinde merkezî bir rol oynadıkları açıktır. Aetius'un Attila'ya gönderdiği Latin sekreterler çok önemli bir konumda sayılmazlardı; asıl görevleri Attila'nın, Roma İmparatorlarından birine ya da diğerlerine göndermek istedikleri mektupları yazmak ve çeşitli döküman ve kayıtları tutmaktı.[30] Fakat λογάδεζ olmadan Attila, egemenliği altındaki toprakları asla yönetemezdi.

Fark edileceği üzere Berichus 'İskit'teki birçok kasabanın hükümdarı' olmasına karşın, 449 yılında tebaasının yanında değildi ve Priscus tarafından Attila'nın kampında görülmüştü; oradan da Konstantinopolis'e gönderilen bir elçi heyetinde görev yapmıştı. Bu durum ise, onun payına düşen ve tebaası olan fethedilmiş ulusların hatırısayılır bir miktarda olduğuna işaret etmektedir: eğer Berichus, garnizon kuvvetlerinin ve onların karılarıyla çocuklarının, efendilerinin beslenmesi için yıldan yıla tahıllarının ellerinden alındığını aç gözlerle seyreden tebaasının amansız düşmanlığına karşı güvenliklerinden

kesinlikle emin olmasa, kendi bölgesinden böyle ayrılmazdı. Ancak daha önceki bir bölümde de gördüğümüz gibi, Hunların sayıca çok kalabalık olduklarına inanmamız için hiçbir neden yoktur; λογάδεζ'in bu kadar büyük bir imparatorluğu her an kontrol altında tutmalarına olanak yoktur. Dolayısıyla bazı tebaa uluslar doğrudan kendi kral veya şefleri tarafından yönetiliyorlardı; ancak bu kral ve şefler, λογάδεζ'e oranla Attila'nın daha fazla kölesiydiler. Aralarından Gepidlerin kralı, Attila'nın gözdesi Ardaric (daha sonra Nedaho Nehri'ndeki müttefiklere kumanda edecekti) ve Ostrogotların kıdemli kralı Valamer, neredeyse λογάδεζ ile aynı konumda gibiydiler. Jordanes, Ardaric için şunları yazar: "Attila'ya olan büyük sadakati nedeniyle onun planlarının sırdaşıydı".[31] Attila'nın ölümünden sonra ortaya çıkan büyük isyanı Ardaric'in başlattığını düşünecek olursak Ardaric'in komutanının sağlığı dönemindeki gelişmelerden hoşnut olduğu izlenimi uyanabilir. Ardaric'in bütünüyle özgür olmadığı doğruydu; diğer yandan Hunlar ona güvendiği sürece kendi konumu da garanti altındaydı; Attila onun dostu olmaya devam ettiği sürece, iç ya da dış, hiçbir düşman ona karşı etkin bir çıkış yapamazdı. Bir ölçüde, Hun İmparatorluğu'nun varlığı Aetius'un Romalılar dünyası için olduğu kadar Ardaric'in Germen dünyası için de bir kazanç olarak algılanmış olabilir (s. 182). Germen krallarının hiçbirisi Ardaric kadar kayırılmamıştı. Jordanes diğer önemsiz konumdaki prens ve şeflerin durumundan üzüntüyle söz eder: "diğer krallar sürüsü -eğer onlara böyle hitap etmemiz uygunsa- ve bir takım ulusların liderleri birer köle gibi Attila'nın bir işaretine bakıyorlardı ve o işaret verdiği zaman ki bu, mırıldanmaya bile gerek kalmadan, sadece bir bakış olabilirdi, hepsi korkuyla titreyerek ayağa kalkıp onun emirlerini tereddütsüz yerine getiriyorlardı". Hatta Got kralları bile şerefli bir konum elde edememişlerdi: "ancak, yine de sıklıkla söylendiği gibi, Hun kralı Attila'nın egemenliğine saygı gösterecek şekilde hüküm sürdüler ... ; eğer hükümdarları emrederse, kendi ailelerini bile

öldürürlerdi".[32] Sonuçta yiyecekleri az da olsa, aç kalacak olan kral değildi; ve halkının sorunu her neyse, Attila yaşadığı sürece bu konularda hiçbir şey yapılamazdı.

Sonuç olarak, bir bakıma Hunların, Got liderlerle anlaşmaya giderek onları egemenlikleri altında tuttukları söylenebilir. Dördüncü yüzyılın bitiminden bile önce, Gotların yönetimi Hunların elindeydi. Jordanes'e göre, "her zaman için kendi aralarından bir kişi Gotlara liderlik ediyordu, fakat Hunların denetiminde".[33] Bu çok onurlu bir yaşantı olmayabilirdi ama en azından güvenliydi. Romalılar arasında, Hun istilacılara kucak açan fakir sınıf insanlarıydı; Germenlerde ise bu rolü krallar üstlenmiş olabilirler.

III

Hun toplumunun çöküşünün nedenlerini değerlendirmeye almadan önce konudan biraz sapmamız -tabii buna sapmak denirse- ve bu yağmacılar toplumunda kadınların konumunu ele almamız gerekmektedir. Priscus'tan önceki dönem hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Ammianus, sadece kadınların bazı göçebe grupların üssünü oluşturan vagonlarda yaşadıklarından söz etmektedir: bu vagonlarda, diye yazar, kadınlar erkekleri tarafından giyilen o kaba giysileri dikerek ve çocuklarını doğurarak zaman geçirirlerdi. Bu tablo, steplerdeki kadınların geleneksel anlamda son derece zor şartlar altında yaşadıklarını göstermektedir[34] ve eğer elimizde daha başka kanıt olmasa Hun kadınların, her ilkel göçebe toplumda olduğu gibi son derece acımasız bir kadere göğüs gerdiklerini söyleyebilirdik. Ama bunu yaparsak eğer, yanılmış oluruz. Ammianus bizi Priscus'un sunacağı bilgilere asla hazırlamaz.

Anımsanacağı gibi, Attila karargâhının yer aldığı kasabaya girince, Hun kadınlar onun bir bakışını yakalamak için her bir yandan ona doğru koşmuşlardı: bazıları, atının hemen yanında

ufak bir koro oluşturup onu karşılamak adına şarkılar söylemişlerdi.[35] Bu davranışlar, Ammianus'un sözlerine bakarak görmeyi beklediğimiz şekliyle kadının toplumsal hayattan izole edildiğine dair geleneklerin varlığına işaret etmez. Aynı örnekte, Attila kasabanın içlerine doğru ilerlediğinde, Onegesios'un karısı ve bir dizi hizmetçisi kulübesinden dışarıya çıkmış ve hükümdarına yiyecek ve içecek ikram etmişti. Attila hâlen atındayken bu hediyeleri kabul etmişti, çünkü diye yazar Priscus, "sağ kolunun karısını memnun etmek istemişti".[36] Bu olayda da yine kadınlar toplum içerisine çıkmış ve kalabalıklarla iletişime girmişlerdir; sadece kendi erkekleriyle değil, Priscus gibi orada durup sadece onları seyreden tanımadıkları erkeklerle ve yabancı ülke misafirleriyle bile. Aynı şekilde, tarihçi Priscus, Hereca'nın çadırına girerken, hizmetçilerin nakış işlemesini seyrederken ve kraliçenin kendisiyle bizzat konuşurken hiçbir engelle karşılaşmamıştı.[37] Ancak en büyük sürprizi anımsatmamız gerekmektedir. Büyükelçi ve beraberindekilerin yolculukları sırasında uğradıkları kasabalardan bir tanesi bir kadın tarafından, Bleda'nın eşlerinden bir tanesi tarafından yönetiliyordu.[38] Kadın sadece bu kasabayı mı yönetiyordu yoksa bu kasaba daha büyük bir bölgenin başkenti miydi bilemiyoruz. Hunlar arasında daha başka kadın lidere rastlamıyoruz, fakat Attila'nın Hunlarına akraba bir millet olan Utiguriler de en az bir tane kadın lider yetiştirmişlerdir.[39] Justinius zamanında da, yine Hun olarak bilinen Sabiriler de (s. 206), Boarex adında bir kadın tarafından yönetiliyordu; Boarex kocası Balach'ın ölümünden sonra kabilesinin yönetimini devralmıştı.[40] Hunların pastoral göçebe olduğunu düşünecek olursak, kadınların orada beklenmedik şekilde onurlu ve saygın bir konuma sahip oldukları sonucuna varırız: Hodgkin'in (s. 14) belirttiği gibi, kadınlara doğuya özgü uslupta bir baskı yapıldığının hiçbir belirtisini görmüyoruz. Burada Fox'un erken dönem Moğolları hakkında söylediklerini anımsatmakta fayda görüyoruz; özellikle de önümüzde Boarex örneği varken:

> Bir adam öldüğünde eğer çocukları çok küçükse, dul eşi kocasının bütün haklarına sahip oluyordu ki bu bir klan ya da kabile şefliğini de kapsıyordu; bu durum çocuklar erkek olup da evleninceye kadar devam ediyordu. Moğol ve Türk toplumlarında kadın son derece değerli bir konumdaydı. Bazı durumlarda büyük bir imparatorluğun yönetimini de üstlenebiliyordu.

Elimizde olan bu küçük kanıt ve özellikle de Bleda'nın karısının konumu, bütün bunların bir yere kadar Hunlar için de geçerli olduğunu göstermektedir.

Onegesios, uzun çitlerle çevrilmiş bir dizi kulübede yaşıyordu. Ancak orada karısı ve hizmetçileriyle yalnız değildi: 'aynı klandan olan akrabaları' (κατὰ γένος), bir miktar köle ve hizmetçi kızlar da o kulübelerde kalıyordu.[41] Ancak, Onegesios hakkında bildiklerimizden yola çıkarak genelleme yapmamız için ve bu kapsamlı ev düzeninin Hun geleneği olduğunu varsaymamız için hiçbir neden yoktur. Bununla bağlantılı olarak, yalnızca liderle özgü olmadığı anlaşılan[42] poligami geleneğinden de söz etmemiz olasıdır. Bu iki olayı göz önünde bulundurursak, Hunların Lewis Morgan'ın ifadesiyle, kesinlikle 'ataerkil aile düzenine' sahip oldukları sonucuna ulaşabiliriz. Morgan'ın belirttiğine göre, bu aile düzeninde, en azından şefler poligamik düzende yaşadılar; ancak bu ataerkil kurumun en somut özelliği değildi. Bir takım insanların, evli ya da değil, babanın baskısıyla bir aile kurmaları yolundaki düzenleme daha çok toprak kazanmak [bu durum göçebeler için tabii ki geçerli olamaz], sürüleri ve toplumu korumak içindi ve bu da ailenin temel özelliğiydi... Aile bireyleri ve malları üzerinde söz sahibi olmak esas gerçeğiydi.[43]

Ataerkil ailenin en belirgin özelliği, ailedeki erkeğin tek başına hâkimiyet kurmasıdır; sürüleri ve toplumu gözetmek özellikle erkeğin işidir ve kadın ekonomik anlamda erkeğe bağımlıdır. Ancak Hun kadınlar, ilkel toplumlarda çoğunlukla zen-

ginliğin artmasıyla ortaya çıkan aşağılayıcı olaylara henüz tanık olmamışlardı.

IV

Sonuç olarak, zenginliğin artması ve paranın çokluğu Hun toplumunda kadının konumunu radikal bir biçimde etkilememiştir. Şimdi de bu yeni koşullar altında askerî liderin de durumuna bakalım.

Attila'nın yandaşları vardı, çünkü onları çok iyi bir şekilde ödüllendirebiliyordu. Steplerdeki kırsal yaşamda, Fox'un da belirttiği gibi, "cömert bir hükümdarın, zayıf ve başarısız bile olsa, birçok yandaşı olurdu" -408 yılında Uldin'in de olduğu gibi- "ancak kısa zamanda hiç yandaşı kalmazdı". Dolayısıyla bir reisin, vahşi savaşçılarını elinde tutabilmesi için onları iyi beslemesi ve onlara pahalı hediyeler vermesi gerekiyordu. Attila, ganimetlerden en iyi payı onlara ayırıyor,[44] imparatorun sırtından zengin olabilmeleri için de onları elçilik göreviyle Konstantinopolis'e gönderiyordu.[45] Attila hayatının son iki yılına kadar adamlarını ganimetler ve çok büyük miktarlarda paralarla desteklemeyi asla ihmal etmemiştir. Dolayısıyla, λογάδεζ'in ipek ve Hint incileri,[46] altın ve gümüş tabakları,[47] gümüş kupa ve tepsileri,[48] altın ve değerli taşlarla süslenmiş yularları[49], saten kaplı yatakları ve duvara asılacak rengarenk süsleri olduğunu[50] veya hediye olarak aldıklarını görürüz. Yemek için ise, Hint biberleri, hurma ve diğer lezzetli yiyecekleri bulunurdu.[51] Kendi adamları ve Romalılar için verdiği ziyafette Attila 'et', 'ekmek', 'lezzetli yiyecekler'[52] ve diğer yenecek şeyler de ikram etmişti.[53] Steplerde Hunlar sadece 'kutlama gerektiren durumlarda ya da bir şeref misafiri geldiği zaman' et yerlerdi.[54] Şimdi ise et yemek neredeyse gelenek haline gelmişti, en azından yönetici sınıfı için. Ziyafette içmek için şarapları vardı, ancak Hunlar artık birkaç çeşit Germen birasıyla da tanışmış-

lardı; bunlardan *medus* (mead) ve *camum* (bira) bilinenlerdir.[55] Bir Doğu Romalı bile bu ziyafeti 'çok görkemli bir akşam yemeği' olarak nitelendirebilirdi.[56] Dokuzuncu saat gibi başlayıp bütün gece sürüyordu.[57] Artık Roma tarzı masaları,[58] sandalyeleri ve divanları vardı.[59] Masaların düzenlemesinde Romalıların etkisi açıkça belli oluyordu; her bir masa üç ya da dört misafirin önüne kuruluyordu.[60] Attila ve Onegesios'un büyük ve geniş kulübeleri, Attila'nın Hunlarıyla, atların çektiği vagonlarda yaşayan ve Roma ve Got yaşantılarına girmekten korkan Ammianus'un dönemindeki Hunlar arasındaki farkı gözler önüne serer.[61] Ancak sahip olunan bu malların tek bir negatif yönü vardı: çok azı Hunlar tarafından yapılmış veya üretilmişti; üretim kapasiteleri çok azdı. Dahası, bütün bu eşyalar Attila'nın ziyafeti sırasında açıkça kullanılmalarına karşın, onları bütün Hunların aynı şekilde kullanım hakkı olup olmadığı biraz şüpheli bir konudur: büyük olasılıkla bu hak sadece hükümdarlara aitti. Yine de 449 yılında hâlen steplerde yaşayan küçük Hun grupları Romalı elçiye ekmek ikram edemiyordu, ellerinde sadece 'darı' (*κέγχρος*) vardı.[62] Hun toplumu Attila'nın hükümdarlığı sırasında geliştiği şekliyle varlığını ancak bu lüksler in arkası kesilmediği sürece devam ettirebilirdi, ancak bu konuyu incelemeden önce, şimdiye kadar göz ardı ettiğimiz ve önemli olan bir tedarik kaynağına değinmemiz gerekmektedir.

V

λογάδες'in lüksünün karşılandığı kaynaklar sadece 'hediyeler', vergi ve yağma ganimetleri değildi. Şimdi, yaşamsal önemi olan ticaret konusuna eğilmemizin zamanıdır. Bilginler, göçebe bir toplumun, hiçbir tarım toplumuyla ilişki kurmadan yalnızca insan ve hayvan sürülerine bağımlı olarak hayatlarını sürdürdüklerinin ancak teoride kaldığı konusunda hemfikirdirler; böyle bir toplumun pratikte var olduğuna dair hiçbir kanıta

rastlanmamıştır. Yerleşik toplumlarla değiş tokuş yapmak göçebelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için gereklidir ve herşeyin ötesinde Hunları Roma İmparatorluğu'nun sınır şehirlerine getiren duygu da bu değiş tokuş gereksinimidir.[63] Bu göçebeler hakkında eski zamanlardan günümüze kalan anlatıların en belirgin zayıflığı da bu gerçeğin atlanmış olmasıdır; ne Ammianus ne de Nestorius (s. 84) bu konu hakkında bir şey anlatır.

Attila'dan önceki dönem hakkında, Ammianus'un şu yorumu dışında kaynaklarımız bize pek birşey söylememektedir: "alım ve satım işini atlarından inmeden yapıyorlar". Ancak, Altziagiri için Jordanes şu dikkat çeken yorumu yapmıştır: "Altziagiriler Cherson yakınlarında yaşıyorlardı ki oralara aç gözlü tacirler Asya'dan mal getiriyorlardı". Jordanes'in ayrıca Hunugurilerin deri ticareti yaptıklarına dair yazısını da daha önce zaten alıntılamış bulunuyoruz.[64] İç ticaret ise oldukça önemsiz sayılırdı, çünkü bir Hun topluluğu diğer bir Hun topluluğunun isteyebileceği nitelikte çok az şeye sahip olabilirdi; çünkü hepsi birlikte bir tek ve sınırlı maddi kaynakla yapılan bir üretim tekniğine sahipti. Gerçekten de steplerde yaşayan bütün göçebe ulusların ortak bir özelliği, dış ticaretlerinin son derece hareketli olmasına karşın, iç ticaretlerinin olmamasıdır.[65] Hunların erken dönemlerinde steplere ithal edilmesi gereken bazı malları yukarıda belirtmiştik. Belirgin bir örnek ketenden yapılma giysileridir: bu tür giysiler Priscus'un zamanında Attila ve yüksek rütbeli adamları tarafından giyilmeye devam edilmiştir, fakat tarihçi, onların değerli derilerden yapılma giysileri de tercih ettiklerinden söz etmektedir.[66] Silah gereksinimleri de kesinlikle çok fazlaydı, bunun nedeni sadece bu ilkel step toplumunun kendisine silah yapamamasından kaynaklanmıyordu, bunun diğer bir nedeni steplerin ağaçsız olmasıydı dolayısıyla ok yapımında boynuz ve kemik kullanıyorlardı.[67] Eğer toplum şartları onlara kendi silahlarını yapmak için yeterince zaman ve teknik yeterlik sağlasaydı bile, ellerinde yeterin-

ce hammaddeleri yoktu. Ancak zaten bu iş için teknikleri de yetersizdi. Onikinci yüzyılda Moğollar bile, çok asker bir millet olmalarına karşın, silahlarını genellikle Çin ve Horasan'dan ithal etmek zorundaydılar. Normal zamanlarda kendi okları, yayları, mızrak ve ağlarını kendileri yapabiliyorlardı, "fakat daha büyük çaplı savaşlara girmeye başladıklarında, kendi güçsüz üretimleri onları yarı yolda bırakmıştı ve onlar da silahlar konusunda başka ülkelere güvenmek zorunda kaldılar".[68] Hunların durumunda ne olduğu konusu hiçbir antik kaynak tarafından detaylı olarak söz edilmemiştir; ancak yine de bu durum beşinci yüzyılda çok iyi biliniyordu ve birazdan göreceğimiz gibi olay Doğu Roma hükümetinin dikkatli gözlerinden kaçmamıştı. Ayrıca dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da, Menander Protector'un ilk Türklerin de kendi silahlarını yapamadıklarına işaret ettiğidir, ancak bu insanların yeterli derecede demir stoklarının olmadığını da vurgular.[69] Bildiğimiz kadarıyla Avarlar da aynı sıkıntıyı yaşıyorlardı, çünkü 562 yılında elçileri Kontantinopolis'e ulaştığında ilk işleri imparatorluk fabrikalarından silah ısmarlamak olmuştu: Romalılara karşı bir sefer düzenlemenin eşiğindeydiler. Romalılar silahlar için yapılan ödemeyi kabul ettikten sonra derhal elçileri tutuklamış, silahları da ellerinden almışlardı.[70] Burada, olayların önemi vurgulanarak aralarındaki farkın anlaşılması gerekmektedir. Almanya Romalılardan büyük miktarlarda silah ithal ediyordu: "sadece Almanya'nın güney ve batısında değil, Danimarka ve diğer Baltık topraklarında bile, ilk dört yüzyıldan kalma bir tek antika eşya koleksiyonu yoktur ki, aralarında Romalılara ait birçok mal olmasın ... , daha çok zırh ve silah içeriyorlardı".[71] Aslında Germenler, ellerinin altında bu kadar çok orman ve maden kaynağı varken, böylesi ithalata gereksinim duymadan da pekâlâ idare edebilirlerdi. Yine 337 yılında Pers kralı, vurucu gücünü *artırmak* için, Roma İmparatorluğu'ndan demir ithal etmek istemişti.[72] Bu ithal demir olmasa da, Romalıların çok iyi bildiği gibi, zaten yeterince güçlüydü. Böylesi durumların,

Hunlar, Avarlar, Türkler ve diğer step uluslarının durumlarına göre farklı olduğunun ayırdına varmalıyız. Bu uluslar, geniş çaplı bir saldırı operasyonu düzenleyebilmek için, ithal ettikleri silahlar olmadan, *kendi kendilerinin silah gereksinimini karşılayamıyorlardı*.

Keten ve silahlara, kesinlikle tahılları da ekleyebiliriz. Hunların ilk başından beri tahılla beslendiklerini, 409 yılında Honorius'un Dalmaçya'dan İtalya'ya Hunlar için ithal ettirdiği tahıl nedeniyle anlıyoruz (s. 70). Claudius, tahıl yemediklerini söyler; Peisker ise ekmeğin göçebe atlılar için bir lüks olduğunu gözlemlediği için (s. 340), bizler de şairin nüfusun genelinden söz ettiği ve tahılın daha çok *primates* tarafından tüketildiği sonucuna varabiliriz.[73] Gerçekten de, ticaretin daha çok şefler tarafından yürütüldüğünü düşünecek olursak,[74] satın alınan ya da takas edilen mallar -demir kılıçlar, keten giysiler, tahıl ve ilkel türden çeşitli lüksler- neredeyse sadece *primates*e aitti; en azından yaşamın gereksinimlerinin bile zorlukla elde edildiği o ilk zamanlarda durum buydu. İthal mallar karşılığında ise Hunlar, atlar, et, kürk ve köleler gibi step göçebelerinin yerleşik ziraat toplumlarına her zaman için verebilecekleri türden mallar vermişlerdir. Attila'nın zamanında bile, Hunlar ithal ettikleri malların karşılığını ödeyecek başka yollar bulmalarına karşın, egemenlikleri altındaki toprakları ziyaret eden Romalı elçilerin her zaman için köle, at ve kürk almaya çok istekli olduklarını düşünmüşlerdir.[75]

Attila'nın zamanına gelindiğinde lüks mallar normal kabul edilmeye başlanmış ve imparatorluğun devamı için temel faktörler halini almıştı. Bu lüks ticaretinin önemini kavrayamayan okuyucu, Hunların toplumsal düzenini de anlamayacaktır. Bir step toplumunda yaşamın temel gereksinimleri, neredeyse küresel anlamda, belli bir yaygınlık kazanırsa, bunun arkasından, daha önemli ve önemsiz insanlar arasında ayrım yapabilmek, *λογάδεζ* ile herhangi bir süvari arasındaki farkı görebilmek için, steplerde üretilenin dışındaki lükslere karşı yeni bir talep

oluşur.[76] Dolayısıyla, Attila'nın, Hun elçilerinin Konstantinopolis'e gittikleri zaman 'hediyelerle' karşılanması konusundaki bitmez tükenmez talepleri, Adölfi'ye göre, sadece *politique de prestige* söz konusu olduğu için değildi;[77] bu, Attila'nın bu göçebeler arasında oluşan toplumsal düzeni koruma çabasının da bir parçasıydı. *λογάδεζ* sadece Attila'ya karşı sadakatle bağlıydı, bunun nedeni de sadece onun böylesi büyük çaplı hediyeler verebilmesiydi. Hunlar, 'hiçbir kralın emrinde olmadıkları' ve aralarında sınıfsal ayrımın yapılmadığı günlerden bu yana çok yol katetmişlerdi. Zenginliğin artması onları sınıflara ayırmıştı.

Şimdi, bütün bu gelişmeler karşısında Roma İmparatorluğu'nun, en zorlu düşmanının bile imparatorluğun üretimine bağımlı olduğunun ve bu bağımlılığın sadece askerî anlamda değil, ekonomik ve toplumsal anlamda da geçerli olduğunun, son derece farkında olduğunu göreceğiz. Çünkü Hunlar, Doğu Romalı tüccarlarla ve Pazar kurulan kasabalarda yaptıkları ticarete son derece önem veriyor gibi görünmekteydiler. Aslında, Tuna boyundaki ülkenin Batı Roma'yla olan ticaret ilişkilerinin pek bir önemi kalmamış gibi görünüyordu. Romanya'da bulunan Roma dönemine ait paralar üzerinde yapılan bir araştırma ilginç bir sonuca işaret etmektedir. Burada Aurelius'un varislerinin döneminden I. Theodosios dönemine kadar olan döneme ait paralar bulunmuştur ki bu da bize o dönemde Batı Roma ile yapılan ticaretin en az Doğu Roma'yla olduğu kadar canlı olduğunu göstermektedir. Ancak I. Theodosios'un imparatorluk dönemi sonrasında olağanüstü bir durum ortaya çıkmıştır: Romanya'da Arcadius'un, II. Theodosios'un, Marcius'un ve I. Leo'nun tedavüle çıkarttığı bazı altın paralar bulunmuştur, ancak o günün Batı İmparatorlarına ait olan çok az para bulunmuştur.[78] Bunlardan yola çıkarak Hunların özellikle Doğu Romalılarla ticaret yaptığı sonucuna varabiliriz veya başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Doğu Romalılar Hunlarla ticaret yapma tekeline sahip olmuşlardı. Daha batıdaki Tuna topraklarında da şüphesiz aynı ilişkiler ön plana çıkmıştır, ancak daha

küçük boyutlarda olabilir. Zamanı geldiğinde, Doğu Romalılar bu ekonomik durumlarının avantajından yararlanmayı da bilmişlerdir.

Ne yazık ki Hunlarla Doğu Romalılar arasındaki bu ticaret ilişkisinin erken dönem müttefik kralları Uldin, Donatus ve diğerlerinin yükselişinde nasıl bir rol oynadığını söylemek ya da *primates*in λογάδεζ'ine dönüşme sürecini anlamak olanaksızdır. Lattimore'un (s. 519ff, et al) ısrarla üzerinde durduğu bir konu ise, göçebe ve göçebe olmayan toplumlar arasında süregelen ticaretin 'sürekli olarak, göçebelerin önce askerî güçlerini kullanarak göçebe olmayanlarla yapılan ticaret gelirlerini kontrol altına alma, sonra da vergi istemeyi çağrıştırmış' olduğudur. Greko-Romen kaynaklarımız bu konuda bizlere çok az söz hakkı tanımaktadır; ancak, olayların gelişimine bakarak, yine de Doğu Romalının bakış açısının ne olabileceği konusunda bir iki sonuca varabiliriz. Örneğin Avrupa'da Hun egemenliğinin neden olduğu daha yerleşik yaşantılar, tüccarların daha çok işine gelmiş olmalıdır. Ticaretin boyutları büyük olasılıkla Pazar kurulan kasabalar için olduğu kadar, bu göçebeler arasında bireysel çalışan ticaret adamları için de son derece karlı olmuş olmalıdır. Attila'nın kampında Priscus'un sohbet ettiği dinsiz Yunan da bir zamanlar Viminacium'da ticaret yaparken, Hunların arasında çok daha iyi iş yaptığını görmüştür. Onun artan refah düzeyinin gelişen ticari koşullarla bağlantılı olup olmadığını bilmesek de, böyle olduğunu düşünebiliriz. Bu bağlamda önemli diğer bir isim de, 'Apamea'da tüccarlık yapan Eustace'ydi' ve Attila'nın ölümünden uzun yıllar sonra, 484 yılında İran'a doğru çıkılan bir yağma seferinde çapulcuların baş danışmanı olarak görülmüştü.[79] Burada, Hirth'ün çıkarımı olan sonuçlar güvenilir ve doğru olsaydı eğer, Attila'nın oğlu Ernac'ın krallığıyla, onun Çin'e kadar uzanan doğu komşularıyla olan büyük çaplı ticaret ilişkilerine ait ve Attila'nın ölümünden sonraki yıllarda onun egemenliğindeki topraklarda önemli sayıda tüccar ve ticaret adamı olduğuna dair elimizde

bazı kanıtların olması gerekirdi. Ancak Hirth'ün çıkarımları biraz şüpheli görünmektedir ve burada kullanılmaları olanaksızdır.[80] Burada daha önemli çıkarım ise, yukarıda alıntılandığı şekliyle, Jordanes'e aittir: Altziagiriler Kırım'a yakın bir bölgede yaşıyorlardı ve "açgözlü tacirler Asya'dan buraya mal getiriyorlardı".[81] Kaynaklarımızda, gerek bu ticaret adamları hakkında, gerekse Doğu Roma ve Hunlar arasındaki ticaret ilişkileri hakkında çok az şey yazılmış olması, bizim için, tabii ki, çok da şaşırtıcı olmamıştır: çünkü hemen hemen bütün tarihçiler, tüccar sınıfından hiç hoşlanmazlar. Asıl şaşırtıcı olan, Viminaciumlu tüccardan, Apamea'dan bir tüccar olan Eustace'dan, Hunugurilerin yaptığı deri ticaretinden ve bunun gibi ticaretle ilgili olaylardan söz edilmesidir. İsimleri kayıtlara geçmemiş bile olsa, söz konusu ticaretin kesinlikle büyük boyutlarda gerçekleşmiş olduğu sonucuna varabiliriz: steplerdeki göçebe toplumlarla ilgili yapılan modern araştırmalar bu konuda verimsiz kalmamıştır. Ve Theodosios'un hüküme-ti tarafından vergi olarak verilen büyük miktarlardaki paraların da ticaret yoluyla geri gelmiş olduğu da bir gerçektir. Yoksa λογάδεζ bu paraları nerede harcayabilirlerdi? Bu paralara neden gereksinim duysunlardı? Durum böyle olunca, Hun İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesinin, bazı Romalı yurttaşların zengin kalabilmeleri için bir gereklilik gibi algılanmış olabileceği düşüncesine kaymamak elde değildir. Sınır kasabalarındaki ticaret adamları, Eustace gibi gezgin tüccarlar -ya da onlara işportacı mı demeliyiz?- ve esir, kürk ve deri ithalatçılarının hepsi uygun miktarlarda kâr koparmış olmalılar; bu kâr da, şüphesiz, Theodosios'un gönülsüzce ve küçük düşerek de olsa, Attila'ya ödediği paralara dönüşmüş olmalıdır.

Daha önceki bölümlerde anlatılanlar, bu ticaretin o dönemin siyasetine damgasını vurmuş olduğunu netleştirmiş olmalıdır. Rua'nın zamanında bile Romalılar Hunlara pazar sağlamaya zorlanmışlardı ve Attila'nın siyaseti içerisinde ticaretin önemli bir yeri vardı. 435 yılında, Attila, Romalılarla yaptığı ilk

antlaşmasında Roma pazarlarının Hunlara açık olması ve bunun devam ettirilmesi konusunda ısrar etmişti -bu durum daha önce de müzakere konusu yapılmıştı- ayrıca orada eşit şartlar altında bulunacaklardı ve bu pazarlara ulaşmada Hunlar herhangi bir tehditle karşılaşmayacaktı.[82] Belli bir süre, yapılan bu ticari düzenlemelerden -bu konuda, 443 yılındaki Anatolius Antlaşması'nda hiçbir şey söylenmiyordu- haklı olarak memnun olan Attila, 448 yılında yine, imparatorlukla olan ticaret ilişkilerinde, kendi insanlarına tanınacak kolaylıklar konusunu gündeme getirmiş ve ticaret merkezinin Illyria'dan Naissus'a taşınmasını talep etmişti.[83] Bunu yapmaktaki asıl amacı ise, Hun sınırını ileriye alarak topraklarını genişletmek veya Romalıların Tuna boyundaki güçlü kalelerinin boşaltılmasını sağlamaktı, ancak yine de bu yeni bölgede, yakın geçmişte yerlebir edilmesine karşın, çok daha büyük miktarlarda mal bulunuyordu. Sonuçta her ne olduysa, karara bağlanan yeni düzenlemeler birkaç yıl daha yürürlükte kalmış olmalı, çünkü Attila'nın bu konuyu bir daha gündeme getirdiğini duymayız. O sıralarda, konunun kendi ölümünden sonra ne kadar önemli bir hale geleceğini herhalde kendisi de tahmin edemezdi.

VI

Sonuç olarak, Priscus 449 yılında Hunları ziyarete gittiği zaman, onlar hâlen başkalarının sırtından geçinen yağmacı bir toplumdular. Biraz sonra ele alacağımız, gitgide artan insan gücü eksiklikleri de anlaşılan onları kırsal göçebeler olmaktan çıkartmıştı. Elimizde, Hunların Attila zamanında da, yaz kış, bir otlaktan diğerine, insanları ve sürüleriyle beraber göçebe hayatı yaşadıklarına dair hiçbir bilgi yoktur. Hunlar, artık hayvan gütmek yerine, daha kârlı bir iş olan insan gütmeyi öğrenmişlerdi. Belki sınıf farklılığı değil ama zenginle fakir arasında çok büyük farklılıklar ortaya çıkmıştı. Attila kalabalık sayıdaki

adamlarının temel ve birkaç lüks gereksinimini karşılayabildiği ve λογάδεζ'ine, onları herhangi bir savaşçı süvariden ayırmaya yarayan ekstra malları ve lüks araç-gereçleri sağlayabildiği sürece, toplumları ayakta kalıyordu. Attila, Hun toplumunun temel taşlarını oluşturan bu mal ve lüks araç-gereci, egemenliği altındaki uluslardan veya Doğu Roma İmparatorluğu'ndan askerî gücü sayesinde zorla ve bir bakıma da, tek başına elde ediyordu. Eğer o ya da halefleri, hükümetten kendilerine ticaret aracılığı hatta belki de silah zoruyla hediye ya da gelir sağlama konusunda ikna edemediği durumda birliği hangi bağ bir arada tutabilirdi ki?

Hun askerî gücünün geniş kapsamlı fetihlerde ortaya çıkan en belirgin zayıflığı ordularının bölünmüşlüğüydü, çünkü Attila'nın imparatorluğu Kafkaslar'dan Fransa ve Danimarka sınırlarına kadar uzanıyordu. Ancak bu zayıflıktan kaynaklanan bir tutum sergileyen Attila, Ardaric ve daha bir takım lejyon krallarını iktidarda bırakmayı gerekli buluyordu. Eğer Attila, bu ulusları λογάδεζ ve garnizonları aracılığıyla doğrudan kendisi yönetebilseydi, bunu zaten yapardı. Yiyecek ve vergi toplama ve garnizon görevleri nedeniyle büyük ölçüde dağılmak durumunda kalan Hun savaşçıları, büyük olasılıkla Attila'nın belki de neden garip bir şekilde Romalılara Hun esirleri ve kaçakları iade etmeleri konusunda ısrarcı olduğunun açıklamasıdır. Attila, bu isteğini ısrarla yinelemediği çok az antlaşma yapmış ve elçi göndermiştir. Bir seferde onyedi olan tutsaklar, diğer bir sefer sadece beş olabiliyordu: ancak elinde herkesin isim listesi olduğu için Attila'nın haberi olmadan kimse saklanamıyordu.[84] Günümüz görüşü ise, onun bu zahmete girmesinin nedeni olarak Roma ordusunun yeni asker alımlarıyla güçlenmesini önlemekti. Attila, böyle orduların Romalıların çok da yararına olmadığını[85] düşünmesine ve bu düşüncesini gelen her Romalı elçiye söylemesine karşın, yukarıdaki görüş şüphesiz gerçekleri de içeriyordu: doğal olarak Attila bu ısrarının nedeninden hiç söz etmemişti.

Hunlar, zaferden zafere koştukça steplerde rastladıkları yeni uluslardan ve oralara kendi yerleştirdikleri ulusların oluşturacağı askerî garnizonlar kurmak zorundaydılar. Sanırım ilk kez Jorga, iadesi istenenler arasında, Attila'nın zorla kendi topraklarına getirerek tarım işçisi olarak çalıştırdığı birçok Romalının da olduğunu iddia etmiştir. Kaynaklarımızda, bunu doğrulayacak doğrudan bir kanıt bulunmamasına karşın,[86] Hunların egemenlikleri altındaki topraklarda çalışmaları için tarım işçileri ithal ettiği inancında olan Jorga çok da yanılmıyordu. Bu tutum, step göçebelerinin devam ettirebilecek güçleri olduğu zaman sıklıkla başvurdukları geleneksel bir yoldu ve belki de nedeni, sadece ithal tarım işçilerinin kendilerinden daha yetenekli olmaları değil, yabancıları sömürmenin, step toplumunun yapısını bozulmadan koruyor olmasıydı. "Göçebe şeflerin tarımdan kastettiği", diye yazar Lattimore; "ithal köylülerin işgüçlerinin, kendi askerlerinin desteğiyle sömürüldüğü dolaylı tarımdır; bu köylülerle baskıcı göçebeler arasında önemli bir toplumsal farklılık da söz konusudur".[87] 395 yılında Suriye'nin önemli bir bölümü enkaz haline geldiğinde, esirlerin toplu bir biçimde Kafkasya'nın kuzeyine doğru götürüldüğünü ve geniş bölgelerin nüfussuz bırakıldığını daha önce görmüştük.[88] Uzağa götürülen bu esirlerin çoğu, kendileri için fidye verme ümitleri olmayan fakir köylüler olduğundan, büyük olasılıkla çoğunluğu tarım işçisi olmaya mahkûm edilmişti. Defalarca duyduğumuz diğer bir olay da, 441-3 ve 447 yıllarında gerçekleştirilen büyük istilalar sırasında, Balkan şehirlerinde yaşayan birçok insanın da aynı şekilde götürülmüş olduğudur. Onların da potansiyel fidye kaynağı olarak çok az değerleri olmalıydı. Kaderleri, neredeyse tarım işinde çalışmaları üzerine ayarlanmıştı. Bu olaylar her nasıl gelişmişse gelişsin, Attila'nın bütün Hun savaş esirlerinin iade edilmesi konusundaki ısrarcı tutumunun, içinde bulunduğu bu güvensiz konumun kendisinin de pekâlâ farkında olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Attila, 447 yılında, Utus Nehri'nde zafer kazanmasına karşın, oradaki savaşta çok ağır kayıplar vermişti. 451 yılında Galya'da ağır bir yenilgi yaşamıştı ve 452 yılında veba ve kıtlık nedeniyle İtalya'dan geri püskürtülmüştü. Bir sonraki yıl ise ölmüştü ve imparatorluğu oğulları arasında bölüşülmüştü. Oğullar önce kendi aralarında çatıştılar. Bu iç çatışmalardan sonra, tebaalarına karşı bir dizi masraflı savaşa giriştiler ve Nedao Nehri'nde bozguna uğradılar. Kaynağımız, burada 30.000 Hun öldü derken çok abartmıştır; yine de önemli sayıda Hun tamamen yok edilmiş olmalıdır. Dolayısıyla, hükümdarlar artık λογάδεζ'in gereksinimlerini karşılayamadıkları için, onlar da kendi adamları ve hizmetçileriyle birlikte imparatorluktan ayrılarak kendi zenginliklerini kendileri yaratma işine girişmişlerdi.

Marcius hükümeti, Hun tarihinin bu final bölümünde ne tür bir rol oynamıştı? Bu rol, özellikle Attila'nın ölümünden sonra, tebaa ulusları isyana kışkırtmak ve desteklemek şeklinde olabilir. Elimizde durumun böyle olduğunu gösteren hiçbir kanıt olmasa da, imparatorun, kendi generali Aetius'un 452 yılında başlattığı akını destekleyecek hiçbir girişimde bulunmaması olmayacak bir şeydir: çünkü bu akının birinci amacı, Germen uluslarını kendi başlarına hareket etmeye teşvik etmekti. Gerçekten de, takip eden karmaşa ve yenilgi döneminde, Doğu Roma hükümeti, Hunlara, bu göçebe toplumun ekonomik zaaflarını çok iyi kavradığını açıkça gösteren iki ayrı darbe indirmiştir. Bu darbelerden ilki, Priscus'un çok da değerli olmayan bir fragmanında, Attila'nın iki oğlunun kariyerleriyle ilgili bir olayı anlatırken ortaya çıkmıştır.[89] Anlatılanlara göre, 468-9 yılında Attila'nın çocukları Leo'ya bir elçi heyeti göndererek, Roma hükümetinin Tuna boyundaki eski pazarları yeniden yapılandırmasını, böylelikle Hun ve Romalılar'ın ellerinde olan fazla malların karşılıklı olarak ticaretini yapabilmelerini talep etmişlerdi: Leo ise, Roma ülkesine bu kadar çok zarar vermiş olan bir ulusun, onun ihraç ettiği mallardan yararlanması için

bir neden görememişti ve dolayısıyla Hun heyeti görevinde başarısız olmuştu. Pazarların *yeniden yapılandırılması* talebi, bize başka hiçbir yerde rastlamadığımız bir bilgi sunmaktadır: 468 yılından önceki bir tarihte, Doğu Roma hükümeti pazar kurulan kasabaları Hunlara kapatacak kadar kendisini güçlü hissetmişti ve Hun toplumunun, Attila zamanında ulaştığı refah düzeyine ölümcül bir darbe indirmişti. Artık Hunlar, yaşamak için temel gereksinimlerine sahip olamıyorlardı ve *λογάδεζ* de -hayatta kalabildikleri sürece- toplumsal üstünlüklerinin maddi göstergelerini artık ellerinde tutamıyorlardı. Bu geri gidişin tam tarihi keşfedilememiştir ancak, kesinlikle Marcius'un indirdiği ikinci ve benzeri bir darbeden, çok da farklı bir zamanda gerçekleşmiş olması beklenemez. Yukarıda gördüğümüz gibi, Hunlar daha geniş çaplı savaşlara girmeye başladıklarında, ellerinde olan silahlar onlara yetmemeye başlamış, onlar da her tür silahı ithal etme gereksinimi duymaya başlamışlardı (s. 223). 455-6 yıllarında yürürlüğe sokulan bir kanuna göre -Nedao'daki meydan savaşının ertesi günü- Marcius, her türlü silahın ve silah yapmaya yarayan bütün malzemelerin ve özellikle adı geçen yaylar, oklar ve mızrakların, barbarlara ihraç edilmesini yasaklamıştı.[90] Kendi egemenliği altında olan ve en çok Hun saldırısına uğrayan Trakya ve Aşağı Moesia gibi ülkeleri kapsayan bu kanun Doğu'nun sulh hâkimine gönderilmişti. Kanun, daha sonraları diğer başka milletler için de geçerli olmasına karşın, şüphesiz öncelikle -tarih göz önüne alındığında- Hunlar için yürürlüğe girmişti. Nedao Meydan Savaşı'nın sonuçları belli olduğu zaman, Doğu Roma hükümeti kendisini, bilgi sahibi olduğu Hun ekonomisinin durumundan yararlanacak konumda hissetmişti. Dolayısıyla pazar kurulan kasabaları onlara kapatmış ve düşmanın silah ikmal yollarını kesmişti. Alınan bu tedbirlerle, göçebe egemenliği döneminin de sonuna gelinmişti.

İşte Hunların çöküş aşamaları bunlardı. Ancak, bu aşamaların ilki itibarıyla, Attila'nın oğulları arasında çıkan daha kişi-

sel bir çatışmanın, bütün Orta Avrupa'yı kapsayan bir imparatorluğu yok edecek nitelikte bir dizi çok önemli olayı tetiklemiş olup olmadığı sorusu sorulabilir. Ne yazık ki, Attila'nın hükümdarlığının son yıllarını veya oğullarının hükümdarlıkları sırasında, Hun toplumunu oluşturan farklı gruplar arasındaki çatışmaları izleyemiyoruz; bütün bunları Lattimore, harika bir anlatımla, bir göçebe imparatorluğunun dağılışı olarak inceler. Şimdiye kadar gördüğümüz kadarıyla Attila, hiçbir zaman kendi avantajlarının ne olduğu konusunda şüpheye düşmedi; bu bir savaş da olabildi, yeni topraklar fethetmek de veya kendisine bağımlı kıldığı uluslardan vergi toplamak; aynı şekilde, kendisine bağımlı tarım uluslarını denetim altında tutan adamlarıyla, onun yanında kalarak bir tür askerî imtiyaz sahibi olan adamları arasında oluşabilecek rekabet hiçbir zaman kendini göstermemişti. Şimdilik, elimizdeki deliller doğrultusunda, Attila'nın zamanında veya daha önceki Hun toplumunun yapısı içerisinde belirgin olan çelişkileri ifade etmekle yetinmeliyiz. Bir taraftan temel gereksinim malları olduğu kadar lüks malların da herhangi bir süvarinin eline geçmeye başlamasıyla beraber, λογάεζ'i diğer ortalama yoldaşlarından ayrıcalıklı kılabilmek için, gittikçe daha büyük ve daha değerli lüks mallar bulunması bir zorunluluk haline gelmişti. Bu da, daha önce de gördüğümüz gibi, son derece önemli bir toplumsal gereksinimdi (s. 229). Diğer taraftan, bu malları elde etmek için sarfedilen çaba öylesine büyüktü ve dolayısıyla geniş topraklar fethetmek öylesine büyük bir zorunluluk haline gelmişti ki, Hunların her zaman için zayıf olan insan gücü, çok büyük zorlamalarla dahi yeni tebaa ulusları kontol altında tutabilmek için yine de yetersiz kalmıştı. Yine bizim tahminimize göre, Hunlar tebaalarına göz kulak olma uğruna güçlerini o kadar çeşitli yerlere dağıtmışlardı ki, pastoral yaşantılarını terk etmek gerekliliği doğmuştu. Başka bir ifadeyle, Hunlar Avrupa'da ilk ortaya çıktıkları zaman, üretim kaynakları son derece ilkeldi; Attila nın zamanında ise, toplumlarının gelişme tarzının bir sonucu olarak,

kendilerine ait hiçbir üretim kaynakları yoktu; bu konuda tamamen tebaalarına ve Doğu Romalılara bağımlıydılar. Bu en önemli toplumsal gereksinimlerini karşılamaya çalıştıkça, askerî güçleri zayıfladı; bir millet olarak varlıklarını sürdürebilmek için de yine bu askerî güce sırtlarını dayamışlardı. Ancak, bu toplumsal gereksinim, doğası gereği, asla bütünüyle tatmin edilemezdi ve böylelikle Hunların askerî güçleri tamamen dağıldığında, tebaaları kabuklarından çıkabilmişti. Öyle ki, artık Hunların elinde yiyecek dahi kalmamıştı ve Dengizek yiyecek bulabilmek için Roma sınırında toprak ve para için yalvarmak zorunda kalmıştı.[91]

Attila ölüp de oğulları yenildikten sonra göçebe yaşantılarının o eski karmaşası ve güvensizlik ortamı steplere yeniden hâkim olmuştu ki bu da, daha önce hiç olmadığı kadar karışıklık anlamına geliyordu. Her küçük şef, kendisine mümkün olduğu kadar çok taraftar toplayıp diğerlerine boyun eğdirmeye ve onları tebaası yapmaya çalışıyordu. Cengiz Han'ın yükselmesinden önce Moğol toplumunda da olduğu gibi, "eski toplum yok olmuştu, hayat bir dizi vahşi akın, sürekli göçler" (Chelchal) ; "birliklerin dağılması" (Dengizek ve Ernac), "sürekli bir mücadele"[92] şeklini almıştı. Elimizde, Attila'nın soyundan gelen bir kimsenin altıncı yüzyılda geçen yaşantısının son derece canlı, resimsel bir betimlemesi vardır. Jordanes, o kendine özgü Latince'siyle Mundo adındaki bu Hun hakkında şöyle yazar:

> Soyunun eski zamanların Attila'sına kadar gittiğini bilen ve Mundo denilen bu adam, Gepid kabilesinden kaçıp Tuna'nın arka taraflarında, hiçkimsenin toprağı işlemediği çorak yerlerde amaçsız geziniyormuş. Derken etrafına, her yerden bir sürü kanun kaçağını ve zorbayı [*scamarisque*][93] ve hırsızı toplayarak Tuna kıyısında yer alan Herta adında bir kuleyi ele geçirmiş. Orada, kontrolden çıkmış bir şekilde komşularını yağmalamış ve kendisini bu serseri adamlarının lideri olarak kral ilan etmiş. Tam umutsuzlu-

ğa kapıldığı ve zaten teslim olmayı düşündüğü sırada Pitza ona saldırmış. Dolayısıyla Pitza onu Sabinianların elinden kurtararak, kendi kralı Theodoric'in sadık bir hizmetçisi yapmış.

Ancak, Mundo gerçekten şanslıymış. Theodoric'in ölümünden sonra Roma askerî birliklerine katılmayı başarmış ve 530 yılında Illyricum'da Askerbaşı olarak bir Hun çetesini ve diğer akıncıları geri püskürtmüştür.[94] Attila'nın soyundan olup da onun kadar şanslı olan fazla kimse çıkmamıştır.

Açıkça görülüyor ki, Hun toplumu artık, o Ammianus'un bildiği toplum şekline son derece benzeyen bir yapı kazanmıştı ve konfederasyon gibi, daha üst düzey organizasyonların tamamen yok olmasına karşın, kan bağına bağlı kabile düzenlemeleri hâlen devam etmekteydi. Peisker (s. 334)'in belirttiğine göre, bir konfederasyon dağılsa ve yok olsa bile, "kamp, klanlar ve bir bakıma kabileler de organik bir özellik kazanırlar", ve her birisi insanların içerisine kök salar: gerçekten de Peisker klan ve kampların da 'yok edilemezlikleri'nden söz etmektedir. Attila'nın ölümünden kısa bir süre sonra bu deyimlerin Dengizek'in adamları tarafından açıkça kullanıldığını görüyoruz, çünkü bu adamlar Ultzinzures, Angisciri, Bittugures ve Bardores (s. 202) adlı kabilelerden geliyorlardı. Bu kabilerlerden ilki Ultzinzures'lerle bağlantılı olarak enteresan bir nokta da ortaya çıkmıştır. O da, bu kabilenin ismini, daha önce tanışmış olduğumuz, Attila ile *consanguineus* olan Ultzindur'dan aldığıdır. Peisker'e göre, steplerdeki kabile isimleri sıklıkla, gerçek veya efsanevi savaş kahramanlarının isimlerinden oluşmaktaydı ki bu usulün örneklerini Osmanlı Türklerinde, Selçuklu Türklerinde, Çağatay Moğollarında ve Nogay Tatarlarında da görmek olasıdır.[95] Ve yine burada da bu yöntemin bir uygulamasını görmekteyiz. Attila ile kanbağı olan bir kimse olarak Ultzindur'un, Hun İmparatorluğu içerisinde önemli bir konumu olmalı, ancak ismini sadece bir tek olayla ilgili olarak duyarız. Attila ölür ölmez, Ultzindur kendi ismini bir kabileye ver-

miştir. Kendisine birçok yandaş toplamış ve onları tekrar zengin yapacağına inandırmıştır. Ancak, ortadan kaybolmasına ve yandaşlarının Dengizek'e transfer olmalarına karşın onlara verdiği isim hâlen yaşatılmaktaydı.

Sonuç olarak, önemsiz fakat başarılı şeflerin yeni klanlar ve yeni kabileler oluşturduğunu, böylelikle çok geçmeden steplerin, Attila'nın oğulları Edeco ve Chelchal ve Mundo gibi zorba liderlerle dolup taştığını, herbirinin en az komşusu kadar kötü ve kavgacı olduğunu ve herbirinin ya imparatorluk ya da diğer barbarlarla mücadele içerisinde olduğunu veya herbirinin kendisini ve yandaşlarını Roma ya da barbarlar ordusuna paralı askerler olarak kaydettirdiğini söyleyebiliriz ki bütün bu olayların örneklerine Procopius'un eserinde sıklıkla rastlıyoruz. Ancak, beşinci yüzyılın altmışlı yıllarında ve bunu takip eden yirmi-otuz yıllık dönem içerisinde yeni ve güçlü milletlerin Doğu Avrupa'ya akın etmeleri nedeniyle, ne yeni bir Attila ne de yeni bir konfederasyon ortaya çıkmıştır (s. 206-7).

8 Roma Dış Politikası ve Hunlar

Daha önceki sayfalarda, kimi Romalının Hunlara karşı değişiklik gösteren tutumlarını ortaya çıkarmaya çalıştık ve bunlardan yaptığımız çıkarımları daha sonra toparlayacağız. Ancak yapamadığımız bir şey varsa, o da erken dönem Hunlarına karşı Roma hükümetinin gösterdiği tepkileri görmektir. Kaynaklarımız bölük pörçük olduğu için, I. Theodosios ve Arcadius'un bu yeni işgalcilere karşı bakış açılarını belli edecek tek bir cümleyi dahi alıntılama riskini göze alamayız. Dolayısıyla beşinci yüzyılın kırklı yıllarına gelene dek, Priscus'un eserinden günümüze kadar gelmiş olan aktarımlardan, Doğu Roma'yı idare eden çeşitli hükümetlerin esin kaynağı olan bazı nedenler hakkında birkaç ipucu yakalayamayız. Ancak, Doğu Roma'nın beşinci yüzyılın büyük fırtınalarını atlatması için asıl yükü çeken iki imparator, II. Theodosios ve Marcius'u mantıken hatasız bir şekilde yorumlayabilmek için, Priscus'un yargılarını eleştirel bir gözle değerlendirmeliyiz. Tarihçi, şüphesiz bizlere gerçek olayların yanlışsız bir kaydını sunmaktadır; ancak acaba bu olayları değerlendirme şekli nasıldır? Thukydides'in bile başaramadığı ölçüde bir tarafsızlık ve objektifliği onun başardığını varsaymak için hiçbir nedenimiz yoktur. Gerçekten de, antik tarihçiler arasında yalnızca Priscus'un önyargı ve taraftarlığın kurbanı olmaması çok şaşırtıcı olurdu. Bu sorumuzun yanıtını,

bize ancak kendi cümlelerinin incelenmesi sunabilir; kaydettiği gerçeklerle ilgili olarak yaptığı yorumların değeri nedir?

Resim 16 Theodosios'un büstü (M.S. 401-450)
Eski Sanat ve Mimari Koleksiyonu

I

Geç dönem Roma İmparatorluğu'nda toplumsal ve siyasi görüşler -hâlen olduğu gibi- o kadar içiçeydi ki, birini araştırmadan ötekini anlamayı bekleyemeyiz. Ve şimdi, Priscus'un toplumsal görüşlerinin nasıl olduğunu, şans eseri günümüze kadar gelen ve Attila'nın kampındayken gelişen enteresan bir olayı anlatımından çıkarımlayabiliriz (s. 150-1). Priscus birgün Onegesios'la görüşmek için beklerken yanına bir adam yaklaşmış ve bir Hun gibi giyinmesine karşın kendisine Yunanca hitap etmişti. Adam aslen Yunan olup, Viminacium'a yerleşmiş bir tüccardı. Orada uzun bir süre işleri rast gitmiş ve zengin bir kadınla evlenmişti. Ancak 441 yılında şehir barbarların eline geçince tamamen mahvolmuştu. Hun geleneğine göre, ele geçirilen esirlerin en zengin olanları lider tarafından alınırdı, çünkü bunlar fakir olanlara göre daha çok miktarlarda fidye getiriyorlardı: bizim tüccar da Onegesios'a verilmişti. Yeni efendisi adına, 443 ve 447 yıllarında Romalılara, 448 yılında ise Akatzirilere karşı çok iyi savaşmıştı ve elde ettiği ganimetlerle de özgürlüğünü satın almıştı. Hun bir kadınla evlenmiş ve Priscus onunla tanıştığı zaman çoktan birkaç çocuğun babası bile olmuştu. Onegesios'la aynı masayı paylaşıyor ve Hunlar arasında, Viminacium'da yaşadığı zengin tüccar hayatından çok daha rahat bir konumda yaşıyordu. Şimdi de tarihçiye, eğer hâlen imparatorluk sınırları içerisinde yaşasaydı kaderinin çok farklı gelişeceğinden söz ediyordu. Savaş zamanlarında, bir Romalı askerî liderlerin yetersizliği nedeniyle nerdeyse ölmeye mahkûmdu ve bu çok büyük imparatorluk nüfusunun işgalcilerle savaşmak için asla silahlandırılmaması nedeniyle toplum genel olarak düşmana karşı hiçbir direniş gösteremiyordu. Barış zamanı savaş zamanına oranla daha da berbattı ve insanı mutsuz ediyordu, çünkü acımasızca vergiler toplanıyordu ve talihsiz halk kanunları ihlal eden zenginlerin altında eziliyordu: zenginler ceza almaktan kolayca kurtulurken, fakir adam mahke-

melerde son derece güçsüz bir konumdaydı. Adaletin ya da adaletsizliğin katı kurallarına uymak zorundaydı. Tek umudu, herhangi bir karar verilmeden önce ölmek olabilirdi, çünkü hukuk davaları son bulmuyor ve davacı ya da davalılar büyük miktarlarda paraları rüşvet olarak vermek zorunda kalıyorlardı.

İmparatorluğun geç dönemlerindeki sıradan tüccarları ve ticaret adamları bizlerle nadiren konuşmuşlardır. Sesleri duyulduğu zaman sözlerinin son derece etkili olduğunu görmek büyüleyicidir. Priscus burada, kendi zamanındaki Roma toplumunun en belirgin problemleriyle yüzleşmiştir; vergi toplayıcıların baskıcı tutumları, ordunun yetersizliği ve mahkemelerin yozlaşmalarının neden olduğu güvensiz bir yaşam ortamı. Burada Priscus'un kendi çağdaşı toplumların temel sorunlarını anlamadaki yeteneğini belirlemek için, onun bu dönek tüccara verdiği yanıt baz alınabilir. Ondan önce gelen Ammianus ve Olympiodoros, kendi zamanlarındaki toplumsal adaletsizlikleri büyük bir öfkeyle eleştirmişlerdir: peki Priscus'un bu konudaki tutumu neydi? Gibbon'ın (iii, s. 429) haklı olarak "zayıf ve sıkıcı bir nutuk" olarak nitelediği Priscus'un yanıtı, çeşitli felsefe okullarından esinlenilmiş, inanılmaz derecede gerçek dışı ve bilgiçlik taslayan ifadeler içermektedir. Priscus'a göre, Roma anayasasını yapan adamlar son derece akıllı ve iyi insanlardı. Onlar, toplumun bir bölümünü yasaların bekçisi olarak, bir bölümünü savaş mesleğini icra edenler ve diğer bir bölümünü de onları savunanları beslemek için tarımla uğraşanlar olarak tasarlamıştı. Mahkemeler, adalet konusunda son derece titizdi ve doğal olarak geciktirilen davalar hâkimlerin acele veya haksız kararlar vermeyi önleme isteğinden kaynaklanmaktaydı. Yasaların zenginden yana ağır bastığını söylemek son derece abesti; imparator bile yasalara uymak zorundaydı. Burada, imparatorların da bu son noktayı kabullenmiş gibi göründüklerini gözlemlemek mümkündür. Priscus'un bu dönekle konuşmasından sadece yirmi yıl önce, Theodosios şöyle bir açıklama

yapmıştı: "açıklamaya değer bir prensibimiz de, kanunların en muhteşem kuralının hükümdar için de geçerli olmasıdır; zaten bizlerin otoritesi de kanunların otoritesine bağlıdır".[1] Priscus'un çağdaşı, piskopos Theodoret daha gerçekçi bir bakış açısı sergilemiştir. "Çocuklar canavardan korkar" diye yazar; "gençler eğitimcilerden ve okul müdürlerinden; ancak bir erkek için dünyada en çok korkulacak şey bir hâkimdir, mahkeme salonudur, habercidir, vb ve eğer bu adam fakirse, korkusu ikiye katlanır".[2] Ancak Priscus böyle düşünmüyordu. Romalılar kölelerine, diye devam ediyordu, Hun liderlerin tebaasına davrandığından çok daha insanca davranıyorlardı. Romalılar, gerçekten de kölelerine bir baba veya öğretmen gibi davranırlar ve kendi çocuklarına yaptıkları gibi onların da yanlışlarını düzeltirlerdi. Tarihçi bu konuda piskoposla aynı doğrultuda düşünmektedir. Theodoret'e göre efendiler, kölelerinin 'velinimetiydi' ve Doğa kanunu onların efendilerini, çocukların anne ve babasını savunduğu gibi, savunmasını emretmişti.[3]

Hodgkin'in de belirttiği gibi (s. 79): "Burada Priscus'un kendisini, Sokrates gibi bilgece konuşuyor zannettiğini anlamak çok kolaydır ki yanıtını onun uslubuyla vermiştir. Ancak bu yanıt, birçok sözbilimci ve diplomatın sıklıkla yaptığı ve çok bilinen bir hata içermektedir; çok havada kalmıştır ve olayın gerçeklikleriyle bağlantısı yoktur". Priscus, imparatorluk içerisinde yaygınlık kazanmaya başlayan bazı durumlardan kaygı duymuş olabilir; ancak eğer öyleyse bile duygularına bu samimiyetsiz kompozisyonda yer vermemiştir. Beşinci yüzyılın ayaklanmalarına doğrudan tanıklık etmiş olan birisiyle konuşan Priscus, *status quo* dolayısıyla tatminkâr ve memnundur. O 'güvende' olan bir yurttaştır ve eğer mümkün olsaydı, "yerleşik düzeni değiştirmeden korumaya çalışan herkes, hem iyi birer yurttaş, hem de iyi birer insandır"[4] diyen Augustus'un en iyi adamı olabilirdi. Bu söylenenlerin, imparatorluğun ilk yüzyılında ne tür bir değeri olurdu bilinmez fakat Priscus'un zamanında bağışlanamaz nitelikteydiler. Ancak yine de bu düşünce-

lere sahip olmasından dolayı, kendi çağının tarihini anlayarak kaydetme yeteneğine tehditkâr bir ışık düşer.

II

Toplumsal sorgulamalara karşı böylesi bir tutum sergileyen Priscus'un şimdi de siyasi görüşlerinin aynı paralellikte olup olamadığını anlamaya çalışalım. Bu konuda, Priscus'un bir takım orijinal fragmanlarda yer alan kimi değerlendirmelerini göz önünde bulundurarak ilerlemeliyiz/yol almalıyız. Ancak bu değerlendirmeler sayıca çok fazla değildir ve içerisinde yer aldıkları II. Konstantin'in *Excerpta de Legationibus*'unun içerik özellikleri nedeniyle de, ne yazık ki doğrudan Doğu Roma'nın içişleri politikası ile ilgili değillerdir. Ancak oldukları şekliyle de net olarak tek bir yöne işaret etmektedirler.

436 yılının konsülü Senator'un 451 yılındaki Khalkedon Konseyi'ne bir asilzade olarak katıldığı bilinmektedir ve İsa'nın kendisine sürekli olarak yüksek mevkide görevler verdiğini mutlulukla açıklayan Theodoret'le de yazışan bir kişidir. Theodoret'in Konstantinopolis'te başmelek Mikail adına yaptırdığı şapel, Justinius tarafından bir başmeleğe layık olamayacak derecede küçük ve kötü ışıklandırılmış olarak nitelendirilmişti.[5] Theodosios'un kilisesinde yüksek bir mevki sahibi olmasına karşın, Priscus ona karşı belirgin bir küçümseyiş sergiler, çünkü o bir elçi statüsünde olmasına karşın, Attila'nın kampını karadan ziyaret edecek kadar cesaret sahibi değildir: bunun yerine deniz yoluyla Varna'da, ismi Theodulus olan askerî kumandanın yanına gitmiştir.[6] Bu Theodulus ve meslektaşı Anatolius, Attila ile 443 yılındaki antlaşmayı müzakere ederlerken, Priscus'un korkakça olarak nitelendirdiği davranışları nedeniyle açıkça suçlanmışlardır.[7] Hunlarla üç esaslı antlaşmaya imza koymuş olan Anatolius, 438 yılında Doğu'nun askerlerin başı görevini üstlenmiş ve Pers İmparatorluğu'nda bir sava-

şı bitiren barış antlaşmasını sonuca bağlaması dışında da Antiokheia'da uzun yıllar onun ismini taşıyan bir kemeraltı inşa ettirmiştir.[8] Daha sonra, 440 yılında konsül, asilzade, *Magister militum praesentalis*[*] ve Khalkedon'da ateşli bir ortodoks yanlısı olarak daha başka nitelikler de kazan-mıştır. Bütün bunlara karşın, Priscus yine de, 450 yılının baharında Anatolius ve Nomus'un Attila karşısında görevlerini uygulama tarzını, imalı bir şekilde de olsa eleştirir[9] ki burada da neden, elçilerin barışı sürdürmek için büyük rüşvetler verdikleri Hun'a karşı olan bu tutumlarıdır veya tarihçi bunu göstermeye çalış-maktadır. 445 yılının konsülü olan Nomus ise, son derece önemli olan Memurbaşı görevini bıraktıktan sonra, 444 yılında, İskenderiyeli Cyril'in yeğeni tarafından "bütün dünyanın kont-rolünü elinde tutuyordu" diye söz edilir.[10] Theodulus hakkında Priscus'un bize anlattıkları dışında birşey bilmiyoruz, ancak diğerlerinin Theodosios'un sarayında son derece etkin kişilikler olduğu ve sadece, nüfuzlarını haremağası Chrysaphius'tan daha az kullanmayı tercih ettikleri açıktır. Edesa halkı, Doğu Roma İmparatorluğu'nun en güçlü isimlerine başvurmaya kal-kıştıkları zaman, şu isimleri telaffuz etmişlerdi: Zeno (Chrysaphius'un düşmanı), Anatolius, Nomus, Chrysaphius, Urbicius -adı başka bir yerde duyulmayacaktı- Senator ve de imparatorun kendisi.[11] Priscus'un eleştirel anlamda yüklendiği elçilerin hepsi de haremağası Chrysaphius'un yakın dostlarıydı ve belli ki hepsi de Doğu Roma İmparatorluğu'nun dış düş-manlarını yatıştırma siyasetini benimsemişlerdi; böyle olduğu için de Attila onlara saygı duyuyordu.[12] İşte Priscus onları tam da bu politikaları yüzünden suçluyordu: her olayda, ona Attila'yla başa çıkmada cesaretsizlik olarak görünen ayrıntılara dikkatleri çekmişti. Priscus hiçbir yerde bu politikaların sonuç-larından söz etmez, ancak bu sonuçlar Theodosios'un hüküm-darlığının son dönemlerine doğru, Romalıları hiç de memnun

[*] Askerî yönetici (ç.n)

etmeyecek şekilde kendisini gösterir. Chrysaphius'un, Doğu Roma'nın düşmanları karşısında 'ürkek' olarak nitelediği idareciliğini dikkat çekici bir şekilde eleştiren Priscus, "hükümetin Attila'nın her türlü talimatına uyduğunu ve onun taleplerini efendilerinin emirleri olarak kabul ettiğini"[13] söyler. Ancak burada tarihçi yine de, Theodosios'un bakanlarının Hunlarla olan müzakereleri ne büyük güçlüklerle gerçekleştirdiklerine işaret edecek kadar adil davranmıştır. Doğu Roma, o tarihlerde Persler, Vandallar, İsaurialılar, Saracenler ve hatta Etiyopyalılar tarafından tehdit ediliyordu. Ancak, hükümetin karşı karşıya kaldığı bu zorlukların böylesi ardarda bir liste şeklinde sunulması, sanki bu birçok krizin çıkmasına neden olan hükümet politikalarının eleştirildiği şüphesi de uyandırıyordu ve tarihçinin bütün bu olayları özetlerken kullandığı kelimeler, hükümetin de bu eleştirilerden payını aldığına işaret etmektedir: "böylelikle Attila tarafından burnu sürtülenler, tekrar ona dönüp kur yaparlar".

Bütün bunların tersi bir durum da söz konusuydu. Zeno'nun bir arkadaşı olan Apollonius'tan, 450 yılının sonbaharında sonuçsuz da olsa gerçekleştirdiği elçilik görevi sırasında, Attila'nın tehditlerine karşı verdiği cesaretli yanıtlar sayesinde Priscus tarafından hararetli bir övgüyle söz edilir (s. 157). Tarihçinin, 443 yılında Attila'nın Hunlarına saldırıp onları yenecek kadar cesaret gösteren Asemus'un savaşçılarına olan hayranlığı da, eserinin sayfalarında bu kahramanlıktan gereğinden fazla bir şekilde uzun uzun söz etmesinden anlaşılmaktadır.[15] Priscus, bu tutumunu, yalnızca Doğu'daki barbarlara karşı cesaretle ayakta duranlara karşı sergilemiyordu. Enteresan bir şekilde adı Bleda olan bir piskoposun, Geiseric'e karşı öfkeyle söylediği sözleri de onamaktan kendisini alamaz.[16] Ayrıca, Batı Roma İmparatorluğu'nu Got saldırılarına karşı azimle savunan Aegidius'tan da gururla ve hayranlıkla söz eder.[17] Ancak, eserinin bütünü itibarıyla, en candan övgü sözcüklerini Marcius'un memurların başı ve belki de akrabası olan,

Euphemius için kullanmıştır. Bu methiyeyi bütünüyle Priscus'un, Euphemius'un *mali danışmanı* ve dolayısıyla yakın ilişkide olmasına bağlamak olası değildir; methiye, böylesi bir ilişkinin gerektirdiğinden de öte bir düzeydedir. Tarihçi, Marcius'un verdiği yetkiyle, Euphemius'un hükümetin politikalarını bütünüyle denetlediğini ve sonuçta, imparatorun dönemine damgasını vuran birçok faydalı tedbirin alınmasına önayak olduğunu söyler.[18] Burada Priscus'un, bu dönemde uygulanmaya başlanan yeni dışişleri politikalarına işaret ettiği net olarak anlaşılmasa da, idam edilen Chrysaphius'un politikalarının tamamen değiştiği de bir gerçekti: Hunlara yapılan ödemeler ve para yardımları durdurulmuş ve daha savaş yanlısı bir tutum benimsenmişti.

Son olarak, dikkate alınması gereken bir nokta da, Anagast ve Chelchal'ın, δόλος καὶ ἀράτη, hile ve aldatmaca yoluyla Gotlarla Hunları birbirlerine düşürmesi konusunda tarihçimiz hiçbir eleştiride bulunmaz.[19] Bundan daha da anlamlı olan bir detay ise, Maximinus'un elçilik görevini gelmişiyle geçmişiyle ifade ettiği anlatı boyunca Priscus'un ağzından, elçinin görevinin gizli amacının Maximinus'tan saklanması konusunda veya diplomatın barış için müzakere yapmaya geldiği adama karşı planlanan suikastin ahlaksızlık olduğuna dair en ufak bir kızgınlık kelimesi dökülmez. Belki de en çarpıcı detay, Priscus'un Asemus'un adamlarının görüşünü benimsediğini açıkça ifade etmesidir ki bu da şudur: "bir kimsenin kendi ırkından olan insanları korumak adına yanlış yemin vermesi, yalan yere yemin etmek anlamına gelmez".[20]

Böylelikle, yüzeysel bir bakış açısıyla ifade etmek gerekirse, Priscus güçlü bir milliyetçiydi. Batı'da veya Doğu'da her kim barbarlarla yüreklilik ve cesaretle yüzleşir ve onlara kendi üslubuyla yanıt verirse onun hayranlığını kazanıyor, bunun aksini yapanlar ise onun sayfalarında ayıplanarak yer alıyordu. Tarihçi, Hunlara karşı dirençli davranılmasını o kadar çok gerekli görüyordu ki, geç dönem impratorluğunun diğer büyük

bir tarihçisi gibi[21] o da, daha az bozulmuş bir dönemde Romalı yazarların -en azından kâğıt üzerinde- imparatorluğa yakışmadığını söyleyeceği türden davranışlara göz yummaya ve hatta onaylamaya bile hazır görünüyordu.

III

Acaba araştırmamızı daha da ileriye götürebilir miyiz? Bu miliyetçilik nereden kaynak-lanmaktadır? Marcius'un yönetimi toprak sahibi aristokratları şiddetle kayırıyordu. Gerçekten de Marcius ikinci romanında, kendi ideali olarak bir imparatorun görevini şöyle ifade etmiştir: "Bizim görevimiz insan ırkının yararına çalışmaktır [*humani generis*]'. Ancak, görünen o ki Marcius *humanum genus* deyimini sınırlı anlamda kullanmıştır, çünkü Evagrius bize açıkça Marcius'un bu konudaki politikasının "en çok dokunulmaz mala sahip olanların zenginliğinin korunması" olduğunu ifade etmiştir.[22] Doğrusu ise, onun yönetiminin neredeyse sadece toprak sahibi aristokratların çıkarlarını koruduğuydu. Aldığı tedbirlerden yalnızca iki tanesini söylemek gerekirse, ilki son derece masraflı bir makam olan yargıç senatörlerin sayısını azaltıp, *follis*, senatörlerin malları üzerinden ödedikleri vergiyi, kaldırmaktı. Dolayısıyla, son dönem tarih-çilerinin Brehier'in çıkarımına katılmaları ücüzü görünmektedir: Marcius "se révéla comme l'un des meilleurs empereurs qui ait régné à Constantinople" (kendisini, Kontantinopolis'te hüküm süren en başarılı imparatorlardan biri olarak görür).[23]

Artık kesin olan bir şey varsa o da, mevcut kaynaklarımızın bize tanıttığı şekliyle, II. Theodosios hükümetinin kötü bilinen şöhretinin kaynağı, neredeyse tamamen, Priscus'un *Byzantine History*'dir. Ayrıca, daha geç dönem yazarları tarafından aktarıldığı şekliyle, Marcius'un hükümdarlığı döneminin başka bir altın çağ[24] olduğu görüşünün -toprak sahibi senato

için durum kesinlikle buydu- ortaya çıkmasından Priscus da sorumluydu. Diğer taraftan yukarıda, Theodosios'un Hunlara para desteği verme politikalarından en çok yararlananların da tüccarlar, ticaret adamları ve bunun gibi insanların olduğunu gördük.[25] Sonuçta anlaşılan o ki, Priscus'un II. Theodosios'a, haremağası Chrysaphius'a ve onların dış politikalarına karşı hissettiği kızgınlık kendi toplumsal duruşuyla bağlantılıydı. Kendi fragmanlarında günümüze kadar gelen üstü kapalı sözleri bu görüşü destekliyor mu?

Şans eseri de olsa, tarihçinin beşinci fragmanında yer alan ve yalnızca Priscus'un görüşlerinin değil, Chrysaphius'un politikalarının gerisindeki toplumsal temellerin de anlaşılmasına yol açacak çok önemli bir pasaj bizlere kadar ulaşmıştır. Priscus burada, 441-3 yılındaki büyük Hun saldırıları sonrasında, 443 yılında gerçekleştirilen Anatolius Antlaşması ile Attila'ya vaad edilen miktarları ödeyebilmek için Theodosios'un zorla topladığı vergiler hakkında yorum yapmaktadır.[26] Küçümseyen bir tavırla, hükümetin bu antlaşmayı gönüllü olarak yaptığını söyleyip, aslında düşmana karşı duyulan ezici korku yüzünden mecbur kalındığı yönündeki görüşlerini açıklar. Devletin gelirlerinin aptalca tüketilmesi yüzünden, diye yazar, vergiler şimdiye kadar hiç olmadığı kadar hoşgörüsüz bir biçimde toplanmak zorundaydı; paranın büyük bir bölümü ise, örneğin hipodrum ve anfi tiyatrodaki gösteriler için israf edilmişti.[27] Herkes ödemek zorundaydı, diye yazar tarihçi; ancak herkesten çok, sadece imparatorun kayırması veya mahkeme kararları ile toprak vergisinden muaf tutulmuş kimselerin yaşadıkları zorluklar için üzüntüsünü ifade etmeye girişir. Ayrıca, bütün senatörlerin her zamanki vergilerinin çok üzerinde belli bir miktar altını katkı olarak vermeye zorunlu bırakılmalarına da hayıflanır. Priscus'un gerçekten karşı çıktığı tek şey, ağır vergilerin toprak sahibi aristokratlar üzerindeki olumsuz etkileridir. Kaderde çarpıcı değişiklikler vardı, diye yazar Priscus, çünkü vergi toplayıcıları paraları toplarken her türlü saygısızlığı yapı-

yorlardı ve çok uzun süredir zengin olan insanlar, οἱ πάλαι εὐδαίμονες, pazarda mobilyalarını ve karılarının mücevherlerini satmak zorunda kalmışlardı. Savaşın getirdiği zorluklara ek olarak, der, Romalıların üzerine felaket çökmüştü - Romalılar'dan kastettiği οἱ πάλαι εὐδαίμονες olanlarıydı- ve birçokları ya aç kalarak, ya da kendilerini asarak intihara kalkışmışlardı.

Burada Priscus'un, bu renkli ve süslü söylem ile, senatör sınıfının çektiklerini oldukça abarttığı kesindir. 443 yılında Theodosios'un Attila'ya ödeyeceğini vaad ettiği miktar 6.000 librelik altındı[28] ve büyük olasılıkla senatör *ordo* sınıfının bulması istenen miktar da buydu. Priscus'un bizi inandırmak istediği şey, böyle bir miktarın ödenmesinin, senatör sınıfını mahvolmanın eşiğine getirmiş olduğuydu, ancak böyle bir şey olanaksızdı. O dönemde, Doğu Roma İmparatorluğu'nda ortalama 2.000 senatör olduğunu varsayabiliriz -aynı tarihlerde Batı'da da olduğu kadar[29]- ve çok azının da olsa bir kısmının geliri, Olympiodoros'un birkaç yıl önce Batı senatörlerinin geliri olarak verdiği, yıllık 10, 15 ve hatta 40 *centenaria* altın gibi miktarların altına düşmemiş olmalıdır. Belki de bu rakamları yarı yarıya düşünmeliyiz. Belki de Doğu senatörlerinin sayısı binden azdı ve en yüksek gelir düzeyi de yıllık 15 *centenaria* altını geçmiyordu. Böyle bile olsa, bu tür kişilerin olduğu bir *ordo*, 6.000 librelik altını, yani 60 *centenaria*yı, mobilyalarını ve karılarının mücevherlerini satacak düzeye inmeden de pekâlâ bulabilecek güçteydi. Söylentilere göre,[30] İskenderiyeli Cyril, devlet görevlilerine rüşvet vermek için 2.000 librelik altın harcayabilecek güçteydi ve şüphesiz bu söylentinin doğru olmamasına karşın, daha büyük bir miktar söylenseydi eğer, bu durum kendi amacını da zaten ortadan kaldırmış olacaktı. Peki, imparator, senatör *ordo*'sunun sahip olduğu bütün malların üçte birinin kontrolünü elinde tutuyor muydu?

Theodosios'un Hunlara ödediği miktarlar, aynı dönemin başka imparatorlarının başka barbarlara ödemeyi yerinde bul-

dukları miktarlarla karşılaştırılmalıdırlar. I. Leo'nun (457-74), 473 yılında Theodoric Strabo'ya yıllık 200 librelik altın vermeyi kabul ettiğini duyarız, ancak antlaşma ilan edildiğinde, Kontantinopolis'ten hiçbir itiraz sesi gelmediği de söylenir.[31] Aynı şekilde, 478 yılında Zeno (474-91) Theodoric'e 2.000 librelik altın, 10.000 librelik gümüş peşin, arkasından da yıllık 10.000 *solidi* vermeye razı olmuştur.[32] Ve o sıralarda hazine, Basiliscus'un Vandallara karşı çıkmış olduğu talihsiz seferin ağırlığından henüz kurtulamadığı halde, yine de hiç itiraz sesi yükselmemiştir. Bu örneklerden yola çıkıldığında, Anatolius'un Attila'yla imzaladığı ilk anlaşmasında yıllık 2.000 librelik altın ödemeyi vaad ederek (s. 116), aslında Doğu imparatorlarıyla onların kuzeyli komşuları arasında ödenmesi son derece normal olan bir miktarı şart koşmuş oluyordu. Ayrıca anımsanması gereken bir nokta da Marcius'un böylesi paraların ödenmesine karşı çıkmıyor olmasıdır. Onun doğu sınırında, hatırı sayılır miktarlarda ödemeler yaptığını,[33] hatta bunu bir vergi ödemesi olarak değil de hediye olarak kabul ederse Attila'ya bile para vermeye hazır olduğunu biliyoruz (s. 154). Bu bizi, Priscus'un Hunlara para ödenmesine karşı olmadığı ve hatta ödenen miktarlara bile karşı olmadığı, ama gerekli olan bu paranın imparatorluk içerisinde toplanma şekline itiraz ettiğine inanmaya çağırır.

Diğer bir kanıt, Leo'nun 468 yılında Vandallara karşı başlattığı büyük seferin neden olduğu harcamalar konusundan -bu hazineye 100.000 librelik altından, ya da 1.000 *centenaria*'dan da daha fazlaya mal olmuştur- çıkartılabilir; bir şairin kelimeleriyle bu "bütün denizler ... ve nehirler dolusu para"dır.[34] Bu harcama, devleti, bütün bir jenerasyon boyunca neredeyse iflasa sürüklemiştir, ancak senatör sınıfı Priscus'un 443 yılında bizleri inandırmayı arzu ettiği kadar yoksullaşmış olsaydı eğer, para hiçbir zaman bulunamazdı. Gerçekten de, Marcius'un *follis*i iptal etmesi ve vergi borçlarına getirdiği affı (genelde hep zengini kayıran bir uygulamadır) değerlendirecek olursak, ölü-

münde hazinenin kasasında sadece 100.000 librelik altından biraz daha fazla bir miktarın kalmış olduğu hiç de inandırıcı görünmemektedir; tabii eğer tahta çıktığında hazine bomboş, üst sınıflar da tamamen parasız kalmamışlarsa.[35]

Priscus'un *Byzantine History*'sinin bilimsel bir tarih olmaktan çok öncelikle yazınsal bir deneme olduğunu gözlemlemek için birçok fırsatımız oldu. Onun, Theodosios'un vergi politikalarını eleştirisi, şimdiye kadar hep dikkat etmemizi gerektiren *flosculi*den bir tanesini içermektedir. Priscus, senatörlerin, imparatorun vergi toplayıcılarının talep ettiği miktarları verebilmek için, sadece mobilyalarını (ἔπιπλα) değil, karılarının mücevherlerini de (τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν) satmak zorunda kaldıklarını belirtir. Bu önermenin sadece Priscus'un Eunapius'u takdir ettiğinin bir örneklemesi olduğuna inanıyorum. Aynı, Hunların daha kariyerlerinin başındayken nasıl Kırım'a geçtiklerinin anlatısında tekrarlandığı gibi, bu cümlecik de Priscus'un Eunapius'un eserinde gördüğü ve az bir değişiklikle kendi kitabına aldığı bir detaydır. Çünkü Zosimus, Eunapius'tan açımlayıp da I. Theodosios'un mali politikalarını eleştirmek istediği bir yerde, imparatorun keyfî ve ölçüsüz vergilendirmeleri konusunda şunları yazar: "talep dilen vergileri ödemek için sadece para değil, kadın mücevherleri ve hatta tüm giysilerini de veriyorlardı".[36] Bu cümlecikler, kullanıldıkları yer itibarıyla o kadar çok benzerlikler taşımaktadır ki, bu benzerliğin sadece bir tesdaüf olduğuna inanmak olası değildir. Sonuçta Priscus Eunapius'unu tanıyor ve ona değer veriyordu; Doğu senatörlerinin malları kendilerine kalmıştı ve karıları da değerli mücevherlerinin tadını çıkarmaya devam etmişlerdi.

Theodosios ve Chrysaphius'un 443 yılında Attila'nın parasını ödeyebilmek için uyguladıkları politika, senatör sınıfının cebini yakmıştı; ancak onların yaşadığı bu zorluk vergi ödeyenlerin daha fazla sayılıp korunmalarına neden oldu. Doğu eyaletlerinde genel anlamda bir sıkıntı yaşatmadan bu para başka türlü nasıl toplanabilirdi ki?

Barbarları satın alma politikasına tamamen paralel bir tepki, savaşa girmektense başkentten vergi toplanması isteği ile geniş toprak sahipleri sınıfından gelmişti: burada da savaş konusuna kararsız yaklaşılıyor ve savaş için harcanacak paranın, barış için toplanacak paradan çok daha fazla olması savaşı gereksiz kılıyordu. 408 yılında Alaric Roma'ya bir heyet göndermiş ve son yaptığı hizmetler için ödeme talep etmişti. Hazine bomboştu ve her zamanki vergilerden Alaric'in talep ettiği miktarı çıkartmak olası değildi. Dolayısıyla, böyle bir zamanda barışın sağlanması da önemli olduğundan, Honorius'un hükümeti hazırda parası olanlardan, yani senatörlerden zorunlu bir katkı payı alınmasını gerekli görmüştü. Konu Senato'ya getirilmiş ve Gotlara karşı savaş ilan edilip edilmeyeceği Roma'da tartışılmıştı. Bu tartışmalar sırasında Senato'da savaştan yana olan grup, Stilicho ya neden savaşmayı reddettiğini ve Romalı gururunu ayaklar altına alarak neden bu ödeme karşılığında barışı satın almak istediğini sormuştu. Stilicho bu konudaki kişisel politikasını çok güzel savunmuştu; bir Yunan tarihçinin ifadesiyle,

> herkes onun davasının haklılığına ikna olduğuna göre, barışı korumak için Senato Alaric'e 4.000 librelik altın ödemeye karar vermişti; çoğunluk kendi seçimleri olduğu için değil fakat Stilicho'dan korktuğu için oy kullanmıştı. Nitekim Lampadius adında soylu ve yüksek mevki sahibi bir adam Latince olarak şöyle bağırmıştı: "bu bir kölelik ilişkisidir, barış anlaşması değildir".[37]

Şimdi, konunun Senato'da tartışılması, Alaric'in talebinin kabul edilmesi halinde senatörlerin masrafları yükleneceğini herkesin önceden bilmesi anlamına geliyordu. Bu nedenden dolayı, onların miliyetçi ve savaş yanlısı sözleri sadece cüzdanları için duydukları endişeyi gizlemeye yarıyordu.[38] Sonuçta, birçok Doğu senatörünün Theodosios'un 443 yılındaki tutumunun haklılığını gördüklerini, ancak yine de Chrysaphius'un

korkusuna oy kullandıklarını söylersek çok da yanılmış olmayız. Tek farklılık, 443 yılı politikası Anatolius, Nomus, Senator gibi daha cömert bir avuç senatör tarafından destekleniyordu; diğerleri ise kendi desteklediklerini politikaya yenilmek üzere ayaklanmışlardı. Ve bunların rakipleri Priscus'ta dillenmişti.

Böylelikle burada netleşen bir nokta da, Priscus'un sıkı bir milliyetçi olduğu önermesini değiştirmemiz gerektiğidir. Priscus, Chrysaphius'un kendisine korkakça görünen dışişleri politikalarını beğenmiyordu çünkü sempatizanı olduğu toplumsal sınıf bu politikalar yüzünden kayba uğruyordu. Sadık bir yapısı vardı, ancak genel anlamda imparatorluğa değil, imparatorluk içerisinde yer alan toplumsal bir sınıfa karşı sadakat hisleri besliyordu. Bu bakımdan Priscus, kendi döneminin imparatorluğunda zenginliklerin eşit olmayan dağılımından son derece şikâyetçi olan Olympiodoros'un bakış açısına göre, ister istemez gerici bir yapı sergiliyor gibidir. Bazı Senato üyeleriyle olan kişisel bağlantılarına karşın, onların aşırı derecede büyük olan zenginliklerinden ve ekonomik güçlerini siyaset için kullanmalarından rahatsız olan Ammianus'tan bile daha dar görüşlüdür. Priscus'un görüşleri, I. Leo'nun mali politikalarını sert bir şekilde eleştiren ve tarihçimizin halefi olan geç dönem Yunan tarihçilerinden Philadelphialı Malchus'un bakış açısına benzerlik göstermektedir.[39] Malchus'un da bu eleştirilerinin nedeni barışı korumak adına kendisinin barbarlar için toplanan paraya katkıda bulunmak zorunda kalmasıydı;[40] ancak Malchus, I. Leo'nun ölümünden sonra 'çoğunluğun' (οἱ πολλοί) gözünde kazandığı iyi şöhreti de kabul etmiştir.[41]

Sonuç olarak, eserinden geriye kalanlardan çıkarımlandığı kadarıyla Priscus'un kişiliği ve hayata bakış açısı, II. Theodosios ve Chrysaphius'un mali politikalarına karşı saldırgan tutumunun, kendi önyargıları ve haksız yanlılığından kaynaklandığına işaret etmektedir. Daha önce de gördüğümüz gibi bu politikalar, imparatorluğun bu olağanüstü maddi yükünü en iyi kaldırabilecek kesimin omuzlarına yüklemek üzere he-

saplanmıştı. Ancak senatör *sınıfının* bir destekçisi olan Priscus, imparatorun çabasını yanlış yansıtmıştır; senatörlerin omuzladığı yükü abartır ve sanki Doğu eyaletlerindeki halkın tümü baskı altındaymış izlenimi yaratır. Theodosios ve bakanları eğer baskıcı zorbalar olsaydı, imparatorun adı 583 yılında Yeşiller arasında ve ölümünden 130 yıl kadar sonrasında bu kadar iyi anımsanan bir sembol olmazdı.[42] Gerçekten de Priscus'un kendisi bile, eserinin dikkatleri çeken bir paragrafında, Chrysaphius'a gösterilen büyük halk desteğini itiraf etme gereği duymuştur. 449 yılının sonbaharında ve haremağasının kariyerinin dönüm noktasında, sadece Attila değil, Doğu'da askerlerin başı olan İsauralı Zeno tarafından da hayatı talep edildiği zaman, Priscus bize açıkça, "herkes ona iyilik diledi ve destek verdi" diye yazar.[43] Burada tarihçinin neden böyle bir itirafı gerekli bulduğunu sorgulamak bize düşmez; tarihinin daha önceki kitaplarında inşa etmeye çalıştığı davasını yok etme yolunda çok ilerleme kaydetmiş olmalıdır. Burada göstermemiz gereken tek şey, bu itirafın Chrysaphius'un bir düşmanından gelmiş olması sebebiyle biraz fazla abartılmış olabileceğidir.

IV

Yine de, Theodosios'un Attila'yı satın almaktan mutlu olmaması gerekirdi şeklinde itiraz etmek olasıdır. Neden onunla cesurca yüzleşmedi ve sıkı askerî tedbirler almak yoluyla onun bu vergi alma işine bir son vermedi? Theodosios hükümetinin Hunların gücünü bir dizi askerî sefer yapmak yoluyla yok etmeye çalışması gerektiğine inananlar, Romalılar gibi tarıma dayalı yerleşik toplumların, Hunlar gibi gezici ve göçebe nitelikli toplumlara karşı deneyimleyeceği savaşın özünü bence gözden kaçırıyorlar. Böyle bir savaşın zorluklarını M.Ö. beşinci yüzyılda dahi Herodot çok iyi anlamıştır (iv. 46. 3):

> kasabaları surlarla çevrilmemiş, gittikleri her yere götürdükleri vagonlarda yaşayan, at üzerinde ok atarak savaşmaya alışmış ve yiyecek için tarıma değil hayvanlarına güvenen bir halk; [İskitler] onları boyunduruk altına almak için gelen işgalcileri nasıl yenmezler, hatta onlarla konuşmaya gelenleri bile?

Başka bir ifadeyle, göçebe bir toplumun bütün halkı ve malları gezici nitelikli olduğu için, yaklaşan düşman bir ordunun yolundan çekilmek onlara hiçbir sıkıntı vermez. Ayrıca, göçebe bir topluma karşı başlatılacak bir sefer için malzeme yetiştirmenin bedeli, yağma, esir alma ve diğer şeylerden elde edilecek miktarın çok daha ötesindedir. Çin sarayı yüzyıllar boyu, Hsiung-nu ile savaşmalı mı yoksa 'hediyelerle' yumuşatmalı mı şeklinde sancılı tartışmalara sahne olmuştur, ancak en akıllı danışmanlar, hiçbir zaman bu göçebelerin topraklarına doğru askerî genişleme politikalarını onaylamamışlardır. Ayrıca bulduğumuz diğer bir bilgi de, Hunların tarihleri boyunca, hiçbir Roma hükümetinin onlara karşılık olarak bir ordu sevk etmemiş olduğudur; ancak bir kez dışında ki bu istisna da kuralı bozmaz: 452 yılında, Hunların büyük bir bölümü İtalya'da çarpışırken, Marcius Hun eyaletine bir ordu göndermişti ve sanki tebaaları olan Germenleri, onları kontrol için geride kalan ufak garnizon birliklerine karşı kışkırtmak olası gibi görünmüştü (s. 292). Böylesi bir fırsat Theodosios'un eline ne zaman geçmişti? Eğer 'zayıf ve korkak' Theodosios'u böyle bir ordu sevk etmediği için suçlayacaksak, onun içerisinde bulduğu durumun gerçeklerini göz ardı ettiğimiz eleştirisine kapılarımızı açmış oluruz. Bu tür bir sevkiyatın maliyeti çok büyük, sonuçları önemsiz ve Hunlara verilen zarar çok küçük olurdu. Attila'nın daha sonraki yıllarda gezici olma özelliğinden ödün verdiği doğrudur. Orta Avrupa'nın belirli bölgelerinden vergi ve yiyecek takviyesi alıyordu, dolayısıyla oraları terk etmek ona kâr getirmeyecekti.[44] Ancak, yine de çok istiyorsa, bazı bölgelerden geçici olarak çekilmesi çok az kayıp anlamına gelecekti; steple-

rin açık ovalarında, eline bütün bir Roma ordusunu yok etme fırsatı da geçebilirdi. Diğer taraftan, Theodosios'u misilleme bir ordu sevk etmediği için suçluyorsak, buna karşılık bir göçebe misillemesinin çok büyük bir vahşet olacağını ve bu sefere yapılan harcamaların karşılığı olarak da kopartılabilecek tek ödülün, geniş bölgelerin nüfussuz kalması ve hatta tarımın tamamen yok olması olabileceğini anımsamamız gerekmektedir.[45]

Burada kısaca, ellerine Hun esir geçtiği zaman Romalıların içerisine düştüğü zor durumdan kısaca söz etmek konumuzdan çok da fazla sapmak anlamına gelmez. Bu durum, Sozomen'in, Uldin'in 409 yılında Trakya'ya yaptığı bir seferden söz ettiği bir paragrafta aydınlığa çıkar.[46] Hatırlanacağı üzere, o olayda Hunlar büyük bir grup Sciri tarafından destekleniyordu ancak bunların birçoğu dağılan Romalılar tarafından yakalanmıştı. Sozomen bize bu esirlerin kaderinin ne olduğunu anlatır. Esirleri Trakya'da bir arada tutmak olanaksızdır, çünkü kolaylıkla kaçıp yine Tuna'yı geçebilirlerdi. Dolayısıyla hükümet bazılarını çok ucuza satmıştı; büyük olasılıkla böyle bir *coloni* için büyük miktarlarda para ödeyecek bir satın alıcı çıkmamıştı. Sonuç olarak hükümet diğerlerini de bedava dağıtmak zorunda kalmıştı; tek şart, sahiplerinin onları Konstantinopolis'te ve hatta Avrupa'da tutmamalarıydı: gemiye bindirilip denizaşırı gönderileceklerdi. Böyle olduğu halde çok büyük sayıda Sciri hâlen elden çıkartılamamıştı: toprak sahipleri onları hediye olarak dahi kabul etmiyorlardı ve Hristiyan din tarihçimiz, birçoğunun, kiracı-çiftçi olarak, büyük olasılıkla imparatorluğa ait Bithynia'daki Olympos Dağı'nın eteklerinde barınma hatlarına dağıtıldıklarını görmüştü. Elimizde Hun esirlerin kaderleri hakkında bir anlatım yoktur, ancak şüphesiz onlar da, kendilerini yakalayanlar için çok daha büyük sorunlar yaratmışlardı. Pratik anlamda tarlada hiç bir işe yaramayacaklardı; tek çözüm kendi istekleriyle imparatorluk ordusuna paralı asker olarak katılıp kendi uluslarından insanlara karşı savaşarak hizmet vermeleriydi. Anlaşılan bu çözüm, şehirlerine saldıran Hunlar-

dan bazılarını esir alan Asemus'un adamları için henüz yoktu. Onları, yakalar yakalamaz öldürdüklerini okumak son derece anlamlıdır.[47]

Bütün bunlardan sonra, Chrysaphius'un Tuna sınırındaki politikalarını 'zayıflık' olarak nitelendirmek boş bir iddia olacaktır. Onun için, para yardım politikalarından başka bir çıkış yolu yoktu ve Marcius'un 452 yılında sergilediği 'güçlü' konumu, tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Hun İmparatorluğu'nda baş gösteren yeni bir durumdan kaynaklanmaktaydı. Marcius'un 451 yılı politikası ise, zaten görmüş olduğumuz gibi, güçlü olmaktan çok akılsızlık olarak tanımlanabilirdi. Tabii ki bu arada, Theodosios hükümetinin izlediği politikalar her zaman için başarı anlamına gelmeyebiliyordu: örneğin 441-3 ve 447 kuşatmalarını önleyememişti. 441 yılında, imparatorun daha sonra izlemeye başladığı politika henüz yürürlüğe konmamıştı. Nispeten küçük çaplı saldırılara alışkın olan hükümet, henüz göçebelerle savaşın ne anlama geldiğini öğrenmemişti: imparatorluk ordusuna yazılmış olan Hun tebaasını iade etme ve Margus piskoposunu teslim etmedeki tereddütleri da zaten bu yüzdendi. Senatörlerden sermaye vergisi alınması, barışı korumak ve 441-3 yıllarındaki olayların tekrarını önlemek konusunda hükümetin çaresizce korkuya kapıldığının göstergesiydi: büyük kuşatma onlara doğru politikayı buldurtmuştu. Barışın sağlanmasından birkaç hafta sonra Theodosios, benzer bir kuşatmanın bir daha asla gerçekleşmemesi için gerekli adımları atmıştı ve onun bu çabalarının canlı bir hatırasını, Nomus'a ithaf edilmiş, 12 Eylül 443 tarihli Roman'da buluruz ki Nomus bundan sonra bu politikalarla bağlantılı olarak anılmaya başlanmıştır (s. 96). Ne yazık ki, Priscus'un eserinde ilgili bölümün kayıp olması nedeniyle, Attila'nın neden 447 yılında bir kuşatma başlattığını bilmiyoruz, ancak bunun sorumlusunun Theodosios ve bakanları olmadığını (s. 121-2) düşünüyoruz.

Dolayısıyla, Theodosios ve Chrysaphius'un birincil kaynağımız tarafından neden yanlış tanıtıldığını anlamamız hiç de zor değildir. Priscus'un Maximinus'la ve özellikle de son derece nüfuzlu olan ve bir önceki yönetimin bütün politikalarını en ince detayına kadar değiştiren memurların başı Euphemius'la sürdürdüğü yakın ilişkisi, kendisi Konstantinopolis'in en yüksek toplum üyesi olmasa da, kesinlikle onların görüşlerini paylaşmasına yol açıyor ve Chrysaphius politikalarının empoze ettiği mali yükün bir tek onlardan talep edilmesi de onu çok kızdırıyordu. İkinci olarak, askerî konuları anlamaktaki yetersizliği, bu politikaların gerekliğini görmesini engelllediği gibi, nispeten aydın görüşlü ve askerî konuları kendisinden daha iyi anlayan senatörlere karşı soğuk davranmasına neden oluyordu. Onların desteklediği bu politika, Doğu'daki büyük insan kalabalıklarını artan mali zorluklardan kurtarmak için planlanmıştı ki o yıllarda zaten kötü hasat, bulaşıcı hastalıklar ve depremler yüzünden halk yeterince sıkıntı çekiyordu.[48]

V

Son bir nokta daha açıklama gerektirmektedir. Eğer Chrysaphius tarafından yönetilen Theodosios hükümetinin kalbinde Doğu nüfusunun çoğunluğunun menfaatlerini korumak varsa, neden tarih geleneği hep bir ağızdan haremağasını suçlamaktadır? Yanıtı bulmak çok zor değildir. Diğer tarihçilerin de bu yönetimin tarihini anlatmalarına karşın, Priscus'un *Byzantine History*'si, o yılları anlatan ve herkesçe bilinen standart bir kaynak olarak benimsen-mişti. Ancak bizim de gördüğümüz gibi bu standart kaynak son derece yanlıdır ve haksız yorumlar içermektedir. Dolayısıyla, onu izleyen ve eserleri günümüze kadar gelmiş olan tarihçilerin hemen hemen hepsi de ortodoks Hristiyan olup, daha Priscus'u okumalarından bile önce Theodosios ve bakanına karşı din temelli bir önyargı içeri-

sine girmişlerdir; çünkü daha ileri yaşlarda Theodosios, özellikle de Eutyches'in vaftiz oğlu Chrysaphius, ikisi de adı çıkmış kâfirlerdi. Bunların sonucu olarak, bu tarihçiler de Priscus'un imparator ve haremağası hakkındaki acımasız eleştirilerini okuduklarında bunları memnuniyetle ve eleştirmeksizin kabul edip, kendi çalışmalarının içerisine dâhil etmişlerdi. Aynı zamanda, çağdaş bir Hristiyan din tarihçisi olan Sokrates'in imparatora övgü konusunda samimi göründüğünü belirtmekte de fayda görüyoruz. Ancak, itiraf etmek gerekirse, Sokrates'in Theodosios'u açıkça eleştirdiği bir çalışmayı yayınlaması tehlikeli olabilirdi; ancak tavrı eleştirel olsaydı en azından methiyelerindeki samimiyeti ortadan kaldırabilirdi.[49]

Nestorius'un Theodosios'u çok kişisel nedenlerden dolayı acımasızca eleştireceği beklenen bir durumdur. Ancak böylelikle dikkatimizi yönelttiği bir gerçek sayesinde Ortodoks Hristiyan yazarların bu düşmanca tutumunun nedenini de anlamış oluruz. Attila'ya ödenecek parayı bulmak için[50] Chrysaphius'a talimat veren Theodosios, kiliseyi de katkı yapmaya zorunlu tutmuştu ve Konstantinopolis patriği Flavius (447-49) kendi halkının iyiliği için verdiği parayı imparatora en kötü niyetlerle sunmuştu. İmparator emir vermişti, diye yazar Nestorius (s. 342); *ne ödenmesi gerekiyorsa*, zorla da olsa alınacaktı[52] ve ona [Flavius] da hiçbir ayrıcalık gösterilmeyecekti, dolayısıyla sonunda imparatora haber göndermek zorunda kalan Flavius, fakir olduğu için, kendisine ait malları olmadığını, kilisenin malları satılsa bile bunların ondan istenilen miktarda altını ödemeye yetmeyeceğini söyledi. Ancak, o ve daha önce atası olan imparatorların kiliseye bağışlamış olduğu kutsal kâseler vardı ve dedi ki, "kâseleri eritmem gerekiyor çünkü bunu yapmak zorunda bırakılıyorum". Bunun üzerine imparator şöyle demişti, "Ben bunları bilmek istemiyorum, ama altını istiyorum, her nasıl olursa olsun".

Sadece, *ödenmesi gerektiği kadarını* istediği için imparatorun yanıtı o kadar da uygunsuz sayılmazdı. Ancak olabildiği kadar

kötü bir izlenim uyandırmak isteyen Flavius, kilisenin kâselerini halka açık bir yerde eritmişti. Theodosios'un uygulamaları her ne kadar nezaketsiz olursa olsun, burada imparatorun kilisenin zenginliği konusunda ahlaki şüpheleri olduğunu anlamamız mümkündür, çünkü Nestorius'un da (s. 363) kabullendiği üzere, halk salgın hastalıklardan ve açlıktan ve yağmur yağmamasından ve yağan dolulardan ve sıcaklardan ve olağanüstü depremlerden ve esaretten ve korkudan ve kaçmaktan ve her türlü hastalıktan bitkin düşmüştü... Her yeri yakıp yıkan ve herkesi esir alan barbarların ve İskitlerin çıkarttığı iki katlı kargaşa halkı çok sarsmıştı ve bu durumdan en ufak bir kurtulma ümitleri kalmamıştı.

Orijinal paragrafta geçen dinsel sapkınlık kavramı, Attila'nın 441-3 ve 447 yıllarında gerçekleştirdiği iki kuşatmasına işaret etmektedir.

Bütün bu etmenler, hemen hemen bütün Ortodoks Hristiyan kaynaklarımızın Theodosios ve Chrysaphius için çizdikleri olumsuz tabloları açıklamaktadır. Diğer taraftan Monophysite mezhebine ait Mityleneli Zachariah ise Theodosios'tan asla sitemle değil ama hep saygıyla söz eder; sövgülerini Marcius'a saklamıştır. Sıradan bir insan ve belli ki Monophysite olan John Malalas da elinde [sonraki nesillere] devredeceği Priscus'un eseri olmasına karşın, Theodosios hakkında o kadar iyi şeyler düşünüyordu ki, şöyle yazmıştı: "İmparator Theodosios çok iyi tanınıyordu ve herkes ve senato da onu seviyordu". Onun bu gayretliliği bu son üç kelimede abartıya gitmesine neden olmuştur: toprak sahibi olan sınıfın Theodosios'u sevmek için pek bir nedeni yoktu.[53]

Theodosios'un çok sevdiği Chrysaphius hakkındaki yorumları bakımından Priscus'a güvenebilmek çok zordur, diye yazar, John Malalas, çünkü "o her bakımdan çok iyiydi". Sonunda hayatını, sadece kanunsuzca şantaj yapmak yüzünden kaybetmemişti; savunduğu politikaların ne olduğu göz önüne

alınacak olursa, senatörlerden yana olan imparator başa gelir gelmez bu zaten olacaktı. Onu suçlayacak nedenler çok kolay bulunmuştu, çünkü Bury'nin ifadesiyle, "geç dönem Roma İmparatorluğu'nda vergi toplama işi o kadar zalimce uygulanıyordu ki, düşman bir eleştirmenin, tebaasını mahvetmek üzere kasıtlı hareket ettiğine dair suçlu çıkartamayacağı hiçbir İmparator", ya da bizim eklememizle, hiçbir bakan, "yoktu".[54] Ancak Chrysaphius sadece kanunsuz şantaj yapmak yüzünden idam edilmemişti; onun savunduğu mali politikalar, toplumda, toprak sahipleri dışında kalan başka bir bölümün iyiliği için düzenlenmişti. Onun savunduğu din politikalarının başarısızlığı ise, imparatorluğun Doğu eyaletlerinde yaşayan büyük kalabalıkların desteğini sonsuza dek kaybetme ve Araplara yol açılması sürecinin önemli bir aşamasına damgasını vurmuştur. Başkentin sıradan tüccar ve zanaatkârları, altıncı yüzyılın sonuna kadar efendilerini severek anımsadılar. Ancak, kaynaklarımız, gerçekte, onların yönetiminin senatör karşıtı işleyisinden dolayı, Theodosios ve Chrysaphius'un Hunlara karşı olan tutumlarını bu kadar çok karalamışlardır. Bunun, en az onlar kadar şuçlusu da Priscus'un ta kendisidir.

9 Sonuç

Şimdiye kadar yaptığımız şey, Hunların Ostrogotlara ilk saldırdıkları zaman ile Attila'nın ölümünü takip eden kargaşa içerisinde oğullarının kaybolmasına kadar geçen zaman aralığında yaşamış oldukları siyasi ve askerî faaliyetlerinin hikâyesini yeniden kurgulamaya çalışmaktır. Ayrıca yapmaya çalıştığımız birşey ise, Hunların içerisinde yaşadıkları toplumu ve o toplumun değişmesine ve sonuçta yıkılmasına neden olan unsurları betimlemek olmuştur. Ancak bu ikili çabamız, elimizdeki kanıtların içler acısı durumundan dolayı ciddi bir şekilde engellenmiştir. Örneğin birinci olayda, Bleda ve Attila liderleri olmadan önceki Hun İmparatorluğu'nun, coğrafi sınırları ve örgütlenmesi hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ve bu imparatorluğun inşa edilmesi ve genişlemesinde Attila'nın -ve de Rua'nın- ne tür bir rol oynadığı konusunda da kesin bir bilgimiz yoktur. Hun toplumunun kendisinden söz etmek istediğimizdeyse, sadece zaman zaman ve tesdüfen yazılmış birkaç cümleciğin, bazı Hun kurumları üzerine zayıf bir ışık tuttuğunu gördük. Örneğin, Priscus'un rastgele yazdığı o iki ya da üç kelime olmasaydı, Hunların aile yapılarına ilişkin en ufak birşey söyleyemezdik. Aynı yazarın, karakterlerinden bir tanesine söylettiği cümle ise Hunların tebaalarından zorla yiyecek ikmali yaptıklarına dair doğrudan bir kanıttır; gerçi bu durumda, doğrudan bir şahit olmasa da, bizler de bu sonucu çıkarımlayabilirdik.

En olmayacak birşey varsa o da, yeni yazılı kaynakların keşfedilmesidir ve arkeolojik buluntular üzerine de çok az sayıda şaşırtıcı açıklama beklenebileceği için -en azından yakın bir gelecekte- burada genel anlamda bir-iki sonucu kaydetmek işe yarayabilir. Öncelikle çok yaygın olan bir inanışı, yani Attila'nın, öyle ya da böyle, bir dâhi ve de 'çok büyük bir adam' olduğu ve Hun İmparatorluğu'nu bir arada tutan unsurun onun fevkalade kişiliği olduğu görüşünü tartışacağız. Arkasından, Avrupa'nın gelişmesinde Hunların başarılarının ne tür bir rol oynadığı sorusuna geçeceğiz. Eğer Hunlar hiçbir zaman Gotlar ve Romalılarla karşılaşmamış olsaydı ve bunun yerine bütün dikkatlerini Perslere veya Hintlilere yöneltselerdi, Avrupa tarihi bu durumdan nasıl etkilenirdi?

I

Çok yaygın olmasa da, son dönem Roma İmparatorluğu tarihçilerinin genel görüşü, Hunların başarısının tamamen Attila'nın dehasına bağlı olduğuydu. O olmadan, diye söylenmiş ya da ima edilmiştir, ortada onun yönettiği türden bir Hun İmparatorluğu olmazdı; öldüğünde ise imparatorluğun ani çöküşünün önüne geçmek imkânsızdı.[1] Bence, her iki öneri de geçersizdir.

Birinci önerme kesinlikle yanlıştır, çünkü Attila'dan önce de çok büyük bir Hun İmparatorluğu vardı. Bize açıkça söylenen şey, Attila'nın atalarına oranla çok daha fazla ulusun hükümdarlığını yaptığıdır, ancak yine aynı kaynak eş zamanlı bir şekilde, Rua ve Octar'ın hüküm sürdüğü toprakların da Attila'ya oranla hiç de küçük olmadığını ima etmektedir.[2] Gerçekten de gördüğümüz kadarıyla, Octar'ın Tuna'nın doğusuyla meşgul olmasından birkaç yıl daha sonra, Rua da İtalyan politikalarına karışmaya ve Tuna'daki Doğu Romalıları tehdit etmeye başlamıştı. Hareket alanları belli ki çok büyüktü. Dolayısıyla, Attila'nın Cengiz Han'dan farkı, onun imparatorluğu atalarının

elinden hazır -ya da neredeyse hazır- olarak devralmasıydı ancak Cengiz'in gençliğinin ve hatta orta yaş döneminin Moğolları hâlen küçük ve dağınık kırsal kabileler şeklinde yaşıyordu. Ne yazık ki Attila'nın bir konfederasyon altında yönettiği Hun kabilelerini bir araya getiren süreç hakkında hiçbir şey bilmiyor olmamız üzücüdür. Belki de bu konfederasyonun kurucuları Rua ve kardeşlerinden başka kimse değildi. Eğer öyleyse, onların Attila'ya yaptıkları iyilik, Cengiz'in kendinden sonra gelenlere yaptığı iyilik kadar büyüktü ve onlara Attila'nınkinden daha fazla ün -ve ya kötü şöhret- sunmuştu.

Önermelerin ikincisi, yani Attila'nın ölümünden sonra imparatorluğun çöküşünün kaçınılmaz oluşu, Cengiz'den sonra gelenlerin de en az kendisi kadar yetenekli olduğu gerçeğiyle çürütülmüştür. Bir göçebe imparatorluğunun kurucusundan sonra da yaşamaya devam etmemesi için bilinen hiçbir geçerli neden yoktur. Hun İmparatorluğu'nu psikolojik şartlar içerisinde değerlendirmeye çalışanlar için en uygun yanıt, Attila'nın bir Ögeday veya bir Kubilay Han veya bir Timurlenk gibi halefi olmaması için hiçbir psikolojik neden olmadığıdır. Tek kelimeyle, Hun egemenliğinin ne başındaki ne de sonundaki koşullar, özellikle ya da genellikle tek bir bireyin kişisel özellikleri veya yetenekleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla burada Attila'nın 'deha'sından söz etmek için ne tür bir neden kalmıştır? O askerî bir deha mıydı? Şüphe götürür. 441-43 yıllarında Doğu Romalıları kolayca yendiği doğrudur. 441 yılında, ancak ona karşı koyacak kimse kalmadığı zaman savunma hatlarını geçmiştir[3] ve 443 yılında da, Vandallar tarafından yenilerek Sicilya'dan aceleyle getirtilen ve son birkaç yıldır işsiz ve hareketsiz yaşamaktan moralleri tükenmiş orduları yenmiştir. 447 yılında Doğu'nun bütün güçlerine karşı giriştiği savaşta ise Attila çok kanlı bedeller ödeyerek zafer kazanmıştır. Klasik bir yazarın, Utus Nehri'ndeki savaş koşullarıyla ilgili olarak kullandığı tek bir cümle, zaferin askerî bir deha sonucu kazanılmadığını ima eder.[4] Bir an için, şimdiye

kadar yapılan bu varsayımlardan vazgeçelim. Açık ve adil bir çatışmada, Attila'nın Doğu Roma ordularını iki kere bozguna uğrattığını düşünelim. Dolayısıyla, o bir dâhi miydi? Temeli sömürgelerden oluşmuş ve arka bölüğü düşmana karşı kendi birliklerine olduğundan daha fazla düşman olamayan bir orduya karşı kazanılmış iki zafer, ona 'dâhi' şeklinde hitap etmeyi gerektirmez. Onun liderliğinin gerçek boyutları, toplumları henüz Romalılar gibi sınıfsal çatışmalarla paralize olup parçalanmamış olan Batı Germenler ile savaştığı zaman, Galya'daki şansı doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Champagne ovalarında, cenaze ateşi için üst üste yığılan eyerler -bu kısa öykü bir mit bile olsa- onun mutlak başarısızlığının bir sembolüdür. Kendi ordusu başarılarının doruğundayken, kendi seçimiyle, başıbozuk ve ne olduğu bilinmeyen güçlerle yüzyüze kalan Attila'nın liderliği, bir grup özgür köylünün cesareti karşısında yenik düşmüştü.

Dolayısıyla, Attila'nın dehasından söz eden tarihçiler belki de onun diplomatik yeteneklerine işaret ediyorlardır. Ve emin olun ki bu görüş de değişmelidir. 451 yılında Batı'da zafer kazanmak olanaksız değildi. Doğru bir diplomatik hazırlık yapılması koşuluyla, büyük bir olasılıkla Vizigotlar ve Romalıların üstesinden gelinebilirdi. 449 yılının yazında, Attila'nın konumundaki bir liderin yerine getirmesi gereken üç koşul vardı, ancak üçü de bir kenara itilmişti.

Birincisi, Vizigotlar ve Batı Romalılarla ayrı ayrı uğraşılması gerekiyordu. Attila, önceleri sanki bunun farkındaydı. Orijinal planı, Vizigotlarla uzlaşmaya varmak ve aynı zamanda hâlen Ravenna'nın dostu olduğunu iddia etmekti. Onun görüşüne göre, bu plana sadık kalmak çok önemliydi, çünkü Aetius'un diğer konulardaki zayıflıkları ne olursa olsun, yine de olağanüstü yetenekleri olan bir lider olduğu açıktı. Ancak Attila Honoria'nın davetini alınca, planı da çapraşık hale gelmişti. Ve bu fırsatı beceriksizce kullanınca da bütün Batı ona karşı birleşmişti. Gerçekten de, Ravenna ve Toulouse'un 451

yılından önceki ilişkilerini değerlendirdiğimiz zaman, haklı olarak, ancak birinci sınıf bir beceriksizin Aetius ve Theodoric'i birbirlerinin kollarına atabileceği sonucuna varırız. Çünkü bunu becerebilmek gerçekten de *coup de maître*[*]dir.

İkinci olarak, Geiseric'ten daha fazla yararlanılmalıydı. Şu ya da bu nedenden dolayı Vandal Geiseric Attila'nın Vizigotlara saldırmasını istiyordu. Dolayısıyla 452 yılında Geiseric'in donanması -451 yılında Galya'ya saldırmadıysa bile- Attila'nın karadaki hamlelerine eşlik ederek İtalya'ya saldırabilirdi. Fakat bütün hayatını Batı Romalılara saldırarak geçirmiş olan Geiseric'i harekete geçirecek hiçbir gayret belirtisi görmeyiz. Tarih, böyle istekli ve yetenekli bir müttefiği görmezden gelen çok az lider kaydetmiştir.

Attila'nın çok yetenekli bir diplomat olduğuna inanmanın neden olanaksız göründüğüne dair üçüncü gerekçe ise en zorlayıcı gerekçe olup kısaca şöyle özetlenebilir. Eudoxius'un 448 yılında Hunlara sığınmasından sonra, kendisinden bir daha haber alınamamıştır (s. 165). Bu durumda, eğer Attila Bagaudaelerin başına geçmiş olsaydı, birkaç ay içerisinde hem Vizigotlar hem de Romalılar Galya'dan tamamen sürülmüş olurlardı; fakat Armorikanlar Katalanya Ovaları'nda, Aetius'un müttefiki olarak ortaya çıkmışlardı.

Durum açıkça *ad absurdum*[**] şekline indirgenmiştir. Attila'nın ayaklanmış köylünün destekçisi olması beklenemezdi. Asalak yapıdaki yağmacı Hunlar için köylülerin kullanım alanları başkaydı. Attila'nin gözünde, Tibatto ve Eudoxius'un taraftarlarıyla, kendi tebaası olan Alman kralların tebaaları arasında hiçbir fark yoktu: onlar potansiyel olarak sadece adamlarını doyurmak için gerekli tahıl ve hayvanı sağlayan kişilerdi. Onları müttefik kuvvet olarak kullanmaması akıl almaz bir davranış şeklidir. Onların hepsinin amacı Galya'daki

[*] Usta işi (ç.n.)
[**] Budalalık (ç.n)

toprak sahiplerini çökertmekti. Attila'nın ise toprak sahiplerini çökertmek gibi bir amacı yoktu: zaten kendisi Avrupa'nın en geniş topraklarına sahipti. Dolayısıyla Attila'nın yetenekleri de onu yetiştiren toplumun sınırlarından ibaretti. Hunların dâhi bir diplomat yetiştirmesi olanaksızdı; ayrıca toplum yapıları nedeniyle hiçbir zaman gerçek bir müttefikleri olmamıştı ve Aetius bile onların müttefiki olduğuna gerçekten inanmış olamaz.

Attila gibi, böylesine dikkat çekmiş bir insanın bir ölçüde yetenekli olması konusunda ısrar edersek eğer, Mommsen'in bir gözlemine başvurabiliriz. Mommsen'in kendi düşüncesi olarak yansıttığı bir konu da, Attila'nın en büyük başarısının büyük olasılıkla, Hunların merkezî otorite sistemini kuvvetlendirmek olduğudur.[5] Bunun doğruluğundan asla emin olamayız: Rua ile Attila'nın dönemleri arasında, konfederasyon içerisindeki askerî liderin konumu ne ölçüde değişiklik göstermişti bilmiyoruz. Ancak, büyük olasılıkla Attila bu konuda atasına oranla çok daha fazla yol katetmişti. Rua, hayatının son yıllarına kadar Hunların sadece bir bölümünü yönetmekle yetinmişti: kardeşi Octar ve şüphesiz Mundiuch da onun bu gücünü paylaşmışlardı. Octar 430 yılında öldükten sonra tek başına iktidar olan Mundiuch bile *bütün* Hunları birliğe ikna edememişti.[6] Amilzuri, İtimari, Tunsures, Boisci ve diğerleri Rua'nın konfederasyonu öncesindeki bağımsızlıklarını korumayı istemişlerdi. Steplerde birleşmek isteyen güçlere karşı sürekli olarak direniyorlardı ve Rua onlara sözünü dinletemeden ölmüştü. Diğer taraftan Attila'nın gücü, özellikle de 445 yılında Bleda'yı öldürdükten sonra, sınırsız boyutlara ulaşmıştı ve Priscus Hunları 449 yılında ziyaret ettiği zaman kampta Attila'nın mutlak ve otokrat tarzı kendisini gösteriyordu (s. 210). Rua'nın zamanında Hunların bütün özgürlüklerinden vazgeçtiklerini düşünmek oldukça zordur. Dolayısıyla, bu konuda Mommsen'in düşüncesine katılabiliriz. Attila'nın büyüklüğü, Hun toplumunun potansiyelleri konusunda derin bir önseziye sahip olmasıdır. O

kendi toplumu içerisindeki değişikliklerin toplumunu nereye doğru götürdüğünü anlayabilmiştir. Atalarının hepsinden daha net olarak fark ettiği şey ise, eğer bütün kabileler sorgusuz sualsiz mutlak bir liderin önderliğinde birleşirse, Hunların Orta Avrupa'daki ulusları sömürmek için benzersiz bir güç oluşturacağı gerçeğiydi. Birleşme ve sağlam bir merkezî güç oluşturulamazsa, daha önce birçok 'İskit'e olduğu gibi, Hunlar da sessizce ortadan silinip süpürüleceklerdi. Attila sadece kendi insanlarının potansiyel yapılarını görmekle kalmamış, bu konudaki düşüncelerini pratiğe dökme yeteneğinin de olduğunu ispat etmiştir. Ancak, λογάδεζ'in onun tarafından kurumsallaştırılma olasılığı yok gibidir, çünkü Uldin'in zamanında da benzer konumda adamların olduğu görülmüştür. Örneğin, Berichus'un babasının, Attila'dan önceki jenerasyonda λογάδεζ'e benzer bir konumda olduğu bir gerçektir (s. 211). Fakat bu kuruma en son şeklini veren büyük olasılıkla Attila'nın kendisiydi. Boyun eğmez ve bölünmüş kabile şeflerine güvenmek yerine, gücünü Onegesios, Berichus ve Edeco gibi -ona kabile olmanın gerektirdiği zorunlu bağlarla değil ama kişisel ve bozulmayacak nitelikte bağlarla bağlı olan- hizmetlilerine emanet ediyordu.

Elimizde Rua yönetimindeki Hun toplumuna ait bir betimleme olmaması nedeniyle, bu satırlarla ilgili yapılacak hiçbir yorumdan emin olamayız. Ancak, Mommsen'in yorumunun da çok yanlış olduğunu söylemek olası değildir. Yine de Attila konusundaki görüşlerine katılsak bile, asıl Rua'nın kendi kuzenini yüceltecek temelleri atmış olduğu gerçeğini de kabul etmemiz gerekir.

II

Şimdi de bir bütün olarak Hun toplumuna yönelelim. Burada onların Avrupa tarihinin geleceğine ne gibi etkileri olduğu ko-

nusuna girmeden önce, kitabın önceki sayfalarında birkaç kez dikkatimizi çeken bir gerçeğe vurgu yapmamız uygun olacaktır: Hun İmparatorluğu'nun varlığı, neredeyse Avrupa'nın birçok yerinde ilgi uyandıran bir yatırım haline gelmişti. Batı'da soylu toprak sahiplerinin koruyucusu Aetius 425-439 yılları arasında, Rua ve Attila'nın sağladığı destek kuvvetler sayesinde kendisini koruyabilmişti ve 451 yılındaki Galya seferinin başladığı güne kadar da Hun liderlerle dost olmaya devam etmişti. Hatta bu olaydan sonra bile Hunların kendisine ve İtalya'daki dostlarına karşı düşmanlık besleyebileceklerine inanmamış görünmektedir. Belli ki Katalanya Ovaları'nda yaşananlardan sonra bile, Attila ile uzun yıllar sürecek bir dostluğu olacağına kesin gözüyle bakmıştır: yoksa 452 yılının baharında Alp geçitlerini nöbetçisiz bırakma hatasına düşmesi olanaksızdı. Aynı şekilde Aetius'un korumasındaki toprak sahipleri de Hunlara karşı benzer bir tutum içerisindeydiler. Avitus, Hunların 436 yılında (s. 95), kendi eyaleti Avicatum'da sergiledikleri başa çıkılamayan davranışlardan hoşnut değildi ve tabii ki ayrıca 451 yılında gerçekleştirdikleri kuşatma da çok korkunçtu, ancak Hunlardan başka kim onun mülkünü Vizigot, Burgonya ve Bagaduae saldırısından koruyabilirdi ki? Dolayısıyla yüzyılın otuzlu ve kırklı yıllarında, toprak sahibi soyluların hayatta kalması, neredeyse, ne zaman zorda kalsalar onlara askerî destek sağlayan Hun İmparatorluğu'nun devamlılığına bağlıydı. Fakat sırası gelmişken belirtmemiz gereken bir konu da, Batı'daki bazı adamların bunun tam aksini düşündüğüydü. Doğal olarak Aetius, 447'de Doğu İmparatorluğu'na saldıran Hun dostlarının arkasından onları yoldan saptıracak bir olay yaratmamaya çalışmıştı. Ve bu davranışı yüzünden eleştirildiğini de görmüştük (s. 125). Belli ki bazı adamlar, onun Avrupa'yı bu barbarlardan sonsuza dek kurtarmak için mükemmel bir fırsatı kaçırdığını düşünüyorlardı. Bu eleştirmenlerin kimler olduklarını bilmek bizler için iyi bir kazanç olabilir. Görünen o ki, 452 yılının baharında, Attila Julius Alplerini hiçbir engelle karşı-

laşmadan geçtiği zaman[7] bu kişiler yine faaliyetteydi ve enteresan bir şekilde bu faaliyetleri, Aetius'un İmparatorluğu'nda fakir bir adam olarak yaşamaktansa, Hunlar arasında sürgünde yaşamanın daha iyi olduğunu savunan Salvius'un tutumuyla benzer bir doğrultudaydı.[8]

Doğu'da ise, Hun İmparatorluğu'nun varlığından yararlanmak isteyenler toprak sahipleri değildi. Aksine, toprak sahipleri Theodosios'u Attila ile savaşmak için ikna etmeye çalışıyorlardı ve Marcius tahta geçip de 'dokunulmazlıkları çok olanların zenginliklerini koruma' politikasını yürülüğe koyunca, Orta Avrupa daki Hun egemenliğini yok etmek için doğrudan bir askerî harekât başlatılmıştı. Daha önce gördüğümüz gibi, Doğu'da Theodosios'u destekleyenler tüccarlar, ticaret adamları ve üreticilerdi. Bu tarz bir sonuç hiçkimseyi şaşırtmamalıdır, çünkü Cengiz Han'ın İmparatorluğu'nun devamlılığını sağlayan güçleri inceleyen Fox şöyle yazmaktadır (s. 132, cf. S. 67,106):

> Cengiz sağlam bir devlet kurar kurmaz, Orta Asya ve Büyük Duvar'ın sınır bölgelerinden Moğolistan'a akın akın gelen tüccarların etkisini de göz ardı etmemeliyiz. Bu tüccarlar ... [Cengiz'in] dehasında bir adamın Kuzey Çin'de sağlam bir yönetim oluşturması durumunda, bu olayın kendilerine getireceği büyük avantajı çok çabuk fark etmişlerdi.

Hunlar zamanında Doğu Romalı tüccarların da aynı durumda oldukları izlenimine karşı koymamız çok zordur. Hunların gelmelerinden bile önce, Tuna sınırındaki kasabalar, nehrin hemen kuzey sınırında yaşayan Vizigotlarla düzenli olarak iş yapmışlardır. Aslında bu ticaret ilişkisi olmasa Vizigotlar güç bela yaşamlarını sürdürebilirlerdi, çünkü bize anlatılanlara göre, Valen'in 367-9 yıllarında gerçekleştirdiği üç sefer sonrasında Athanaric teslim olmaya hazırdı, "çünkü ticaret kesilmişti

ve barbarlar yaşamın temel gereksinimlerinin yoksunluğu yüzünden sıkıntıya düşmüşlerdi".[9] Ancak Vizigotların, her yıl Theodosios'tan 2.100 librelik altın alan Hunlara oranla, bu şehirlerdeki tüccarlara karşılık olarak verebilecekleri çok az şeyleri vardı. Şimdi, Apamealı tüccar Eustace'ı yeniden değerlendirelim (s. 227-8). Pers kralı Perozes veya Firuz (453-84) zamanında, Pers sınırında yaşayan bir grup Hun'a katılmış ve beraber olduğu bu insanların yağmaladıkları mallardan belki de bir pay edinmeyi umacak derecede kendisini küçültmüştü. Attila nın barış günlerinde, huzurla seyahat edebilir ve Suriye'den getirdiği çanak çömleği Caspian ve Ren Nehri arasındaki bölgede seçtiği her yerde rahatlıkla satabilirdi. Ama artık yaşantısı riskler ve tehlikelerle doluydu; Attila'nın İmparatorluğu'nun çöküşüne çok üzülmüş olmalıydı.

Son olarak, bazı Germen krallarının da Attila'nın tebaası olarak nispeten daha tatminkâr bir yaşantı sürmüş olabilecekleri olasılığını da hesaba katmış bulunuyoruz. Ancak, bu da kesinlik kazanmamış bir öneri olup, eğer bu durumdan rahatsızlık duymuşlarsa, bu bağlarının onlara getirdiği yararı göremeyecek kadar kör olduklarını söyleyebiliriz.[10]

Bütün bunlara karşın, Hunların gelişi, Roma İmparatorluğu'nun yapısını değiştirecek nitelikte hiçbir yeni toplumsal veya üretken gücün ortaya çıkmasına yardımcı olmamıştır. Bazı Germen krallar[11] ve tabii ki uzun vadede bazı Doğu Roma İmparatorları için de mümkün olduğu gibi, Hunların, köylünün konumunun değişmesine ve özgürlüklerinin kazanılmasına katkı sağlamalarının olasılığı yoktu. Yine de, Doğu Roma İmparatorluğu'nun toplumsal tarihini daha dikkatli inceleyecek olursak, Hunlar'ın çok kritik bir dönemde Doğu Roma'nın ayakta kalması yolunda önemli ve belki de bilinçsiz bir rol oynadıklarını görürüz. Antik toplumlardaki en büyük tehlikelerden bir tanesi de, eldeki zayıf üretim metodları yüzünden toprağın hızla birkaç kişinin tekelinde toplanmaya başlamasıdır ve beşinci yüzyılda Batı'da ortaya çıkan durgunluk da daha çok bu

tekel durumundan kaynaklanmaktaydı. Bu mal sahipleri o kadar güçlüydüler ki, hükümet onlar karşısında zayıf kalıyordu. Buna karşılık Doğu'daki toprak sahipleri, oldukça güçlü ve zengin bir tüccar, ticaret adamı, zanaatkâr, vb. sınıfı tarafından, Batı'da hiç olmadığı kadar baskı altında tutuluyorlardı. Daha önce de, Hun İmparatorluğu'nun varlığının ve Theodosios ile Chrysahphius'un bu imparatorluğa karşı uyguladığı politikaların, toprak sahibi aristokratları harcama pahasına da olsa, bu tüccar ve zanaatkâr sınıfını güçlendirdiğini varsaymamıza yetecek nedenler üzerinde durmuştuk. Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki toplumsal ilişkiler daha kapsamlı olarak incelendiğinde Hun egemenliğinin -daha sonraki bir tarihte Konstantinopolis'i sıkıntıya sokarak, birçok değişiklik sonrasında toprak sahiplerinin zaferiyle sonuçlanacak olan- hükümetle toprak sahipleri arasındaki çatışmayı, öteleyen bir faktör olduğu anlaşılabilir. Ancak bu konu da bir takım komplikasyonlar içermektedir. Viminaciumlu tüccarın Theodosios'a teşekkür etmesi için hiçbir neden yoktu ve hatta 441-3 ve 447 yıllarındaki savaşlar sınır şehirlerindeki tüccarların tahmin edilemeyecek kadar çok kayıplar vermesine neden olmuştu. Ancak aynı tüccar otuzlu yıllarda Viminacium'da zengin olmuştu ki eğer Marcius normalden yirmi yıl önce tahta geçip de Attila henüz genç bir adamken bu kışkırtıcı politikalarını uygulamaya koysaydı, bunun gerçekleşmesinin imkânı olmazdı. Ve sınır kasabalarının enkaz haline gelmelerine karşın yine de buralarda ticaret devam etmiş olmalı, çünkü biliyoruz ki ticaret olmadan Hunlar yok olurdu. Aslında, şu anki bilgilerimizle, böylesi düşüncelerimizin kesinlikle doğru olduğunu iddia edemeyiz. Ancak şu şüpheyi dile getirebiliriz: Uzun vadede, her yıl Hunların eline geçen 2.100 librelik altından en çok kim yararlandı? Ne de olsa Hunlar bu parayı harcamak için gasp ediyorlardı.

III

Hun egemenliğinin yol açtığı sonuçlar ve bunların önemi Bury tarafından incelenmiş ve çıkarımladığı sonuçlar Alföldi ve diğerleri tarafından da kabul görmüştür.[12] Bury'ye göre Hun İmparatorluğu'nun varlığı "İmparatorluğun Germen kolunun parçalanma sürecini yavaşlatmaya yardımcı olmuştur" ve bunu iki şekilde başarmıştır. Öncelikle Hunlar Orta Avrupa'daki Germen ulusları topraklarına katıp onları kontrol altında tutarak, uzun yıllar Roma sınırlarındaki baskının azalmasına neden olmuşlardı. Tabii ki Hunların kendisinin, hem Doğu'da hem Batı'da birçok kez Roma eyaletlerini yerle bir ettiği doğruydu, ancak Bury'ye göre bu saldırılar, Hunlar olmasaydı Germenlerin yapacağı saldırılardan daha kötü olamazlardı. Gerçekten de, beşinci yüzyılın başlarından hemen sonra İtalya, Tuna havzasından gelen barbar saldırılarından neredeyse kurtulmuş gibiydi. Ancak 452 yılına gelindiğinde bu saldırılar yinelenmişti. Ayrıca bildiğimiz kadarıyla, zorba John'un 425 yılındaki ölümünden sonra, Germenlerin Galya'ya yaptıkları yağma seferleri de oldukça azalmıştı ve bu durum kesinlikle Hunların, o vakte kadar Roma sınırına baskı uygulayan Germen uluslarını egemenlikleri altına almış olmaları yüzünden oluşmuştu. İkinci olarak, hem Doğu ve özellikle de Batı Roma İmparatorlukları, hatırı sayılır miktarlarda Hun destek kuvvetleriyle donatılmıştı ve bu insanların davranışlarının toplumsal değeri ne olursa olsun, Bury'ye göre onlar Vizigotlar ve Burgonyalılar gibi "Germen düşmanlarla savaş yapmak için paha biçilmez bir kaynaktılar".

Fark edileceği gibi, bu görüş önemli bir yönüyle bir önceki bölümde varılan sonuçlarla benzerlik göstermektedir: yine Bury'nin düşüncesine göre Hunlar, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından çok bu yıkımın gecikmesine neden olmuşlardır. Bizler Hunların Batı değil ama Doğu Roma'nın *içişleri* ile olan ilişkilerini incelemek yoluyla bu geçici sonuca varmış bulunu-

yoruz; Bury ise bu sonuca, İmparatorluğun *dış* ilişkilerini inceleyerek vardı. Belki de Bury'nin görüşünü biraz değiştirmemiz gerekmektedir. Attila Hunların lideriyken Germenleri kontrol altında tuttuğunu kabul edersek, aynı şeyi kendisinden önceki ve sonraki dönemler için de varsaymamız olası değildir. Eğer Hunlar hiç ortaya çıkmasaydı, 306 ve 405 yıllarında Batı'ya doğru gerçekleşen iki büyük kavim göçünün birer felaket olarak Avrupa'yı sarsması hayali bile olanaksız görünmektedir. Bu iki tarih, İmparatorluğun çökme sürecinin dönüm noktalarıdır. Gotlar aşağı Tuna'yı geçip de Adrinopolis'te savaştıkları zaman ve Vandallar, Alanlar ve Suevler Ren'i geçtikleri zaman Roma İmparatorluğu çok hızlı bir şekilde değişmiş ve Julius'un (361-3) zamanında olduğundan çok daha farklı bir hal almıştır. Hunların çeşitli kavimleri Batı'ya doğru göçe zorlaması sonucunda Germenler, Galya ve İspanya'nın daha da içlerine ve hatta Afrika'ya kadar sürülmüşlerdi; hemen arkalarında Hunlar olmasa bu durum gerçekleşmezdi. Alaric'in durumunu ele alalım. Eğer Tuna ovalarının verimli toprakları ona ve adamlarına açık olsaydı, onun Romalıların yarı dostu yarı düşmanı olarak sefil bir yaşam sürdürmeyi ve yarı para verilip yarı kandırılmayı isteyebileceğini düşünebilir miyiz? 410 yılında Roma'yı ele geçirdiği zaman hayal gücümüzü zorlamıştır; unutmamamız gereken şey onun bütün yaşantısı boyunca geri çekilme nedir bilmemesidir. Halkının yerleşip barış içerisinde ekinlerini yetiştirebileceği gibi bir toprak arayışını asla kuzeye yönlendirme cesaretini gösterememiş ve de çözüme ulaştıramadığı bu problemiyle birlikte ölmüştür. Yine aynı şekilde, Ostrogotlar, Hunların egemenliğinde deneyimledikleri yaşantılar dolayısıyla Attila'nın ölümünü takip eden yıllarda tamamen açlığa sürüklendiler. Yaşadıkları yiyecek sıkıntısı nedeniyle, Romalılardan toprak ve para istemek zorunda kalmışlardı. Acaba, Tuna'nın kuzeyinde ve Rusya'nın güneyinde barış içerisinde yaşamaya bırakılsalardı -ki burada Ermanarich'in imparatorluğunda ya-

şayan birçok ırkı sömürmeye devam edebilirlerdi- onların tarihi farklı bir şekle mi bürünürdü?

Dolayısıyla, 430 ve 455 yıllarında geciktirilen Germen istilaları, bu tarihlerden önce ve sonrasında hızlandırılmıştı. Hunlar olmasaydı, Toulouse'da Vizigot krallığı olmazdı, İtalya'da Ostrogotlar, Afrika'da da Vandallar olmazdı; en azından *bu kadar erken olmazlardı.* Germenler eninde sonunda Galya, İtalya ve Afrika'daki krallıklarını tabii ki kurarlardı, bu inkâr edilemez; ancak Hunlar olmasaydı olaylar daha acele edilmeden gerçekleşebilirdi.[13]

Hunlar, Avrupa tarihinde, yüzyıldan az bir süreyle önemli bir rol oynamışlardır. Ancak, gördüğümüz gibi, kısa süreli olmasına karşın, onların varlığının Batı Avrupa'nın ve belki de Doğu'nun daha sonraki gelişimine çok anlamlı katkıları olmuştur. Ancak bu izini sürmeye çalıştığımız bütün etkiler dolaylıdır. Bu etkiler insanların göç etmeye zorlanmaları ve Roma ticareti nedeniyle ortaya çıkmıştır. Peki, Hunlar Avrupa'nın gelişimine *doğrudan* bir katkıda bulunmadılar mı? Onların, Germen uluslarının Roma İmparatorluğu'na kaçmasına neden olan, korku salmak dışında, verebilecekleri hiçbir şey yok muydu? Bunun yanıtı hayırdır; onların verecek başka hiçbir şeyleri yoktu. Onlarınki, Germenler, Persler ve Araplar gibi katkıda bulunabilecek bir toplum değildi. Onlar sadece yağmacı ve çapulcuydular. Priscus'un bir karakteri onların ne yaptığını kısaca ve hayranlıkla betimler: "Tarımdan nefret eden bir toplum olarak," diye yazar; "Gotların yiyecek stoklarına kurtlar gibi üşüştüler ve hepsini aldılar, böylelikle Gotlar köle konumuna indirgendiler ve Hunları doyurmak için güçlükle çalıştılar".[1]

Sonsöz

1991 yılının kış mevsiminde, arka bahçedeki ufak kazı işlerim, gelen bir telefonla kesintiye uğramış ve Blackwell'in 'Avrupa Halkları' serisi için düzeltilmiş *Attila ve Hunların Tarihi'*nin oluşturulmasında Edward Thompson'a yardımcı olmanın ilgimi çekip çekmeyeceği sorulmuştu. Profesör Thompson bu işi tam anlamıyla yapmaya ve o güne kadar konuyla ilgili çıkan bütün tarihî ve arkeolojik literatürü de dâhil etmeye son derece istekliydi. Bu noktada Thompson hasta olmuştu ve bu işi yardım almaksızın yapamayacağını hissetmişti. Ben de büyük bir zevkle bu işi kabul ettim. Prof. Thompson ne yazık ki bu işbirliğimizi birkaç buluşmanın ve fikir alışverişinin ötesine taşıyamadan öldü, ancak bütün bunlar okuyucunun burada bulacağı ve *Attila ve Hunlar*'ın (serinin diğer kitaplarıyla aynı çizgide olması için isim *Hunlar* olarak değiştirilmiştir) ikinci baskısının orijinalinden farkını oluşturan revizyonların temelini oluşturmuştur.

Yazar metnin büyük bir bölümünü yeniden düzenlemeyi istiyordu ve yapacağım her türlü öneriye de açık olduğunu açıkça söylemişti. Bu tutum onun karakteristik bir özelliğiydi: kendi eseri dikkate alındığında savunma içgüdüsünden yoksundu. Eğer işbirliğimiz daha da uzun sürecek olsaydı, herhalde, başka bir bilimciye ait olan bu eseri değiştirmek için yapacağım öneriler konusundaki tereddütlerim artacaktı; özellikle

de yazarın eserini böylesi bir tutarlılık içerisinde sunmuşluğu söz konusuysa. Hele yazarın ölümünden sonra, büyük çaplı bir değişiklik yapmayı düşünmenin bile son derece haddini bilmez bir davranış olduğunu düşünüyorum. Sonuç olarak, buradaki çalışma prensibim, metnin aslını bozmadan ve değiştirmeden bırakmak olmuştur; tabii ki yazarın değişiklik yapmamı istediği özel talimatları yoksa.

Bu talimatlardan bazıları bana sözlü olarak iletilmiştir. Yazar, birinci baskıda Latince ve Yunanca alıntıladığı orijinal kaynakları ise gülerek ve şu yorumla bu baskıdan çıkartmıştır, onlar "genç bir adamın gösteriş yapma girişimiydi". Kitabın 1948'de basıldığını göz önünde bulundurursak, bence bu kitap standart geleneklerin tamamen farklı olduğu bir döneme aittir ki o dönemde klasik dillerin bilinmesi yaygın bir durumdu. Birinci baskının fotokopilenmiş bir versiyonu üzerinde, kenar boşluklarında yazarın düzeltmelerinin olduğu daha birçok talimat gelmişti. Örneğin, Attila'nın verdiği ziyafeti anlattığı bölümde Priscus'un bir imasını Hun'un en önde gelen kumandanı Onegesios'un kralının sağında -şeref yeri- oturmadığı şeklinde yanlış anladığı için özellikle canı sıkılmış ve bu varsayım üzerine birkaç satır yorum ilave etmişti. Düzeltmeler arasında, bir tane dehşete düşmüş, "Aman Tanrım, Onegesios Attila'nın yanında oturuyor*muş*" yorumu buldum. Hâlbuki ben hiç sanmıyorum ki yazarın kendisinden başka biri bu küçük hatayı bu kadar çok önemsesin.

Yazarın yorumları ve derkenarları rehberim olarak önüme kattığım zaman, en azından onun bazı isteklerini yerine getirmeyi başarmıştım. Orijinal kaynaklardan alıntılanan herşey, anlamın doğrudan metne aktarıldığı birkaç dipnot dışında, İngilizce'ye çevirilmiştir. İlgili kaynakların yayınlanmış çevirileri, 'Temel Yazınsal Kaynaklar' altında ek okumalar listesinde verilmiştir; kimi zaman onları kullandım, ama diğer çeviriler bana aittir. Metinde 1948 basımına göre, şu ya da bu şekilde birkaç küçük iptal de söz konusu olmuştur, ancak bunlar da

yine, yazarın ifade ettiği kendi arzuları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Özellikle yapmadığım bir şey ise, Profesör Thompson'ın düzeltmeleri kendisinin öyle yaptığını gösterse de, yeni çalışmaları daha fazla dikkate alacak şekilde metni değiştirmemiş olmamdır. Bunun yerine, okuyucunun dikkatini, bu konuda çıkan en son literatüre yönlendirecek bir sonsöz ilave etmek bana daha uygun görünmüştür.

Takip eden bilgilerin kapsamlı olduğu iddia edilemez, ancak bu tarz bir çalışmada, konuyu sadece bana yazar tarafından sözü edilen eserlerdeki yorumlarla sınırlandırma gereği de duymadım. Kolaylık olması için, materyali konusal olarak bölümlere ayırdım ve sırasıyla yazınsal kaynaklar, ikincil tarihî çalışmalar ve arkeolojik ve antropolojik yazılar olarak ele aldım. Öğelerden bazıları, bu titizlikle çizilmiş sınırları tabii ki aşmıştır, bu durumda onları nereye dâhil edeceğim konusunda keyfî kararlar verdim. Profesör Thompson'ın tarihsel ve arkeolojik literatürün çoğuna hâkim olduğunu ve bunları yeni baskıda dikkate almak istediğini şahsen biliyorum; dolayısıyla bazı yorumlarım hem sözel hem de sayfalara düştüğü düzeltmeler kapsamında, özellikle onun notlarından esinlenilmiştir. Bu sonsözde adı geçen bütün ögeler, ek okumalar listesinde 'İkincil Çalışmalar' altında verilmiştir.

YAZINSAL KAYNAKLAR

1948'den bu yana, Hun tarihinine yeni kaynak oluşturacak, çarpıcı nitelikte hiçbir yazınsal bulgu kaydedilmemiştir. Ancak birçok önemli eserin yazımı tamamlanmıştır ve hepsinin de, ideal olarak *Attila ve Hunlar*'ın bütünüyle güncellenmiş baskısında yer almaları gerekmekteydi. Bu arada, kitabın kaynak materyallerinin özünü oluşturan belli başlı tarihî anlatıların son derece önemli ve de gerekli yeni basımları da çıkmıştır. Özellikle tarihçi Zosimus'un yeni bir Bude basımı (Fransızca çevirisiyle

beraber) F. Paschoud tarafından; ayrıca Eunapius, Olympiodoros ve Priscus'un fragmanlarının yer aldığı yeni bir basım da R. C. Blockley tarafından gerçekleştirilmiştir ki Thompson'un kitabının büyük bir bölümünün temelinde yatan ana metin de Priscus'a aitttir. Ancak Blockley'nin çalışması, eski basımlarda (Dindorf ve Muller) kullanılan numaralandırma sistemini terk edip, fragmanlara yeniden sayı verdiği için teknik bir sorun yara-tır. Biraz düşündükten sonra, büyük olasılıkla, birçok okuyucunun elinde hâlen eski sayılar olacağını varsayarak, burada da eski sayıları kullanmaya karar verdim. Blockley de eski basımlara çapraz göndermeler yaparak, kendi numaralandırma sistemi için uygun tablolar hazırlamıştır. İkincil önemdeki kaynakların -tek tek isim vermek için çok fazla sayıdadırlar düzeltilmiş baskılarının çıkmış olması da çok yararlıdır, ancak burada F. M. Clover'in hazırladığı şair Merobaudes'in (İngilizce çevirisiyle beraber) yeni basımına ve Callinicus'un *Life of St. Hypatius*'un yeni *Sources Chretiennes* basımına dikkatleri çekmek isterim. *Life of St. Hypatius*'a yapılan iki dipnot göndermesini düzeltmek ve *SC* numaralama sistemine uydurmak adına (2. bölüm, nn. 95 ve 96), normalde uyguladığım sistemden taviz verdim.

Eserlerin mevcut basımları dışında İngilizce çevirilerinin ortaya çıkması övgüye değer bir girişimdir, en azından bir büyük örnek için. 1948'de Priscus'un piyasada bulunan tek çevirisi Latince'ydi. O zamandan beri, Hun tarihinin bu temel kaynağının iki ayrı İngilizce çevirisi piyasaya çıkmıştır; ilki 1966 yılında C. D. Gordon tarafından, ikincisi ise, metnin yeni basımının bir bölümü olarak Blockley tarafından yapılmıştır. Blockley aynı zamanda Eunapius'un fragmanlarının ilk İngilizce çevirilerini gerçekleştirmiştir ve Paschoud'un Budé basımındaki Fransızca versiyonuna ek olarak da, artık elimizde R. T. Ridley'nin tarihçi Zosimus'u mükemmel çevirisi vardır. Aynı şekilde, ikincil kaynakların birçoğu, modern Avrupa dillerine çevirildikleri için, piyasada daha çok bulunur olmuşlardır.

Metin çalışmalarına gösterilen bütün bu ilgi, bireysel yazarları, onların uslup ve tekniklerini ve birer tarihçi olarak amaçlarını öğrenmek konusunda da verimlilik yaratmıştır. Bu alandaki literatür 1948'den beri genişlemiştir ve onlardan burada uzun uzadıya söz etmek veya listesini yapmak ne mümkündür ne de yerindedir; çünkü zaten metinlerin yeni basımları da başlı başına birer kaynakçadır. Örneğin Paschoud'un Zozimus'unun çeşitli ciltlerinde, bu önemli yazarla ilgili çalışmaların geniş kapsamlı ve güncellenmiş bir listesi verilmektedir; aynı şekilde Blockley'in yeni basımı da Priscus, Eunapius ve Olympiodoros hakkındaki denemeleri ek ciltte sunmaktadır. Ancak, burada, daha fazla ilerlemeden önce, belli bir iki yorum eklemek isterim. Öncelikle Profesör Thompson, düşmüş olduğu düzeltme notlarında, okuyucunun, tarihçi Olympiodoros hakkında daha fazla bilgi edinmek için, 1944 yılına ait *Calssical Quarterly*'de çıkan kendi çalışmasına değil de, John Matthews'un 1970 yılında *Journal of Roman Studies* adlı dergide çıkan, 'Tebli Olympodorus ve Batı tarihi (M.S. 407-425)' isimli makalesine başvurmasını istemektedir. Metni değiştirmektense, konuyu burada belirtmenin en iyi çözüm olacağını düşündüm. Yine düzeltme notlarına bakarsak, yazarın daha genel anlamda O. J. Maenchen-Helfen'in *The World of the Huns* adlı kitabına dâhil ettiği 'başlıca kaynaklar' çalışmasının sağladığı katkılardan da haberdar olduğunu görürüz. Aşağıda, bu olağanüstü çalışma hakkında çok daha fazla şey söylememiz gerekir, ancak şimdilik, bizleri özellikle Ammianus Marcellinus'un Hunlar hakkında o bilinen konu dışı söz açmalarının nedenini ve Eunapius'un bunları hazırlayan zemin ve nedenleri anlattığı kaynaklara yönlendirdiğini belirtmek istiyorum. Ammianus'u betimleyen yazarlar arasında önemli ayrımlar söz konusudur (Maenchen-Helfen, s. 9-15) ve eminim Maenchen-Helfen yazdıklarına karşılık olarak olumsuz yanıt almıştır. Eunapius konusunda Thompson, Maenchen-Helfen'in çalışmasını baz alıp onun başvurmuş olabileceği kaynakları ortaya çıkartmak iste-

miştir. Okuyucular burada, özellikle de, 'asil İskitler' (s. 25) ve 'kalkık burunlu adamlar' (s. 33) örnekleriyle, Maenchen-Helfen'in çalışmasının önemini hatırlatmak zorundadırlar.

TARİHSEL ÇALIŞMALAR

1948'den beri, özellikle Fransa'da, genel anlamda Göç Döneminin anlatıldığı ve az çok Hun tarihine de odaklanan bazı kitaplar piyasaya çıkmıştır; en azından her bilim jenerasyonu bir tane çıkartmıştır. Daha genel anlamda ise, Hun tarihi, bazen de diğer büyük göçebe imparatorluklarıyla birlikte ele alınmıştır, özellikle de Grousset'nin çok iyi bilinen çalışmasında olduğu gibi. Bu tarz genel sentezler arasından sadece iki tanesinden söz edeceğim. Lucien Musset'e ait olan ilk kitap, 1975 yılından beri Edward ve Columba James'in İngilizce'ye çevirisiyle piyasalardadır. Kitap sadece kullanışlı bir kaynakça (konuya göre düzenlenmiş) bilgisi sağlamakla kalmaz, belli konular üzerine yapılan akademik çalışmaların bir özetini sunmaya çalışır ve aynı zamanda, tartışmalı konuları da vurgular. E. Demougeot'un, son derece kapsamlı bir giriş bölümü olan ve zengin kaynakça bilgilerinin de dipnotlarda aktarıldığı çalışması, bize son zamanlarda yapılan en detaylı anlatımı sunar. Ancak bu el kitaplarının hiçbirisi *kendi başına* Hun tarihinin detaylı bir anlatımı olamamıştır; örneğin Demougeot, Hun tarihinin beşinci yüzyılda zirve yaptığı döneme sadece otuzbeş sayfa ayırabilmiştir. Thompson'ın eserine detaylı bir tepki için okuyucu daha özgül araştırmalara yönelmek zorundadır.

Thompson'ın *Attila ve Hunlar*'ı ilk olarak piyasaya çıktığından beri, Hunlar hakkında öncelikle yazılı kaynakları temel alan başlıca üç adet bilimsel çalışma yayınlanmıştır.[1] Alman bilimci Franz Altheim'in bu konuda yayınlanan kısa kitabını, on yıl sonra, yine aynı yazarın yönlendirmeleri sonucu, daha büyük ve ortaklaşa gerçekleştirilen beş ciltlik bir çalışma takip

etmiştir. Bir on yıl kadar daha sonra, aynı konuda, Otto J. Maenchen-Helfen de kapsamlı başka bir kitap yazmıştır. Benim bu bölümü oluşturmaktaki amacım, bu kitapların Thompson'ın kitabından, hem genel yapı ve kapsamları bakımından, hem de önemli noktaları vurgulama farklılıkları bakımından ayrıldığı özellikleri göstermektir. Bunu yaparken de, bu ya da şu görüşün doğruluğu hakkında hiçbir yorum getirmeyeceğim, fakat Thompson'dan sonra çıkan literatür ışığında onun eserinin önemini vurgulayacağım. Umarım bu yaptığımın okuyucuya bir faydası olur ve Profesör Thompson'ın yapmayı gerekli görebileceği değişiklikleri netleştirerek, çalışmasının düzeltilmesi isteğini yerine getirebilirim.

Bu üç önemli tarihsel çalışmadan ilki olan Altheim'in kişisel monografisi, Thompson'ın çalışmasından öncelikle kapsam bakımından ayrılmaktadır. *Hunlar*, Hunların dördüncü yüzyılın son çeyreğinden önceki dönemde ne yaptıkları veya köklerinin ne olduğu konusunda çok az bilgi verir. Bu kasıtlı bir tavırdır. Yazara göre, Maenchen-Helfen de bir makalesinde (bakınız s. 1, n. 1), Hunlarla, Çin'in dolaylarında daha önceleri güçlü bir konumu olan Hsiung-nu federasyonu arasındaki geleneksel benzetmeleri gözardı etmiştir. Thompson ayrıca Romalıların bu konuda aktardığı raporları çok da önemli görmemektedir. Dolayısıyla şu sonuca varmıştır (s. 26): "Dördüncü yüzyılın son çeyreğinden önceki dönemde, gerçek Hunların sadece kökenleri değil hareket ve yaşantıları da, bizim için olduğu kadar, Ammianus için de büyük bir gizem oluşturmaktaydı". Buna karşılık, Altheim'in çalışmasında, sekiz bölümden iki tanesinde (kitabın içindekiler tablosunda sadece yedi bölüm sıralanmıştır) Hun tarihi, 370 yılında Gotlara saldırmalarından önceki dönemden başlayarak anlatılmaktadır. Ve bu iki bölüm gerçekten de kitabın üçte birinden fazlasını oluştururken, son bir final bölümünde daha yine, Attila'nın imparatorluğunun yenilip yok olmasından önceki dönemde steplerdeki gelişmeler ele alınmıştır.

Bunlardan anlaşılacağı üzere, Altheim'in kitabında konu Thompson'a göre çok daha başka bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Temelde Thompson'ın kitabı, 70 ve 470 yılları arasındaki dönemde, Roma dünyası ve sınır bölgeleriyle ilişkide olan Hunlar üzerine yapılmış bir çalışmadır. Altheim eldeki kaynakların, Hun tarihinin bu belirli dönemini daha geniş bir bağlamda sunmaya yeterli olduğuna inanıyordu (Thompson ise inanmıyordu) ve bunu başarmaya çalışıyordu. Altheim'in kitabının kapsamına aldığı kadarıyla, bu iki kitabın örtüştüğü konular azdır; kitabında Thompson'ın yapmaya çalıştığı gibi, Roma yazınsal kaynaklarının sıkı bir eleştirisini yapmaya girişmez ve bu döneme ait tarihsel detaylara daha az ilgi gösterir. Buna karşılık o da daha geniş bir bilgi zenginliği ve sonradan steplerde oluşan hareketlilik hakkındaki bilgilerimizden yola çıkarak, geniş bir bakış açısıyla Hunların kökleri üzerine düşünme şansı yaratır.

Aynı bakış açısı, Altheim'in daha sonra ve daha büyük çaplı olarak bu konuya katkı sağlayan ortaklaşa gerçekleştirdiği çalışmasına da yansımıştır. Bu çalışmanın da en göze çarpan yanı -en azından şu anki amaçlarımız doğrultusunda- Thompson'ın çalışmasıyla ne kadar az örtüştüğüdür. Her biri üç yüz sayfadan fazla olan beş ciltlik çalışmada, bir bölümün yarısından az bir kısmı *Hunlar*'ın özünü oluşturan konuyla ilintilidir. Birinci cildin çoğunluğu aynı konuları; Roma dünyasının etrafındaki etkisini kazanmadan önceki Hunların kökeni ve tarihini kapsamaktadır fakat daha ayrıntılı olarak ve Altheim'in kendi çalışmasının ilk iki bölümü gibi yararlanılan farklı kaynaklar aracılığı ile aktarılmıştır. Bu kitabın, sadece Hunların Gotlara saldırısıyla ve Hun toplum düzeni ile ilgili olan 13. ile 15. arasındaki bölümler Thompson'ı ilgilendiren konuları ele alır.

Serinin takip eden diğer iki cildi, Thompson'dan tamamen farklı bir yol çizer. İkinci cilt M.S. dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Hephthalitler (veya Ephthalitler) ile Sasani İran arasında-

ki çatışmanın tarihine ayrılmıştır (ki o tarihlerde Hunlar Roma İmparatorluğu'nun ve onun Avrupalı komşularının başına dert olmaya başlamışlardı). Hephthalitler bazen Hephthalit Hunları olarak da bilinirler ve bu cildin başlangıcı onların Perslere saldırmasıyla Hunların Roma İmparatorluğu'na saldırmasının birbirleriyle ilintili gelişmeler olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. Thompson'ın bu olaylara kısa da olsa, iki kez değinmesi (s. 41 ve 87) böyle bir görüşe karşı olmadığı anlamına da gelebilir, fakat kendi kitabını sadece Romalılarla ilişkide olan Hun kabilelerine adamıştır. 3. cilt, doğrusu çok kapsamlıdır: Akdeniz'in, Yakın Doğu'nun ve steplerde yaşayan ulusların yerleşik dünyaları arasındaki din ilişkileri üzerinde durmaktadır. Kitabın ilk bölümü Hunlarla ilgili özel görevleri kapsar, ancak daha sonraki bölümler, herşeyin ötesinde Avarlar (Attila'nın imparatorluğunun çöküşünden bir yüzyıl kadar sonra Avrupa sınırlarını ihlal etmişlerdi), Sasaniler'in kendi içlerindeki dinsel gelişmeler ve Nesturi Hristiyanlığı'nın yaygınlık kazanmasıyla ilgilidir.

Serinin 4. cildinde (*The Europan Huns*) sürekli olarak dolambaçlı yollardan da olsa, yine Thompson'ın çalışmasının kapsadığı alana girilmiştir. İlk yüz seksen sayfa (toplam üçyüz elli sayfadan), İran'ın tarihsel geçmişine, paganizm ve Hristiyanlığa yapılan çeşitli katkılara ayrılmıştır (burada örneğin *Germen*lerin pagan tanrılarına da bir bölüm ayırılmıştır). Geriye kalan sekiz bölümde Avrupalı Hunların Batı'ya doğru hareketliliği, Burgonyalıların yenilgisi, Attila'nın çıktığı seferler ve imparatorluğun çöküşü ele alınmıştır. Burası oldukça enteresandır çünkü ilerleyen bölümlerde, Thompson'ın çalışması kapsamında olan konular başka bir bakış açısıyla sunulmuştur. Ancak yine de şaşırtıcı olan, beş ciltlik böyle bir projede bile Attila ve onun atalarına o kadar az bir yer ayrılmıştır ki, bu konuda Thompson'ın çalışması kesinlikle daha detaylı kalmaktadır. Örneğin bu ciltte bile, bir altmış sayfa daha *Nibelungenlied*'in (nasıl yansıttığı son derece tartışmalı olsa da

Hunların Burgonyalılara saldırmasını anlatır) ve ait olduğu şiir türünün değerlendirilmesine ayrılmıştır. Beşinci cilt de aynı şekilde, Thompson'ın çalışmasından çok geride kalmasına karşın, her tür hareketlerinin Avrupa ve Yakın Doğu'yu etkilediği göçebe grupların sınıflandırılmasına katkıda bulunmuştur.

Özet olarak, Altheim'in ortaklaşa çalışmayla gerçekleştirmiş olduğu bu daha geniş kapsamlı projesi, daha önce yayınlanan bireysel çalışmasına yapı olarak benzerlik göstermektedir. Onun bu çalışması Thompson'dan farklı önceliklere yer vererek Hun tarihini farklı daha geniş bir bakış açısıyla sunmaktadır. Sonuç olarak, beş cildin bütün sayfalarına rağmen Ancak bu çalışmanın, Thompson'ın 'Avrupalı Hunlar' olarak nitelendirilebilecek çalışmasını, iyi kurgulanmış ve daha geniş kapsamlı bir bağlama sokarak gerçekten tamamlayıp tamamlamadığı konusunda ise okuyucular kendi kararlarını vermelidirler.

Thompson'ın kitabının birinci baskısının yayınlanmasından bu yana, Hunlar hakkında çıkan üçüncü ve en son başyapıt olan Otto J. Maenchen-Helfen'in çalışması, Altheim'in her iki projesine oranla Thompson'ın kitabına karşı, bazı yönlerden daha doğrudan bir 'rekabet' oluşturmaktadır. Çünkü bu kitabın yazarı son derece olağanüstü bir adamdır. Kitabının önsözünün fragmanlarından anlaşıldığı üzere, kendisi 1929 yılında, Kuzeybatı Moğolistan'da Türkçe konuşan bazı göçebelerin yanında birkaç ay geçirmiştir. Ayrıca Nepal'de bulunmuştur; bir Asya sanat tarihi uzmanı olarak çok geniş yelpazede filolojik yeteneklere sahip olup, Yunanca, Rusça, Farsça ve Çince dillerini rahatlıkla konuşabilmektedir. Dolayısıyla, onun çalışmasının da Altheim gibi benzer hedefleri belirlemesi, 'Avrupalı Hunlar'ın tarihini daha da geniş bir bağlamda, Asya step göçebeleri ve onların Avrasya Stepleri'nin her iki ucundaki imparatorluk ve medeniyetlerle ilişkilerinin de dâhil edildiği bir araştırmaya yönlenmesi çok da şaşırtıcı olmasa gerek. Thompson, daha önce de gördüğümüz gibi, Maenchen-Helfen'in eski bir makalesine bakarak, Hunlar ve Hsiung-nu arasında bulunan

geleneksel benzerliklerin yanlış anlaşıldığına ikna olmuştu; ancak Hunların kökeni ve erken dönem tarihleri konusunu böyle olumsuz bir sonuçla bir kenara bırakan Thompson'a karşılık Maenchen-Helfen bununla yetinmemişti. Sonuçta, *Hunların Dünyası*'nın birçok sayfası, çoğunluğu eski Sovyetler Birliği topraklarında bulunan ve belki de konuyu daha iyi aydınlatacak arkeolojik ve antropolojik kanıtların sunumuna ayrılmıştır. Gerçekten de, Maenchen-Helfen'in Rusça konuşan yorumcuların yazılarını kaynak olarak kullanması ve aksi takdirde Rus dilini bilmeyenlerin asla ulaşamayacakları sonuçlara uzun uzun yer vermesi, kitabının sağladığı en önemli katkıdır. Aynı zamanda Altheim'in aksine, Maenchen-Helfen, 'Avrupalı Hunlar'ın tarihini en az Thompson kadar dikkatle incelemiştir. Dolayısıyla *The World of the Huns* bize, Hunların, Roma İmparatorluğu dünyası ve komşuları üzerindeki etkilerinin yeniden yapılandırılmış şekliyle diğer bir anlatısını ve çözümlemesini sunar.

Bu iki araştırmayı karşılaştırmadan önce, Maenchen-Helfen'in kitabının diğer bir belirgin özelliğini bütünüyle ele almamız çok önemlidir. Editörün notunda açıklandığı üzere, yazar 1969 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Kaliforniya Üniversitesi Basımevi bürosuna elinde 'çok güzel daktilo edilmiş' bir el yazmasıyla gelmiş ve ne yazık ki birkaç gün sonra da ölmüştü. Yapılan araştırmalar sonucunda, bu el yazmalarının bitmiş bir kitap olmaktan çok, bir grup kitap bölümünün ilk taslakları olduğu ortaya çıkmıştı. El yazmasının belli bir içindekiler sayfası da yoktu (ancak, 'ne zaman yazıldığı bilinmeyen' bir tane keşfedilmişti) ve geri kalan bölümler, yazarın çalışma odasında bulduğu materyalden yola çıkan editör tarafından basılacak duruma getirilmişti. *The World of the Huns* dikkatle incelendiği zaman bunun bitmiş bir çalışma olmadığı netlik kazanmaktadır. Bazı dipnotlar ya eksik ya da tamamlanmamıştır, ama daha da önemlisi kitap son derece episodik bir yapıya sahiptir. Değişik bölümlerde, belirli problemlerin yakından ve detaylı bir tartışması yapılıyorsa da, aralarında bağlantı kurmak olası de-

ğil gibidir; diğer bölümlerde ise hiçbir ciddi sonuca ulaşılmaz. Dolayısıyla birçok bağlantı paragrafının ve özetleyen sonuçların, yazarın ölümü sırasında daha yazılmayı bekliyor olduklarından şüpheleniyorum. Aynı şekilde eldeki materyalin düzenlenmesi de, düzgün olmanın çok ötesinde kalmaktadır. Kitaba giriş, Hunların Avrupa sınırlarındaki ilk çarpışmalarını betimleyen belli başlı bazı Roma yazınsal kaynaklarının tarihsel değerinin tartışılmasıyla yapılmıştır. Arkadan detaylı bir şekilde yeniden yapılandırılmış, 370 ile 470 yılları arasında yaşamış olan 'Avrupalı Hunlar' tarihi verilir. Bunu yaparken de kitabın yapısal düzenlemesi Thompson'ın eserine çok yaklaşmaktadır (kaynaklar ve arkasından yeniden yapılandırılan tarih anlatısı): bu benzerlik o kadar yoğundur ki, bunun bilerek yapılıp yapılmadığını merak ediyorum. Arkadan; ekonomi, toplum, savaş, din, sanat, ırk, dil ve Hunların 370'den önce de Doğu Avrupa'da var olduklarına dair kanıtların sunulduğu, bir dizi konusal olarak düzenlenmiş bölümler gelmektedir. Bu konusal bölümlerin bazıları tarihsel olayları aynı düzende almıştır, ancak ırk, dil ve 370 öncesi Avrupalı Hunlar hakkındaki son üç bölümde asıl ele alınan konu Hunların kökleridir ve Roma İmparatorluğu sınırındaki ilk çatışmlarından önceki dönemin tarihidir. Dolayısıyla bu bölümler, mantık olarak daha öncesinde olmaları gereken materyalin arkasında (ikiyüz sayfa kadar arkasında) yer almışlardır ve bu durum, son üç bölümden kapsamlı hiçbir sonuç çıkartılamaması gerçeğiyle de birleşmiştir; bana öyle geliyor ki yayınlandığı bu şekliyle *The World of the Huns*, yazarı yaşasaydı onu getireceği son şeklinden çok uzaktadır. Kendi deneyimimden bildiğim kadarıyla, kitabın işte bu özellikleri, onu diğerleri arasında öğrencilerin kullanamayacağı kadar zor bir kaynak haline getirmiştir.

Bununla birlikte, Maenchen-Helfen'in çalışmasıyla Thompson'ın çalışmasının hatırı sayılır derecede örtüştüğü ikiyüz sayfalık (yazınsal kanıtlar, tarih, ekonomi ve toplum üzerine yazılmış ilk dört bölüm) bilgi vardır. Gerçekten de,

Maenchen-Helfen, Thompson'ın bazı argümanlarına açıkça yanıt vermiştir. Böyle bir sonsözde, benim de kimin daha haklı olabileceği konusunda kendi düşüncelerimi ifade etmem son derece uygunsuz olacağından, böyle bir şeye kalkışmayacağım. Ancak burada yapacağım şey, her iki çalışmayı da okumalarım sonucu çıkarımladığım farklılıkları vurgulamak olacaktır. Umarım bu yaptığım, daha sonraki okurların gereken karşılaştırmaları yapıp kendi sonuçlarına ulaşmalarında kolaylık sağlayacaktır.

Aralarındaki ilk önemli ayrılık noktası, Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus un 390 yılında, konu dışına çıkarak yazdığı, Hun toplumu ve gelenekleri hakkındaki etnografik detaylarla ilgilidir. İkisi de bunun ciddiye alınabilecek en eski ve tek kaynak olduğu konusunda birleşirler: buradaki soru Ammianus'un ne kadar ciddiye alınabileceğidir. Thompson'a göre kaynak, birinci dereceden deneyimlerin aktarıldığı bir bütün olmasa da, buradaki konudışı kaymaları "son derece akılda kalıcı ve tutarlıdır" ve sonuçta Ammianus'un söylediklerine, aksi yönde açık bir neden olmadığı sürece, inanmayı yeğler (s. 10-11). Maenchen-Helfen ise, bu kaynağın değerliliğinden söz etmesine karşın, klasik etnografik geleneğin renkli bir örneği olarak nitelendirdiği bu el yazmalarına karşı daha şüpheyle yaklaşır ve onları oldukça yanıltıcı bulur. Yaklaşımlar arasında görülen bu temel farklılıklar, iki ayrı tarihsel yoruma neden olmuştur. İlk önce Thompson, Ammianus'un anlattığı şekliyle, Hunların tamamen sürülerine bağımlı yaşadıklarından yola çıkarak onların 370 yılında, çok az bir el becerisine sahip olan ve lüks eşyalar ve hatta silahlar bakımından başkalarının üretim yeteneğine bütünüyle bağlı ve "pastoralciliğin daha alt bir aşamasında" bir toplum oldukları sonucuna varmıştır. Maenchen-Helfen ise bu noktada Ammianus'un anlattıklarını, genel olarak göçebe yaşantısının, klasik etnografik *topos* çerçevesinde betimlenmesi şeklinde nitelendirir ve Hun ekonomisinin göze çarpacak şekilde nitelikli ve üretim kapasitesine sahip

olduğu tezini kanıtlamaya girişir. İkinci olarak, Hunların ekonomik kapasiteleriyle ilgili olan bu zıt görüşler, Hun toplumsal yapısıyla ilgili olarak da aynı paralellikte farklı bakış açılarının ortaya çıkmasını tetikler. Buradaki tartışmaların kaynağı da yine Ammianus'un betimlemesinde geçen kritik bir cümle üzerine odaklanmıştır (xxxi. 2. 7.): "Aguntur autem nulla severitate regali, sed tumultuario primatum ductu contenti, purrumpunt quicquid inciderit" ([Hunlar] hiçbir kralın boyunduruğu altında değillerdir, ancak liderlerinin yapıverdiği bir komut altında yollarıma çıkacak her tür engeli yıkarlar). Bu durum, Thompson'a göre, onların ekonomisini anlattığı bölümden de anlaşılacağı gibi, Hun toplumunun 370 yılında son derece eşitlikçi olduğuna işaret etmekteydi. Kralları ve hatta doğru dürüst bir aristokrat sınıfı bile yoktu, ancak sadece savaş zamanı kendilerine geçici liderler seçiyorlardı. Maenchen-Helfen'in yorumu ise tam tersi şeklindedir. Daha önce de gördüğümüz üzere, Maenchen-Helfen, Ammianus'un anlattıklarının gerçek olduğuna inanmamaktadır ve Hunlar arasında oldukça önemli toplumsal farklılıklar olduğunu iddia eder (onların ekonomilerini *anlatımından* da anlaşılacağı gibi); aynı zamanda Jordanes'in sunduğu son bir kanıta da işaret eder ki burada Jordanes, Ammianus'un aksine, Hunların Gotlara 370 yılındaki saldırısının ardındaki beynin Balamber (Balamber hakkında, son bölümlere bakınız) adı verilen bir kral olduğunu anlatmaktadır. Thompson ve Maenchen-Helfen'in her ikisi de Hun toplumunun 370 yılı sonrasında Roma dünyasıyla tanıştıktan sonra çok çabuk geliştiği konusunda aynı düşünceyi paylaşmaktadırlar ancak başlangıç noktaları konusunda çok faklı görüşlere sahiplerdir.

Diğer bir anlaşmazlık konusu ise en şöhretli Hun'u, yani Attila'yı ilgilendirmektedir: hem kariyerinin belirli bazı özellikleri hem de bunların yorumlanmaları arasında farklılıklar söz konusudur. Attila ile ilgili bölümlerde Thompson, herşeyin ötesinde, Hun kralının bir dâhi olduğu ve onun sadece kişisel

özelliklerinin bile Hun İmparatorluğu'nun ani yükselişi ve aynı ölçüde çarpıcı olan ani çöküşünün açıklaması olduğu görüşünü çürütme çabası içerisindedir. Bu olayı daha çok, Roma İmparatorluğu'na yakın bir coğrafyada olma nedeniyle, toplumsal ve ekonomik gelişmeye bağlı olan daha geniş kapsamlı güçlerin ortaya çıkmasıyla açıklamaya çalışmıştır ki bu güçler Attila'dan da önce güçlü bir imparatorluğun kurulmasına yol açmıştı. Aynı zamanda Thompson, bir lider olarak da Attila'yı bir dizi eleştirinin hedefi yapmıştır. O, 451 yılında Batı bölgelerini kuşattığı sırada, bir dizi apayrı düşmanın kendisine karşı birleşmesine neden olan beceriksiz bir diplomattır. Bundan da öte, askerî başarılarının birçoğu kayda değer hiçbir direniş olmadığı zamanlar gerçekleşiyordu (özellikle s. 266-71). Thompson ve Maenchen-Helfen'in her ikisi de gücün belirli olan tek bir kişide toplanmamasının tarihsel önemi konusunda birleşmiş görünüyorlar. Ancak yine Thompson'ın aksine, Maenchen-Helfen'e göre Attila'nın kariyerine yol açan bütün bu süreçler ve eşi görülmemiş askerî başarılar sayesinde Attila, önceki jenerasyonların gördüğünden çok daha güçlü bir Hun İmparatorluğu yaratmıştı. Maenchen-Helfen Attila'yı "bir başka İskender" olarak tanımlamaktan özellikle kaçınmıştı, ancak Thompson'ın da Attila'nın hem askerî hem de diplomatik bazda yetersizliğini kanıtlamaya çalıştığı argümanları abarttığını da hissetmişti. Maenchen-Helfen'e göre, örneğin diplomatik temelde Attila'nın Batı İmparatorluğu ile olan ilişkileri her zaman için gergin olmuştu ve Attila'nın Batı'ya saldırmaya karar vermesinin ardında aptalca yapılan bir hata ya da gerçekten Batı güçlerine karşı düşmanca bir tepki yatmıyordu.

Bunun dışında, tarihi yeniden kurmada iki önemli soru bu iki anlatıyı birbirinden ayırır. Birincisi Attila (ve ilk seferinde erkek kardeşi Bleda) Hunların başına ne zaman geçmiştir? Bu sorunun yanıtı, herkesten öte, Epigenes adlı kişinin keşif türünden bir amaçla Attila ve Bleda'ya elçi gitmesinin tarihi çevresinde döner. Bu elçilik görevinin kaydında, Priscus Epigenes'e *Quaestor*

olarak hitap eder ki bu göreve Kasım 438'den önce getirilmediğini biliyoruz (o zamana kadar hâlen daha küçük bir mevki olan *Magister memoriae* konumundaydı*: Kasım Theod.* i. 7.). Thompson, Priscus'un yaptığı bu göndermeyi sadece bir yanılgı olarak nitelendirmiştir ve yeni Hun liderlerin de iktidara geçtiği döneme rastladığını varsaydığı bu elçilik görevinin de 434-5 olarak düzeltilmesi gerektiğini söyler. Maenchen-Helfen ise burada Priscus'un verdiği tarihin doğru kabul edilmesi ve yeni liderlerin iktidara gelme tarihlerinin ise 435 değil 440 olması gerektiğini ifade eder (s. 91-4).

İkincisi, 440'larda Attila'nın Bizanslılara karşı yürüttüğü Balkan seferlerinin anlatımını yapılandırmada görülen oldukça önemli bir anlaşmazlık söz konusudur. Tabii ki, Thompson ve Maenchen-Helfen karşılıklı çelişen kaynakların yarattığı sorunları çözmeye çalışan ilk araştırmacılar değildir ve ikisinin de ayrı ayrı benimsediği çözümler daha önce de denenmiştir. Buradaki anlaşmazlık ise Bizanslı tarihçi Teophanes'in güvenirlik derecesi etrafında döner. Geniş çapta Teophanes'in anlatısını izleyen ve tarihçi Priscus'un kimi fragmanını onun verdiği anahatlar doğrultusunda düzenleyen Thompson, 441-2 yıllarındaki ilk saldırısı dışında, Attila'nın Bizanslı Balkanlara iki kez daha saldırı düzenlediğini ve 443 yılında gerçekleştirdiği ilkinde Chersonesus'ta Roma ordusuna karşı büyük başarı elde ettiğini, ikincisinde ise 447 yılında imparatorluk başkentinin surları önünde büyük tehdit oluşturduğunu savunur (s. 86-103). Maenchen-Helfen ise Teophanes'in güvenirliği olmadığını kanıtlamanın verdiği heyecanla, 441-2 yıllarından sonra 447 yılında tek bir saldırı gerçekleştiğini ve Attila'nın bu saldırı sırasında hem Konstantinopolis surları önüne geldiğini hem de Chersonesus'ta Roma ordusunu yendiğini iddia eder. Sonuç olarak, Maenchen-Helfen, Thompson'ın 443 yılı seferinden sonraya yerleştir-diği önemli bir barış antlaşmasının, 447 yılındaki meydan savaşları sonrasında gerçekleştiğine inanmaktadır.

Avrupa'daki Hunları İngilizce olarak anlatan son dönemlerin bu iki çalışması arasında söz etmeye değer nitelikte daha birçok farklılık vardır. Şimdi, bence özel önem taşıyan iki tanesine daha dikkatleri çekmek istiyorum. Öncelikle, Maenchen-Helfen'in bize Hunların 395 yılında, Kafkasya'dan Pers ve Bizans İmparatorlukları'na karşı düzenledikleri akınlar hakkında çok daha detaylı bilgi sunmasını sağlayan doğulu kaynaklara minnettarım. Thompson'ın düzeltme notları, bunun farkında olduğunu ve kendi anlatımını, Maenchen-Helfen'ın düzenlemelerine uygun şekilde başvurarak, daha da güçlendirmeyi arzu etmiş olduğunu göstermektedir. İkinci olarak, her iki yazarın da, Hun kralı Uldin'in (400-10) kariyeri hakkında yapılandırdıkları anlatım benzer nitelikte olmasına karşın, bunun önemi konusunda çıkarımladıkları sonuçları farklıdır. Maenchen-Helfen onu Attila'dan daha az güçlü olarak nitelendirir ancak yine de onun ve imparatorluğunun varlığını, Roma topraklarının sınırında istikrarlı bir şekilde gelişmeye başlayan Hun gücünün önemli bir habercisi olarak tanımlar (s. 59-72). Thompson ise onu, davranışlarının, Attila'nın ilerideki yıllarda kazanacağı zaferlerle doğrudan hiçbir bağlantısının olmadığı 'nispeten önemsiz bir figür' (özellikle s. 81-5)[2] olarak görür. Burada çok daha fazla şey söylemek olasıdır, ancak bu sonsözü, Thompson ve Maenchen-Helfen'in çalışmalarının uzun soluklu bir karşılaştırması olmaktan çıkartmak için, Thompson'ın *Hunlar*'ından sonra ortaya çıkan ve Hun tarihinin yeniden yapılandırılmasına, küçük de olsa, katkıda bulunan diğer çalışmalara eğilmek ve onları değerlendirmek önemlidir.

Burada yine, çok kapsamlı bir sonsöz yazdığım iddiasında değilim. Gerçekçi Hun tarihi yapılandırmalarında, çeşitli bağlamlarda bir takım katkılar gerçekleşmiştir. Özellikle Hunlar hakkında olmamasına karşın, Macar bilimci Lazlo Varady kitabında, Hunların Orta Tuna bölgesiyle olan bağlantılarını ele alan bilindik argümanları yeniden hatırlatmak istemiştir. Okuyucuya açık söylemek gerekirse kitap, bir dizi eleştiri yağmu-

runa tutulmuştur.[3] Daha yakın zamanda ise, Brian Croke, Maenchen-Helfen'in Attila ve Bleda'nın atası Rua'nın (veya Ruga) egemenliği döneminin kronolojisi üzerine savunduğu argümanları daha da ileriye götürmüştür ve 420lerde Hunlarla, daha çok Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısı arasındaki ilişkilerin hikâyesini dolambaçlı şekilde anlatmıştır. Burada, Roma sınırlarındaki Hun etkinliğinin kronolojisiyle, benim de şahsen ilgilendiğimi söylemenin belki de tam sırasıdır. Kabul edilmiş görüşlerin aksine, Hun istilalarını tek bir olaydan çok, bir süreç olarak tanımladığım benim görüşüme göre Hunlar 370 yılında Tuna'ya toplu olarak ulaşmamışlardı ve iki ayrı hareketlilik aşaması gözlemlenmesine karşın, bence bu süreç ancak otuz yıl sonra tamamlanmıştı (Heather, 'The Huns and the And of the Roman Empire in western Europe').

Attila'nın hükümdarlığı dönemi ve geçirdiği evrelerin anlamı doğal olarak, hâlen ilgi çekmeye devam emektedir. Gerhard Wirth, Priscus'un verdiği bazı önemli bilgiyi yeniden yorumladığı çalışmasında, Attila'nın ilk hükümdarlık dönemlerindeki Hun-Bizans ilişkilerini ele almıştır. F. M. Clover da aynı şekilde, Attila'nın hükümdarlığının daha sonraki dönemine ait kritik bir noktayı, Attila'nın Batı'ya saldırma kararını ve bunu takip eden diplomatik manevraları yeniden yorumlamıştır. Attila'nın hükümdarlığı dönemiyle ilgili daha özgül nitelikli çalışmalar da yapılmıştır. Bunlar arasından, Bizans elçilik heyetinin bir parçası olarak tarihçi Priscus'un da ziyaret ettiği Attila'nın kampının yeri konusundaki tartışmalarla ilgili olanları seçmek istiyorum. Bu alan en son, Bizanslılar'ın Attila'yı Orta Tuna havzasındaki Büyük Macar Ovası'nda değil de, Aşağı Tuna'nın kuzeyindeki Eflak bölgesinde bulduğunu savunan Robert Browning'in çalışmasıyla ses getirmiştir. Bu konu üzerine, Orta Tuna bölgesini savunan Thompson da yazmıştır ve bana göre bu iki argüman yanyana geldiğinde hangisinin doğru olduğu anlaşılmaz olmaktadır. Dolayısıyla, benim okuyucudan

isteğim, sadece modern eğilim öyle olduğu için Thompson'ı göz ardı etmemeleridir.

Son olarak, Hun toplumu ve gelişimi üzerine odaklanan bir dizi çalışma da piyasaya çıkmıştır. Bunların çoğunluğu, Ammianus'un o çok ünlü, konudışı olarak Hunları anlattığı ve dolayısıyla çok tartışılan bölümden yola çıkmıştır. Bildiğiniz gibi, Thompson'a oranla Maenchen-Helfen bu önemli pasaja daha eleştirel bir yorum getirmiş, ancak her ikisi de pasajın tarihsel değerinin büyük olduğu konusunda anlaşmışlardı. Yakın zamanlarda, bu konu-dışı pasaj daha da katı bir şekilde ele alınmıştır. Genel anlamda, klasik etnografya geleneği üzerine gerçekleştirilen bir dizi yeni çalışmada savunulduğu kadarıyla, çok az tarihsel değeri olan bu pasaj, geleneksel betimleme ve yargılamaları sıralamaktan ancak bir parça öteye gidebilmiştir (Richter, Shaw ve Wiedemann). Ancak onların da bu argümanları birçok eleştirinin hedefi olmuştur (Matthews, *The RomanEmpire of the Ammianus*, s. 332-42).

Daha belirgin olarak, kişinin 370-470 yılları arasında Hun toplumunun gelişimi hakkındaki bütün görüşü dikte eden Ammianus'un konu-dışı pasajındaki belli bölümleri nasıl yorumlayabileceğine bakalım. Attila (450) zamanındaki Hun toplumunun genel 'yapısı' Priscus'tan kalan fragmanlarda yeterince açıktır. Buradan, şüphesiz, o sıralarda Hunlar arasında mutlak monarşi olduğu ve buna bağlı olarak da bir soylu veya aristokrat sınıfının da var olduğu anlaşılmaktadır. Asıl problem, Hun toplumunu Ammianus'un betimlemesidir. Daha önce de gördüğümüz gibi, Maenchen-Helfen'e göre Thompson, Hunlarda liderlik konusunu anlatan Ammianus'un gizemli cümle yapısını yanlış anlayarak, 370 yılında Hun toplumunun temelde eşitlikçi bir yapıya sahip olduğunu savunmuştur. Diğerleri de aynı düşüncede olmuştur. Özellikle de Thompson'ın kitabı ilk piyasaya çıktığı sıralarda, Hun toplumunun [Kavimler] Göç[ü] Döneminde oluşan ilk yapısı itibarıyla daha az eşitlikçi olduğunu savunan Macar bilimcilerin son derece ilgisini çek-

miştir. Bunu yaparken de, sadece Ammianus'un kelimelerini değişik biçimde yorumlamakla kalmamışlar, arkeolojik kanıtlara, özellikle de sembolik altın yay bulguları gibi (bunlar için ilerideki sayfalara bakınız) başvurmuşlardı. Bu yazılar, bir bütün olarak, önemli başka bir argümanı açığa çıkartırken, Thompson ve Maenchen-Helfen tartışmasına ek kaynakça da oluşturmuşlardır (Harmatta, 'Hunların Altın Yayı' ve 'Hun İmparatorluğu'nun Dağılması'; Laszlo). Burada belki yine kişisel bir ilgi alanımı açıklamak zorundayım. Çeşitli argümanlar bazında, Jordanes'in *Gothic History* metnini çalışmak, beni, diğerlerinin de ulaştığı bir sonucu desteklemeye yöneltmiştir ki o da şudur: Jordanes'e göre, 370 yılında Gotlara karşı saldırıları yöneten sözümona Hun kralı Balamber, aslında Got kralı Valamer ile karıştırılmıştır (Heather, 'Cassiodorus ve Amalların Yükselişi'). Ayrıca, tabii ki, bu konularla ilgili daha birçok tarihsel nitelikli çalışma yapılmıştır. Ancak, belirgin bir tehlike de, bu sonsözün bir kitap şekline dönüşmesidir; dolayısıyla okuyucular umarım bu diğer çalışmalara, burada değerlendirilen ya da en azından adı geçen çalışmalara verilen dipnotlar sayesinde ulaşmanın yolunu bulabilirler.

ARKEOLOJİK VE ANTROPOLOJİK ÇALIŞMALAR

Hunlarla ilgili arkeolojik çalışmalarda, başlangıç noktası olarak elimizde hâlen Alman bilimci Joachim Werner'in 1956 yılı monografisi bulunmaktadır. Thompson'ın, tabii ki, Werner'in çalışmasından haberi vardı ve düzeltmeleri (ve kişisel yorumları) de bu doğru anlatıyı çalışmasına, özellikle de birinci bölümdeki kaynaklar ve Hunların anlaşılmasına katkıda bulunacak nitelikteki arkeolojik kanıtlar bölümüne dâhil edebilmeyi istediğini göstermektedir ki 1948 yılında bu bilginin minimum olduğunu düşünmekteydi (s. 18-20). Werner bu çalışmasında, sistemetik olarak, Hunlarla ilgili gibi görünen işe yarar arkeolojik kanıtları

toplamış ve yorumlamıştır ve bunu yaparken benimsediği tematik yaklaşım sayesinde bütünü oluşturan her bir bölüm, Hunlarla ilişkili olabilecek gelenek ya da özel aletleri anlatmaya ayrılır. Gerçekten de bazı durumlarda Werner, bu bağlantıları oluşturmak ve oturtmak için, bu gelenek ya da el aletkerinin, tam da Hunların etkili olmaya başladığı dönemde, step topraklarından Doğu Avrupa'ya kaydığını örneklerle ispat etmeye çalışmıştır. Özellikle, kafatası deformasyonu (s. 5-18), büyük bronz pişirme kazanlarının ve hükümdar taçlarının (s. 57-81) yaygınlaşması ile ilgili bölümlerde, o zamanın Sovyetler Birliği bilimcilerinin bulgularına başvurularak Hunlarla bağlantılı örnek bir vaka oluşturulmuştur. Bunun dışında Warner, Hunlar için karakteristik olan birleşik yay gibi öğeler ve Hunlar zamanındaki göçebe süvarilere ait donanım ve silahlar için topladığı kanıtları da bir arada sunmayı başarmıştır. Son bir bölüm de, Attila dönemine ait (450), son derece zengin, 'prenslere yaraşır' (Almanca fürstengräber) diye nitelenen mezarlara ayrılmıştır.

Werner'in bu çalışması, kırk yıl sonra bile hâlen, başvurulacak en iyi başlangıç noktası olma özelliğini korumaktadır, ancak o zamandan beri birçok yeni çalışma daha gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sadece arkeolojik veri tabanını (en azından bazı alanlarda) genişletmekle kalmamış, Werner'in çalışmasında yer alan kimi varsayımlara da karşı argüman oluşturmuştur. 1980'lere kadar elde edilen yeni bulguların son derece kullanışlı bir özeti (Almanca olarak) Macar bilimci Istvan Bona tarafından hazırlanmıştır ('Die archäologischen Denkmaler der Hunnen and der Hunnenzeit'). O zamandan beri de Hunlara ait araç-gereç bulunmaya devam etmektedir. Burada özellikle, Pannonhalma'da, güneybatı Tuna'da bulunduğu ilan edilen, herkesi afallatacak derecede zengin ve içerisinde çoğu altın kaplama (Tomka) bir dizi kişisel eşya, silahlar ve at malzemeleri olan bir Hun mezarına okuyucunun dikkatini çekmek istiyorum.

Istvan Bona'ya ait, ikinci ve daha yeni bir çalışma (yine Almanca) ise, Hunlarla ilgili arkeolojik çalışmalar konusunda vazgeçilmez bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Kitabın ismi *Das Hunnenreich*'tir ve Avrupa'daki Hunların geniş kapsamlı tarihi olarak tasarlandığı için ve 370'lerdeki Hun saldırıları ve 440'larda Attila'nın başlattığı seferler gibi konulara daha fazla yer ayırdığı için, bir bakıma, zaten, tarihsel çalışmalar altında tartışılmıştır. Ancak, kitabın bu bölümlerinde, ana kaynaklara göndermeler doğru olarak yapılmamış ve tarihsel yapılandırma için de Thompson ve Altheim'in eserlerine bağımlı kalınmıştır. Sonuç olarak, bu çalışmanın en temel katkısı, okuyucuya iki ayrı düzeyde güncel arkeolojik bulgulara erişim olanağı vermesidir. İlk olarak kitapta, özellikle Hunlara ait bulgular, gelenekler, silahlar, vb. gibi konuların ele alındığı son derece zengin bölümler yer almaktadır. Kitap özellikle, eski Sovyetler Birliği'nden elde edilmiş önemli bulguları bir araya toplar ki bu bulgular Avrupa'da etkili olmadan önceki döneme ait Hunlara ait veya Hunlarla bağlantılı mezarlardan elde edilmiştir. İkinci olarak, sadece bu bölümler değil ama bütün kitap, bol miktarda harita, fotoğraf (birkaçı renkli olmak üzere) ve çözümlemeli çizimlerle desteklenmiştir. Bunun da ötesinde, bütün bu görsel destek, kitabın sonunda dolu dolu altmış sayfalık notlar bölümünde dikkatle açıklanmış ve çözümlenmiştir (s. 234-94). Bunların aralarında ayrıca yer alan fotoğraf ve notlar ise, Hunlar üzerine arkeolojik bulgular dosyası oluşturmak için son derece yeterlidir. Ayrıca dikkate değer bir nokta da, kitabın açıklamalı kaynakça bölümüdür (s. 216-33). Bütün bunlar hesaba katıldığında, Bona'nın kitabı Hunlarla ilgili arkeolojik çalışmalarda son derece değerli ve güncel bir rehberdir.

Günümüz modern koşullarında bile doğrudan Hunlara ait bulgu eksikliği olması son derece dikkat çekicidir. Arkeolojinin bu konuya sağladığı katkılar 1948 yılında olduğu gibi 'minimum' değildir, fakat içerisinden birleşik yaylar, kazanlar, hükümdar taçları veya başka karakteristik eşyalar çıkan ve aslında

Hunlara ait olduğunu düşünmek için hiçbir sebep olmayan sadece 100 civarında mezar belirlenmiştir (70 kadarı günümüz Macaristan'ından, 25 kadarı da eski Sovyetler Birliği'nden: Bona, *Das Hunnenreich,* s. 134-39). Bunun iki olası açıklaması vardır. Birincisi, Avrupa'nın ötesindeki göçebe ekonomisinin işleyişinin, Hunlar'n küçük gruplar halinde ve çok geniş alanlarda yaygın olarak çalışmaları anlamına gelmesiydi. Aynı şekilde, Hunların Orta Tuna (modern Macaristan) bölgesindeki topraklara egemenlik süreleri elli yıldan biraz daha fazla süreliydi veya iki jenerasyonluk bir süreydi (410/420-65). Ayrıca Hunlar, toplumlarının daha zengin olan üyelerini gözle görülür yükseklikte tepelere gömerlerdi (arkeolojik tanımlama bakımından en kolay işlerden bir tanesidir) ki anlaşılan buralar beşinci yüzyılda bile yağmalanıyordu (Priscus frag. 2; Blockley frag. 6.1). Bunlardan başka, Hunların sayılarının da çok fazla olmaması, bulunan kanıtların azlığının bir nedeni olarak gösterilebilir.

Bunun ikinci olası açıklaması ise, tartışmayı, daha çok arkeolojik metot ve yorumlamalardaki gelişmeler üzerine yönlendirecektir; bu gelişmeler Werner'in yazdığı dönemden bu yana, disiplini bütünüyle değişikliğe uğratmıştır. Werner, cesetlerin yanında bulunan objelerin o kişinin kimliğini belirlemede kusursuz bir rehber olduğu düşüncesiyle iyi kurgulanmış yorumlayıcı bir çerçeve içerisinde çalışmalarını yürütüyordu. Buradaki temel varsayım, doğal olarak yazınsal kayıtlardan bilinen değişik siyasi grupların her birinin kendilerine ait değişik materyal kültürlerinin olması ve bunların cenaze törenlerinde yansıtılmasıydı. Ancak, 1950'lerden ve özellikle 1960'lardan sonra bu varsayım şiddetle karşı çıkılmıştı ve en azından bazı durumlarda, materyal kültür, kimlik ve cenaze töreni arasındaki üçlü ilişkinin basit hesaplamaları aşacak derecede karmaşık olabileceği konusunda birçok kanıt toplandı. Örneğin toplumsal statü -edinilmiş veya sabit olan- cenaze törenlerinde de etkili oluyordu; farklı etnik veya siyasi gruplar,

temelde aynı materyal kültüre sahip olabiliyor ve büyük çaplı kültürel toplanmalarda, bireysel kimliği ifade edebilecek nitelikte çok az nesne bulunabiliyordu. Bununla ilgili bir örnek de, kafatası deformasyonu geleğinin Batı'da, Avrupa'da yaygınlaşmasının M.S. dördüncü ve beşinci yüzyıllara rastlamasıdır. Bu durum Werner'e göre, Hun göçünün yaygınlaşması anlamında temel bir işaretti, ancak yine Werner'e göre, geleneğin Avrupa'da yaygınlaşması en azından bazı Burgonyalıların bunu benimsediğine de işaret etmekteydi. Fakat yine, son bir çalışma, gelenek ve insanlar arasında doğrudan bir denklem kuran varsayıma daha az dayalı alternatif bir açıklama getirmektedir (Buchet). Daha genel anlamda, bu açıklamanın çizgisi, araştırmacılar yanlış şeyi aradıkları için, çok az Hun'un kimliğinin belirlenebildiği doğrultusundadır. Örneğin, birleşik yaylar ve göçebe süvarilere ait malzemeyle dolu olan birkaç mezar, belki de siyasi bir şahsiyetin kendi kimliğini, materyal kültürel ögelerle özgün kılmasının bir ifadesi olabilir ve diğer tarafta ise, Hunların geri kalanları tamamen değişik bir şekilde gömülmüş olabilirler.

Bütün bunların konuyla ilintisi, arkeolojik çalışmaların diğer alanları tarafından üstlenilerek, bizi ilgilendirecek şekilde örneklenmiştir. Hunların ismi arkeolojik kayıtlarda çok az geçiyor ya da öyle olduğu sanılıyorsa da, onların Germen tebaaları hiç de aynı durumda değillerdir. Attila'nın Hun İmparatorluğu sadece Hunlardan oluşmuyordu; çok büyük sayıda Got, Gepid, Sciri, Rugi ve Suevi gibi Germen tebaaları da vardı. Bu gruplardan günümüze kadar gelen kalıntıların incelenmesi sonucunda, Werner yazmaya başladığı zaman, çoktan önemli başlangıçlar yapılmıştı bile. Örneğin, monografisini onlarla sonlandırdığı *fürstengräber*lerin bu grupların liderlerine ait olduğunu biliyordu. Ancak 1950'lerden bu yana, işe yarayacak daha başka kanıtlar mantar gibi türemiştir ve bunlar dikkate alındığında ise tarihsel çözümlerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Burada

yine çok kapsamlı olmayacak şekilde kısa tanıtımlar yapacak ve giriş bazında bazı kaynakçalara değineceğim.

Beşinci yüzyılın ilk yarısında Orta Tuna bölgesinde takip eden kültürel ufuk dizilerinin tümü bugün saptanmıştır (kronolojik sıralamayla Villafontana, Untersiebenbrunn ve Domolospuszta/Bacsordas). Bu bilgilerin belirgin iki adet tarihsel önemi vardır. İlk olarak, Karpatların batısında, 'Tuna tarzı' diye adlandırılan bir kavramın ortaya çıkmasına önayak olmuşlardır ki bu tarz [arkeolojide] belirgin bazı objeler (ön tarafı yarım daire şekilde büyük broşlar, madeni tokalar, sallantılı küpeler ve altın kolyeler), silahlar (metal süslemeli eğerler, süvari kullanımı için uygun olabilecek düz ve uzun kılıçlar ve belirli yapıda oklar) ve yeni tür gömme alışkanlıkları (kafatası deformasyonu ve gömülen kişiyle beraber kırık metal aynaların da yer alması) anlamına geliyordu. Yazınsal kaynaklardan bildiğimiz kadarıyla, Hunlar döneminde Orta Tuna bölgesinde çok çeşitli Germen ve Germen olmayan diğer gruplar da yaşamıştır. Tuna tarzı ise bütün bölgede yaygınlık göstermektedir ve dolayısıyla, arkeolojik kanıtlara bakarak Hun tebaalarını ayrıştırma olasılığı hemen hemen hiç yoktur. Böylelikle, Hun İmparatorluğu egemenliği altındaki topraklarda bir tür somut kültürel bütünlük sağlayabilmiştir.

İkinci olarak, bu mezarların çoğunda çok az miktarda mezar eşyası bulunmuştur, ya da hiç bulunmamıştır. Az sayıda olan diğer tür mezarlar ise son derece abartılı bir şekilde bezenmiştir ve buralardan, altından yapılmış armatür ve dizi dizi süs eşyası, özellikle de lal taşı kaplamalı mücevher çıkartılmıştır. İşte, kültürel çevrenler de, bulunan bu mezarlar doğrultusunda isimlendirilmişlerdir. Sıklıkla tartışıldığı üzere, bu mezarlardaki altın bolluğu, Hun İmparatorluğu'nun yağmacı etkinliklerinin getirdiği zenginliğin sadece Hunlarda kalmadığını, seçkin tebaa ulusların da pay aldığını ispatlamaktadır. Hâlen bilmeceler söz konusudur. Özellikle de Karpatların batısında bulunan bu materyallerin daha doğudaki topraklarda, Karade-

niz'in kuzeyinde keşfedilen diğer kalıntılarla ilişkisi üzerine hâlen hararetli tartışmalar yapılmaktadır. Ancak, göz önünde bulundurulması gereken bu tartışmalara karşın, Thompson'ın da, Hun İmparatorluğu'yla ilgili arkeolojik bulguların Avrupa'da yaygınlık kazanmış olan yeni normların anlaşılması bakımından önemine işaret ettiğinden bu yana, yeni ama daha ikna edici bir tablo ortaya çıkmıştır (Bierbrauer, Tejral, Kazanski ve Kazanski ve Legoux).

Arkeolojik gelişmeleri birbirleriyle bağlantılamak yoluyla, 1948'den bu yana, göçebelik yaşantılarının benzer derinlikte antropolojik ve etnografik uzantıları olduğunu anlayabiliriz. Thompson kendi zamanında ulaşabildiği bütün literatürü okumuştur, ancak o zamandan beri de birçok çalışma daha gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 1980'lerin başında, Rudi Lindner antropolojik olarak çıkarımlanan çeşitli bakış açılarını, özellikle Hunlara uyarlamak istemiştir. Bu çalışma, ilk önce, steplerin geniş otlak alanlarına oranla, Macar Ovası'ndaki (en geç 420 yılında Hunların yoğunlukla yaşadıkları bölge) olanakların kısıtlı oluşuna dikkatleri çeker. Arkadan, sunumunun en can alıcı noktası gelir ki o da, Karpatların batısında, Hunların göçebe süvari olarak yaşantılarını sürdürebilmeleri için atlarını otlatmaya (her binicinin etkili olabilmek için en az on ya da daha fazla yedek ata gereksinimi olduğu düşünülecek olursa) yetecek kadar alan bulunmadığını savunur. Çağdaş yazınsal kaynakları ve arkeolojik buluntuları sıkı bir incelemeye alan Linder, Attila zamanında Hunların hâlen göçebe süvariler olduklarına dair sonuç getiren hiçbir kanıt bulamadığını ve dolayısıyla Hunların yeni çevrelerine adapte olmaya çalışırken atlarından vaz geçtiklerini iddia eder. Bu son derece önemli bir argümandır ve buna karşı bilimsel bir yanıt olup olmadığından habersiz durumdayım.

Daha genel olarak, her şeyden öte, okuyucunun dikkatini, Rus bilimci A. M. Khazanov'un, 1984'den beri İngilizce çevirisi de piyasada bulunan, temel niteliğin-deki çalışmasına yönlen-

dirmek istiyorum. Bu, genel anlamda pastoral göçebeliğin, bütün biçimleri/türleri ve coğrafi bağlamlarıyla beraber karşılaştırmalı bir anlatımıdır; bunu yaparken de eşit ölçüde başvurulan kaynaklar arasında, antik, modern Çin ve Batı'nın yazınsal kaynakları, Avrasyalı göçebe toplumları hakkında Rus yorumları ve ayrıca arkeolojik enformasyon ve modern antropoloji literatürü bulunmaktadır. Bütün bunların sonucu olarak da elimizde, yiyecek üretimi, tarihsel kökenler, dış dünya ile kurulan ilişki çeşitleri ve devlet oluşumunun gerçekleşebilirliği, türleri ve sınırları gibi bölümleri konu alan bir anlatımın tematik ve karşılaştırmalı bir sunumu vardır. Çalışma aynı zamanda Hunları da içerisine dâhil etmemiz gereken Avrasyalı step göçebeleri üzerinde daha fazla durmaktadır. Khazanov'un önceki çalışması da İskitler üzerine yapılmıştı ve coğrafi bölgelerle alt başlıklara ayrılmış olan daha uzun bölümlerde Avrasyalı step göçebeleri diğer gruplara oranla yine daha fazla üzerinde durulmuştu (yiyecek üretimleri, kökenleri ve devlet yapıları sırayla incelenmiştir, s. 44-53, 90-7 ve 233-63).

Bir bütün olarak kitap, iki belli başlı argümanı geliştirmek üzerine kurgulanmıştır. Bunların ilki, göçebelerin, dış dünyayla son derece özgün ve belirli türden ilişkiler kurdukları sürece, göçebe olarak kalabilecekleridir. İkincisi, göçebeliğin hiçbir doğrusal örüntülü evrimsel gelişime duyarlılığı olmadığı, bunun yerine dairesel veya tekrarlayan bir yapı sergilediğidir. Bu argümanların ikincisi, özellikle tek bir grup göçebe odaklanmış olan Thompson'ın ilgi alanı dışındadır, ancak birincisi, Thompson'ın kendisinin de altına ismini yazdığı bir argümanın daha geliştirilmiş bir şeklidir. Khazanov, *per se*[*] Hunlara çok az yer ayırmıştır (toplam üç kısa yorum), ancak çalışması hiç de gözardı edilemeyecek kadar önemlidir çünkü artık Hun tarihine daha geniş açılı bir bağlamda bakılması gerekliliğini ortaya koyar. Kitapta ayrıca Ernest Gellner'in, Kazanov'un çalışmasını

[*] Tek başına (ç.n.)

Marksist ideoloji bağlamında kısaca yorumladığı çok değerli bir giriş bölümü de yer almaktadır.

Burada, kendimce daha fazla listeleme veya sınıflandırmalara girmeden, okuyucuya antropolojik literatüre ulaşması için önerdiğim şey ise kısaca, Khazanov'un dipnotlarını takip etmeleridir. Kişisel bir alternatif olarak da, R. J. Cribb'in göçebelik konusuyla ilgilenen arkeoloğu bekleyen sorunlar ve fırsatlar üzerine son çıkarttığı cildi çok faydalı buldum. Bu kitap da tematik bir yaklaşımı benimsemiştir. Belli alanlarla özdeşleştirilen yöntembilimsel sorunlar hakkındaki bölümler ve dipnotlarda verilen çok kapsamlı kaynakça göndermeleri Hun sorunsalına hem alternatif ve geniş bir bakış açısıyla yaklaşmayı, hem de bu konuda daha fazla okumak için bilgi edinmeyi olanaklı kılmıştır.

Bu sonsözü yazarken, birçok şeyi atlamış olduğumun farkındayım. Ancak, benim burada iki amacım vardı ve en azından bunları yerine getirmiş olmayı umuyorum. Bunlardan ilki, okuyucuların kendi özel ilgi alanlarını takip edebilmeleri için, Thompson'ın *Hunlar*'ıyla anahatlar bakımından ilintili ve daha yakın zamana ait bilimsel literatürü de kapsama alanı içerisine alabilmekti. İkinci olarak yapmayı arzuladığım şey de Thompson'ın çalışmasıyla ve doğal olarak içerdiği bir dizi argüman ile, onun arkasından gelen ve basılmış belli başlı tarihsel çalışmalar arasında bir bağlantı kurmaktı. M.S. 370 ile 470 yılları arasında, Doğu ve Orta Avrupa'daki Hunların tarihini en iyi anlatan, kanıtlamış olduğumu varsaydığım şekliyle, Thompson'ın çalışması hâlen önde gelmektedir. Yine ondan sonra gelen Maenchen-Helfen ve Bona gibi bilimciler gündemlerini yine *Hunlar'*dan almış ve yazılarında bununla kapsamlı bir diyaloğa girmişlerdir. Dolayısıyla ellinci yaşına yaklaşan kitap bu alanda gündemi belirleyen bir metin veya *ana metin* olma özelliğini korumaktadır (Bona'nın tanımlamasıyla bir 'klasik' ve 'Hun tarihinin ele alındığı ilk modern nitelikli kitap': *Das Hunnenreich*, s. 217), ancak yine de insan, kitabın

çıkarımladığı bazı sonuçları bir parça değiştirme isteği de duyabilmektedir. Sonuç olarak, bir dizi nedenden dolayı, *Hunlar*'ın bu ikinci baskısının basılma süreci boyunca yardımcı olabilmek benim için büyük bir zevk olmuştur. Üzgün olduğum tek şey, yazarın kendisinin bu projenin meyve verdiğini görecek kadar uzun yaşamamasıdır, ancak aynı zamanda, ona borçlu olduğum o engin bilimsel derinliğin karşılığını biraz olsun ödeme şansına sahip olduğum için de çok mutluyum.

Peter Heather
University College London

Teşekkür

Hunlar'ın bu ikinci baskısına katkı olarak yaptığım çalışmaların çoğunluğu, 1994-5 yılları, sonbahar/kış döneminde Dumbarton Oaks'ta son sınıf öğrencisi olarak burslu görev yaptığm dönemde tamamlanmıştır. Bursu bana layık gören hakemlere de buradan derin teşekkürlerimi sunmak isterim.

Ek A
Hun Şarkıları

Priscus'un sözünü ettiği şarkılar[1] için okuyucunun başvurması gereken kaynak, H. M. Chadwick, *The Heroic Age*, özellikle s. 84, aynı yazara ait, *the Growth of Literature*, M.S. 576 ve bu ilkel şarkıcıların seyirciyle olan ilişkileri için, G.Thomson, *Marxism and Poetry* (Londra, 1946) s. 22. Chadwick bu düetin enteresan bir şekilde benzerini *Widsith*'den alıntılar, 103: "Arkadan Scilling ve ben muzaffer lordumuzun huzurunda berrak bir ses tonuyla şarkılar söylemeye başladık; arp eşliğinde söylerken müziğimizin sesi de yükseldi. Ve arkadan birçok cesur yürekli ve deneyimli adam, hiç bu kadar güzel bir şarkı duymadıklarını açıkça itiraf ettiler". Bizim pasajımızda ise, bir eşlik olduğundan söz edilmemektedir. Chadwick'in[2] inancı bu iki adamın profesyonel ozan oldukları yolundadır ve bu görüş büyük olasılıkla doğrudur. Ancak, Chadwick'in, şarkıların Got dilinde söylendiği görüşüne şüpheyle yaklaşmak gerekir (Klaeber gibi, s. 261). Bu ziyafette büyük olasılıkla Gotlar da bulunuyordu, fakat Tanrının Kırbacı'nın Got dilini öğrenmek için çaba harcayacağını düşünmek bile olanaksızdır. Öğrenmiş olsa bile, neden kendi ozanları bu övgüleri yabancı bir dilde yapsaydı ki? Şahsen, Chadwick'in, Attila'nın bu şarkıları dinlemekle bir "Got geleneğini uyguluyordu" görüşüne de,[3] eğer bundan kastı bu geleneğin Hun toplumuna ait olmadığı ise, hiç katılmıyorum; bunun yerine Chadwick'in bizzat kendisinin bir başka bağlamda

ifade etmiş olduğu görüşünü[4] burada ifade etmek istiyorum: "benzer şiir gelenekleri, benzer toplumsal koşulların ürünü ya da daha doğru bir deyimle, ifadesidir". Attila kendi kasabasına atıyla girdiği zaman[5] barbar kızların söylediği şarkıların Got dilinde olduğunu söyleyen Schröder'in bu düşüncesi, kanımca savunulamaz bir düşüncedir.

Bu eleştirileri yaparken de Chadwick'in usta işi çalışmalarına borçlu olduğumu da saklamak istemem.

Ek B

441 Yılı Savaşının Nedenleri

Ensslin, Priscus'un 1. fragmanında anlatılan olayların yeni bir kronolojik düzenlemesini önermiştir.[1] Buna göre, 20 Aralık 435'te, Epigenes *Magister scriniorum*[2] idi, fakat 15 Kasım 438'de *Magister memoriae* olmuştu.[3] Ensslin böylelikle şu sonuca varır: Epigenes'in hazine memurluğu ve daha sonra Attila'ya yapmış olduğu elçilik görevi ve Margus Anlaşması'nın imzalanması hep 438 yılının sonuna doğru veya daha sonra gerçekleşmiş olmalıdır, çünkü Priscus fragmanında ondan açıkça hazine memuru olarak söz eder.[4] Bu argüman, E. Stein tarafından da kabul görmüştür ancak, belirtmediği bir nedenden dolayı da bu elçilik görevini 436 yılından önce bir tarih olarak saptamıştır.

Ben bu argümanı reddediyorum. Priscus'un metninde, bu beş yıllık Romalı-Hunlu ilişkisini hiçbir kronolojik saptama yapmaksızın vermesi bana olanaksız gibi görünüyor. Plintha'nın Attila ile müzakereleri yürütmek adına yaptığı manevralar, Rua ile yapılmış müzakereler sırasında olduğu gibi, aynı türden entrikalarına devam ettiği şeklinde ifade edilmiştir. Eğer Ensslin haklıysa, Priscus da anlaşılmaz derecede kötü yazmaktan suçludur. Dahası, eğer bu kuram kabul edilecek olursa, Attila ve Romalıların diplomatik ilişki kurmalarından önce en az bir beş yıl (434-8) beklediklerini kabul etmemiz ge-

rekecektir. Ancak bu Hunların tarzı değildi. Burada, 1. fragmanın dört veya beş yıllık bölge tarihini kapsadığını düşünmektense, Priscus'un Epigenes'i zamansız olarak hazine memuru olarak tanımladığını varsaymak daha kolay görünmektedir. Ayrıca, Priscus'un kitabını otuz yıl sonra yazdığını düşünecek olursak, böylesi bir sapma affedilir boyuttadır. Bunlara ek olarak, bu yılların geleneksel kronolojisi sayesinde, 441-43 savaşının neden yapıldığını da açıklamamız olasıdır.

443 yılında Attila, Doğu Roma İmparatorluğu hükümetinin kendisine derhal 6.000 librelik altın ödemesini talep etmişti. Neden özellikle bu miktarı seçmişti? Neden 5.000 lb ya da 7.000 lb değil? Ve neden sadece bu seferde tam bir ödeme talep etmişti? Bence bu soruların yanıtı son derece basittir. Margus'un Barış Antlaşması 435 yılında imzalanmıştı ve yıllık vergi olarak 700 librelik altın ödemesini kabul eden Theodosios, henüz hiçbir ödeme yapmamıştı, dolayısıyla 443 yılında Attila bu ödenmemiş vergileri 6.000 librelik toplam şeklinde yuvarlamıştı. Olayların böyle gelişmiş olduğuna dair kanıt, Attila'nın savaşın çıkma nedeni olarak ödenmemiş vergileri gösterdiği konuşmasına değinen Priscus'un anlatımında açıkça görülmektedir. Margus Antlaşması 438 veya 439 yılında yapılmış olsaydı 6.000 librelik rakama nasıl ulaşılırdı?

Ek C
Valens

Valens hakkında tek bilgi kaynağımız, onun Noviodunum'u nasıl ele geçirdiğinin anlatıldığı Priscus'un 1 *a*. fragmanıdır. Valens kimdi? Wescher'e göre[1], onunla beraber çıkmayı bir tek Rugilerin üstlendiği keşif seferi, bir şekilde Attila'nın 441'deki büyük kuşatmasına ön hazırlık niteliğindeydi. E. Polaschek[2] Valens'in bir Hun olduğunu öne sürer, ancak bu üç nedenden dolayı olanaksızdır: (1) O dönemde, Roma sınırında Attila ve Bleda'dan bu kadar bağımsız hareket edebilecek bir Hun kumandana pek yer yoktu; (2) O dönemde Rugileri Romalılara karşı savaşmaya kışkırtacak, Attila ve Bleda'dan başka bir yabancı olması da mümkün değildi; (3) O dönemde bir Hun'un, Valens'in yaptığı gibi, kendisini bir şehire kapatması ve kuşatma başlatması inanılmayacak bir olaydı. Bence Valens, Roma İmparatorluğu içerisinde yerleşmiş bir grup Rugi'nin reisiydi; Priscus'un νεωτερίζειν kelimesini kullanma tarzı incelendiğinde (s. 278. 9) anlaşılacak nokta, bu kelimenin yabancı bir kuşatma anlamında değil de, bir ayaklanma anlamında kullanılmış olduğudur. Böylelikle, Mommsen'in önerisine katılmamış oluyorum. Rappaport[3] Rugilerin bu saldırıyı Hunlarla birlikte gerçekleştirdiği yanılgısına düşer: Priscus böyle söylememiştir.

Bu olayın tarihini kesin olarak belirlemek olanaksızdır. 434 yılından sonraya, yani Priscus'un anlatısının başladığı döneme denk gelmiş olmalıdır. Yine, 1 *a* ve 1 *b* fragmanları, orijinal

eserde yer aldıkları şekilde ortaya çıktıklarına göre, Valens'in Noviodunum'u kuşatması, Attila'nın 441 yılında Naissus'u kuşatmasından önce yer almış olmalıdır. Sonuç olarak bu konuda söyleyebileceğimiz tek şey, Valips'in Noviodunum'u 434-41 yılları arasında bir zamanda almış olduğudur. Schmidt[4] Valens'i 435 yılına yerleştirir fakat hiçbir kanıt göstermez. Rugiler hakkında enteresan bazı yorumlar için Reynolds ve Lopez'e[5] başvurulabilir; ayrıca burada, Germen filologların Vlaips'in ismi konusunda tutarlı bir etimoloji oluşturamadıklarını da belirmemiz gerekir.

Ek D
441-3 Seferi

Priscus'un 1 *b*, 2 ve 3. fragmanları, Hunların Doğu İmparatorluğu'na karşı 441-3 yılında gerçekleştirdikleri kuşatma hakkında elimizde kalan tek anlatı örneğidir. Güldenpenning[1] 3. fragmanı 2. fragmandan öne almıştır çünkü (1) Priscus, 3. fragmanın sonunda sözünü ettiği ele geçirilmiş olan bazı kalelerden, 2. fragmanın başında tekrar söz eder; (2) 3. fragmanın başı Attila'nın Romalılardan, onlara sığınmış olan Hunların iade edilmesi talebinden söz eder, halbuki bu, Attila'nın genellikle bir savaş başlangıcında öne sürdüğü bir istektir; (3) Hunlar Tuna'yı sadece 2. fragmanda geçerler: 3. fragmanda, geçtiklerinin konusu edilmez ve dolayısıyla 2. fragman, 3. fragmana göre, bu seferin daha sonraki bir aşamasından söz etmektedir.[2]

Bu yer değişikliği, Bury[3] ve E. Stein[4] tarafından kabul görmüştür, fakat Seeck tarafından reddedilmiştir. Kanımca Seeck bu konuda haklıdır.

Güldenpenning'in ilk argümanı son derece zayıftır. 2. fragmanda adı geçen φρούριον'un (kale), 3. fragmanda adı geçen φρούρι*ά* τιν*α*'dan (bazı kaleler) bir tanesi olduğunu düşünmek için hiç bir neden yoktur. 2. fragmandaki Romalı elçiler, birkaç φρούρι*ά* ve koskoca Ratiaria şehri bile elden çıkmışken, neden Attila'ya sadece bir φρούριον ele geçirildi diye şikâyette bulunsunlar ki? Hunlar elçilere yanıt olarak şöyle derler: ὡς οὐκ ἀρξάμενοι ἀμυνούμενοι ταῦτα δράσεαν (bu yap-

tıklarını sorun çıkartmak için değil, bir karşılık vermek için yapmışlardır) (2. fragman). Acaba bu yanıtın gerçekten de bir sefer başlangıcında verilebileceğinden eminler mi? Üçüncü argümana göre ise, Hunlar gerçekten de 3. fragmanda, nehrin karşısında olmak *zorundalar*, çünkü Rataria şehri nehrin güney kıyısındadır. Güldenpenning, karar cümlesini gözden kaçırmıştır. 3. fragmanda Attila Theodosios'a bir mektup gönderir ve "içerisinde bulunulan savaş durumu bahane edilerek ne kaçakların iade edildiğini ne de vergi ödendiğini" söyler. Burada alıntılanan ilk altı kelime, savaşın çoktan başlamış olduğuna işaret eder ve sonuçta 3. fragman bu savaşın nasıl başladığı konusunda hiçbir bilgi vermez.

Ancak eğer savaş 2. fragmanda başlamıyorsa nasıl oluyor da 3. fragmanda hâlen müzakereler devam ediyor ve düşmanlıklar da aniden kesintiye uğramış? τοῦδε τοῦ πολέμου ("içerisinde bulunulan savaş durumu")[6] ifadesi, çatışmanın çoktan başlamış olduğunu gösterir. Attila Romalılar için εἰ … πρὸς πόλεμον ὁρμήσειαν ('eğer ... savaşa hazırlanmışlarsa') ifadesini kullandığında, daha öte çatışmaların da çıkabileceği anlamını çıkartırız ki zaten çıkmıştır da. Görünen o ki geçici bir barış yapılmıştır. Bu durum, *Magister militum* Aspar'ın, kuşatma başladıktan sonra, Hunlarla bir yıllık antlaşma yaptığını söyleyen Kont Marcellinus tarafından da onaylanmıştır. Dolayısıyla, 2. fragmanın 441 yılı kuşatmasının başlangıcını, 3. fragmanın ise Aspar'ın bir yıllık barış antlaşmasının bozulmasını anlattığı sonucuna varmış bulunuyorum. Ancak Güldenpenning, fragman 1 *b*'nin, 2. ve 3. fargmanlardaki olaylardan sonra gelen olayları anlattığı konusunda haklıdır.

Ek E
449-50 Yıllarına Ait Kronolojik Bilgi

Geleneksel tarih yazını, Anatolius'un Attila ile yapmış olduğu son antlaşmanın tarihi konusunda biraz karışıklık yaşıyor gibidir. Seeck hiçbir tarih belirtmemiştir.[1] Bury[2], kabaca bu tarihi '449-50' olarak verir. *Cambridge Medieval History*[3] ise '449' demiştir. Kanımca, E. W. Brooks'un[4] işaret ettiği gibi, Antiokheialı John'un (199. fragman), Priscus'un (14. fragman) bir devamı olduğunu anımsayacak olursak, bu tarih konusunda gerçeklere biraz daha yaklaşabiliriz.

John, kaynaklarını sürekli olarak, kelimesi kelimesine kopyalama alışkanlığında olduğu için, ona ait olan 199. fragmanın, Anatolius'un müzakerelerden geri döndükten sonra ne olduğuna dair Priscus'un ilgili anlatısının aynısı olduğunu söyleyebiliriz. Theodosios İsaurialı Zeno'dan şüphelenmişti ve ondan önce harekete geçebilmek için bir takım önlemler almıştı: Maximinus isimli bir şahsı, İsauropolis'e göndermiş ve aynı zamanda da bir keşif donanmasını Doğu'ya sevk etmişti. Ancak birkaç aydan fazla sürmemiş olan bütün bu gelişmelerin ortasında, imparator, Honoria'nın gönderdiği ve Attila'yı Batı İmparatorluğu'na saldırmaya davet ettiği mektubun haberini almıştı. Bury,[5] bu haberin Theodosios'a 450 yılının Haziran ayında ulaşmış olduğundan kesinlikle emindir: dolayısıyla

Anatolius'un Attila'ya son elçilik ziyareti de aynı yılın Mart ve Nisan aylarında gerçekleşmiş olmalıdır. Ancak Priscus'un 12-13. fragmanlarından açıkça, Maximinus ve Priscus döndükten sonra çok geçmeden Anatolius'un yola çıktığı anlaşılmaktadır. Maximinus'un elçilik görevinin 449 yılının sonbaharında gerçekleştiği konusunda hemen hemen hiç şüphem yoktur ve Edeco'nun Konstantinopolis görevi de o yılın baharında veya yaz başlarında gerçekleşmiş olmalıdır.

Umarım bu anlatılanlardan sonra, Maximinus'un elçilik görevinin geleneksel anlamda 448 olan tarihinin gerçek dışı olduğu anlaşılmaktadır: onunkiyle Anatolius'un görevi arasında koskoca bir yıl geçmiş olamaz. Kanımca, Theodosios'un son yıllarında, Doğu Romalılarla Attila arasındaki ilişkilerin kronolojisi aşağıdaki tabloda doğru olarak düzenlenmiştir:

447	Attila'nın Doğu İmparatorluğu'nu kuşatması
448	Anatolius'un yürüttüğü barış müzakereleri (Marcellinus, s.a. 448)
449	Edeco'nun Konstantinopolis'te ve Maximinus'un Attila'nın karargâhında tartıştıkları önemli sorular (Priscus, 7-8. fragmanlar)
450	Anatolius ve Nomus'un organize ettiği barış antlaşması

Maximinus'un elçilik görevindeki tarih farklılığını ilk kez öneren Tillemont[6] olmuştur ancak o zamandan beri göz ardı edilmekteydi. J. Fleming de daha fazla kanıt için başvurulabilecek bir kaynaktır[7]: burada, 449 yılında, Martialis'in *Magister officiorum* Zeno'nun da *Magister militum per Orientem* olduklarına dair kanıt bulmak mümkündür. Her ikisi de Priscus'un 7-8. fragmanlarında bu görevlerdedir ancak 448 yılında da aynı mevkide olduklarına dair elimizde hiçbir kanıt yoktur.

Tek bir nokta hakkında, son bir yorum daha getirmek zorundayım: Theodosios'un İsauropolis'e yaz başlarında - şüphesiz 450 yılı sefer sezonu başında- gönderdiği Maximinus kimdi? Bence bu kişinin Priscus'un arkadaşı olduğundan şüphe duymamızı gerektirecek herhangi bir neden yoktur, ancak Maximinus'un biyografisini yazan Ensslin bu konudan hiç söz etmemiştir.[8] Priscus, eğer çalışmasının kaybolmuş bölümlerinde - 12. fragmanla (elçinin son kez söz edildiği nokta) 14. fragman + John'un 199. fragmanı arası- yeni bir Maximinus'dan söz etmiş olsaydı, onu o zamana kadar anlatıda adı sıklıkla geçen Maximinus'dan ayırabilmek için, daha sonraki parçada adı geçen Maximinus'a bir sıfat veya bir tür tanıtım kelimesi gerekecekti. Fakat bu tarz bir belirleme yapılmamıştır ve dolayısıyla o da elçinin ta kendisidir.

16. fragmanda Priscus, Attila'nın Galya seferinin arifesinde Roma'da olduğunu söylemektedir ki bu da 450 yılıdır. Ancak orada gördüklerini anlatırken birinci çoğul şahıs kullanmıştır;' "Roma'da olduğumuz sırada ... gördük" Bu çoğul kullanımın anlamı nedir? Bu olayda Priscus'a kim eşlik ediyordu? Bence, bu kişinin Maximinus olduğuna dair yürütülen genel kanıya bir parça şüpheyle yaklaşmalıyız. 449 yılında Priscus onun *danışmanıydı* ve 452-3 yıllarında da öyleydi ve bu arada başka birisine daha *danışmanlık* yapma olasılığı çok azdır. Ancak eğer Maximinus Mayıs'ta (veya o civarda) İsauropolis'te ise, Roma ziyareti yılın sonlarına rastlamış olmalıdır, örneğin Kasım veya Aralık ayına. Roma'ya gönderilen elçilik ise, büyük olasılıkla iki imparatorun, Honoria'nın Attila ile birlikte çevirdiği entrika hakkında birbirleriyle fikir alışverişinde bulunmaları nedeniyle gerçekleştirilmişti. Bunun ötesine bizler de gidemeyiz.

Ensslin'e[9] göre, 8 Kasım 450'de Maximinus adında birisi *gelir* ve kendisine Roma'da Papa Leo tarafından Kontantinopolis'te bulunan bazı papazlara iletilmek üzere bir mektup verilir ve bu Maximinus'un, Ensslin'e göre, Priscus'un arkadaşı olması ihtimali çok yüksektir.[10] Ve arkasından Leo şöyle der: bu

mektubu *per illum nostrum Maximinum comitem* (Kontumuz Maximinus eliyle) gönderiyoruz; eğer Maximinus pagan olsaydı, böyle bir hitap söz konusu olmazdı. Ensslin'e bakılırsa, hem Maximinus hem de Priscus birer Hristiyandı: ancak onun bu argümanını yeterince ikna edici bulmadığımı itiraf ediyorum ve dolayısıyla bu tanımlamayı da kabullenmekte tereddütlerim vardır.

Ek F
Attila'nın Karargâh Bölgesi

Attila'nın karargâhının bulunduğu kasabanın hangi bölgede olduğuna dair tek kanıt Priscus'un, oraya giden yolda Δρήκων (Dreccon), Τίγας (Tigas) ve Τιφήσας (Tipsesas) nehirlerinden geçildiğini söylediği ifadesidir (s. 300. 2)[1]. Elçilerin Theiss Nehri'ni geçmedikleri Güldenpenning,[2] Diculescu,[3] M. Fluss[4] ve diğer birçokları tarafından öne sürülmüştür. Hepsi de Attila'nın kampını Körös'ün kuzeyindeki stepler olarak belirlemişlerdir - örneğin, bakınız Güldenpenning[5] Diculescu[6]- ancak bunu hiçbir neden göstermeksizin yapmışlardır. Şimdi, antik yazarlar Theiss için birçok alternatif isim kullanmışlardır ve ortaçağda bu isimde bir de ekin türü ortaya çıkmıştır: bunun için J. Melich'in verdiği listeye bakınız.[7] Ancak bu listeye bakan okuyucu Theiss'in bu çeşitli versiyonları arasından hiçbirisinin, Priscus'un Τίγας'ında olduğu şekilde bir 'γ' taşımadığını ve bu yüzden, Melich'in alıntıladığı Müllenhoff'un da, Tomaschek'in izinden giderek, Τίγας yazıcı tarafından Τίσας yerine yanlışlıkla yazıldığını derhal gözlemleyecektir. Fluss, P.-W. vi, 1469'da Τίγας'ın bozuk bir kelime olduğunu söyler ve yerine Τίζας kullanılmasını önerir. Bu kelimeyi her iki şekilde de kullanmaktır. Ya (1) Τίγας Theiss değildir ve Attila'nın kampı Körös yakınlarında*ydı* ya da (2) Τίγας Theiss'in veya başka bir ismin

yanlış yazılmış şeklidir; ki bu durumda elçi Theiss'i *geçmiştir* ve Attila'nın kampı Körös yakınlarında *değildi*. Priscus'un ifadesine göre, bunlar, bölgedeki en büyük nehirler olduklarına göre, Theiss'in tamamıyla gözden kaçmış olabileceğine inanmıyorum. Bu seçeneklerden ikincisi reddedilecek olursa da, Priscus'un Theiss'i hiç duymamış olduğuna inanmak olası görünmemektedir.

Diğer iki nehri de kesin olarak tanımlamamız için elimizde yeterince kanıt yoktur ve zaten bu konuda da çok sayıda tahmin yürütülmüştür.[8] Tek söyleyebileceğimiz, Priscus, Theiss ismini gizlemek için Τίγας kullandıysa eğer, o zaman Τιφήσας Theiss'in batısında yer alan başka bir nehire işaret etmektedir.

Ek G

Got Kökenli Olduğu İleri Sürülen Hun İsimleri

Bury, takip eden cümleleri yazmakla, büyük çoğunluktaki bilimcinin izinden gitmektedir:[1] "Bu döneme ait Hun tarihinin en göze çarpan noktalarından bir tanesi, Germen tebaalarının zamanla Hunlar üzerinde kurduğu üstünlük konusudur. Bu etkinin en büyük göstergesi ise, enteresan bir şekilde bazı kralların bile Germen isimlerine sahip olmasıdır". Hunların Germen kökenli isimleri, tarihçiler arasında bir dogma haline gelmiştir, ancak itiraf etmeliyim ki, Moravcsik'in *Byzantinoturcica*'sında verdiği listeleri inceledikten sonra bu konuda benim de şüphelerim oluştu. Yazar, istisnasız bütün Hun isimlerini bir araya toplamış ve her biri hakkında yapılan çalışmaların kaynakçasını da eklemiştir. Bu çalışmadan anlaşılan o ki, her bir bilimcinin, şu veya bu şekilde Germen kökenli olduğunu iddia ettiği her bir Hun ismi için, en az bir tane bilimci çıkarak o ismin Türkçe veya başka bir dil kökenli olduğunu iddia etmiştir. İsimler o kadar çok ve bu görüş farklılıkları da o kadar olağan hale gelmiştir ki, elimizde herhangi kesin bir yargıya varacak kadar yeterli kanıt olmadığı sonucuna varabiliriz. Ve bunun neden böyle olması gerektiğini görmek çok kolaydır, çünkü filologla-

rın üzerinde çalıştıkları temeller, bilimsel nitelikli tümdengelimler yapabilmek için çoğu zaman zayıf kalmaktadır. Örneğin, Ὀνηγήσιος (Onegesios) ismini ele alırsak, böylesi güç sahibi bir Hun'un Yunan kökenli bir isim taşıyamayacağını gözlemleyen Hodgkin,[2] bunun Onegesh tarzı bir ismin Yunanca versiyonu olduğunu iddia eder. Diğer taraftan Marquart,[3] ismin Got kökenli ve Hunigis'in eş anlamlısı olduğuna inanmaktadır. Burada her iki önerinin de başlangıç noktasının, Priscus'un bu ismi telaffuz ederkenki sesin kulağına tanıdık ve Yunanca gibi geldiğini düşünmesi ve sonuç olarak da onu tamamen değiştirip Yunanca bir isme *dönüştürdüğünü* söylediği ifadesinden kaynaklandığı çok açıktır. Bu varsayımın önüne geçmek olanaksızdır ve hatta daha ileri gidebiliriz. Daha yeni bir belgede[4] Onegesios ismi yine geçmektedir, ancak bu sefer ondan söz eden yazar Yunanca değil Almanca bilmektedir ve Onegesios ismi Hunagasius olmuştur. Bu yazar da bize adamın isminin tam olarak nasıl telaffuz edildiği konusunda bilgi vermemiştir, ancak ismi değiştirip ona bir Alman tadı katmıştır.[5] İkinci bir örnek olarak Latince bir kelimeyi andıran Hun ismini alalım. Donatus, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Hun bir 'kraldı' ve 412 yılında Olympiodoros tarafından ziyaret edilmişti.[6] Bu ismin Latince olması söz konusu bile değildir. Olympiodoros bu ismi duyduğunda ona bildiği bir Latince kelimeyi anımsatmıştır -Latin diline aşinaydı- ve dolayısıyla ismi orijinalindan daha sevimli bir şekle *dönüştürmüştür*. Bütün bu yazılanların amacı ise, Yunanca metinlerimizde geçen ve köklerini araştırmaya çalıştığımız bütün bu isimler, fonetik anlamda korunmamışlardır, aksine, kaynak yazarlarımız tarafından çeşitli değişimlere uğratılmışlardır. Aslında, Hun isimlerinin çoğu bizim Greko-Romen yazarlarımıza, sözlü Got kaynaklarından ulaşmış olmalı ve böylelikle ikili bir değişim geçirmiş olmalılar: önce Germen seslerle, arkadan da Yunan veya Latin seslerle uyum sağlamış olmalılar. Burada *bütün* Hun isimlerinin tanınmayacak kadar değişmiş olduğunu söylemek istemiyorum, ancak bir filolog,

Ruga, Rugila, Roilas, vb. olarak da geçen *Rua* ismini acaba nasıl araştırmayı düşünür ki?

Sonuç olarak, metin içerisinde, hiçbir Hun'un Germen kökenli bir isim taşıdığını öne sürmüyorum ve hiçbir antik kaynak da bu yönde bir kanıt göstermemiştir: asksine Gotlar sıklıkla Hun isimleri almışlardır.[7] Bu konuda, bu yazarda olduğu gibi, filologlarlardan yana kuşkusu olanlar Reynolds ve Lopez'in aşağıda, kaynakça 8'de listelenen makalesini oldukça beğeneceklerdir.

Notlar

Giriş

1. Maenchen-Helfen, s. 222-43
2. Gibbon Ed., iii.cilt, Ek 6; ancak daha sonra Bury bu tanımlamayı kabul etmiş gibidir: cf. *Later Roman Empire,* i, s. 101
3. J.Darko, s.479ff; Moravcsik, *Byzantinoturcica,* i, s. 28-9, ii, s. 199-204

1. Kaynaklar

1. Procopius, *BG*. viii. 19. 8: "Hunlar şimdiye kadar yazı yazmayı öğrenmemişlerdir ve yazı yazma konusunda da yeteneksizdirler; ayrıca aralarında hiçbir yazı ustası yoktur ve çocuklar büyürlerken harflerle ilgili oyunlar oynamazlar".
2. Jordanes, *Get.* iv. 28, v. 43: şarkıyla kutlama yapmak "insanların geçmişin anısına ve kaydedilmesine yarayan bir alışkanlıklarıydı", Tacitus, *Germ.* ii. 3., cf. *Ann.* ii. 88. 4. Hun şarkıları için, bkz. Ek A
3. Cf. Lattimore, s. 70, 329
4. Bkz. Werner, s. 236-8; Maenchen-Helfen, s. 239ff; cf. Minns, s. 72
5. Bkz. Nestor ve Plopsor, s. 178ff
6. xxxi. 2. 1.
7. Bkz. Franz von Schwarz, *Turkestan, die Wiege der indogermanischen Völker,* Freiburg-im-Breisgau, 1900, s. 89, n. 1. Bu hikâye, hâlen bazılarına acı veren Macarlar için de anlatılmaktadır: bkz. A.Solymossy, 'La Legende de "la viande amortie sous la selle" ', *Nouvelle Revue de Hongrie,* xxx, 1937, s. 134-40
8. Maenchen-Helfen, s. 234; cf. Alföldi, *Gnomon*, ix, 1933, s. 565

9. Maenchen-Helfen, s. 234, n. 76
10. Amm. xxxi. 2. 11 "ad omnem auram incidentis spei novae perquam mobiles" (her yeni umut rüzgârına kapılmaya son derece niyetli) ; Livy, xxix. 3. 13 "gente ad omnem auram spei mobili atque infida".
11. *Skythien und der Bosporus* (Berlin, 1931), s. 103
12. Bu enteresan yazar hakkında bilgi için bkz., *Classical Quarterly*, xxxviii, 1944, s. 43-52 ve Haedicke, P.-W. sv.
13. Zosimus v. 26'dan itibaren Olympiodoros'u kaynak olarak kullanmaya başlamıştır.
14. Moravcsik, *Ung. Jbb.* x, 1930, s. 53ff; Thompson, CQ. xxxix, 1945, s. 92-4.
15. *Menschen die Geschichte machten*, i, s. 229, cf. s. 230
16. *Son Dönem Roma İmparatorluğu*, edn 1 (1889), m. s. 223; bu yorum 2. baskıda tekrarlanmaz.
17. Reynolds ve Lopez'in de aynı sonuca varmış olduklarını belirtmek isterim, s. 48.
18. Priscus, s. 341. 16; 291. 4. Edeco Germen olsaydı, neden Chrysaphius onunla Hun dili tercümanı Bigilas aracılığıyla konuşsundu ki?
19. Priscus, s. 287. 19; 297. 26: bkz. s. 111, bl. 5, n. 26 aşağıda.
20. Cf. N.H.Baynes, *Journal of Roman Studies*, xii, 1922, s. 225
21. Gibbon Ed., iii. cilt, Ek I, s. 483; *Later Roman Empire,*[2] ii. cilt, s. 418.
22. Jordanes'in Ed., s. xxxiv f.; Screrefennae'deki *Get*. iii 21'in Priscus'a ait olduğuna dair inandırıcı hiçbir kanıt yoktur. Mommsen, *Get*. xxxv. 181'de, Bleda'nın ölümüyle ilgili anlatımın Priscus'tan alıntı olduğunu, ikna edici olmaktan uzak da olsa, reddeder.
23. s. 358. 8, Bonn; cf. *Cron. Pasch*. s. 587. 9, Bonn: fakat bkz. aşağıda s. 24
24. ii. 16, 'çok doğru olarak', cf. i. 17
25. ii. 1; v. 24
26. Bkz. Ek E
27. Bunun tam aksi, ikna edici olmaktan uzak da olsa, Procopius, i. cilt, s. vii-viii'in ed.'i J. Haury tarafından tartışılmıştır.

28. Procopius, *BG*. viii. 5. 10; *BV*. iii. 4. 30; cf. Gibbon, *Decline and Fall*, iii. cilt, s. 468, n. 50.
29. Adölfi, *Gnomon*, ix, 1933, s. 563 n., bizlere *Hunnenstudien'*in yeni bir cildini söz vermiştir.

2. Attila'dan Önceki Hunların Tarihi

1. Amm. xxxi. 2. 1.
2. Bkz. Vasiliev, s. 24ff.
3. Zosimus, iv. 20 (biraz değişik bir versiyonu); Sozomen, vi. 37; Jordanes *Get*. xxiv. 123-5 (Priscus açıkça kaynak olarak gösterilmiştir); Procopius, *BG*. viii. 5. 7ff; Agathias, v. 11, vb.
4. Frag. 41; Vasiliev, l.c.
5. Sozomen, vi. 37. 3; Aeschylus, *PV*. 681, cf. 729ff.
6. ör. Vasiliev, s. 30; L. Schmidt, *Geschichte*, s. 251ff. Bu hikâye hakkında ulaşamadığım ancak önemli sayıda Macarca literatür bulunmaktadır: bkz. *Byzantion*, vi, 1931, s. 679.
7. Zosimus, iv. 20. 3; *βασίλειοι Σκύθαι*, Herodot, iv. 20. 1ff, vb.; *σιμοί*, id. iv. 23. 2.
8. Philostorgius, ix. 17 (s. 123. 12ff); Herodot, iv. 17 ve 105. Eunapius ve Philostorgius için Bidez'in Philostorgius basımına bkz., s. cxxxviii.
9. *Hist*. i. 2. 45; vii. 33. 9ff.
10. Jerome, *Ep*. lxxxvii. 8; Herodot, i. 103ff. Migne'de Ambrose'un kısıtlamasıyla karşılaştırınız, *PL*. xv. 1898.
11. *BG.* viii. 5, I.
12. *De adm. Imp*., s. 123, Bonn.
13. Ed. Bonn, s. 27. 566, 574ff.
14. *Alleg. Iliad.* giriş 427.
15. Libanius, *Ep*. 369. 9; Sidonius, *Ep*. viii. 2. 2.
16. *Ep*. i. 6. 2.
17. *Get*. xxiv. 121ff.
18. Bu kelime için bkz. J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, i. cilt (Berlin ve Leipzig, 1935), s. 264, Maenchen-Helfen tarafından gönderme yapılmıştır.

19. *Contra*, Maenchen-Helfen, s. 244-51, bu hikâyenin Hristiyan veya geç dönem Yahudi düşen melekler efsanesinden kaynaklandığına inanmaktadır.
20. Diculescu, s.19.
21. Malalas, s. 282. 18, 303. 3, Bonn; cf. Zonaras, xii. 30.
22. *Vita Constantini,* ed. H. G. Opitz, *Byzantion*, ix, 1934, s. 586.
23. *v*. 752: *Φροῦνοι*, dışında, MSS *Φρουροί*, *Φρούροι* vb. de verir: bkz. Müller, *ad loc*.; Maenchen-Helfen, s. 248.
24. Bkz. W. W. Tarn, *The Greeks in Bactria and India* (Cambridge, 1938), s. 84ff.
25. Dionysos, *v.* 730: bkz. Kiessling, P.-W. viii. 2953ff; Maenchen-Helfen, s. 250ff.
26. Bkz. listeler, Moravcsik, *Byzantinoturcica,* ii. cilt, s. 199-204.
27. John Lydus, *De Mag* iii. 52; Seeck, *Untergang*, v, s. 466.
28. Amm. xxxi. 4. 1-4.
29. Ib., 2. 13 ve 16.
30. Ib., §§ 17-25, "kölelik kavramını bilmiyorlardı".
31. En geniş sınırlar için bkz., L.Schmidt, *Geschichte*, s. 240ff.
32. Sozomen, vi. 37. 5, "Hunlar, Gotlara önce az sayıda askerle saldırmayı denediler. Ancak daha sonra güçlü bir ordu oluşturarak Gotları savaş alanında yendiler, vb." Vasiliev, s. 23ff.
33. Amm. xxxi. 3. 2.
34. Ib., § 3; Sozomen, l.c. Jordanes'in *Get*. xlviii. 249'daki anlatımı yalnızca bir İskandinav destanıdır ve tarih olarak değerlendirilemez: bkz. L.Schmidt, *Geschichte*, s. 253-7.
35. Jordanes, l.c., § 248.
36. Amm., l.c.
37. Amm. xxxl 3. 4-8.
38. Ib., §§ 7-8.
39. Ib., § 8.
40. Amm. xxxi. 4. 3, *aspernanter.*
41. Bu geçişin tarihi için, bkz. Seeck, *Untergang*, v. s. 466. 42. fragmanda Eunapius'un verdiği rakam olan 200.000 çok abartılmıştır; Amm.

xxxi. 4. 6'da açıkça, tüm çabalara karşın Gotları saymak mümkün olmadı diye yazar.

42. Bu bölge için bkz., W. Judeich, 'Die Schlacht bei Adrianopel', *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* vi 1891, s. 5. n. I.
43. Amm. xxxi. 8. 4f.
44. Ib., 16. 3.
45. Id., 12.17 bir grup Alan'lı süvariden söz etmektedir.
46. Paneg. Lat. xii (ii), 11. 4; cf. Victor, *Epit*. 47. 3; Philostorgius, xi. 8.
47. *Chron. Min.* i. s. 243; Victor, *Epit*. 48. 5; Zosimus, iv. 34. 6.
48. Victor, *Epit.* 47. 3; cf. Ausonius, *Prec. cos*. 31.
49. Marcellinus, s.a.
50. Cf. Alföldi, *Untergang*, ii, s. 66ff, 71ff.
51. Ambrose, *Ep*. 24; Migne, *PL*. xvi. 1081; cf. Ensslin, *Phil. Wochenschr*. xlvii, 1927, kol. 847.
52. Claudius, *De cons. Stil*. i. 110; Ausonius, *Epigr.* xxvi. 8.
53. Claudius, *In Rufin*. ii. 26ff, 36; Philostorgius, xi. 8; Sozomen, viii. 25. 1;Caesarius, *Dial.* i. 68 (Migne, *PG.* xxxviii. 936), düşmanın 'çoğunlukla onbin civarı' olduğunu söylüyordu.
54. Bkz. s. 42. Claudius'ın yaydığı söylenti Sokrates tarafından da bilinmektedir, vi. 1. 6; Joshua Stylites, ix. (s. 8, çev. Wright); Sozomen olayı dikkatli (ἐλέγετο) bir şekilde dile getirir, viii. 1. 2.
55. Claudius, *In Rufin.* ii. 28-35; *In Eutrop*. i. 16ff, ii. 569-75.
56. Ib., i. 243-51; Joshua Stylites, ix, xii (s. 7ff, 12, Wright).
57. Philostorgius, xi. 8; Sokrat, vi. 1. 7; Sozomen, viii. 1. 2.
58. Epp. lx. 16, lxxvii. 8.
59. Joshua Stylites, ix (s. 8, Wright), 'general (στρατηλάτης) Addai'nin kayıtsızlığı nedeniyle bütün Suriye ellerine teslim edilmişti' (yani *Addaeus).*
60. Claudius, *In Eutrop*. ii. 572, *nullo obstante*.
61. Ib. i. 242, *Getas*.
62. Ib. ii. 223-5.
63. Ib. 572.
64. Ib. 122.

65. Örneğin bkz., Gibbon, *Decline and Fall*, iii, s. 262, ed. Bury.
66. vii. 37. 3.
67. Procopius, *De Aed*. iv. 6. 33, ihmal yüzünden kaybedilen bu kalenin Justinius tarafından geri alındığını söyler; cf. Amm. xxxi. 11. 6: Bulgaristan'da modern Kula şehri.
68. Sozomen, ix. 5: bkz. s. 63, 219-20.
69. *CTh.* xi. 17. 4 = xv. I. 49.
70. *CTh.* vii. 16. 2, 24 Nisan 410 yılı.
71. Ib. 17. I, Trakya'da askerlerin başı Constans'a.
72. Themistius, Or, xviii 223B; cf. Van Millingen, *Byzantine Constantinople*, s. 42.
73. *CTh.* xv. I. 51, cf. Sokrates, vii. I. 3; Dessau, *ILS*. 5339.
74. *Selected Essays*, s. 234ff.
75. Marquart, Eransahr, s. 97'a göre Basich ve Cursich, dönüşlerini Atropatenene üzerinden yaptılar; aşağı Dağıstan'ı geçip Derbend geçidine ulaştılar.
76. Sokrates, vii. 18. 4.
77. *Chron. Min.* ii. s. 75, s. a. 422 Hunni Traciam vastaverunt: cf. Seeck, *Untergang*, vi, s. 86.
78. Paneg. Lat. xii (ii). 32. 4.
79. Paneg. Lat. xii (ii). 32. 4.
80. Ib. 35ff; Seeck, *Untergang*, v, s. 215.
81. Ambrose, *Ep*. 24 (Migne, *PL*. xvi. 1081).
82. Zosimus, v. 22. 1-3; *Chron. Min*. ii, s. 66; cf. Alföldi, *Untergang*, ii, s. 69. Bundan önce Hunlara yapılan ödemeler Synesius nedeniyle gerçekleşmiş olabilir, De Regno xi (Migne, *PL*. xvi. 1081). Bu olayın sonrası için bkz., s. 60-1.
83. Zosimus, v. 19. 6f (Eunapius'tan); bkz. s. 93.
84. *Chron. Min*. i, s. 652 'exercitum... hostium circumactis Chunorum auxiliaribus Stilicho usque ad internicionem delevit'; ib. ii. s. 69 'captivos... singulis aureis distrahentes'; Zosimus, v. 26. 4.
85. Greg. Tur. ii. 8; cf. Ensslin, l.c., süt. 850.
86. Merobaudes, *Paneg.* ii, 3ff, 127ff.
87. Zosimus, v. 45. 6, cf. 37. 1 (her ikisi de Olympiodoros'a aittir).

88. Ib., 50. 1ff, Olympiodoros'a aittir, bkz. s. 53.
89. Philostorgius, xii. 4 (s. 150, Bidez): *Cron. Min*. i, s. 471. 658; Greg. Tur. ii. 8: bu rakam için bkz. s.55.
90. Claudius, *In Rufin.* ii. 76 f.; *Cron. Min*. i, s. 650 *Chunorum, quo fulciebatur, praesidio.*
91. Zosimus, v. 34. l.
92. Claudius, *In Rufin.* i. 328; Theodoret in Migne, *PG.* lxxxiii. 1405; cf. Herodot, i. 216.
93. Claudius, *In Rufin.* i. 324; Priscus, s. 348. 9; Sozomen, vii. 26.8; Amm. xxxi. 2.2, cf. 11; Jerome, *Ep*. lx. 16, lxxvii. 8; Jordanes, *Get.* xxiv. 121; Procopius, *BP*. i. 3. 5; Zachariah, s. 152, çev. Hamilton ve Brooks.
94. xxxi. 3. 8: bkz. Eunapius, frag. 42 başl. Gotlar hakkında.
95. Callinicus, *Vita S. Hypatii*, 3. 8-11: bkz. s. 30.
96. Ib., s. 64. 21ff.
97. Sozomen, vii. 26. 6.
98. Ib., § 7 '..olduğu söyleniyordu' (λέγεται), § 9 '..olduğunu söylüyorlar' (φασι).
99. Sozomen, vii. 26. 6, §§ 6-10.
100. Ib., § 8.
101. Theodoret, *HE*. v. 31; bkz. *Hermathena*, lxvii, 1946, s. 75.
102. Jerome, Ep. cvii. 2; Orosius, vii. 41. 8; Theodoret in Migne, *PG.* lxxxiii. 1405; cf. 1009.
103. *Apoth*. 430ff: Hunlara 'Geloni' ismini vermiştir.
104. Örneğin, bkz. Procopius, BG. v. 10. 29; Agathias, v. 13, s. 368, Dindorf.
105. s. 224, 152, Hamilton ve Brooks.
106. Saffet, s. 9.

3. Attila'dan Önceki Hun Toplumu

1. xxxi. 2. 3 *cuisvis pecoris* ('her türden hayvan'); fakat domuz değil: bkz. G. F. Hudson *ap*. Toynbee, *A Study of History*[2] (*Tarih Bilinci*, Bateş Yayınları, 1978), iii. s. 11.n.; cf. Parker, s. 83.
2. Lattimore, s. 74-5 ve özellikle 413; Peisker, s. 331.

3. Amm., l.c., § 5; Jordanes, *Get*. v. 37 'Hunuguriler'i sansar kürkü takas etmelerinden dolayı tanıyoruz'; cf. Justin, ii. 2. 9 (İskitler hakkında) ve Wagner-Erfurdt'un Amm. xxxi. 2. 5'ten alıntıladığı diğer pasajlar.
4. Amm., l.c.; Fox, s. 14.
5. Amm., l.c., § 6: böylesi bir kep (*galeri*) veya baş örtüsünün (*tiarae*) betimlemesi Jerome'da da vardır, *Ep*. lxiv. 13.
6. Amm. xxxi. 2. 21; Priscus ap. Jordanes, Get. xxiv. 123, onu yanlış ifade etmiş olabilir; cf. Claudius, *In Rufin.* i. 327 *praeda cibus*, 'bu kovalamaca yiyeceklerini sağlar' (Platnauer).
7. Amm. xxxi. 2. 3.
8. Ib. 2. 10; Sozomen, vi. 37. 4, onları sanki *γεωργία*'dan (çiftçilik) hoşlanıyorlarmış gibi tanımlamak son derece acayiptir.
9. xxxi. 2. 8; Tac. *Germ*. vi. 5, vii. 3.
10. Peisker, s. 334.
11. *Later Roman Empire*[2], i, s. 102; Peisker, s. 333; cf. Fox, s. 43.
12. Priscus, s. 298. 29.
13. Amm. xxxi. 2. 4.
14. l.c. § 7.
15. Fox, s. 77, 106; cf. Seeck, *Untergang*, vi, s. 280. 9.
16. Amm. xxxi. 2. 25; cf. Germenlerin Tac. *Germ*. vii. 1-2'de sözü geçen *duce*si gibi.
17. Amm. xxxi. 2. 7.
18. Lattimore, s. 66-8.
19. Fox. s. 43.
20. Bkz., Hobhouse'daki son derece aydınlatıcı grafik, vb. s. 237.
21. Fox, s. 47 ve bkz. Priscus, s. 309. 3, 321. 2, cf. 326. 13.
22. Parker, s. 12, 15, 159, *et passim*.
23. H. Leclercq'in onayıyla alıntılanmıştır, *Dict. d'arch. chret*. VII. ii. 2793, s.v. 'Hunlar'.
24. Ammianus'un, Hunların tasarrufunda olduğunu söylediği yiyecek üretim metodlarına karşın yine de sayılarının bu rakamın yakınına bile geldiğine inananların, Parker'ın (s. 57ff) kaydettiği ve M.S.

11.yüzyılda Çinli bir generale ait olan gözlemler üzerine kafa yormaları gerekmektedir: ayrıca bkz. Lattimore, s. 438.

25. s. 38; Zosimus, v. 50. I, Olympiodoros'tan.
26. *Ap*. Zosimus, v. 45. 6: bkz. s. 38.
27. Agathias, s. 367. 22, Dindorf.
28. Amm. xxxi. 2. 11.
29. Philostorgius, xii. 14: bkz. s. 39.
30. s. 281. I.
31. s. 284. 14; cf. s. 344. 22.
32. s. 292. 7, 296. 5.
33. s. 313. 1.
34. Jordanes, *Get.* xxxv. 182 'Ordusunda beşyüzbin adam olduğu *söyleniyordu*.'
35. Procopius, *BV*. i. 5. 18-19; Fox'a dikkat, s.147.
36. Bu cümleciği Peisker'den aldım, s. 350.
37. Bury, *Later Roman Empire*, i. s. 103ff.
38. *Untergang*, v, s. 214.
39. Zosimus'a dikkat, v. 22. 3, s. 60-1'de tartışılmıştır; Procopius, *BP*. i. 21. 16, *BV*. iii. 18. 17, ve 2. bölüm n. 104'de alıntılanmış olan pasajlar.
40. Amm. xxxi. 2. 2; Claudius, *In Rufin.* i. 325; Sidonius, *Carm*. ii. 245 (çev. Anderson); Jordanes, *Get*. xxiv. 127-8; Jerome, *Ep*. lx. 17; cf. Procopius, *BP*. i. 3. 4.
41. Amm. xxxi. 2. 6; Zosimus, iv. 20. 4; Jerome, *Ep*. lx. 17; Suidas, s.v. (X); Priscus, s. 277. 5, 304. 16, vb.
42. Güzel bir örnek için bkz. W. P. Webb, *The Great Plains* (Oxford, 1931), s. 167ff.
43. Amm. xxxi. 2. 6 "kesinlikle dayanıklı ancak çirkin"; Jerome, *Ep*. lx. 17; Lattimore, s.58.
44. Orosius, vii. 34. 5 "[kabileler] Romalıların atları ve silahlarıyla donanmıştı".
45. Amm. xxxi. 2. 6; Claudius, ib. 330ff. "çok hızlı olmaları nedeniyle çoğunlukla beklenmedik şekilde savaşa geri dönerlerdi"; Zosimus, iv. 20. 4 "toplanma, saldırma ve zamanında geri çekilme ve atların-

dan alevli oklar atma yoluyla çok büyük kıyımlar yaptılar"; Jerome, *Ep.* lxxvii. 8 "Hunorum examina ... pernicubus equis huc illucque volitantia"; Agathias, i. 22.

46. Sidonius, Carm. ii. 266ff: "Şekilli yayları ve okları onların zevki, tabii ki, ama onların ellerinde korkunçlar; kendilerine ve oklarının ölüm getireceğine güvenleri tamdır ve kudurganlıklarıyla asla hedef şaşmazlar".
47. Cf. Jerome, alıntılanmıştır s. 31 ve Nestorius alıntılanmıştır s. 68. Taktikleri için bkz. E. Darko, s. 449ff. Perslerin onlardan korkmaları için daha az nedeni olması enteresandır: bkz. s. 35.
48. Amm. xxxi. 2. 9: bkz. s.7.
49. Amm., l.c. *lacinia* (lasso) ağ. Wagner-Erfurdt tarafından alıntılanan göndermelerde bazı güzel örneklere rastlamak olasıdır, ad. loc. Gy. Moravcsik'e danışamadığım için pişmanım 'A hunok taktikajahoz', *Körösi CsomaArchivum*, i, 1921-5, s. 276-80: *Byzantion*'dan anlaşıldığı kadarıyla, vi, 1931, s. 685ff, yazar, Bizanslı yazarlardan örnekler vererek diğer ulusların savaş zamanında sistemli bir şekilde ağ kullanıldığını yazmaktadır.
50. Cf. s. 43 yukarıda; Sozomen, vii. 26. 8.
51. Lattimore, s. 64ff; Alföldi, *Funde*, s. 19.
52. Olympiodoros, frag. 18; Amm. xxxi. 2. 9; Sidonius, *Carm*. ii. 266-9; Jordanes, *Get*. xlviii. 249; Procopius, *BG*. i. 27. 27.
53. Aetius: Greg. Tur. ii. 8, cf. s. 38 yukarıda. İskit yayları: Claudius, *iii cos. Hon*. 27; Vegetius, i. 20, Alföldi ile, *Funde*, s. 24.
54. Bu Orosius, vii. 34. 5, tarafından da ifade edilmiş gibi görünmektedir, yukarıda alıntılanmıştır; cf. Sozomen'deki kalkan, vii. 26. 8.
55. Bkz. s. 43: zosimus, v. 22. 3 (Eunapius'tan) φυγάδες γὰρ οἰκέταικαὶ ἄλλως τὰς τάξεις ἀπολιπόντες.
56. Vegetius, i. 20; bkz. s. 60.
57. Leo, *Problemata*, vii. 9, s. 48, ed. Dain. Leo, kullandığı fiiller bakımından Urbicius'a yaklaşmaktadır, vii. I, Jo. Scheffer, *Arriani Tactica* (Uppsala, 1664), s. 137'de.
58. Procopius, *BG*. viii. 19. 14.
59. xxxi. 2. 11 ve 12.

60. Jordanes, *Get.* xxiv. 130; xlviii. 248, 249, cf. L.Schmidt, *Geschichte*, s. 253-7. Marquart'ın (Streifzüge, s. 368f) Jordanes'in İskandinav mitini Ammianus'un tarih anlatımıyla birleştirmeye kalkması, bu yazara pek ikna edici görünmemiştir. O dönemde -ya da herhangi bir dönemde- Hunlar arasında Balamber gibi Germen kökenli bir isim duymanın olanaksızlığına dikkat ediniz: bkz. Ek G.
61. vi. 37. 5, 2. bölümde alıntılanmıştır, n. 32.
62. Frag. 18: bkz. s. 11-12.
63. Zosimus, v. 22. 1.
64. P.-W. viii. 2601.
65. Cf. Alföldi, *Untergang*, ii. s. 67.
66. Jordanes'in tarihlemesini kabul ediyorum fakat yorumunu değil, *Get*. xxxiii. 173-5 Dilescu'dan, s. 53-5.
67. *Untergang*, ii. s. 69.
68. *Untergang*, vi. s. 282.
69. *Later Roman Empire,* i. s. 104n. "Rua, bütün kabileleri siyasal bir beraberlik içerisine sokmuş görünmektedir" (op. cit., s. 271) yorumunda da gerçekçi değildir: cf. Jordanes, *Get*. xxxv. 180. Aynı şekilde, Grousset, s. 117, yanlış bilgiler verir: "Hunlara Volga ve Dinyeper nehirlerinden ileriye doğru liderlik eden Balamber'di", der: Attila bile tahta çıktığında bütün Hunların kumandanı değildi, diye yazar (Priscus, frag. 1).
70. Amm. xxxi. 3. I *uberes pagos.*
71. *The Bazaar of Heracleides*, s. 366, çev. Driver ve Hodgson.

4. Attila'nın Zaferleri

1. Jordanes, *Get*. xxxv. 180. Adının kaynaklarımızda geçen değişik versiyonları için bkz. Seeck, P.-W (*Zw. R.)* İ. 1157 ve *Roilas* versiyonunun Nikiulu John'da yer aldığına dikkat ediniz, § 85, çev. Charles: cf. Ek G.
2. Bkz. s.38, 40. Bu olaylar için bkz. *Chron. Min*. i. s. 473ff, 658; ii, s. 22, J. de Lepper ile birlikte, *De rebus gestis Bonifatii Comitis Africae* (Tilburg, 1941), s. 107-9.
3. *Chron. Min*. ii. s. 76, cf. Jordanes *Get*. xxxii.166 ve bkz. Ennslin, Phil. Wochenschr. xlvii, 1927, s. 846ff.

4. Priscus, s. 286. 25; *Chron. Min*. i. s. 660 "Kendisiyle barış antlaşması yapılan Hunların kralı Rugila ölür".
5. Priscus, s. 296. 31; Cassiodorus, *Var*. i. 4. 11.
6. Bunlar için bkz. *Chron. Min*. i. s. 658, s.a. 433.
7. s. 33. Bkz. H. de Claparede, Les Burgondes jusqu'en 443 (Geneva, 1909), s. 26-9, fakat cf. Coville, s. 101-4.
8. Jerome, *Chron.* s.a. 2389 (onlara 80.000 *savaşçı* veren Orosius tarafından yanlış anlaşılmıştır, vii. 32. 11 ve böylece Bury, op. cit. i. s. 106); Amm. xxviii. 5. 9.
9. Claparede, s. 29-34, ancak elde ettiği sonuçlarda israr edilemez, cf. Coville, s. 104.
10. Sid. Ap. Carm. vii. 234ff.
11. *Chron. Min*. i, s. 475, s.a. 435; ii, s. 22, s.a. 436; Sidonius, l.c., Anderson'un notuyla birlikte.
12. *Chron. Min*. ii. s.23, s.a. 437; i, s. 660, s.a. 436, cf. s. 475. Ben Waitz gibi düşünüyorum, s. 3ff. Bury, op. cit. i, s. 249, n. 3, haklı olarak, '20,000 rakamı tabii ki abartılı' demiştir'.
13. Sokrat, vii. 30. 1-6: Reading, ad loc., hikayenin tarihselliğini inkar etmektedir, ki bu durumdan, örneğin Bury, op. cit., veya Seeck, *Untergang*'da hiç söz etmemiştir; fakat bkz. Coville, s. 99ff.
14. Sid. Ap. *Carm*. vii. 322; Procopius, *BG*. v. 12. 11; cf. Claparede, s. 33ff.
15. Id. s. 33, n. 4.
16. Sid. Ap. *Carm*. vii. 234ff, 241ff.
17. Ib., 248ff.
18. Ib., 251ff.
19. Prosper, s.a. 436.
20. *Chron. Min*. i, s. 475 s.a.
21. Ib., s. 476 s.a.
22. *Chron. Min*. ii. s.23, s.a. 438; cf. Mommsen, *Ges. Schr*. iv, s. 535.
23. Salvian, *De Gub. Dei*, vii. 9. 39 'praesumeremus nos in Chunis spem ponere, illi in deo'.
24. Prosper, s.a. 439.
25. Salvian, vii. 9. 39ff.

26. Prosper, s.a. 439. Toulouse dışında gerçekleşen iki meydan savaşı için bkz., A. Loyen, s. 47-50.
27. Cf. A. Loyen, *Bulletin de la societe archeologique et historique de l'Orleansais*, xxii, 1935, s. 502.
28. Toplumsal düzenleri için *Querolus*'taki o ünlü paragrafa bkz., s. 58, ed. Hermann. Hermann, *Revue belge de philologie et d'histoire*, vii, 1928, s. 1217ff., bu göndermenin Bagaudaelere yapıldığından şüphe duysa da, tatmin edici bir neden gösteremez. F. Lot hiçbir şüphe ifade etmemektedir, *La Gaule* (Paris, 1947), s. 472ff.
29. Seeck, *Untergang*, vi, s. 115; Amandus, vb. için bkz. id. P..-W. ii. 2766ff.
30. *Chron. Min*. i, s. 660 'omnia paene Galliarum servitia in Bacaudam conspiravere'.
31. Ib., cf. Sidonius, *Carm*, vii. 246 f. "Litorius ... Armorikan kuşatmasına sevinmişti".
32. *Later Roman Empire*, i, s. 250.
33. Paneg. ii. 8ff., cf. Antakya'lı John, frag. 201. 3 (Priscus'tan).
34. Aetius'un yıkıcı kariyerinin mükemmel bir özeti için bkz. E. Stein, *Geschichte*, i, s. 501-17.
35. Theodoret, Ep. 22, Sakellion.
36. Bu isimleri Priscus vermiştir, s. 276. 7, cf. Jordanes, *Get*. xxiv. 126, ki onları Hunlardan ayrı tutmuş gibidir: fakat bu insanlar daha başka kim olabilirlerdi ki? Thomaschek bunları Hun olarak değerlendirmiştir, P.-W. i. 1835; Kiessling, ib. viii. 2603; Seeck, *Untergang*, vi, s. 461, vb. Marquart, *Streifzüge*, s. 356 n., Itimari'yi Mityleneli Zachariah'ın *Dirmar*'ıyla aynı olarak değerlendirmiştir, s. 328.
37. *Chron. Min*. ii, s.73, s.a. 418, Seeck tarafından düzeltilmiştir, vi, s. 484.
38. Sokrat, v. 23. 12; Sozomen, vii. 17. 14.
39. Priscus, s. 276. 14-24.
40. Nisan veya Mayıs 434. bkz. *Chron. Min*. i, s.660, Seeck'le birlikte, *Untergang*, vi, s. 460.
41. Sokrates, vii. 43; Theodoret, *HE*. v.37. 4; Nikiulu John, lxxxiv, § 85. Bu mucizenin nasıl ortaya çıktığını açıklayan ilk kişi Manchester başrahibiydi: bkz. Herbert, s. 325ff. Ezekiel'in bu metni, Rusların

860-61 yılında Konstantinopolis'e saldırmaları sırasında da oldukça etkili olmuştu, cf. A.A.Vasiliev, *860 The Russian Attack on Constantinople in 860* (Amerikan Ortaçağ Akademisi), 1946, s. 166-8.

42. Theophanes, s. 102. 16, Bleda'yı büyük kardeş olarak betimler ki şüphesiz bu bilgi Theophanes'in Hunlar konusundaki kaynağı olan Priscus'a kadar gitmektedir. Eldeki fragmanlarda Priscus, enteresan bir biçimde, Bleda'yı hep ikinci olarak telaffuz eder; fakat *Chron. Min*. i, s.660'de şöyle yazmaktadır: "Hunların kralı Rugila ölür; Bleda onun yerine geçer", ve Marcellinus'ta ise, s.a. 442, *Bleda ve Attila* vardır.
43. Priscus, frag. 11= Suidas, s.v. Ζέρκων. Zerco'nun adı s.129'da yine geçmektedir.
44. *Decline and Fall*, iii. s. 418ff.
45. Tarih için bkz. Ek B. Doğu Roma Senatosu'nun iktidarını inceleyiniz, cf. Hel, s. 397ff.
46. *CIL*. iii. 8140.
47. Priscus, s. 276. 24-277. 10.
48. Priscus, s. 277. 11-27: tarih için bkz. Ek B.
49. Ib., s. 278. 1.
50. Romulus *ap*. Priscus, s. 312. 19.
51. *Decline and Fall*, iii. s. 421. Hodgkin, s. 42, n. 2, İngilizlerin 430-450 yılları arasında Britanya'ya göç etmelerinde Hunların bu kuzeye doğru hareketliliğinin bir etken olup olmadığı sorusunu sorar.
52. Priscus, s. 312. 20.
53. Bkz., 4. bölüm, n. 107'de alıntılanan Prosper ve Jordanes'e ait paragraflar.
54. Priscus, s. 277. 29 Καρσῷ, cf. Procopius, De Aed. iv. II. 20; *Itin. Ant*. 224. 4, vb.; G. Tocilescu'ya karşın, *Arch.-kitabe. Mitth. aus Oesterreich-Ungarn*, xiv, 1891, s. 16, doğru şeklin Carsium olup olmadığı şüphelidir. Patsch, P.-W. iii. 1616 burada Priscus'u atlar.
55. Bkz. Ek B.
56. Cf. Bury, *Later Roman Empire*, i, s. 72, n. 2.
57. Priscus, s. 278. 4-20: bkz. Ek C.
58. s. 34, cf. Vegetius, iv. 45.

59. 24 Haziran 440 yılına ait *Nov. Val*. ix.
60. E. Stein, s. 436, 440.
61. *Vita S. Danielis Styl*. 56.
62. Theophanes, A. M. 5942 (yanlış tarih), cf. Bury, op. cit. i, s. 255, n. 3.
63. Prosper, s.a. 441.
64. Bu Pers istilası için bkz. Bury, op. cit. ii, s. 5ff.
65. Bkz. s. 83: Priscus'un, frag. 1 *b*, 2 ve 3 kronolojisi hakkında, bkz. Ek D,
66. Priscus, s. 280. 5-7.
67. Priscus, s. 280. 9. 19'da ὀλιγωρίας (küçümseme) ve κατωλιγώρουν (hakemli çözümün reddi) deyimlerini kullanma şekli itibarıyla, bütün suçu Hunlara yıkmaya çalışmıştır.
68. Procopius, *De Aed*. iv. 5. 17: Priscus'un, bu önemli şehrin ele geçirildiği şartlar hakkında hiçbir şey söylememesi dikkate değer; bu durum, askeri gelişmelere karşı olan ilgisizliğine güzel bir örnek oluşturmaktadır.
69. Bkz., E. Green, s. 61.
70. Priscus, frag. 2.
71. Theophanes, A. M. 5942, s. 102. 22, cf. Not. Dign. xli. 33 "praefectus militum... contra Margum in castris Augustoflavianensibus", ancak kamp bölgesi kesin olarak tespit edilememiştir: bkz. Patsch, P.-W. iv. 951.
72. Procopius, *De Aed*. iv. 5. 13; Marcellinus, s.a. 441.
73. Priscus, s. 302. 20. Sirmium'un bu kuşatmada değil de 447 kuşatmasında düştüğü Alföldi, *Untergang*, ii, s. 96'da gösterilmiştir. Justinius, *Nov*. xi. hakkında, bkz. E. Stein, *Rhein. Mus*. lxxiv, 1925, s. 355ff.
74. Marcellinus, s.a. 441.
75. Prosper, s.a. 441 'Siciliae magis oneri quam Africae praesidio fuere'.
76. Procopius, *De Aed*. iv. 5. 6.
77. Marcellinus, s.a. 441; Antiokheialı John, frag. 206.
78. Priscus, s. 281. 11.
79. Bkz. A. Blanchet, s. 97ff.

80. Ib., s. 101. n. 2.
81. Ib., s. 102.
82. Priscus, frag. 3.
83. Ib., s. 281. 23; 318. 32. Günümüz Bulgaristan'ında Artscher.
84. Ib., s. 318. 32, cf. Not. Dign. *Or*. xlii. 43; xi. 38.
85. Yeri için bkz., R. Roesler, s. 843ff.
86. Amm. xxi. 10. 5 *copiosum oppidum*.
87. Procopius, *De Aed*. iv. 1. 34; 4. 122.
88. Bir kuşatmanın Priscus tarafından yazınsal anlatımı için bkz., CQ. xxxix, 1945, s. 92-4. Naissus şehriyle nehrin sol kıyısını birleştiren bir köprü gördüğünü söyler ve bu köprünün, ordularının şehre daha kolay ulaşabilmesi için Hunlar tarafından yapıldığını belirtir. Ben buna inanmakta güçlük çekiyorum. Yanında bu işi kotaracak kapasitede adamları olduğunu varsaysak bile acaba Attila'nın böylesi bir seferin ortasında köprü inşasıyla zaman kaybetmesi düşünülebilir mi? Ve bu büyük şehir, göçebeler gelip de bağlantı oluşturana kadar bütün antik çağ boyunca nehrin sol kıyısından kopuk bir konumda mıydı? Sonuç olarak göçebeler zaten Naissus kasabasıyla nehrin aynı yakasında yaşıyorlardı. Tarihçinin bu köprü hakkındaki cümlesi büyük olasılıkla, kendi talihsiz varsayımlarından öte bir şey değildi.
89. Priscus, s. 290. 3. Σερδικῆς δηωθείσης bkz. s. 114.
90. Theophanes, s. 102. 21ff.
91. Ib., s. 102. 24.
92. Ib., s. 102. 25ff. Buranın yeri ve önemi hakkında, bkz. Agathias, s. 371, Dindorf. Başkente sadece onyedi mil uzaklıkta olan Melantis kasabasından çok uzakta değildi.
93. Priscus, s. 282. 25.
94. Ib., s. 284. 9-15. Asemus şehrinin İ.S. 593 yılında gösterdiği kahramanlık dikkat çekicidir: Theophylactus'un sözünü ettiği halk ordusu, vii. 3, ilk olarak Attila zamanında ortaya çıkmış olabilir.
95. Priscus, s. 282. 26-283. 3. Theophanes, s. 103. 4, yıllık vergiyi 1.000 librelik altın olarak verir: fakat kaynağı Priscus'tur! Kaynağıyla 6,000librelik altın konusunda hemfikirdir.
96. *Chron. Pasch.* i. s. 583. 18, Bonn; Marcellinus, s.a. 443.

97. Attila'nın λογάδες'i konusunda, bkz., s. 179ff.

98. Priscus, s. 284. 1-9.

99. Ib., s. 284. 26-285. 28.

100. Cf., örneğin, Philadelphia'lı Marchus, frag. 3, p. 389. 9ff, Dindorf.

101. 26 Haziran 441 yılına ait *Nov. Theod*. v. 3.

102. Marcellinus, s.a. 441, cf. Procopius, *BP*. i. 15. 21.

103. E. Stein, i, s. 436, Priscus'un s. 286. 16 Αἰθιοπικά ἔθνη (Etiyopya halkları), Mısır'ın güneyinde yaşayan Blemmyes ve Nobadae'leriyle eşleştirir; ancak Priscus 21. fragmanında bu uluslara doğru isimleriyle hitap eder ki burada onlara Etiyopyalı demesi için hiçbir neden yoktur.

104. Priscus, frag. 6.

105. *Nov. Theod.* xxiv.

106. Böylece Marcellinus, s.a. Prosper, *Chron. Min*. i, s. 480'de bu cinayeti Doğu İmparatorluğu'nun kuşatılmasından iki yıl sonra, s.a. 442 olarak kaydetmiştir; fakat bu kuşatma 443 yılında sona erdiğine göre, 445 yılına da işaret etmiş olabilir. *Chron. Gall. a. cccclii* (ib. i. s. 660) olayı s.a. 446 olarak kaydetmiştir, ancak bu kayıtlar doğru değildir.

107. Prosper, l.c. "[Bleda'nın] adamlarını kendi [Attila] emrine girmeye zorunlu tuttu"; Jordanes, *Get.* xxxv. 181 "Hunların büyük bir kısmını yöneten Bleda öldürüldükten sonra Attila bütün Hun uluslarını kendisine bağladı".

108. Bu nedenle E. Troplong, s. 546.

109. Priscus, s. 314. 12 (buradan anlaşıldığına göre kılıç 449 yılında daha yeni keşfedilmişti); Jordanes *Get.* xxxv. 183 (=Priscus, frag. 10). Priscus'un aklında Herodot olmasına karşın, hikâyenin doğruluğu süphe götürmez.

110. Priscus, s. 306. 16ff.

111. Frag. 4. Müller ve Dindorf'ta yanlış yerleştirilmiştir. De Regat, Romanorum'da 1. ve 8. fragmanlar arasında yer alması nedeniyle, 435 ile 449 yılları arasında herhangi bir zamana işaret etmesi mümkündür.

112. Meslek yaşantısı için, bkz. Seeck, P.-W. s.v.

113. Priscus, s. 284. 32; Ensslin, P.-W. (*Zw. R.)*, v. 1966 onun sadece okulunda en başarılı öğrenci olduğuna inanmaktadır.
114. Marcellinus, s.aa.443, 444, 445, 446.
115. Ib., s.a. 447.
116. Jordanes, *Rom.* 331.
117. Priscus, frag. 43= Evagrius, *HE*. ii. 14; Theophanes, AM 5930; Malalas, s. 363; Marcellinus, s.a. 447.
118. A. van Millingen, *Byzantine Constantinople* (Londra, 1899), s. 46; cf. Marcellinus, s.a. 447; Preger, *Scriptores Originum Constantinopolitanarum*, s. 150, 182.
119. Dessau, *ILS*. 823; *Anth. Pal*. ix. 690.
120. Priscus, s. 320. 5. Bu sorun ve Zeno'nun kariyeri *Hermathena*'da lxviii, 1946, s. 18-31. ele alınmıştır.
121. Callinicus, op. cit., s. 139. 21ff; Nestorius, op. cit., s. 366ff.
122. Theophanes, s. 102. 20.
123. Marcellinus, s.a. 447 'düşmanın çoğu öldürülmüştü'; cf. Jordanes, *Rom*. 331.
124. *Chron. Pasch.* i. s. 586. 4, Bonn; Jordanes, *Get*. xvi. 92; Zosimus, iv. 10. 3; Procopius, *De Aed*. iv. II. 20, s. 148.
125. *Rom*. 331.
126. Marcellinus, s.a. 447.
127. *Vita S. Hypatii*, s. 139. 21ff.
128. *Chron. Min*. i, s. 662:bkz. s. 232.

5. Tuna Sınırında Barış

1. Ben bu savaşın 448'de gerçekleştiğine inanıyorum, çünkü Priscus, s. 298. 25'de savaşın 449 yılında daha yeni sona erdiği açıkça bellidir; cf. 447 kuşatması ve bu savaş sırasında meydana gelen olayların sıralaması s. 306. 10'da verilmiştir. Priscus onlara Ἀκάτιροι (Akatiroi) demiştir; cf. Marquart Streifzüge, s. 41. n. 1'de Ἀκάτζιροι (Akatziroi) yazıcılardan kaynaklandığını göstermektedir.
2. Bkz., Marquart, op. cit, s. xxiff, 40ff; Toynbee, s.132; Moravcsik, *Byzantino-turcica*, ii, s.v. 'Akatziri'.
3. Jordanes, *Get*. v. 36; Marquart, l.c., s. Xxii.

4. Priscus, s. 310. 31.
5. Ib., s. 341. 15, 346. 7.
6. Thomaschek, P.-W. s.v. 'Akatziri'; Marquart, op. cit., s. xxiv. 41; Kiessling, , P.-W. viii. 2604 ve cf. şimdi K. H. Menges, *Byzantion*, xvii, 1945, s. 261.
7. Jordanes, l.c.; Priscus, s. 298. 29.
8. Priscus, s. 289. 30ff.
9. Ib., s.299. 6 συμβασλεύοντες.
10. Ib., s.306. 10 μάχαις.
11. Ib., s.299. 1-18, cf. s. 310. 29. Attila'nın en büyük oğlunun ismi için, cf. Jordanes, *Get*. l. 262.
12. Marcellinus, s.a.
13. Priscus, s. 296. 15, 327. 3'deki göndermenin 443'deki barış antlaşmasına kastetme olasılığı çok azdır.
14. Priscus, s. 286. 32-287. 7; E.Stein, *Geschichte*, s. 439.
15. Stein, s. 439, bu vergi miktarının toplanmadığını söyler. Bu doğru da olabilir, ancak bu önermenin doğruluğunu ispat edecek hiçbir kanıta rastlamadım.
16. Priscus, s. 301. 32; 302. 5. Kariyerinin kapsamlı bir anlatımı için, bkz., Ensslin, P.-W. xviii. 1012f. Romulus Augustulus tabii ki bir zorbaydı.
17. Tarihçiler ona bazen Vigilius, Vigilans veya Vigilas derler: bkz., Gibbon, 34. bl.; Dindorf, *Hist. Gr. Min*. i, Dizin, s.v.; Adölfi, *Nouvelle Revue de Hongrie*, xlvii, 1932, s. 237, vb. Bigilas'ı Bury'den izlemek daha doğru olacaktır, op. cit. i. s. 279; Güldenpenning, s. 351. n. 102 *b*, bunun Got ismi olduğunu söylemektedir ve dikkat edilmesi gereken bir şey de, Jordanes, *Rom*. 336'da Bigelis adında Got bir reisten söz etmektedir.
18. Priscus, s. 289. 5; Not. Dign. Or. Vi. 52, s. 33 Seeck.
19. Priscus, s. 293. 32; 296. 15.
20. Ib., s. 294. 32; 312. 1; 318. 26.
21. Procopius, *BG*. viii. 11. 9; *BP*. ii. 28. 42.
22. Priscus, s. 286. 22-297. 12.

23. Theophanes, s. 100. 16; Malalas, 363. 4. Helm, s. 415, Priscus'un ἕτεροι οἶκοι'sini, Memurbaşı nın elçisi olarak Edeco'ya verilen karargâh olarak algılamıştır; ancak şüphesiz burası Chrysaphius'un konutuydu: dolayısıyla Hodgkin, s. 57'e göre Chrysaphius bir haremağasının ulaşabileceği en yüksek mevkiye, *praepositus*'e, ulaşamamıştı; *primicerius sacri cubiculi* olarak kalmaktan mutlu görünüyordu (Nicephorus Call. *HE*. xiv. 47). Ancak, görevini yapma şekli itibarıyla *spatharius* (konumunun) sorumluluklarını da yüklenmek olduğundan kaynaklarımız Chrysaphius'a çoğunlukla *spatharius* nitelemesini yakıştırmışlardır: Stein, i. s. 445 f.; cf. *Coll. Avell*. 99. 5 (s. 441, 12, ed. Günther), *Chron. Pasch*. i, s. 590. 6, Bonn; *Vita S. Daniel. Styl*. 31 ve Priscus'un ὑπασπιστής ve Evagrius, ii. 2 (s. 39. 3)'un anlamı da budur, s. 287. 17 ki son derece bilindik bir şekilde teknik terim kullanmaz.
24. *Vita S. Danielis*, 31.
25. Antiokheialı John, frag. 191; Suidas, s.v. Θεοδόσιος her ikisi de Priscus'tan alınmıştır.
26. Priscus, s. 287. 12-288. 6. Şüphesiz, Priscus'un kaynağı Bigilas'tı, cf. s. 15.
27. Ib., s. 288. 6-31.
28. Priscus, s. 288. 32-289. 32. ἀγελιαφόροι *agentes in rebus*'tur, ayrıca μαγιστριανοί olarak da bilinirler, çünkü hepsi memurların başının emrindedir.
29. At sırtında yolculuk yapan başka elçi heyetleri için, cf. Plintha ve Epigenes, s. 82-3; Priscus, s. 277. 7; Menander, frag. 20. vb.
30. *CTh,* I. i. 6. 2'de 'spectabilis comes et magister sacrorum scriniorum' olarak betimlenmiştir. Tanımlama için bkz., Ensslin, *Byz.-neugr. Jahrbb*. v, 1926-7, s. 2-3.
31. *Nov. Theod*. i. 7 (15 Şubat 438).
32. Priscus, s. 290. 4. Aynı şekilde Plinthia da 435 yılında Epigenes'i aday göstermiştir, s. 82. 412 yılında Olympiodoros'u kimin aday gösterdiğini bilmek son derece enteresan olabilirdi.
33. *Assessores (yarı-resmî danışmanların)* üstleriyle olan ilişkileri için, bkz. Seeck, P.-W. i. 424.
34. Ensslin, ib., s. 8.

35. Amm. xvii. 5. 15 *ut opifex suadendi*; Priscus, s. 276. 29; procopius, *BP*. ii. 24. 4, *BG*. v. 3. 30, vb.
36. Priscus, s. 295. 1ff, 312. 1, 318. 26.
37. Ib., s. 288. 5 τῶν ἀλλῶν συμπρεσβευτῶν.
38. Priscus, s. 305. 9 ὑπηρέταις, s. 295. 31οἱ μετὰ τῶν ὑποζυγίων. Böyle uşaklar için, bu durumu göz ardı eden Helm, s. 403'e bkz.
39. *CTh*, vii. i. 9; xii. 12. 2, vb. Helm, s. 413.
40. Priscus, s. 290. 18 "Fakat konuşmayı arkadaşça başka konulara yönlendirip kızgınlıklarını azalttık".
41. Cf. CQ. xli, 1947, s. 62.
42. Priscus, s. 290. 5-291. 9.
43. Ib., s. 294. 9-16.
44. Anon. Vales.. 2.
45. Cf. CQ. ib., s. 63.
46. Priscus, s. 291. 9-15.
47. Ib., s. 292. 32. "Bu mantıksız soru karşısında şok olduk ve birbirimize baktık".
48. Ib., s. 291. 15-293. 13.
49. Ib., s. 293. 13-26.
50. Ib., s. 293. 26-294. 1.
51. Priscus, s. 294. 31-296. 3.
52. Ib., s. 294. 31-296. 3.
53. Jordanes, *Get*. xxxv. 182.
54. Priscus, s. 297. 2 τοὺς σψετέρους θεράποντας.
55. Ib., s. 296. 4-297. 13.
56. Priscus, s. 297. 13-298. 25.
57. Ib., s. 295. 15.
58. Ib., s. 303. 24. Bkz. Ek G.
59. Ib., s. 298. 23-7; s. 299. 18-22.
60. Eski görüşe göre, Priscus s. 299. 30'daki Ἐσκάμ'ın suçlayan bir ifade olduğu ve Attila'nın *kendi* kızıyla evlenmişliği olanaksızdır: bu durum Priscus'un ifadesiyle, 'İskit kanunlarına göre' (κατὰ νόμον τὸν Σκυθικόν) yasaktı ki bu cümlecikle sadece Hunların

veya en azından yöneticilerinin poligamik yapılarına işaret etmekteydi.

61. Bkz. Ek F.
62. Kuzeyli barbarlar karabibere çok değer veriyorlardı, öyle ki, Alaric 408 yılında Romalılar'la yaptığı antlaşmada 3.000 librelik karabiber talep etmiştir, Zosimus, v. 41. 4.
63. Priscus s. 301. 29 τῆν Νωρικῶν ἄρχων χώρας Eugippius, *Vita S. Severini*, 20, vb.
64. Ib., s. 299. 23-302. 6. Constantius hakkında, bkz.. 139. 'Doğu ve Batı İmparatorluk elçilerini aynı kampta ağarlamanın gururu ve tatminini yaşamak için' Attila'nın bu buluş-mayı görsel efekt amaçlı düzenlediği konusunda Gibbon, iii, s. 436 ve Hodgkin'in, s. 73 görüşleri çok az benzerlik göstermektedir.
65. Priscus, s. 303. 12-304. 2. Burada belirlenen şekliyle Attila'nın 'kampı' *Journal of Hellenic Studies*, lxv, 1945, 112-15'de yer almıştır. Ayrıca, bkz., aşağıda dizin 4. Bütün kasabanın tahta çitlerle çevrilmiş olduğunu (ki Priscusta bununla ilgili hiçbir delil yoktur) düşünen bilimciler Hun savaşçılığının doğası konusunda yanılmışlardır.
66. Priscus, s. 304. 2-305. 3.
67. Ib., 305. 19, , *Menschen die Geschichte machten*, s. 231, Alföldi ve diğerlerinin inandığı gibi, kampta Latince'nin, Hunca ve Gotça ile beraber üçüncü bir '*Umgangssprache'* olduğuna inanmamız konusunda bizleri uyarmaz.
68. Bunun için, bkz., Procopius, *HA.* vii, s. 44ff., Haury.
69. Priscus, s. 305. 32. Τότε δὴ γεράσας ἔλεγε Γραικὸς μὴν εἶναι τὸ γένος. Buradaki Γραικὸς kelimesi Yunan yerlisi anlamındadır.
70. Priscus, s. 305. 12-32: bkz. s. 203ff.
71. Ib., s. 309. 12-310. 26.
72. Κρέκα olarak basılan isminin şekli için, bkz., J. Markwart, s. 89, n. 1.
73. Priscus, s. 312. 5ff.
74. Ib., 310. 26-311. 29; Jordanes ile, s. 311. 24cf. *Get*. xxxv. 182 "[Attila'nın] yürüyüşü azametliydi, sağa sola oynattığı gözlerinden ve vücut dilinden gururlu bir ruha sahip olduğu anlaşılıyordu".

75. Priscus, s. 311. 30-314. 16. Bu kılıç hakkında, bkz., s. 97. Constantiolus bir pagan olmalı.
76. Priscus, s. 314. 17-315. 10.
77. Ib., s. 315. 11-25: bkz. *JHS*. 1. c.
78. Priscus, s. 303. 24.
79. Priscus'un, s. 316. 32, betimlediği 'polykrom' tarzı döşemeler için bkz., Alföldi, *Germania*, xvi, 1932, s. 136 ve *Funde*, s. 12ff, bu tarzın o sıralar Avrupa'da çok yaygın olduğunu belirtir; ancak bunların Hunlar tarafından yapıldığına inanmamız da gerekmez.
80. Priscus, s. 315. 25-317. 20: bkz. Ek A.
81. Ib., s. 317. 2-3.
82. Priscus, s. 317. 23-318. 17.
83. Ib., s. 318. 18 ἐπὶ πολὺ μὴ βουληθέντες τῷ πότῳ προσκαρτερεῖν
84. Ib., s. 318. 20-320. 20.
85. Priscus, s. 320. 21-322. 5: Maximinus'un bu yorumu *Hermathena*, lxviii, 1946, s. 22ff.'de tartışılmıştır.
86. Priscus, s. 321. 21.
87. Ib., s. 320. 21-323. 14
88. Ib., s. 325. 29-326. 17.
89. Priscus, s. 319. 27-320. 13.
90. Ib., s. 326. 19-26.
91. Ib., s. 326. 17ff.
92. Ib., frag. 13.
93. Ib., s. 327. 22-328. 22.
94. Malalas, xiv, s. 366.

6. Attila'nın Yenilgileri

1. 440 tarihi için, bkz., J. de Lepper, *De rebus gestis Bonifatii*, s. 110ff.
2. *Chron. Min*. ii, s. 24, s.a. 446; s. 25, s.a. 449; bkz. Seeck, *Untergang*, vi, s. 303.
3. Sidonius, *Carm*. v. 210.
4. Bkz., Constantius, *Vita Germani*, 28. 40, W.Levison'un dikkatli bir şekilde tartıştığı bölümler, 'Bischof Germanus von Auxerre und die

Quellen zu seiner Geschichte', *Neues Archiv der Gessellschaft für altere deutsche Geschichtskunde*, xxix, 1903, s. 97-175, s. 133ff'de. Levison, Tibatto'dan söz ederken Constantius'un bir hata yaptığı sonucuna varır, ancak yazarımız için bu pek olasılıklı değildir.

5. Constantius, op. cit. 40.
6. *Chron. Min*. i, s. 662, s.a. 448.
7. *CTh*. xiii. 3, vb.
8. *De Gub. Dei*., v. 21.
9. Priscus, s. 295. 4; 301. 31; 319. 25. Seeck, P.-W. iv. 1102, *Constantius dux* (Bücheler, *Carm. Epigr*. ii. 35)'un İtalyan mezar taşının bu Constantius'a ait olduğuna inanmıştı; ancak 'Pannonia uluslarının korkulu rüyasıydı' sözleri şüphesiz bir Hun'u kastetse de, Attila'ya sadece bir sekreter kapasitesinde hizmet vermiş olduğunu bildiğimiz bir adama uyarlanabilirliği çok zordur. Taşın beşinci yüzyılın erken dönemine ait olduğu konusunda herkes hemfikirdir, fakat isim o zamanlar son derece yaygındır.
10. Herbert, s. 376 n.
11. Priscus, s. 302. 10. 27.
12. Ib., s. 325. 19.
13. Ib., s. 313. 30ff, cf. *CTh*. vi. 22. 4; viii. 5. 44, vb.
14. Ib., s. 302. 7.
15. Ib., s. 302. 7-303. 9.
16. Ib., s. 312. 10.
17. Jordanes, *Get.* xxxvi. 185'de Valentinius'a gittiğinden söz edilen elçilik heyetinin, Honoria davasından daha önce gönderildiğine inanıyorum, cf. Prosper, s.a. 451 (*Chron. Min*. i, s. 481).
18. Jordanes, *Get.* xxxvi. 185 *dudum bella concepta*.
19. John Lydus, *De Mag*. iii 43, s. 132 Wuensch. Contra, Bury, *Geç Dönem Roma İmparatorluğu*, i. s. 290; E. Stein, *Geschichte*, i, s. 494.
20. Seeck, *Untergang*, vi, s. 301, Attila'nın Galya'yı ele geçirmek yoluyla, Vizigot Krallığı'nı Batı Roma ordularının ana kaynağı olmaktan çıkartmayı umuyordu. Ancak Aetius daha henüz yaşarken Toulouse krallığından tek bir Vizigotlu'nun bile imparatorluk ordusunda savaşması olası mıdır?

21. Prosper, l.c. 451 ve 452 yıllarındaki olaylardan sonra, buna inanılmaması kaçınılmazdı.
22. Antakya'lı John, frag. 199 *ad fin*.
23. Jordanes, l.c.: bkz., s. 76.
24. Bkz., Bury, *JRS*. ix, 1919, s. 1-13.
25. Marcellinus, s.a. 434; fakat Antiokheialı John, frag. 199 (yani Priscus) bundan hiç söz etmez.
26. Herculanus hakkında, bkz., Seeck, *Untergang*, vi, s. 466 (n. s. 298. 8'de)
27. Antiokheialı John, frag. 199 τῶν βασιλικῶν καὶ αὐτὴ ἐχομένη σκήπτρων.
28. Ib., cf. Bury, art. cit., s. 12. Honoria'nın yaptıkları için diğer kaynaklar Marcellinus, s.a. 434 ve Jordanes, *Rom.* 328, *Get.* 224.
29. Priscus, s. 328. 28-329. 3, cf. s. 330. 6-10.
30. Priscus, s. 329. οὐ γὰρ θηλειῶν ἀλλὰ ἀρρένων ἡ τῆς Ῥωμαϊκῆς.
31. Ib., s. 329. 3-14.
32. Merovingian prenslerinin uzun saçları için, bkz. Agathias, s. 144. 19ff; Greg. Tur. iii. 18, vi. 24, viii. 10.
33. Priscus, s. 329-330. 1.
34. Ib., s. 329. 14-17.
35. Marcius politikalarının değişik bir yorumu için bkz., örneğin Bury, *Geç Dönem Roma İmparatorluğu*, i. s. 290.
36. Priscus, s. 329. 19.
37. Prosper, s.a. 451.
38. Jordanes, *Get.* xxxvi. 184.
39. Greg. Tur. ii. 6 *Chuni a Pannoniis egressi.*
40. Jordanes, *Get.* xxxv. 182, fakat *ferebatur*u da ekler (söylendiği üzere), ki bu da Priscus'un dikkatinin bir göstergesidir.
41. Sidonius, *Carm*. vii. 319ff; bkz., A. Loyen, s. 52.
42. Damascius *ap*. Cobet'in Diogenes Lertius'u (Didot), s. 126.
43. Priscus, s. 329. 19.

44. Priscus'un τοῦ πρὸς φράγγους πολέμου πρόφασις ([Attila'nın] Frenklere karşı savaş bahanesi) cümlesine dikkat ediniz, s. 329. 23 ve bkz. Mommsen, s. 542.
45. Schmidt, *Geschichte*, i, s. 245; Sidonius, *Carm*. vii. 325f.
46. Priscus, s. 330. 1 τὴνἐκστρατείανποιούμενος.
47. Ib., frag. 16.
48. Malalas, xiv, s. 358; *Chron. Pasch.* i, s. 587: ayrıca, meydan savaşını Loire'dan Tuna'ya taşırlar.
49. Priscus, l.c.
50. Jordanes, *Get.* xxxv. 189 (Priscus'tan, cf. Mommsen, praef., s. xxxvi), cf. Sidonius, *Carm*. vii. 333 prope contemptum hostem (Gotların neredeyse nefret ettikleri bir düşman [yani Hunlar]).
51. Ib., 332ff; Jordanes, *Get.* xxxv. 187-8. Şiirinin ilerleyen bölümlerinde, Sidonius'un kayınpederi karşısında hissettiği heyecan büyür ve *vv.* 352, 547ff'de, Avitus onları savaşmaya ikna edinceye kadar Gotlar'ın nötr kalmak niyetinde olduklarını ima eder gibidir. Jordanes, Priscus ve hatta Sidonius'un kendisi de bu görüşe karşı çıkarlar, *v.* 333.
52. Sidonius, *Carm*. vii. 327-30.
53. *Nov. Valent*. 33.
54. *Get.* xxxvi. 191.
55. Böylece Bury, *Later Roman Empire*, i. s. 292, n. I.
56. Sidonius, *Carm*. vii. 547. Bundan üç ya da dört yıl sonra Armorika'nın, Sakson deniz-akıncılarından çok çektiklerini anlatır, *Carm*. v. 369. F. Lot, *Les Invasions germaniques* (Paris, 1945), s. 108, Armorikalıların gerçekten de bu meydan savaşında yer alıp almadıklarından şüphe duyar.
57. *Vita Lupi 5* (s. 297) "cum diversa urbium loca simulatae pacis arte temptaret", olası görünmekle birlikte kaynak oldukça değersiz bir kaynaktır.
58. Jordanes, *Get.* xxxvii. 194.
59. Sidonius, *Ep*. viii. 15. 1 "Orleans'a saldırı sırasında şehir kuşatılmıştı ancak hiçbir zaman yağmalanmadı'" *Vita S. Aniani*, 9ff.
60. Böylece Bury, op. cit. i, s. 293, n. I.

61. Bu meydan savaşının yerini belirleyen antik bulgu Bury'nin Gibbon'ında açıkça verilmiştir, iii, Ek 28: fakat *Later Roman Empire*, i. s. 293, n. I.'de Bury haklı olarak 1842'de Pouan'da bulunan iskeletin Attila'ya karşı yapılan savaşla ilişkilendirilmesi için hiçbir geçerli kanıt bulunmadığını söyler. Kaynakça 5'de listelenen ilintili çalışmalara bkz.
62. *Vita S. Aniani,* 7, s. 113; Bury, l.c. i, s. 292, n. 5.
63. Jordanes, *Get.* xxxvii. 196ff.
64. Ib., 198, 200ff.
65. *Get.* xli. 217. Attila'nın 30.000 kişilik orduyu besleyebileceğinden şüpheliyim.
66. Damascius, l.c. (bkz., s. 136, n. 2), § 63.
67. Jordanes, *Get.* xli. 215ff.
68. *Chron. Min*. i, s. 302.
69. Priscus, frag. 18.
70. Seeck, *Untergang*, vi, s. 273.
71. Ib., s. 301, Mansi'den alıntılanmıştır, vi, s. *557 d, 560 c*.
72. *Chron. Min*. i, s. 662 "Galya'ya büyük zarar vereceği endişesiyle Attila İtalya'ya büyük bir öfke içerisinde ilerledi".
73. Jordanes, *Get.* xlii. 219.
74. *Chron. Min*. i, s. 482 "Galya'da kaybetmiş olduğu askeri kuvveti tamamlayan Attila, İtalya'yı Pannonia üzerinden istila etmeyi planlıyordu". Mevsim kesin olarak bilinmiyordu (s. 300 alt, 301üst); Seeck, op. cit., s. 311, onun Alpler'i kışın geçtiğini varsaymaktadır, ki bu durum olası görünmemektedir.
75. *Chron. Min*. l.c. "nihil duce nostro Aetio secundum prioris belli opera prospiciente, ita ut ne clusuris quidem Alpium, quibus hostes prohiberi poterant, uterentur, hoc solum spebus suis superesse existimans, si ab omni Italia cum imperatore discederet" (Prosper).
76. Amm. xxi. 12. 1.
77. Jordanes, *Get.* xlii. 219-21. *Chron. Gall. a. dxi* ve *Addit. ad Prosp. Haun., Chron. Min.* i. s. 663, 302 yazarları; Kont Marcellinus, ib. ii, s. 84, Cassiodorus, ib. ii, s. 157, Procopius, *BV*. i. 4. 30-5 ve geç dönem yazarları da ayrıca kuşatmadan söz etmektedirler. Barbarların ona

dokunmasındansa bir şekilde kendisini öldürmeyi yeğleyen iffetli Digna efsanesi için bkz., Paul, *Hist. Rom* xiv. 9.

78. *Chron. Min*. s. 662 "[İtalya'nın] halkı korkudan topraklarını, dehşetten kalelerini terk ettiler".
79. Paul, xiv. ii; Jordanes, , *Get.* xlii. 222; *Chron. Min*. i, s.302.
80. Suidas, s.v. *Μεδιόλανον*, cf. id., s.v. *κόρυκος*.
81. Jordanes, *Get.* xlii. 222 "tarihçi Priscus'un açıkladığı gibi".
82. Prosper, s.a. 452 "cum hoc plenum dedecoris et periculi videretur", vb.
83. *Chron. Min*. s. 482.
84. *Later Roman Empire*, m. s. 295. Ruhban sınıfının gerçekleştirdiği diğer elçilikler için, bkz., Helm, s. 398, n. 3, ve yukarıda, s. 76.
85. *Chron. Min*. i. s. 474.
86. Sidonius, *Ep*. i. 9. Elçilik görevi Prosper, *Chron. Min*. M.S. 482; Jordanes, *Get.* xlii. 223; Paul, xiv. 11 tarafından açıklanmıştır.
87. Seeck, *Untergang*, vi, s. 469 (n. s. 312. 10'da).
88. Hydatius, *Chron. Min*. ii. s. 26ff. "İtalya'yı yağmalayan ve çoktan bazı şehirlere hücum etmiş olan Hunlar, kutsal bir cezalandırmanın kurbanlarıydı, cennetten gönderilme felaketlere uğruyorlardı: kıtlık ve bir çeşit hastalık başlarındaydı. Ayrıca, Marcius'un gönderdiği ve Aetius'un liderliğindeki takviye kuvvetleri tarafından katledilmişlerdi ve aynı zamanda kendi yerleşim bölgelerinde hem cennetten gönderilme hastalık nedeniyle, hem de Marcius'un orduları tarafından ezilmişlerdi. Böylesi yenilgiden sonra Romalılarla barış yaparak kendi evlerine dönmüşlerdi".
89. Priscus, frag. 9; Jordanes, *Get.* xliii. 225.
90. Ib., xlix. 254 'post innumerabiles uxores, ut mos erat gentis illius'.
91. Ib., *sine ullo vulnere*. Bu pasajda Jordanes açıkça Priscus'u kaynağı olarak gösterir.
92. Ib., 225.
93. Cf. Schröder, s. 242 ve Jordanes, *Get.* xlix. 256.
94. v.l. *orbis*.
95. Jordanes, *Get.* xlix. 257. Schröder Got dilini yeniden canlandırma (tabii ki aslı gibi değildi) çabalarıyla dalga geçmiştir, s. 243ff. Örnek

için, bkz., F. Kluge, s. 157-9. F. Klaeber, s. 259, şarkının Priscus ve hatta Jordanes'e ait olduğunu düşünmektedir ki bu kesinlikle olanaksızdır.

96. Jordanes, l.c. 258.

97. Ib. Metallere yüklenen sembolik anlamlar Priscus veya onun kaynaklarına ait olabilir.

98. H. M. Chadwick, *The Heroic Age*, s. 53. Bulgarlar arasında benzer ayinler için, bkz. Marquart, Streifzüge, s. 205ff ve Homeros üzerine çalışan bilimcilerinin gördükleri şekliyle, Hunların mutsuz bir betimlemesi için, bkz. *Connecticut Sanat ve Bilim Akademisi Raporları*, xxv, Nisan 1922, s. 340ff. Bu öneri, Klaeber, s. 263 tarafından reddedilme-miştir. Jordanes'in de cenazenin bütün bir anlatımını verdiği iddiasında olmayışı gözlemlenmektedir, *Get.* xlix. 256 'pauca de multis dicere non omiiamus'.

99. Maenchen-Helfen'in atıfları, s.225 Jordanes, *Get*. lii. 269, Hunların Dinyeper Nehri' ni (veya daha büyük olasılıkla Tuna Nehri'ni) *var* olarak tanımladıklarını anlatmaktadır ve Mommsen'in Jordanes için düzenlediği dizinde şöyle yazmaktadır (s.v. 'Danaper'): "vocabulo *var* pro fluvio Hungari adhuc utuntur", ancak bu nokta da çok tartışma konusu olmuştur.

100. *Chron. Min*. ii. s. 86: aynı hikâye *Chron. Pasch.* s. 588. 3, Bonn'da da yer almaktadır. Bkz., Chadwick, op. cit., s. 37ff ve *The Growth of Literature*, i,, s. 185ff.

101. *The Pardoner's Tale:* Bu hikâyenin Chaucer'in eline geçmesi şüphesiz Priscus aracılığıyla ona da Cassiodorus, Jordanes, Paulus Diaconus ve Landolfus Sagax aracılığıyla ulaşmıştır *Hist. Misc.* xv. 8. Attila'nın öldüğü koşullar bu söylentiye inananları mazur göstermektedir. Ancak Attila ve Ildico'nun, Holophernes ve Judith'e büyük benzerlik göstermesi nedeniyle, bu geleneğe tamamen kuşkuyla yaklaşılması gerektiğini söyleyen yeni nesil yazarlar adına ne gibi bir mazeret üretileceğini tahmin etmek kolay değildir: bkz. Klaeber, s. 257-8, Maenchen-Helfen, s. 244. Priscus'un elinde, uzak kabilelerin hareketlilikleri veya az bilinen meydan savaşlarının seyri hakkında bilgi olmadığı zamanlar Herodot ve Thukydides'e başvurması o dönemin standartlarına göre son derece normal bir davranış şekliydi. Ancak Attila'nın nasıl öldüğü-

nü öğrenememek nedeniyle kendi yazısına Judith ve Holophernes'in hikâyesini adapte ettiğine inanmak olası değildir.

102. Jordanes, *Get*. xlviii. 253.
103. Jordanes, l.c., § 255 'hoc Priscus istoricus vera se dicit adtestatione probare'.
104. Cf. Evagrius'taki, *HE*. ii. 1, hikâye Afrika'ya karışmama politikalarını açıklamak için planlanmıştı.
105. Jordanes, *Get*. l. 259.
106. *Chron. Min*. i. s. 482 'certamina de optinendo regno exorta sunt'.
107. Ib., s. 185, 482; Jordanes, *Get*. l. 259; *Vita. S. Severini*, 1.
108. Cf. Paulus Diaconus, *Hist. Rom*. xv. 11 ve bkz. Ensslin, *Byz.-neugr. Jbb*. vi, 1927-8, s. 151ff; Macartney, s. 112.
109. Jordanes, *Get*. l. 263.
110. Ib., 262 *multos gravesque conflictos:*Nedao ismi hakkındaki tartışmalar içi, bkz., Diculescu, s. 64ff.
111. Jordanes, l.c. 'aliarum gentium quae Hunnis ferebant auxilium': § 265ff'ye göre, bunlar arasında Sciriler, Alanlar, Rugiler ve belki de Ostrogot'ar da vardı, cf. Ensslin, art. cit., s. 150.
112. Jordanes, l.c. *inopinata victoria*.
113. Ib., 264 "Gotlar Hun halkının eski yurtlarına [*suis*] geri döndüklerini görünce"; Macartney, bkz. s. 107ff, haklı olarak *suis* kelimesinin Hunlara işaret ettiğini varsaymaktadır.
114. Jordanes, *Get*. lii. 268, cf. 264 ve bkz. Ensslin, art. cit., s. 152.
115. Jordanes, lc. 269, Mommsen'in *Danabri'*si yerine (Macartney ile birlikte s. 108) *Danubii* diye okur, buradaki el yazmalarının birçoğu Mommsen'e karşıdır. Bu bölgenin doğal direnci bakımından Macartney, Amm.'i xvii. 13. 4. karşılaştırır.
116. Jordanes, lc. 265: bkz. s. 33.
117. Bkz. Mommsen'in Jordanes hakkında yazdıkları, op. cit. 266.
118. Sidonius, *Carm*. ii. 239ff. Seeck, *Untergang*, vi, s. 358, bu olayı 466/7 kışı olarak tarihlendirir.
119. Sidonius, op. cit. 269ff.
120. John, frag. 209 (kaynak Priscus değildir); Anon. Vales. 45.

121. Reynolds ve Lopez'de, s. 48, n. 40, alıntılanan tanımlamayı kabul edenler arasına Seeck, P.-W. v. 1939 (ihtiyatlı bir şekilde); Güldenpenning, s. 350; L.Schmidt, *Geschichte,* s. 298; E.Stein, *Geschichte*, s. 440 ve W. Ensslin'i de katalım, P.-W. xvii, 1888, s.v. 'Odoacer', ki hepsi de "artık bu tanımlamanın şüphe götürmediğini" ifade etmektedirler. Ancak, burada gerekli olduğu şekliyle, Odoacer'in Hun olduğu sonucunu çıkarımlayan yalnızca Reynolds ve Lopez'di: bu konunun birçok kez sözü edildiği makaleye bakınız.
122. *Get*. liv. 277.
123. Bkz., s. 129-30. Dengizek ismi için -Jordanes, *Get*, liii. 272, *Dintzic* ismi vardır- bkz. Markwart, s. 83, tam anlamıyla belirleyemese de ismin Türkçe bir sonek olduğuna inanmaktadır.
124. Jordanes, *Get*. liii. 272 f. Agathialar, Ultzinzureler (bkz. s. 202) ve Bittugureler isimlerine aşinadır, s. 201. 6, 365. 9, Dindorf.
125. Priscus, frag. 36.
126. Ib., frag. 38.
127. *Chron.Pasch.,* s. 598. 3, Bonn; Marcellinus, s.a. 469.
128. Macartney, s. 113; bkz. s. 170.
129. Evagrius, *HE*. iii. 2, ancak tarihçiler bunu söz etmeye değmez bulmaktadırlar.
130. Dilescu'ya göre (s. 63) burada Hunlarla işbirliğine girdikleri görülen Gotların, Nedao'da da Hunlar için savaşmış olmaları mümkündü.
131. Priscus, frag. 39.
132. Sidonius, *Carm.* v. 475.
133. Ib., 485ff, 499.
134. Priscus, frag. 29. Seeck, Untergang, vi, vi, s. 350 ve Ensslin, P.-W. xiv. 1447 'İskitliler'i Hunlar olarak tanımlamakta kesinlikle haklı görünüyorlar.
135. Howorth (1889), s. 722.
136. Bu ulus sadece Priscus nedeniyle bilinmektedir, frags. 30, 41 (cf. Suidas, s.v.) ve Mitylene'li Zachariah, s. 328. Bury, Gibbon'ın ed., iv, Ek 15, s. 538, n. 5, Priscus'un yanıldığı ve Kotriguri'lere kastedildiği kanaatine varmıştır ki bu tehlikeli bir durumdur.

137. De Boor'un Suidas'tan alıntılanan bölümün gerçekliği konusundaki şüpheleri Priscus'un s. 341, frag. 30'unda yazılıdır. Moravcsik'in, *Ung. Jbb*. x, 1930, s. 53ff, açıkladığı şekliyle, Dindorf önemli değildir.
138. Moravcsik, art., cit., s. 58.

7.Attila'nın Egemenliğindeki Hun Toplumu

1. Priscus, s. 276. 13, 277. 23: bkz. s. 83-4.
2. Ib., s. 277. 21.
3. Ib., s. 282. 25-30: bkz. s. 94.
4. Ib., s. 319. 5.
5. Ib., s. 277. 15 ve 22.
6. Ib., s. 306. 7.
7. Priscus, s. 326. 9. Theophanes, s. 102. 15, ona Μούνδιος olarak hitap eder, fakat Jordanes'in, *Get*. xxxv. 180, xlix. 257, *Mundzucus'*u vardır. Müllenhoff ap. Mommsen'in Jordanes'i, Ek s.v. (s. 152), bu ismi Germen *Mundevechum'*dan almış ancak bu da şüphe götüren bir durumdur.
8. Priscus, s. 289. 30.
9. Ib., s. 311. 22.
10. Ib., s. 298. 28.
11. Ib., s. 311. 26.
12. Ib., s. 298. 1.
13. Bkz., s. 85, cf. s. 94.
14. Priscus, s. 286. 22 ἀνὴρ Σκύθης, μέγιστα κατὰ πλεμον ἔργα διαπρξάμενος, Ἐδέκωξαδὲ τὰ κατὰ πόλεμον ἄριστον s. 291. 4. Ona da Onegesius gibi ayrım yapmaksızın ἐπιτήδειος veya λογάς deniyordu: cf. s. 287. 30 ile s. 292. 30 ve s. 304. 15 ile s. 306. 6, 9.
15. Ib., s. 320. 25. İsmen tanıdığımız diğer λογάδες Onegesius, Scotta, erkek kardeşi ve Orestes'tir, ancak daha başkaları da vardır, cf. 292. 30.
16. Ib., s. 315. 28.
17. Anon'da. Vales. 38'de şöyle okuruz: "Attila İtalya'ya geldiğinde sekreteri yapılan Orestes Pannonialıydı". Bu 452 yılı kuşatması

olamaz: Attila daha önce ne zaman İtalya'ya gelmişti? Belki 433 yılında Aetius'la birlikte gelmişti: bkz. s. 71.

18. Daha önceki için bkz. Priscus, s. 286. 6, 328. 2, vb. ve daha sonraki için s. 292. 30, 318. 24.
19. Ib., s. 286. 6.
20. Priscus, s. 287. 32, cf. s. 311. 20.
21. Ib., s. 310. 18.
22. Ib., 14-18.
23. Ib., s. 288. 18.
24. Ib., s. 320. 25.
25. Ib., s. 299. 17, 320. 25; bkz. s. 107.
26. Ib., s. 315. 25, 319. 22.
27. Ib., s. 291. 3.
28. Ib., s. 348. 8.
29. Jordanes, *Get*. lii. 268, cf. l. 260, 263; Priscus, s. 326. 25, 348. 10. Attila Theodosios'u bir köleye bile benzetir, ib., s. 326. 13.
30. Priscus, s. 296. 26.
31. *Get*. xxxviii. 199.
32. Ib., 200; xlviii. 253.
33. Ib., 249.
34. Bkz., örneğin Peisker, s. 341ff.
35. Priscus, s. 304. 2 ff.: bkz. s. 124.
36. Ib., s. 304. 15.
37. Ib., s. 311. 5ff: bkz. s. 126.
38. Ib., s. 301. 1: bkz. s. 121.
39. Menander Protector, frag. 43 (s. 85. 15, Dindorf).
40. Malalas, s. 430. 20ff; Theophanes, s. 175. 12ff, de Boor.
41. Priscus, s. 304. 12, 24.
42. Jordanes, *Get*. xlix. 254 "post innumerabiles oxores, ut mos erat gentis illius": Priscus, s. 299. 31 (s. 269'da alıntılanmıştır, ch. 5, n. 60), Σκυθικόν ile sadece hükümdarlara atıfta bulunmaz; cf. Salvian'ın *Chunorum impudicitia, de Gub. Dei,* iv. 68. Attila (Priscus,

s. 299. 30), Bleda (ib., s. 301. 2) ve Onegesius'un poligamik olduklarına dair şahitlerimiz vardır.

43. Lewis H. Morgan, *Antik Toplum* (New York, 1877), s. 465ff.
44. Priscus, s. 306. 8.
45. Ib., s. 286. 6. *et al*.
46. Ib., s. 290. 22.
47. Ib., s. 316. 24, 27, 304. 17.
48. Ib., s. 301. 17, 311. 32, 304. 17.
49. Ib., s. 317. 1.
50. Ib., s. 315. 23, cf. 311. 8: ellerinde bol miktarda keten bulunuyordu, s. 304. 4, 8.
51. Ib., s. 301. 17.
52. Ib., s. 316. 20, 317. 2, cf. s. 304. 12: ellerinde balık da vardı, s. 294. 23.
53. Ib., s. 317. 9.
54. Peisker, s. 340.
55. Priscus, s. 300. 9, 11; on *camum* bkz. *CQ*. xli, 1947, s. 63.
56. Priscus, s. 316. 23.
57. Ib., s. 315. 10, 318. 18.
58. Ib., s. 316. 15. 22.
59. Ib., s. 315. 20, 21, 30, vb.
60. Ib., s. 316. 16.
61. Amm. xxxi. 2. 10 *carpenta*, cf. § 4.
62. Priscus, s. 300. 9.
63. Cf. Fox, s.9.
64. Amm. xxxi. 2. 6; Jordanes, *Get*. v. 37; bkz. s. 258, bl. 3, n. 3.
65. Bkz. Lattimore, s. 68-70.
66. Priscus, s. 316. 29, 328. 7.
67. Lattimore, s. 64; cf. Amm. xxxi. 2. 9.
68. Fox, s. 41ff.
69. s. 50. 1ff., Dindorf.
70. Menander, frag. 9.
71. Chadwick, *The Heroic Age*, s. 444.

72. Libanius, *Or.* lix. 66.
73. Claudius, *In Rufin*. i. 327 *vitanda Ceres.*
74. Lattimore, (1938), s. 12.
75. Priscus, s. 298. 16, 328. 7.
76. Lattimore, s. 69.
77. *Nouvelle Revue de Hongrie,* xlvii, 1932, s. 237.
78. Moisil bu kanıta değişik bir açıklama getirir, s. 208.
79. Mityleneli Zachariah (Zekeriya), s. 152.
80. Bkz. Macartney, s. 113, n. 4; Kaynakça'da, Hirth 8.
81. *Get*. v. 37.
82. Priscus, s. 277. 18: bkz. s. 83.
83. Ib., s. 287. 3: bkz. s. 108.
84. Priscus, s. 291. 19.
85. Ib., s. 297. 3ff.
86. Ticeloiu, s. 84ff.
87. Cf. Lattimore, s. 71, 210, 519 *et. al.*;Strein, *Geschichte,* i. s. 435.
88. Bkz. s. 31 ve cf. özellikle Joshua Stylites, cap. 9 (s. 7, Wright); cap. 18 (s. 12).
89. Priscus, s. 345. 25ff. Bkz. s. 171-72.
90. *CJust*. iv. 41. 2, Kruger'le birlikte ad. loc., ve Seeck, *Regesten,* s. 124. 27. Bu kanun Justinius döneminde de hâlen geçerliydi, cf. Procopius, *HA.* xxv. 2ff; *BP*. i. 19. 25ff.
91. Priscus, frag. 38.
92. Fox, s. 106.
93. Bu kelime için bkz. Eugippius, *Vita S. Severini,* x. 2 *latrones quos vulgus scamaras appellabat,* atıflar Knoell tarafından kendi dizininde toplanmıştır s.v.
94. Jordanes, *Get*. lvii. 301. Bkz. Ensslin, P.-W. xvi. 559ff, Mundo hakkında, Hun ve Gepid kanı taşıdığına inanmak için hiçbir neden göremiyorum.
95. Cf. Reynolds ve Lopez, s. 44.

8. Roma Dış Politikası ve Hunlar

1. *CJust*. i. 14. 4 (M.S. 429).
2. *Ep,* 32, Sakellion.
3. *De Prov.* I. *init*., ap. Migne, *PG*. lxxxiii. 556ff. Toynbee'de, Priscus'un bu pasajının bir çevirisi bulunmaktadır (s 307. 7ff), *Greek Civilization and Life*(Londra 1924), s. 130-6.
4. Macrobius, *Sat.* ii. 4. 18, tahmin edileceği gibi, ziyafete katılan misafirler bunda hiçbir terslik görmüyorlardı.
5. Theodoret, *Ep.* 44; Procopius, *De Aed.* i. 3. 14.
6. Priscus, 282. 17ff; bkz. s. 98.
7. Ib., s. 285. 4 κατεπτηχότες: bkz. s. 94-5.
8. Evagrius, *HE*. i. 18.
9. Priscus, s. 327. 9ff, 19ff.
10. Bkz. Mansi, vi, s. 1024 *b* τότε τὰ τῆς οἰκουμένης ἐνχὲρσὶνἔχοντι πράγματα.
11. Bkz. J. Fleming, 'Akten der ephesinischen Synode vom J. 449', *Abh. d. Ges. d. Wissenschaften zu Göttingen,* xv. i, 1927, s. 15.
12. Priscus, s. 315. 1: bkz. s. 127.
13. s. 286. 8, cf. 283. 7ff.
14. Ib., s. 286. 17.
15. Frag. 5: bkz. s. 93.
16. Priscus, s. 336. 1ff.
17. Ib., s. 340. 6.
18. Ib., s. 337. 19.
19. Ib., s. 348. 26: bkz. s. 173-74.
20. Priscus, s. 285. 27.
21. Ammianus: bkz. J. Mackail, *Clasical Studies* (Londra, 1925), s. 182.
22. *HE*. ii. 1.
23. *Sisicev Zbornik* (Zagreb, 1929), s. 88.
24. Theophanes, AM 5946 καὶ ἦν ἐκεῖνα τὰ ἔτη κυρίως χρυσᾶ τῇ τοῦ βασιλέως χρηστότητι John Lydus, *De Mag*. iii. 43 (s. 132) Μαρκιανὸν τὸν μέτριον.

25. Bkz., s. 194. Görünen o ki, Theodosios, ulusunun çıkarları doğrultusunda, tekrar tekrar Kuzey Afrika'yı Vandallar'ın elinden almaya çalışmıştı: bkz. Bury, *Later Roman Empire,* ed. 1 (1889), vol. i, s. 162.
26. Priscus, s. 283, 5-32.
27. Cf. Sokrates'in de olumlamasıyla, *HE*. vii. 22. 12 ve 15.
28. Priscus, s. 282. 27.
29. J. Sundwall, *Weströmische Studien* (Berlin, 1915), s. 151.
30. Nestorius, s. 350.
31. Malchus, s. 387. 23, Dindorf.
32. Ib., s. 406. 10.
33. Bkz., J. Marquart, *Eransahr*, s. 105.
34. Constantine Manasses, 2904.
35. John Lydus, *De Mag*. iii. 43 (s. 132). Bu paragraflarda belirttiğim sonuç genel anlam-da Papparregopoulos'un vardığı sonuçla aynıdır, edn 5, vol. 11. ii, s. 251ff. Bunun tam aksi bir görüşü, diğerlerinin yanısıra Andreades da sürdürmüştür, s. 83, n. 1 (aşağıda kaynakça 6), ancak ben onun bu argümanlarını inandırıcı bulmuyorum.
36. Zosimus, iv. 32. 3.
37. Zosimus, v. 29. 5ff, Olympiodoros'tan.
38. Genel anlamda bu olayla ilgili olarak, Seeck'in açıklamalarını inandırıcı buluyorum, cf. *Untergang*, v. s.382.
39. s. 388, 5ff, Dindorf.
40. Ib., e. g. s. 387.23.
41. Ib., s. 388. 4.
42. Cf. Maas, l.c.'de yer alan şerh ibaresi.
43. Priscus, s. 326. 32 πάντων δὲ αὐτῷ εὔνοιάν καὶ σπουδὴν συνειφερόντων.
44. Priscus'un ziyaret etmiş olduğu ana karargâhını kaybetmesi onun için büyük kayıp anlamına gelmiyordu, çünkü orası genelde düşünülenden daha az donanımlıydı: bkz. Thompson, *JHS.* .lxv, 1945, s. 112ff. Bazı göçebelerin kendi kasabaları bile vardı, örneğin Onogurili βακάθ (Bakath) (Theophylact, vii. 8. 13), Kidariteli Hunlardan βαλαμ (Balaam)(Priscus, s. 349. 32).

45. Lattimore, *Inner Assian Frontiers of China* adlı kitabında bu konuyu çok güzel irdelemiştir, özellikle s. 330ff; cf. idem, *Geogr. Journ.* xci, 1938, s. 15, burada her iki çalışmadan da büyük ölçüde yararlandım.
46. Sozomen, ix. 5, cf. *CTh*. v. 6. 3: 33-4.
47. Priscus, s. 285. 12: bkz. s. 95.
48. Bkz., s. 99 ve cf. Nestorius, s. 223'de alıntılanmıştır.
49. Cf. özellikle Sokrates, vii. 22.
50. Böylelikle Seeck bu konu hakkında tamamen haklı, vi, s. 258. 32.
51. Evagrius, *HE*. i. 10.
52. Cf. Priscus, s. 283. 26 'öfkeli çıkışlar yaparak'.
53. Malalas, s. 358. 5, Bonn.
54. *Later Roman Empire,* ii, s. 348.

9. Sonuç

1. Hunlara Roma İmparatorluğu yerine stepler yönünden yaklaşanlar bu görüşe katılmamaktadır: bkz., örneğin, Lattimore, s. 513.
2. Jordanes, *Get.* xxxv. 180 'is namque Attila patre genitus Mundzuco, cuius fuere germani Octar et Roas, qui ante Attilam regnum tenuisse narrantur, quamvis non omnino cunctorum quorom ipse'.
3. Procopius, *De Aed.* iv. 5. 6.
4. Marcellinus, *Chron. Min.* ii, s.a. 447 "General [Magister Militum] Arnegisclus, Attila ya karşı girişilen korkunç bir meydan savaşında Dacia Ripensis'teki Utus Nehri yakınlarında öldürülmüştü; bu savaş sırasında *birçok düşman katledilmişti*". Burada, Marcellinus Doğu Roma'nın yenildiği diğer başka savaşları da açıklamaktadır, cf. notları s.aa. 441, 443, vb.
5. *Ges. Schr.* iv, s. 539.
6. Priscus, frag. 1 *init.*
7. Bkz. Prosper, s.a., 6. bl., n. 75'de alıntılanmıştır.
8. *De Gub. Dei,* v. 36, *et al.*
9. Amm. xxvii. 5. 7.
10. Cf. Ardaric ve Attila'nın samimiyeti, Jordanes, *Get.* xxxviii. 199, s. 184'de alıntılanmıştır.

11. Bu konu için bkz., F. Engels, *Origin of the Family*, s. 177ff.
12. Bury, *Later Roman Empire,* i, s. 297ff; Alföldi, *Untergang*, ii. s. 88.
13. Bury'nin, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde Hunların oynadığı rolü açıklayıcı olası gelişmeleri anlattığı kuramı hakkında hiçbir şey söylemiyorum (ib. i, s. 311ff) çünkü bu kuram kabul görmemiştir. Ancak yine de 376 yılından sonraki gelişmelerin önemini de gözardı etmediği gözlemlenmelidir. Ayrıca, Katalanya Ovaları ve Nedao meydan savaşlarının önemi hakkındaki sağ duyulu/mantıklı yorumlarına bkz., ib., s. 294 ve *Invasion of Europe by the Barbarians* (Londra, 1928), s.149ff, 155ff.
14. Priscus, s. 348. 8-11.

Sonsöz

1. P. Howarth *Attila, King of the Huns: Man and Myth*,1994, gibi daha popüler kitapları değerlendirmeye almayacağım sözü küçümsemek amaçlı söylenmemiştir.
2. Her ikisiyle de Altheim'in görüşlerini *Attila und Hunnen,* s. 84, karşılaştırmamız olasıdır ki kitabında hiç bir temele dayandırmaksızın (ve bütün negatif olasılıklara karşın) Uldin'in aynı hanedandan geldiğine ve bu soyun devamı olarak da daha sonra Attila ve Bleda'nın dünyaya geldiğine inanmaktadır.
3. T. Nagy, 'Yeni bir monografi değerlendirmesine göre Pannonia'nın son yüzyılı', *Acta Antiqua*, 19, 1971, 229-345; J.Harmatta, 'Pannonia'nın son yüzyılı', *Acta Antiqua*, 18, 1970, s. 362-9; A.Mocsy, 'Varady'nin Değerlendirmesi', *Acta Archaeologica,* 23, 1971, s. 347-60.

Ek A: Hun Şarkıları

1. s. 317. 14: bkz. s. 129.
2. *HA.,* s. 86.
3. Ib., s. 85.
4. s. 76.
5. Priscus, s. 304. 9: bkz. s. 124.

Ek B: 441 Yılı Savaşının Nedenleri

1. P.-W., Supplb. v. 665 (düzeltme *Byz.-neugr. Jbb.* v, 1926-7. s. 3*).*
2. *CTh*. I. i. 6. 2.
3. *Nov. Theod*. i. 7.
4. s. 276. 30.
5. Priscus, s. 304. 9: bkz. s. 124.

Ek C: Vlips

1. *Revue archeologique,* viii, 1868, s. 86ff.
2. P.-W. xvii, 1194, s.v. 'Noviodunum' (7).
3. P.-W. i (Zw. R.), 1215.
4. *Geschichte,* s. 119.
5. s. 43ff.

Ek D: 441-43 Seferi

1. *Geschichte,* s. 341, n. 66 *a.*
2. Idem, s. 342, n. 69.
3. *Later Roman Empire*, i. s. 274.
4. *Geschichte,* s. 437, n. 2.
5. *Untergang*, vi, s. 291ff.
6. s. 281. 11.

Ek E: 449-50 Yıllarına ait Kronolojik Bilgi

1. *Untergang*, vi, s. 286ff.
2. *Later Roman Empire*, i. s. 276.
3. i, s. 364.
4. *İng. Tar. Rev*. viii, 1893, s. 211, n. 9.
5. *JRS.* ix, 1919, s. 10.
6. *Hist.* vi, s. 612.
7. 'Akten d. ephesinischen Synode vom J. 449' *Abh. d. Ges. d. Wiss su Göttingen,* xv. i, 1927, s. 15, 33, 47.
8. Aşağıda kaynakça 8.

9. Art. cit., s.4.
10. Cf. Leo, *Ep.* 75 Migne'de, *PL.* liv. 902.

Ek F: Attila'nın Karargâh Bölgesi

1. Cf. Jordanes, *Get.* xxxiv. 178.
2. s. 359, n. 107.
3. s. 86.
4. P.-W. vi. 941, s.v. 'Tigas' ve ib. 1470, s.v. 'Tisia'.
5. s. 362, n. 108 *a.*
6. s. 58.
7. Aşağıda kaynakça 8.
8. Bkz. örneğin Diculescu, l.c.; Patsch, P.-W. v. 1706, s.v. 'Dricca'; Tomaschek, P.-W. v. 1696, s.v. 'Drenkon'; Fluss, P.-W. vi. 1471-2.

Ek G: Got Kökenli Olduğu İleri Sürülen Hun İsimleri

1. *Later Roman Empire*, i. s. 278.
2. s. 74 n.
3. *Streifzüge,* s. 42, n. 1.
4. *Vita Lupi,* v, s. 298.
5. Cf. Hodgkin, s. 123, *Hunagaisus* ismi artık kullanılmamaktadır.
6. s. 39-40.
7. Cf. Jordanes, *Get.* ix. 58 "Romalılar Macedonyalı, Yunanlılar Romalılar ... ve Gotlar da sıklıkla Hun isimleri alıyorlardı".

Ek Okumalar

Birincil Edebi Kaynaklar (Yeni basımlar, Çeviriler)

Ammianus Marcellinus, İng. çev. R. C. Scott, 3 cilt, rev. edn, Loeb, 1950-2; veya W. Hamilton, Penguin Classics, 1986.

R. C. Blockley, *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus* ed. ve İng. çev., 2 cilt, 1981-83.

Callinicus, *Vita S. Hypatii,* ed. G. J. M. Bartelink, *SC* 177, 1971.

Claudian, İng. çev. M.Platnauer, 2 cilt, Loeb, 1922.

Jordanes, *Gothic History,* İng. çev. C. C. Mierow, 2. baskı, 1960.

Fl. Merobaudes, ed. ve İng. çev. F. M. Clover, *Transactions of the American Philological Society*, lxi, 1971.

Sidonius Apollinaris, *Poems and Letters,* ed. ve İng. çev. W. B. Anderson, 2 cilt, Loeb, 1936.

Theodosian Code, İng. çev. C.Pharr, 1969.

Zosime, *Histoire Nouvelle,* ed. ve Fran. çev. F.Paschoud, Bude, 3 cilt, 1971-89.

Zosimus, *New History,* çev. R.T.Ridley, 1982.

İkincil Çalışmalar

F. Altheim, *Attila und die Hunnen,* 1951.

----(ed.), *Geschichte der Hunnen,* 5 cilt, 1959-62.

V. Bierbrauer, 'Zur chronologischen, soziologischen und regionalen Gliederung des ostgermanischen Fundstoffs des 5. Jahrhunderts in Sudosteuropa' *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten, Jahrhundert'* de, 1979, s. 131-42.

I. Bona, 'Die archaologischen Denkmaler der Hunnen und der Hunnenzeit in Ungarn im Spiegel der internationalen Hunnenforschung', *Ausstellungskatalog Niebelungenlied*, 1979, s. 297-342.

----*Das Hunnenreich,* 1991.

R. Browning, 'Where was the Attila'a camp?' *Journal Of Hellenic Studies,* 73, 1953, s. 143-5.

L. Buchet, 'La deformation cranienne en Gaule et dans les regions limitrophes pendant le haut Moyen Age: son origine - sa valeur historique', *Archeologie Medievale,* 18, 1988, s. 55-71.

F. M. Clover 'Geiseric ve Attila', *Historia,* 22, 1973, s. 104-17.

R. J. Cribb, *Nomads in Archeology,* 1991.

B. Croke, 'Evidence or the Hun invasion of Thrace in AD 422 ', *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 18, 1977, s. 347-67. E. Demougeot, *La formation de L'Europe et les invasions barbares.* 2. Cilt: *De L'avenement de Diocletien au debut du Vle siecle,* 1979.

C. D. Gordon, *The Age of Attila: Fifth Century Byzantium and the Barbarians,* 1966.

R.Grousset, *L'Empire de Steppes: Attila, Gengis Khan, Tamerlan,*1960.

J. Harmatta, 'The golden bow of the Huns', *Acta Archaeologica Hungaricae,* 1, 1951, s. 114-49.

---'Hun İmparatorluğu'nun Dağılışı', *Acta Archaeologica Hungaricae,* 2, 1952, s. 277-304.

P. Heather, 'Cassiodorus and the rise of the Amals: genealogy and the Goths under Hun domination', *Journal of Roman Studies*, 79, 1989, s. 103-28.

---'The Huns and the end of the Roman Empire in western Europe', *EHR,* 110, 1995, s. 4-41. M. Kazanski, *Les Goths, (ler-Viie siecles ap. J.-C.),* 1991.

M. Kazanski ve R. Legoux, 'Contribution a l'etude des temoignages archeologiques des Goths en Europe Orientale a l'epoque des Grandes Migrations: la chronologie de la Culture Cernjachov recente, *Archeologie Medievale,* 18, 1988, s. 55-71.

A. M. Khazanov, *Nomads and the Outside World*, çev. J. Crookenden, 1984.

Gy. Laszlo, 'the significance of the Hun golden bow', *Acta Archaeologica,* 1, 1951, 91-106.

R. Linder, 'Nomadism, Huns and horses', *Past and Present,* 2, 1981, s. 1-19.

O. J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns,* 1973.

J. F. Matthews, 'Olympiodorus of Thebes and the history of the west(AD 407-425)', *Journal of Roman Studies,* 60, 1970, s. 79-97; ikinci basımı no. III, id., *Political Life and Culture in Late Roman Society,*1985.

---(The Roman Empire of Ammianus)Ammianus'un Roma İmparatorluğu, 1989.

L. Musset, *Les Invasions: les vaques Germaniques,* 1965; İng. çev. E. ve C. James, *The Germanic Invasions,* 1975.

W. Richter, 'Die Darstellung der Hunnen bei Ammianus Marcellinus (31, 2, 1-11)', *Historia,* 23, 1974, s. 343-77.

B. D.Shaw, ' Eaters of flesh, drinkers of milk: the ancient Mediterranean ideology of the pastoral nomad', *Ancient Society,* 13/14, 1982/3, s. 5-31.

J. Tejral, 'Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungenzeit im mittleren Donauraum', *Archaeologica Austrriaca,* 72, 1988, s. 223-304.

E. A. Thompson, 'The camp of Attila', *JHS,* 65, 1945, s. 112-15.

P. Tomka, 'Die hunnische Fürstfund von Pannonhalma', *Acta Arheologica Hungaricae,* 38, 1986, s.423-88.

L. Varady, *Das Letzte Jahrhundert Pannoniens,* 1969.

J. Werner, *Beitrage zur Archaologie des Attila-Reiches,* Bayerische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Kl., n.f. 38A, 1956.

T. E. J. Wiedemann,'Between man and beasts. Barbarians in Ammianus Marcellinus', I. S. Moxon, J. D. Smart ve A.J.Woodman (eds), *Past Perspectives: Studies in Greek and Roman historical Writing,* 1986, s. 189-211.

G.Wirth, 'Attila und Byzanz:Zur Deutung einer fragwürdingen Priscusstelle', *Byzantinische Zeitschrift,* 60, 1967, s. 41-69.

Kaynakça

(Karışıklık doğmayacak durumlarda, takip eden çalışmalar sadece yazarın ismiyle anılmıştır. Dipnotlarda yer alan ancak Hunlarla doğrudan bağlantılı olmayan kaynaklardan ise burada söz edilmemiştir.)

1. Genel Tarih

Tillemont, *Histoire des empereurs*, Gibbon, *Decline and Fall* (ed. Bury, 1897) (Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, BFS Yayınları, Edward Gibbon**)**, T. Hodgkin, *Italy and her Invaders*, cilt. ii, Oxford, 1898 ve A. Güldenpenning, *Geschichte des oströmischen Reiches unter den Kaisern Arcadius und Theodosius II*, Halle, 1885, hâlen çok değerli çalışmalardır. E. W. Brooks, 'The Eastern Provinces from Arcadius to Anastasius', *Cambridge Medieval History*, cilt. i'de ve *CMH*'nin ilk cildinde de genel olarak enteresan bilgiler bulunmaktadır. Ancak en temel ve vazgeçilemeyecek çalışmalar şunlardır: J. B. Bury'nin *History of the Later Roman Empire*, 2. basım, Londra, 1923 (ki tam olarak 1189 yılı 1. baskısının yerini doldurmamaktadır), Otto Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, v-vi. ciltler, ve E. Stein, *Geschichte der spatrömischen Reiches*, i. cilt, Viyana, 1928. Kuzey Roma sınırı ötesindeki barbar dünyası için, bakınız L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stamme: die Ostermanen*, 2. basım, Münih, 1934, fakat R. Grousset, *L'Empire des steppes: Attila, Gengis-khan, Tamerlan)*, Paris, 1939'da Attila ile ilgili çok az materyal bulunmaktadır. Geniş ölçüde konuyla ilintisiz materyal, W. Herbert'in, burada *Collected Works* kitabından alıntılanmış (iii. cilt, Londra, 1842) *Attila, King of the Huns* adlı çalışmasında yer almaktadır; ki aynı çalışmada okuyucu Attila hakkında yazılmış 'aklı ve duyguları dinin uyandırdığı gerçek huzura yönlendirmek için planlanmış' uzun bir şiir de bulacaktır. Ayrıca,

Pauly-Wissova'nın birçok makalesinin yer aldığı ve özellikle Seeck ve W. Ensslin'in yararlandığı *Realencyclopadie* (burada P.-W. olarak geçmektedir) adlı çalışmadan da söz etmek gerekir.

2. Hunların Göçebelik Geçmişi

Ralph Fox, *Genghis Khan,* Londra, 1936 (Cengiz Han**,** Elips Kitap, Ralph Fox)

L. T. Hobhouse, G. C. Wheeler ve M. Ginsberg, *The Material Culture and Social Institutions of the Simpler Peoples* (The London School of Economics and Political Science: Sosyoloji Üzerine Monograflar, No. 3), Londra, 1930.

Owen Lattimore, (*Inner Asian Frontiers of China)Çin'in İç Asya Sınırları,* (American Geographical Society: Research Series, No. 21), New York, 1940.

----'The Geographical Factor in Mongol History', *Geographical Journal,* xci, 1938, s. 1-20.

E. Parker, *A Thousand years of the Tartars,* 2. baskı, Londra, 1924.

T. Peisker, 'The Asiatic Background', *Cambridge Medieval History,* i. cilt, s. 323-59.

3. Arkeoloji, Numizmatik, vb.

A. Alföldi, 'Funde aus der Hunnenzeit und ihre etnische Sonderung', *Archaeologia Hungarica,* ix, Budapeşte, 1932.

----'Archaologische Spuren der Hunnen', *Germania,* xvi, 1932, s. 135-8.

E. Babelon, 'Attila dans la numismatique', *Revue numismatique,* Ser. IV, vviii. cilt, 1914, s. 297-328.

A. Blanchet, 'Les Monnaies de la guerre de Theodose II contre Attila en 442', *Revue historique de sud-est europeen,* i, 1924, s. 97-102.

E.Gren, *Der Münzfund von Viminacium* (Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, xxix. 2), Uppsala, 1934.

Olov Janse, 'Notes sur quelques representations des bracteates en or scandinaves', *Revue archéologique,* Ser. 5, xiii. cilt, 1921, 373-95.

----'Notes sur les solidi romains et byzantins trouves en Scandinavie', *Revue numismatique,* Ser. IV. xxv. cilt, 1922, s. 38-48.

----'L'Empire des steppes et les relations entre l'Europe et l'Extreme-Orient dans l'antiquite', *Revue des arts asiatiques,* ix, 1935, s. 9-26.

E. H. Minns, ('The Art of the Northern Nomads')'Kuzey Göçerlerinde Sanat', *Proceedings of the British Academy,* 1942, s. 47-101.

C. Moisil, 'Sur les monnaies byzantines trouvés en Roumanie', *Academie roumaine: Bulletin de la section historique,* xi. cilt, 1924, s. 207-11.

J. Nestor ve C.S.N.Plospor, 'Hunnische Kessel aus der Kleinen Walachie', *Germania,* xxi, 1937, 178-82.

Zoltán de Takács, 'congruencies between the Arts of the Eurasiatic Migration Periods, *Artibus Asiae,* v, 1935, s. 23-32, 177-202.

J. Werner, *Germania,* xviii, 1934, s. 236-8, Adölfi'nin *Untergang* 'ının (bakınız aşağıda) değerlendirmesi.

4. Attila'nın Kampı

K. G. Stephani, *Der alteste deutsche Wohnbau und seine Einrichtung,* i. cilt, Leipzig, 1902, s. 173ff'de.

J. Strzygowski, *Die altslavischee Kunst,* Ausburg, 1929, s. 138ff'de.

E. A. Thompson, 'The Camp of Attila, *Journal of Hellenic Studies,* lxv, 1945, s. 112-15.

Ferenc Vamos, 'Attila's Hauptlager und Holzpalaste', *Seminarium Kondakovianum,* v, 1932, s. 131-48.

5. Attila ve Batı

A. Alföldi, 'Les Champs catalauniques', *Revuedes etudes hongroises,* vi, 1928, s. 108-11.

A. de Barthelemy, 'La Campagne d'Attila: invasion des Huns dans les Gaules en 451', *Revue des questions historiques,* viii, 1870, s. 337-404 (kaynakça ile).

J. B. Bury, 'Justa Grata Honoria', *Journal of Roman Studies,* ix, 1919, s. 1-13.

A. Coville, *Recherches sur l'histoire de Lyon du V^me^siecle au IX^me^siecle (450-800),* Paris, 1928.

Girart, 'Le Campus Mauriacus: nouvelle etude sur le champ de bataille d'Attila', *Revue historique,* xxviii, 1885, s. 321-31.

G. Kaufmann, 'Üeber die Hunnenschlacht des Jahres 451', *Forschungen zur deutschen Geschichte,* viii, 1868, s. 115-46.

A. Loyen, *Recherches sur les panegyriques de Sidoine Apollinaire,* Paris, 1942.

T. Mommsen, 'Aetius', *Hermes,* xxxvi, 1901, s. 516-47, yeniden basımı *Ges.Schr.* iv, s. 531-60; alıntılarım bu basımdandır.
G. Waitz, 'Der Kampf der Burgunder und Hunnen', *Forschungen zur deutschen Geschichte,* i. 1862, s. 3-10.

6. Doğu Roma'nın Hunlara Yaptıkları Ödemeler

A. Andreades, 'De la monnaie et de la puissance d'achat des metaux precieux dans l'empire byzantin', *Byzantion,* i, 1924, s. 75-115, s. 83, n.1'de.
A. P. D'ykonov, 'Vizantiiskie Dimy i Faktsii v V-VII vv.', *Vizantiiski Sbornik,* Moskova ve Leningrad, 1945, s. 144-227.
C. Manojlovic, 'Le Peuple de Constantinople', *Byzantion,* xi, 1936, s. 617-716.
K. Paparregopoulos, 'Ἱστοπιατοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους', 5. baskı, Atina, 1925, ii. cilt, pt. ii.

7. Attila'dan Sonra

W. Ennslin, 'Die Ostgoten in Pannonien', *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher,* vi, 1927-8, s. 146-59.
H. H. Howorth, 'The Avars', *Journal of the Royal Asiatic Society,* xxi, 1889, s. 721-810.
----'Sabiri ve Saroguriler', ibid. xxiv, 1892, s. 613-36.
F. Klaeber, 'Attila ve Beowulf'un Cenazeleri', *Publications of the Modern Language Assosiation of America,* xlii, 1927, s. 255-67.
F. Kluge, 'Zur Totenklage auf Attila bei Jordanes, *Get.* 257', *Beitrage zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur,* xxxvii, 1912, s. 157-9.
C. A. Macartney, 'The end of the Huns', *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher,* x, 1934, s. 106-14.
L. Schmidt, 'Die Ostgoten in Pannonien', *Ungarische Jahrbücher,* vi, 1927, s. 459-60.
E. Schröder, 'Die Leichenfeier für Attila', *Zeischrift für deutsches Altertum und deutsche Litteratur,* lix, 1922, s. 240-4.

8. Çesitli Kaynaklar

A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien,(* i. cilt, Ungarische Bibliothek, x, 1924; ii. cilt, ibid. xii, 1926).

----'Attila', P. R. Rohden ve G. Ostrogorsky, *Menschen die Geschichte machten,* i.cilt, Viyana, 1931, s. 229-34.

----'L'Idee de domination chez Attila', *Nouvelle Revue de Hongrie,* xlvii, 1932, s. 232-8.

J. B. Bury, *The Invasion of Europe by the Barbarians,* Londra, 1928.

----*Selected Essays,* ed. H.Temperly, Cambridge, 1930.

H. M. Chadwick, *The Heroic Age,* 1912.

----*Edebiyatın Yükselişi,* i. cilt, Cambridge, 1932.

E. Darko, 'Influences touraniennes sur l'evolution de l'art militaire des grecs, des romains, et des byzantins', *Byzantion,* x, 1935, s. 443-69; xii, 1937, s. 119-47.

J. Darko, 'Die auf die Ungarn bezüglichen Volksnamen bei den Byzantinern', *Byzantinisch Zeitschrift,* xxi, 1912, s. 472-87.

C. C. Diculescu, *Die Gepiden,* Leipzig, 1923.

W. Ennslin, 'Maximinus ve sein Begleiter, der Historiker Priskos', *Byzantinisch- neugrieechische Jahrbücher*, v, 1926-7, s. 1-9.

----Alföldi'nin *Untergang*'ının değerlendirmesi, *Philologische Wochenschift,* xlvii, 1927, s. 842-52.

R. Helm, 'Untersuchungen über den auswartigen diplomatischen Verkehr des römischen Reiches im Zeitalter der Spatantike', *Archiv für Urkunden forschung,* xii, 1932, s. 375-436.

F. Hirth, 'Über Wolga-Hunnen und Hiung-nu', *Sitzungsberichte d. kön. bayer. Akademie. d. Wissenschaften zu ünchen: phil.-hist. Classe,* 1899, ii, s. 245-78.

N. Jorga, *Geschichte des rumanischen Volkes,* 1. cilt, Gotha, 1905.

O. Marenchen-Helfen, 'Hunlar ve Hsiung-Nu', *Byzantion,* xvii, 1944-45, 2. 222-43.

----'The Legend of the Origin of the Huns ', ibid., s. 244-51.

J. Markwart, 'Kultur-und sprachgeschichtliche Analekten', *Ungarische Jahrbücher,* ix, 1929, s. 68-103.

J. Marquart, *Osteuropaische und ostasiatische Streifzüge,* Leipzig, 1903.

J. Melich, 'Über den ungarischen Flussnamen "Tisza, Teiss" ', *Streitberg Festgabe,* Leipzig, 1924, s. 262-6.

Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica,* 2 cilt, Budapeşte, 1942-3.

J. Moravcsik, 'Zur Geschichte der Onoguren', *Ungarische Jahrbücher*, x, 1930, s. 33-90.

R. L. Reynolds ve R.S.Lopez, 'Odoacer: Germen mi Hun mu?', *American Historical Review,* lii, 1946, s. 36-53.

R. Roesler, 'Zur Bestimmung der Lage des alten Naissos', *Zeitschrift dür die österreichischen Gymnasien,* xix, 1868, s. 843-6.

Kara Chemsi Rechid Saffet, *Contribution a une histoire sincere d'Attila*, Paris, 1934.

M. Schuster, 'Die Hunnenbeschreibungen bei Ammianus, Sidonius und Jordanis', *Wiener Studien,* lviii, 1940, s. 119-30.

E. Stein, 'Der Verzicht der Galla Placidia auf die Prafektur Illyricum', *Wiener Studien,* xxxvi, 1915, s. 344-7.

----'Unterschungen zur spatrömischen Verwaltungsgeschichte', *Reinisches Museum,* lxxiv, 1925, s. 347-94.

E. A. Thompson, 'Priscus of Panium, Fragman I *b', Classical Quarterly*, xxxix, 1945, s. 92-4.

Ion. D. Ticeloiu, 'Über Nationalitat und Zahl der von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila ausgelieferten Flüchtlinge', *Byzantinische Zeitschrift,* xxiv, 1923-4, s. 84-7.

E. Troplong, 'La Diplomatie d'Attila', *Revue d'histoire diplomatique,* xxii, 1908, s. 54-68.

A. A. Vasiliev, *The Gots in the Crimea,* (Medieval Academy of America: Monograf No. 11), Cambridge, Mass., 1936.

NB Priscus bu çalışma boyunca L.Dindorf, *Historici Graeci Minores*'ten alıntılanmıştır, i. cilt (Leipzig, 1870).

Çevirenin Notu

Benim Hunlarla tanışmam 1970 yılının 25 Kasım'ında dedemin elinde *Tarkan* adlı çizgi romanın birinci fasikülüyle evimize gelmesiyle başlamıştır. O zamanlar ilkokul çağında olmama karşın büyük bir ilgiyle takip ettiğim bu çizgi romanı, daha sonraları, rahmetli usta çizer Sezgin Burak'ın resimli roman konusunda çalışmalar yapmak üzere gittiği İtalya'dayken yarattığını öğrendim. Bizlere okullarımızda öğrettikleri şekliyle Hunlar ve dolayısıyla 5. yüzyılda Hunların başına geçen o ünlü komutan Attila, tıpkı bu roman kahramanı Tarkan gibi, Türk soyundan gelmekteydi.

Ancak tabii ki, sonraki yıllarda tamamladığım bu eksik bilgilerim, Hunları üç büyük topluluk olarak ele almak gerektiğini bana gösterdi:

1) İlk büyük hükümdarları Teoman olan Orta Asya Hunları, (M.Ö. 220 - M.S. 216).

2) Çeşitli Türk boylarının birbiri üzerine yaptığı baskılarla zayıflayan önemli Hun boylarının batıya göç etmeleri sonucunda Volga ile Ural ırmakları arasında devlet kuran (M.S. 374) Hunlar. Bunların devamı olan Avrupa Hun İmparatorluğu ise M.S. 425'te kuruldu. 454'e kadar yaşayan bu devletin en büyük hükümdarı Atilla idi. Saltanatı sırasında 4 milyon km²'lik bir toprak üzerinde dünyada o güne kadar görülmüş en büyük imparatorluğu oluşturdu.

3) Akhunlar, ise Moğollarla karışarak güneye inen ve orada yerleşen Hunlardır. 3,5 milyon km²'lik bir bölgede 71 yıl Hindistan'a egemen olduktan sonra dağılmışlardır.

İşte, çevirisini yapmış olduğum E. A. Thompson'ın 1999 yılı baskısı (ilk basım 1948) olan *Hunlar* adlı bu kitap, yukarıda belirtmiş olduğum ikinci grup büyük Hun topluluğunun, yani Avrupa Hunlarının tarihini anlatmaktadır. Ancak, şunu itiraf etmeliyim ki, kitabı elime aldığım o ilk anki heyecanım ki bu gerek yazarın ismine, gerekse tarafsızlığına olan inancımdan kaynaklanmaktaydı, kitabı çevirdikçe hayal kırıklığına dönüştü. Kendisinin de itiraf ettiği üzere, kitabın bir konu bütünlüğünden yoksun olmasının yanı sıra, neredeyse ben de, 'Hunların önünde dize gelen Avrupa, Attila'yı ve yiğit savaşçılarını vahşiler olarak görmek ve göstermek istemiştir' görüşüne katılacak kadar duygusal anlar yaşadım. Örneğin yazar, Hunları fiziksel anlamda betimlerken, alıntıladığı kaynakların aşağılayıcı tanımlamalarına adeta katılmaktadır: çirkin, eğik bükük, iki ayaklı hayvan, köprü korkuluğu, omuzlarına bir çeşit şekilsiz yuvarlak topak oturtulmuş insansılar, vb. gibi ifadeler E. A. Thompson'ın bolca alıntıladığı tanımlamalar arasındadır. Bir başka yerde ise yazar, bir Hun'un kendi toplumunu tanımlarken 'barbar' ifadesini kullandığını alıntılamıştır ki Hunların kendilerine bu sıfatı yakıştırmayacakları malumdur. Ayrıca, yazarın, örneğin, Attila'nın İtalya'yı kuşatması (447) sırasında kimi kaynaklara göre İmparator Theodosius'un kaçma hazırlıkları yaptığına ilişkin verilere değil de, Romalılar atlarını kaybetseler bile cesaretle savaşmışlardı diyen kaynaklara inanmayı tercih ettiğini gözlemledim. Attila'nın kılıcıyla ilgili güç efsanesini hurafe olarak değerlendiren Thompson, Hun komutan Rua'nın 434 yılında çıkacağı bir sefer arifesinde ölümünü Hristiyan din adamlarının ağzından, Tanrı'nın onlara bir lütfu, gibi bir hurafeyle açıkladığını tespit ettim.

Sonuç: önemli bir tarihçi de olsa, bir Batılı'nın gözüyle *Hunlar,* okumaya değer bir kitap.

Yrd. Doç. Dr. M. Sibel Dinçel

Dizin

Addai, 321
Adrianopolis, 41, 42, 78, 110, 152
Aegidius, 238
Aelianus, 93
Aeschylus, 33, 36, 319
Aetius, 6, 30, 51, 53, 75, 87, 88, 91, 93, 95, 96, 102, 104, 120, 128, 140, 142, 150, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 170, 172, 174, 175, 177, 178, 181, 184, 185, 209, 210, 225, 258, 259, 260, 262, 325, 328, 338, 341, 345
Afrika, 30, 87, 96, 100, 104, 166, 171, 185, 198, 199, 267, 343, 349
Agathias, 31, 72, 319, 323, 324, 325, 331, 339, 344
Agintheus, 136
Akatziriler, 26, 64, 126, 208
Alanlar, 39, 45, 46, 62, 65, 66, 75, 161, 267, 343
Alaric, 51, 67, 174, 184, 245, 267, 336
Alatheus, 40
Almus, 194
Altinum, 183
Altziagiri, 216
Amandus, 93, 328
Amilzuri, 260
Ammianus Marcellinus, 5, 20, 273, 281
Anagast, 197, 198, 239
Anatolius, 6, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 127, 128, 129, 132, 138, 140, 148, 155, 156, 157, 164, 165, 167, 180, 203, 222, 236, 241, 243, 245, 307, 308
Angisciri, 196, 229
Antiokheia, 43, 44, 45, 237
Apollonius, 180, 185, 238
Aquileia, 30, 182, 183
Arabistan, 44
Aral Denizi, 101, 201
Arcadiopolis, 110
Ardaric, 117, 192, 210, 223, 351
Areobindus, 110, 152
Ariminum, 87
Arnegisclus, 108, 110, 119, 197, 350
Asemus, 70, 111, 112, 238, 239, 249, 331
Aspar, 53, 96, 100, 107, 110, 150, 152, 198, 306
Atakam, 102
Athanaric, 40, 263
Athaulf, 51, 68, 168
Athyras, 110
Attila, 5, 6, 7, 11, 13, 14, 17, 18, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 43, 47, 48, 50, 57, 59, 61, 64, 67, 70, 73, 80, 84, 85, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,

136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 214, 216, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 233, 236, 238, 241, 242, 243, 244, 247, 248, 250, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 274, 275, 277, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 292, 294, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 319, 323, 326, 329, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 345, 346, 350, 351, 352
Augustus, 235
Auvergne, 91
Auxerre, 93, 161, 337
Avarlar, 200, 217, 277
Avitacum, 91
Azov Denizi, 31, 125
Baghdur, 67
Bakath, 350
Bakü, 48
Balaam, 350
Balach, 212
Balamber, 78, 282, 288, 326
Balloniti, 172
Baltık Denizi, 101, 102
Barcelona, 160
Bardores, 196, 229
Basich, 48, 71, 82, 147, 321
Basiliscus, 28, 243
Bastarnae, 37
Bauto, 49
Beowulf, 189
Bergomum, 184
Berichus, 149, 151, 207, 209, 261
Bigilas, 27, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 152, 153, 156, 318, 333, 334
Bithynia, 117, 249
Bittugures, 196, 229, 344
Bleda, 6, 25, 80, 85, 98, 99, 100, 102, 115, 126, 142, 150, 162, 163, 191, 203, 204, 212, 213, 238, 255, 260, 283, 286, 303, 318, 328, 332, 346, 351
Boarex, 212
Boisci, 260
Boniface, 87, 96, 160
Britanya, 93, 101, 329
Bug, 37
Bulgarlar, 342
Burgonyalılar, 57, 68, 88, 90, 91, 101, 160, 172, 176, 266
Carpilio, 87, 140
Carpodacae, 42
Carsum, 102
Carus, 37
Cassiodorus, 28, 288, 326, 341, 342
Castra Martis, 46, 77, 194
Catullus, 184
Cedrenus, 32
Cengiz Han, 62, 66, 228, 256, 263
Charato, 53, 79
Chelchal, 198, 208, 228, 230, 239
Chersonesus, 203, 284
Chrysaphius, 15, 27, 129, 130, 135, 153, 154, 155, 156, 169, 180, 207, 237, 239, 240, 241, 244, 245, 246, 250, 251, 252, 253, 318, 334
Cirta, 96
Claudius, 43, 72, 321, 322, 323, 324, 325, 347
Clermont-Ferrand, 91
Concordia, 183
Constantinople, 240
Constantiolus, 147, 336

Constantius, 142, 151, 156, 162, 336, 337, 338
Curidachus, 126
Cursich, 48, 71, 82, 147, 321
Cyclades, 118
Cyrene, 157
Cyrus, 103, 129
Çanakkale, 118
Dacia Ripensis, 109, 119, 127, 194, 350
Dalmaçya, 43, 51, 68, 87, 199, 218
Digna, 341
Dinyeper, 40, 326, 342
Dinyester, 37, 39, 40
Dionysius, 37, 97
Dirmar, 328
Don, 39, 44, 80, 101
Donatus, 22, 53, 79, 80, 82, 83, 84, 220, 314
Edeco, 26, 27, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 146, 150, 152, 153, 154, 195, 200, 206, 207, 230, 261, 308, 318, 334
Ellac, 127, 141, 144, 146, 193, 208
Emnetzur, 194
Epigenes, 99, 283, 301, 302, 334, 335
Erac, 40
Ermanarich, 39, 78, 267
Ernac, 150, 194, 196, 198, 201, 220, 228
Esla, 95, 140, 141, 153
Etiyopya, 34, 114, 331
Etzel, 13
Eudocia, 108, 129
Eudoxius, 161, 162, 165, 176, 259
Eugenius, 168
Eunapius, 23, 25, 31, 32, 33, 34, 35, 80, 244, 272, 273, 319, 320, 322, 325
Euphemius, 238, 250
Euphratesia, 44
Eutropius, 45
Eutyches, 129, 251
Evagrius, 26, 29, 117, 240, 332, 334, 343, 344, 348, 350
Faesulae, 50
Filimer, 36
Filistin, 44, 97
Firuz, 264
Fossatisii, 194
Fravitta, 76
Gainas, 49, 76, 79, 82
Galya, 6, 28, 43, 45, 49, 87, 90, 91, 93, 94, 95, 104, 120, 159, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 175, 177, 179, 180, 181, 185, 198, 225, 258, 259, 262, 266, 267, 268, 309, 338, 340
Geiseric, 71, 104, 107, 166, 167, 171, 199, 238, 259
Geloni, 172, 323
Gennadius Avienus, 185
Gepidler, 37, 172, 178
Gerasus, 41
Germanus, 161, 337
Goar, 161, 177
Got dili, 36, 299, 342
Gotlar, 32, 34, 36, 39, 40, 41, 54, 75, 78, 92, 175, 178, 198, 256, 267, 268, 299, 315, 322, 339, 343, 353
Gundahar, 88, 93
Haliurunnae, 36
Hebrus, 110
Herculanus, 168, 338
Hereca, 146, 151, 212
Heredot, 125
Homeros, 189
Honoria, 167, 168, 169, 173, 174, 258, 307, 309, 338
Honorius, 51, 67, 218, 245
Hormidac, 194
Hunlar, 5, 6, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 62, 63,

65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 87, 90, 91, 92, 95, 99, 102, 104, 105, 109, 110, 115, 116, 117, 119, 120, 123, 128, 130, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 141, 146, 147, 148, 151, 155, 166, 169, 170, 172, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 188, 189, 194, 196, 198, 199, 203, 208, 210, 212, 213, 214, 217, 218, 219, 221, 222, 224, 226, 227, 231, 233, 247, 249, 256, 259, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 282, 285, 287, 289, 290, 291, 293, 296, 297, 305, 313, 317, 320, 324, 326, 328, 330, 337, 339, 341, 342, 344, 348, 351
Hunoulphus, 195
I. Theodosios, 42, 43, 49, 219, 231, 244
İldico, 187, 190
İsaurialılar, 114
İsauropolis, 307, 309
İskandinavya, 36
İspanya, 58, 94, 160, 161, 267
İtalya, 6, 13, 45, 50, 51, 53, 68, 70, 79, 87, 92, 95, 104, 165, 175, 181, 182, 184, 185, 199, 218, 225, 248, 259, 262, 266, 267, 340, 341, 345
İtimari, 260
John, 29, 35, 37, 53, 57, 98, 108, 110, 119, 173, 195, 253, 266, 273, 307, 309, 320, 326, 328, 330, 334, 338, 343, 349
Jonas, 55
Jovian, 38
Julius, 51, 182, 195, 262, 267
Julius Nepos, 195
Justinius, 13, 58, 78, 106, 107, 109, 212, 236, 321, 330, 348
Juthungi, 49
Kapadokya, 43
Karpatlar, 80, 193
Kartaca, 96, 103, 104
Katalanya Ovaları, 177, 181, 185, 259, 262, 351
Kırım, 17, 33, 39, 221, 244
Kidariteli Hunlar, 350
Konstantin Manasses, 34
Korosten, 125
Körös, 311
Kuban Nehri, 13
Kudüs, 45
Kula, 321
Lampadius, 245
Libanius, 35, 319, 347
Litorius, 91, 93, 94, 95, 102, 159, 161, 328
Livy, 22, 25, 183, 318
Loire, 176, 339
Lucius Verus, 37
Lycus Nehri, 157
Macarlar, 125, 317
Majorian, 198
Malchus, 246, 349
Mama, 102
Marcellinus, 49, 121, 190, 199, 306, 308, 320, 329, 330, 331, 332, 333, 338, 341, 344, 350
Marcianopolis, 119
Margus, 6, 70, 82, 99, 100, 105, 106, 109, 156, 250, 301, 302
Martialis, 131, 308
Massagetae, 44
Maurica, 177
Maximinus, 6, 14, 99, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 162, 163, 239, 250, 307, 308, 309, 337
Maximus, 49
Mayence, 88
Media, 39
Merchö, 67
Merobaudes, 94, 272, 322
Metz, 88, 177

Mısır, 22, 34, 44, 104, 331
Milan, 184
Mincius, 184
Moesia, 29, 46, 47, 99, 109, 111, 117, 119, 133, 226
Morava, 99
Munderich, 40
Mundiuch, 85, 154, 189, 204, 260
Mundo, 228, 229, 230, 348
Naissus, 25, 109, 127, 135, 222, 304, 330
Narbonne, 91, 93, 95
Nebroi, 33, 36
Neckar, 90, 172
Nedao, 192, 193, 194, 198, 225, 226, 343, 344, 351
Nestorius, 84, 216, 252, 325, 332, 349, 350
Neuroi, 36
Neuwied, 173
Nicephorus, 32, 334
Nischava, 109, 110
Nomus, 114, 117, 148, 155, 156, 165, 167, 180, 237, 245, 250, 308
Noricum, 142
Novae, 127
Noviodunum, 103, 303, 304, 352
Octar, 68, 80, 82, 85, 90, 101, 151, 172, 191, 204, 256, 260, 350
Odessus, 116
Odoacer, 195, 344
Oëbarsius, 151
Oescus, 110, 111, 194
Olbia, 189
Olympiodoros, 5, 22, 24, 27, 35, 51, 67, 68, 79, 116, 234, 242, 246, 272, 273, 314, 318, 322, 324, 325, 335, 349
Olympius, 51
Onegesius, 345, 346
Onoguri, 200, 350
Orestes, 128, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 142, 148, 153, 154, 195, 207, 208, 345
Orleans, 93, 161, 177, 340
Orosius, 34, 46, 57, 322, 324, 325, 327
Ostrogotlar, 17, 84, 172, 178, 192, 194, 196, 267
Pannonia, 43, 67, 87, 127, 128, 144, 171, 181, 192, 196, 340, 351
Patavium, 183
Perozes, 264
Persler, 38, 48, 111, 113, 238, 268
Philippopolis, 110, 152
Philostorgius, 33, 70, 319, 320, 321, 322, 324
Photius, 23
Phrounoi, 37
Plintha, 97, 99, 105, 156, 301, 334
Poetovio, 49
Pompeius Trogus, 21
Postumus, 93
Priscus, 5, 6, 14, 15, 17, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 47, 53, 54, 61, 62, 63, 66, 70, 73, 85, 99, 100, 101, 114, 115, 116, 123, 125, 128, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 159, 162, 163, 170, 183, 184, 188, 191, 195, 196, 200, 201, 205, 207, 209, 211, 212, 216, 220, 222, 225, 231, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 250, 251, 253, 255, 260, 268, 270, 272, 273, 283, 284, 286, 287, 291, 299, 301, 302, 303, 305, 307, 308, 309, 311, 312, 314, 318, 319, 322, 323, 324, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352
Proclus, 97, 98

Procopius, 29, 31, 34, 55, 69, 72, 106, 230, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 329, 330, 331, 332, 334, 336, 341, 348, 350
Promotus, 142
Prudentius, 58
Pruth, 41
Ptolemaios, 37, 38
Pulcheria, 108
Raetia, 49
Ratiaria, 109, 204, 305
Ravenna, 53, 168, 169, 171, 173, 258
Rechiarius, 160
Ricimer, 199
Rodos, 104
Romanus, 142
Romanya, 194, 219
Romulus, 47, 128, 142, 147, 163, 166, 195, 207, 329, 333
Roxolani, 37
Rua, 6, 48, 80, 82, 85, 87, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 140, 151, 203, 204, 207, 221, 255, 256, 260, 261, 262, 286, 301, 315, 326
Rufinus, 43, 54, 56
Rufus, 154, 155, 180
Rugi, 103, 292, 303
Rusticius, 128, 133, 138, 151
Rusya, 19, 62, 83, 267
Sacromontisi, 194
Saksonlar, 176
Salvian, 327, 346
Sangibanus, 177, 178
Saphrax, 40
Sapor, 38
Saracenler, 238
Saraguri, 25, 200
Sardica, 110, 129, 134, 140, 195
Saturninus, 151, 180
Sava, 49
Savoy, 88, 160, 176
Sciri, 42, 209, 249, 292
Scotta, 112, 136, 138, 141, 345
Sebastian, 87, 160
Senator, 116, 132, 148, 155, 236, 245
Sengilachus, 97
Seres, 37
Sesostris, 34
Sestus, 110
Sicilya, 96, 107, 108, 199, 257
Sidonius Apollinaris, 171
Sigisvult, 104
Silvanus, 163, 164, 165, 166
Singidunum, 107, 109, 127
Sirmium, 87, 107, 144, 162, 164, 196, 330
Sokrates, 321, 327, 328
Sozomen, 23, 31, 33, 75, 78, 249, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 328, 350
Stilicho, 43, 50, 51, 54, 79, 245, 322
Suidas, 73, 133, 324, 329, 334, 341, 344
Sulla, 204
Sunica, 58
Suriye, 43, 224, 264, 321
Tacitus, 25, 63, 317
Tatulus, 142, 148
Tetricus, 93
Theiss, 38, 192, 193, 194, 196, 311, 312
Theodimer, 172, 196
Theodoret, 54, 57, 98, 235, 236, 322, 328, 348
Theodoric, 91, 93, 160, 164, 167, 174, 175, 176, 177, 178, 229, 242, 259
Theodulus, 112, 116, 236
Theotimus, 56, 57, 75
Thorismud, 82, 179
Thukydides, 343
Tibatto, 94, 161, 259, 337
Ticinum, 184
Timurlenk, 21, 257
Tocharoi, 37

Tomi, 56
Toulouse, 92, 95, 102, 159, 165, 166, 167, 171, 173, 175, 179, 258, 267, 327, 338
Tours, 93, 161
Trakya, 41, 43, 46, 48, 50, 51, 55, 76, 79, 103, 107, 112, 116, 118, 119, 120, 145, 197, 209, 226, 249, 321
Trapezus, 113
Trier, 88
Troesmis, 102
Truva, 35, 177
Truva Savaşı, 35
Trygetius, 185
Tuldila, 199
Tunsures, 260
Türkler, 190, 218
Tyre, 45
Tzanni, 113
Uguri, 200
Uldin, 46, 47, 49, 50, 53, 76, 79, 80, 82, 84, 103, 194, 203, 208, 209, 214, 220, 249, 261, 285, 351
Ultzindur, 229
Ultzinzures, 196, 229, 344
Uptar, 80, 90, 172
Urbicius, 77, 237, 325
Utus, 119, 194, 225, 257, 350
Valamer, 117, 172, 193, 194, 196, 210, 288
Valens, 41, 303
Valeria, 87
Valerius Flaccus, 172
Vandallar, 45, 57, 96, 104, 238, 257, 267, 349
Vegetius, 75, 77, 325, 329
Venedik, 34, 183
Verona, 184
Vicetia, 184
Viderichus, 40, 78
Vidimer, 172, 196
Viminacium, 105, 106, 107, 109, 220, 233, 265
Vistula, 125
Vithimiris, 39, 40, 69, 78
Vizigotlar, 102, 160, 162, 166, 171, 174, 258, 259, 263, 266
Worms, 88, 90
Yezdegerd, 104
Yunanistan, 120
Zeno, 119, 154, 155, 180, 197, 198, 237, 238, 242, 247, 307, 308, 332
Zerco, 98, 150, 162, 329
Zosimus, 23, 25, 31, 33, 68, 73, 76, 80, 82, 244, 271, 272, 318, 319, 320, 322, 324, 325, 326, 332, 336, 349